COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Marguerite Yourcenar

Piatra filozofală

COLECŢIA ROMANULUI ISTORIC

MARGUERITE YOURCENAR

PIATRA FILOSOFALĂ

Versiunea digitală 1.0 – ianuarie 2024

Realizată după volumul apărut la Editura Univers, Bucureşti, 1971

Titlul lucrării în original: MARGUERITE YOURCENAR – L’oeuvre au Noir, Ed. Gallimard, 1968

Traducere: Sanda Oprescu
Coperta colecţiei: Hary Gutman
Desenul copertei: Vanda Mihuleac-Negoescu

PARTEA ÎNTÂI
VIAŢA RĂTĂCITOARE

NEC CERTAM SEDEM, NEC PROPRIAM FACIEM, NEC MUNUS ULLUM PECULIARE TIBI DEDIMUS, O ADAM, UT QUAM SEDEM, QUAM FACIEM, QUAE MUNERA TUTE OPTAVERIS, EA, PRO VOTO, PRO TUA SENTENTIA, HABEAS ET POSSIDEAS. DEFINITA CETERIS NATURA INTRA PRAESCRIPTAS A NOBIS LEGES COERCETUR. TU, NULLIS ANGUSTIIS COERCITUS, PRO TUO ARBITRIO, IN CUIUS MANU TE POSUI, TIBI ILLAM PRAEFINIES. MEDIUM TE MUNDI POSUI, UT CIRCUMSPICERES INDE COMMODIUS QUICQUID EST IN MUNDO. NEC TE CAELESTEM NEQUE TERRENUM, NEQUE MORTALEM NEQUE IMMORTALEM FECIMUS, UT TUI IPSIUS QUASI ARBITRARIUS HONORARIUSQUE PLASTES ET FICTOR, IN QUAM MALUERIS TUTE FORMAM EFFINGAS...[1]

PICO DE LA MIRANDOLA,
Oratio de hominis dignitate.

[1] Nu ţi-am hărăzit nici vreun chip, nici vreun loc anume, nici vreun dar care să fie numai al tău, oh Adam, pentru ca atât chipul cât şi locul şi darurile tale să le doreşti, să le dobândeşti şi să le stăpâneşti prin tine însuţi. Natura îngrădeşte celelalte specii prin legi stabilite de mine. Tu însă, neîngrădit de nicio oprelişte, te defineşti prin propriul tău discernământ, în voia căruia eu te-am lăsat. Te-am aşezat în mijlocul lumii ca să poţi cerceta mai bine toate câte le cuprinde lumea. Nu te-am zămislit nici ca pe o fiinţă cerească, nici pământească, nici muritoare, nici nemuritoare, pentru ca, prin tine însuţi, în mod liber, ca un pictor bun sau ca un sculptor dibaci, să-ţi desăvârşeşti propria ta formă.

DRUMUL CEL MARE

Henri-Maximilien Ligre îşi urma în etape mici drumul spre Paris.

Habar n-avea de vrajba dintre Rege şi Împărat. Ştia doar că pacea care ţinea de câteva luni începuse să se destrame, precum o haină prea mult purtată. Nu era pentru nimeni o taină că François de Valois tot mai râvnea la ţinutul Milanului, ca un îndrăgostit fără noroc; se ştia din surse sigure că-şi echipa şi-şi strângea pe ascuns la graniţele ducelui de Savoia o nouă oaste, menită să-i adune din Pavia pintenii pierduţi. Îmbinând frânturi din Vergiliu cu sarbedele povestiri de călătorie ale tatălui său, bancherul, Henri-Maximilien îşi închipuia, dincolo de munţii cu platoşă de gheaţă, şiruri de cavaleri coborând spre tărâmuri rodnice şi frumoase ca-n vis: câmpii roşietice, izvoare învolburate din care se adapă turme albe, oraşe gingaş dăltuite, doldora de aur, de mirodenii şi de pielărie fină, bogate ca nişte vistierii, solemne ca nişte biserici; grădini pline de statui, săli pline de manuscrise rare; femei înveşmântate în mătăsuri primindu-l cu braţele deschise pe marele căpitan; tot felul de rafinamente într-ale mâncării şi desfrâului şi, pe tăvi din argint masiv, în flacoane de cristal veneţian, strălucirea molcomă a vinului grecesc.

Cu câteva zile în urmă, părăsise fără părere de rău casa părintească de la Bruges şi viitorul ce i se pregătea ca odraslă de negustor. Un sergent şchiop, care se lăuda că slujise în Italia pe vremea lui Carol al VIII-lea, îi povestise într-o seară glorioasele-i fapte de arme şi-i zugrăvise femeile şi sacii cu aur pe care se întâmplase să pună mâna în timp ce se jefuiau oraşele. Henri-Maximilien îi răsplătise flecăreala cu o ulcică de vin, într-o tavernă. Întors acasă, se gândise că a sosit vremea să-şi încerce, la rândul lui, norocul în lumea largă. Viitorul comandant de oşti stătea în cumpănă dacă să se înroleze în oastea Împăratului sau în cea a regelui Franţei; până la urmă a dat cu banul; Împăratul a pierdut. O slujnică i-a dat în vileag pregătirile de plecare. Henri-Juste i-a tras mai întâi o chelfăneală straşnică fiului risipitor, apoi, îmblânzit de înfăţişarea mezinului său în rochiţă şi scufie, pe care tocmai îl învăţau să meargă pe covorul din cameră, i-a urat ştrengăreşte primului născut călătorie sprâncenată la zănaticii aceia de francezi. Puţintel din

dragoste părintească, dar mai cu seamă pentru a face pe grozavul şi pentru a-şi dovedi că e un om de vază, şi-a propus să-i scrie reprezentantului său din Lyon, Maître Muzot, ca să-l recomande pe acest fiu năbădăios amiralului Chabot de Biron, dator vândut băncii Ligre. Degeaba îşi tot scutura Henri-Maximilien praful tejghelei părinteşti de pe încălţări, nu-i puţin lucru să fii feciorul unui om care urcă sau coboară cursul mărfurilor şi dă bani cu împrumut prinţilor. Mama eroului în devenire i-a umplut buzunarele cu merinde şi i-a strecurat într-ascuns banii de drum.

Trecând pe la Dranoutre, unde taică-său avea un conac, l-a convins pe logofăt să-l lase să-şi schimbe mârţoaga, care începuse să şchioapete, cu cel mai frumos cal din grajdul bancherului. L-a vândut însă chiar de la Saint-Quentin, mai întâi din pricina harnaşamentului care-i umfla ca prin farmec socoteala pe tăbliţa cârciumarilor, şi-apoi, fiindcă asemenea mândreţe de cal îl împiedica să guste după pofta inimii plăcerile unei călătorii de lungă durată. Ca să-şi cruţe avuţia, ce i se scurgea printre degete mai iute decât îşi închipuise, mânca slănină râncedă şi năut prin hanuri prăpădite, cot la cot cu căruţaşii, iar seara dormea pe paie; în schimb, risipea cu dragă inimă banii astfel economisiţi jucând cărţi sau făcând cinste cui se nimerea. Din când în când, în câte-o fermă singuratică, o văduvă miloasă îi oferea pâinea şi culcuşul ei. Nu da uitării nici literatura, căci îşi umflase buzunarele cu volumaşe legate în piele, luate în chip de avans asupra moştenirii din biblioteca unchiului său, canonicul Bartholommé Campanus, care colecţiona cărţi. La amiază, tolănit pe-o pajişte, râdea în hohote de-o glumă latinească de-a lui Marţial, sau, mai visător, scuipând melancolic în apa unei bălţi, se gândea la vreo discretă şi virtuoasă doamnă căreia să-i închine în sonete ca Petrarca sufletul şi viaţa lui. Aţipea câte un pic; încălţările lui împungeau cerul ca nişte turnuri de biserică; ovăzul înalt îi părea o companie de pedestraşi în zdrenţe verzi; un mac, o fată frumoasă cu fusta boţită. Alteori, tânărul uriaş se logodea cu pământul. Îl trezea câte o muscă, sau clopotul unei bisericuţe; cu căciula pe-o ureche, cu fire de paie în păru-i galben, cu chipul lui năsos şi prelung ca o gutuie, îmbujorat de soare şi apă rece, Henri-Maximilien păşea voios spre glorie.

Schimba vorbe de duh cu trecătorii şi-i întreba ce mai e nou. De la popasul din La Fère, un pelerin mergea în faţa lui la o depărtare de vreo sută de stânjeni. Mergea iute. Henri-Maximilien, plictisit că n-are cu cine vorbi, grăbi pasul.

— Roagă-te pentru mine la Compostella, făcu flamandul jovial.

— Ai ghicit, zise celălalt. Acolo mă şi duc.

Întoarse capul sub gluga lui de stofă cafenie, şi Henri-Maximilien îl recunoscu pe Zénon.

Băiatul acela costeliv, cu gâtul lung, crescuse parcă de-un cot de la ultima lor năzdrăvănie la bâlciul de toamnă. Chipul lui frumos, la fel de palid, părea supt, iar mersul îi trăda un soi de grabă încrâncenată.

— Salutare, vere! i se adresă plin de voie bună Henri-Maximilien. Canonicul Campanus te-a aşteptat toată iarna la Bruges; Rector Magnificus, la Louvain, îşi smulge barba de necaz că nu eşti acolo, iar tu răsări la cotitura unui drumeag pustiu, ca ucigă-l toaca, Doamne iartă-mă.

— Stareţul cu rang de episcop de la Saint-Bavon din Gand mi-a găsit o slujbă, zise Zénon prevăzător. Nu-i oare un protector cumsecade? Dar ia spune mai bine de ce faci pe calicul pe drumurile Franţei?

— Ai şi tu poate un amestec în toată povestea asta, răspunse cel mai tânăr dintre cei doi călători. Am lăsat baltă tejgheaua lui taică-meu cum ai făcut şi tu cu şcoala de teologie. Dar acum, că ai ajuns de la un Rector Magnificus la un stareţ cu rang de episcop...

— Îţi arde de glumă, zise învăţăcelul. Tot omul e, la început, *famulus*-ul cuiva.

— Mai bine cu mâna pe flintă, zise Henri-Maximilien.

Zénon îi aruncă o privire dispreţuitoare.

— Tatăl tău e destul de bogat ca să-ţi cumpere cea mai bună companie de pedestraşi a Împăratului Carol, răspunse el, dacă vi se pare totuşi, la amândoi, că meşteşugul armelor e o îndeletnicire vrednică de un bărbat.

— Pedestraşii pe care mi i-ar putea cumpăra tata mă încântă la fel de mult ca pe tine veniturile bisericeşti, spuse Henri-Maximilien. Şi-apoi, numai în Franţa le poţi sluji ca lumea pe doamne.

Gluma răsună în gol. Viitorul căpitan se opri să cumpere un pumn de cireşe de la un ţăran. Se aşezară pe marginea unui şanţ să le mănânce.

— Văd ca ţi-ai pus haine de măscărici, zise Henri-Maximilien, uitându-se curios la veşmintele pelerinului.

— Da, răspunse Zénon. Mă săturasem să tot buchisesc. Mai bine silabisesc nişte slove care se mişcă: mii de cifre romane şi arabe; litere ce aleargă ba de la stânga la dreapta, ca acelea ale grămăticilor noştri, ba de la dreapta la stânga, ca acelea ale manuscriselor din Orient. Ştersături, cum ar fi ciuma sau războiul. Rubrici scrise cu sânge roşu. Şi peste tot locul semne, şi, ici-colo, pete mai ciudate chiar decât semnele... Ce veşmânt ar mai fi potrivit ca să nu te bage nimeni în seamă?... Picioarele îmi rătăcesc pe pământ ca gângăniile printre filele unei psaltiri.

— Foarte frumos, făcu Henri-Maximilien cu gândul aiurea. Dar de ce te duci la Compostella? Nu te văd stând printre călugări dolofani şi cântând pe nas.

— Ei, asta-i, zise pelerinul. Ce am eu cu trântorii şi cu dobitocii aceia? Atâta doar că stareţul iacobiţilor din Léon e amator de alchimie. A fost în corespondenţă cu canonicul Bartholommé Campanus, vrednicul nostru unchi, nătângul acela neisprăvit care uneori, din greşeală parcă, se apropie de graniţele oprite. Stareţul de la Saint-Bavon, la rândul său, l-a convins printr-o scrisoare să-mi împărtăşească şi mie ce ştie. Dar trebuie să mă grăbesc, căci e bătrân. Mă tem să nu-şi uite în curând ştiinţa şi să moară.

— O să te hrănească doar cu ceapă crudă şi-o să te pună să scoţi spuma de pe ciorba lui de aramă dreasă cu sulf. Foarte mulţumesc! Înţeleg să-mi agonisesc un tain mai bun şi mai puţin piperat.

Zénon se sculă fără să-i răspundă. Henri-Maximilien, scuipând atunci în drum ultimii sâmburi, zise:

— Pacea scârţâie din toate balamalele, frate Zénon. Principii îşi smulg unul altuia provinciile precum se bat beţivii la cârciumă pe-un blid de mâncare. Aici, Provenţa, ca un fagure de miere; colo, ţinutul Milanului, ca o plăcintă cu peşte. Din toate astea o să-mi pice şi mie măcar o fărâmiţă de glorie ca să-mi astâmpăr foamea.

— *Ineptissima vanitas*[2], făcu tăios tânărul învăţăcel. Tot mai ţii seamă de gura lumii?

— Am şaisprezece ani, spuse Henri-Maximilien. Peste cincisprezece se va vedea dacă din întâmplare sunt egalul lui Alexandru. Peste treizeci de ani se va şti dacă sunt sau nu deopotrivă cu răposatul Cezar. Să-mi petrec viaţa măsurând postav într-o dugheană de pe strada Lânarilor? Vreau să fiu bărbat.

— Am douăzeci de ani, socoti Zénon. În cel mai bun caz mai am înaintea mea cincizeci de ani de învăţătură până ce ţeasta asta s-o preschimba într-o hârcă. Frate Henri, caută-ţi himerele şi eroii în Plutarh. Eu, unul, vreau să fiu mai mult decât un bărbat.

— Eu o iau spre Alpi, zise Henri-Maximilien.

— Eu, zise Zénon, spre Pirinei.

Au tăcut amândoi. Drumul drept, mărginit de plopi, le aşternea în faţă o părticică din slobodul univers. Aventurierul puterii şi aventurierul cunoaşterii mergeau umăr la umăr.

— Ia priveşte, urmă Zénon. Dincolo de satul ăsta, alte sate, dincolo de mănăstirea asta, alte mănăstiri, dincolo de cetăţuia asta, alte cetăţui. Şi în fiecare dintre ele, castele de idei, cocioabe de păreri îngrămădite peste cocioabele de lemn şi castelele de piatră, viaţa zidindu-i de vii pe nebuni şi lăsându-le înţelepţilor o ieşire. Dincolo de Alpi, Italia. Dincolo de Pirinei, Spania. De o parte, ţara lui Pico de la Mirandola, de cealaltă parte cea a lui Avicenna. Şi, mai departe încă, marea, şi, dincolo de mare, pe alte tărâmuri ale imensităţii, Arabia, Ţara maurilor, India, cele două Americi. Şi, peste tot, văile de unde se culeg leacurile, stâncile unde stau ascunse metalele, fiecare dintre ele simbolizând un moment al Marii Transmutaţii, formulele magice înfipte între dinţii celor morţi, zeii cu făgăduielile lor, mulţimile în sânul cărora fiece om se crede centrul universului. Cine-ar putea să fie atât de smintit încât să moară fără să fi dat măcar un ocol temniţei sale? Vezi aşadar, frate Henri, sunt cu adevărat un pelerin. Calea-i lungă, dar sunt tânăr.

— Lumea e mare, zise Henri-Maximilien.

— Lumea e mare, zise Zénon cu gravitate. Facă Cel ce poate Este, ca inima omenească să se dilate pe măsura vieţii întregi.

---

[2] Cea mai stupidă deşertăciune (lat.).

Şi au tăcut din nou. Ceva mai târziu, Henri-Maximilien, lovindu-se cu mâna peste frunte, a început să râdă.

— Zénon, zise, ţi-l aminteşti pe tovarăşul tău Colas Gheel, omul cu halbele de bere, fratele tău întru sfântul Ioan? A lăsat baltă fabrica prea cinstitului meu tată, unde de altfel oamenii crapă de foame; s-a întors la Bruges; se plimbă pe străzi cu mătăniile în mână, bolborosind rugăciuni pentru sufletul lui Thomas al său, care s-a scrântit de pe urma maşinilor tale şi zice că eşti unealta Diavolului, a lui Iuda şi a Anticristului. Cât despre Perrotin al lui, nimeni nu ştie pe unde se află; l-o fi luat Necuratul.

O strâmbătură urâtă poci chipul tânărului învăţăcel şi-l îmbătrâni:

— Toate astea-s mofturi, făcu el. Lasă-i încolo de neştiutori. Sunt ceea ce sunt: substanţa brută pe care tatăl tău o transformă în aurul pe care îl vei moşteni într-o zi. Nu-mi mai pomeni de maşini şi de minţi scrântite, şi nici eu n-o să-ţi pomenesc de iepele geambaşului din Dranoutre vopsite pe gratis, sau de fetele batjocorite şi de butiile de vin desfundate de tine astă-vară.

Henri-Maximilien, fără să-i răspundă, fluiera vag un cântec de aventurier. N-au mai vorbit decât despre starea drumurilor şi despre preţul camerelor de la hanuri.

La următoarea răscruce s-au despărţit. Henri-Maximilien a ales drumul cel mare. Zénon a luat-o pe un drumeag de ţară. Deodată, cel mai tânăr dintre cei doi s-a întors din drum, s-a apropiat de prietenul său; i-a pus pelerinului mâna pe umăr şi i-a spus:

— Frăţioare, o mai ţii minte pe Wiwine, fetiţa aceea palidă căreia îi luai apărarea de câte ori noi, ştrengari nesuferiţi, o ciupeam de fund când ieşeam de la şcoală? Te iubeşte; pretinde că s-a legat de tine printr-un jurământ; mai deunăzi a refuzat un consilier municipal. Mătuşa ei a luat-o la palme şi-o ţine numai cu apă şi pâine, dar fata rezistă. Dac-o fi nevoie, o să te aştepte, zice ea, până la sfârşitul lumii.

Zénon s-a oprit. În privirea lui licări o nehotărâre, apoi pieri ca aburul pe jar.

— Cu atât mai rău, zise el. Ce am eu cu fetiţa asta pălmuită? Altcineva mă aşteaptă aiurea. La el mă duc.

Şi-o porni iar la drum.

— Cine? întrebă Henri-Maximilien. Stareţul de la Léon, moşneagul acela ştirb?

Zénon întoarse capul:

— *Hic Zeno*, zise el. Eu însumi.

COPILĂRIA LUI ZÉNON

Zénon venise pe lume cu douăzeci de ani în urmă, la Bruges, în casa lui Henri-Juste. Pe maică-sa o chema Hilzonde, iar tatăl lui, Alberico de'Numi, era un tânăr prelat coborâtor dintr-un vechi neam florentin.

În înflăcărarea adolescenţei sale timpurii, sub pletele-i lungi, messer Alberico de'Numi strălucise la curtea familiei Borgia. Între două curse de tauri, în piaţa Sfântului Petru, îi plăcuse să discute despre cai şi maşinării de război cu Leonardo da Vinci, pe atunci inginerul lui Cezar: mai târziu, în vâltoarea întunecată a celor douăzeci şi doi de ani ai săi, a făcut parte din micul cerc de tineri gentilomi pe care prietenia pătimaşă a lui Michelangelo îi cinstea asemenea unui titlul de nobleţe. A avut aventuri care se încheiau cu pumnalul; a început să-şi facă o colecţie de opere de artă din antichitate; o discretă legătură cu Iulia Farnese i-a prins bine. La Sinigaglia, vicleniile lui, care au contribuit la căderea duşmanilor Sfântului Scaun în capcana unde-au şi pierit, i-au atras bunăvoinţa papei şi a fiului său; i s-a promis întrucâtva episcopatul de Nerpi, dar moartea neaşteptată a Sfântului Părinte a întârziat această avansare. Dezamăgirea, sau poate vreo dragoste neîmpărtăşită a cărei taină nu s-a aflat niciodată, l-a făcut să se dedea câtva timp trup şi suflet pocăinţei şi studiului.

Lumea a crezut la început că e o manevră ambiţioasă. Acest om nestăpânit fusese totuşi cuprins de un nestăvilit elan de ascetism. Se zicea că s-a stabilit la Grotta-Ferrata, în mănăstirea călugărilor greci din tagma Sfântului Nil, într-una din cele mai aspre singurătăţi din Latium, unde pregăteam meditaţie şi rugăciuni traducerea în limba latină a *Vieţii Anahoreţilor*; a fost nevoie de însăşi porunca papei Iulius al II-lea, care-i aprecia inteligenţa tăioasă, ca să-l hotărască să ia parte, în calitate de secretar apostolic, la lucrările Ligii de la Cambrai. Cum a ajuns acolo a şi dobândit în discuţii o autoritate ce-o depăşea chiar pe aceea a emisarului papei. Acum era pe de-a-ntregul preocupat de interesele Sfântului Scaun cu privire la dezmembrarea Veneţiei, la care până atunci nici nu se gândise.

Înveşmântat în purpură ca un cardinal, messer Alberico de'Numi a vădit, la ospeţele ce s-au dat în timpul lucrărilor Ligii, acea inimitabilă prestanţă datorită căreia fusese poreclit de

către curtezanele romane Unicul. În cursul unei controverse îndârjite, el a fost cel care, punându-şi verbul ciceronian în slujba unei convingeri uimitor de înflăcărate, a obţinut adeziunea ambasadorilor lui Maximilian. Apoi, având în vedere că o scrisoare a mamei sale, o florentină aprigă la bani, i-a amintit de nişte creanţe de încasat de la casa Adorno din Bruges, s-a hotărât să recupereze imediat acele sume atât de necesare carierei sale de mare prelat.

La Bruges a locuit la agentul său flamand, Juste Ligre, care se oferise să-l găzduiască. Omul acela pântecos era un admirator atât de pasionat al Italiei, încât născocise că o străbunică a dumisale, într-una din acele văduvii temporare de care suferă nevestele de negustori, îşi plecase fără îndoială urechea la şoaptele unui om de afaceri genovez. Messer Alberico de'Numi s-a mângâiat de faptul că fusese plătit doar cu noi poliţe, ce urmau a fi încasate de la firma Herwart din Augsbourg, punând în spinarea gazdei cheltuielile pricinuite de câinii, şoimii şi pajii lui. Rezemată de antrepozitele sale, Casa Ligre se scălda într-un belşug princiar; se mânca bine acolo; se bea încă şi mai bine; şi, cu toate că Henri-Juste nu citea decât registrele postăvăriei lui, ţinea cu tot dinadinsul să aibă cărţi în casă.

Îşi încredinţase conducerea gospodăriei tinerei sale surori Hilzonde, el fiind deseori pe drumuri, ba la Tournai, ba la Malines, unde avansa fonduri Regentei, ba la Anvers unde tocmai se întovărăşise cu aventurosul Lambrecht von Rechterghem în negoţul cu piper şi alte bunătăţi de peste mări şi ţări, ba la Lyon unde cel mai adesea ţinea să-şi pună personal la punct tranzacţiile bancare cu ocazia târgului de la Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor.

Messer Alberico de'Numi s-a îndrăgostit pe dată de fetiţa cu sâni plăpânzi, cu chip prelung, îmbrăcată în catifele ţepene, ţesute cu fir de aur, ce păreau că o sprijină, şi împodobită, în zilele de sărbătoare, cu giuvaeruri pe care le-ar fi pizmuit şi o împărătească. Pleoapele ca sideful, aproape trandafirii, îi împresurau ochii de un cenuşiu şters; buzele, puţin umflate, erau parcă mereu gata să suspine, sau să şoptească primul cuvânt al unei rugăciune sau al unui cânt. Şi-ţi venea s-o dezbraci poate tocmai fiindcă era greu să ţi-o închipui goală.

Într-o seară, când zăpada te îndemna să visezi mai mult ca oricând la paturi calde şi odăi zăvorâte, o slujnică mituită l-a ajutat pe messer Alberico să pătrundă în etuva unde Hilzonde îşi spăla cu tărâţe părul creţ care o înveşmânta asemenea unei mantii. Copila şi-a acoperit obrazul, dar îşi lăsă fără împotrivire pradă ochilor, buzelor, mâinilor îndrăgostitului trupul ei curat şi alb ca o migdală dezghiocată. În noaptea aceea tânărul florentin se adăpă din fântâna ferecată, îmblânzi cei doi ieduţi gemeni, deprinse gura aceea cu jocul şi alintările dragostei. În zori, Hilzonde, în sfârşit cucerită, se dărui pe de-a-ntregul, iar dimineaţa, zgâriind cu vârful unghiilor geamul albit de ger, gravă cu ajutorul diamantului de la inel iniţialele ei şi ale iubitului înlănţuite, înscriindu-şi astfel fericirea în materia aceea subţire şi străvezie, fireşte, dar nu cu mult mai firavă decât trupul şi inima omului.

Desfătările lor s-au îmbogăţit cu toate plăcerile vremii şi locului; Hilzonde cânta la mica orgă hidraulică dăruită de fratele ei cântece măiestrite, aveau parte de vinuri din belşug aromate cu fel de fel de mirodenii, de odăi calde, de plimbări cu barca pe canalele încă albăstrui pe vremea dezgheţului, sau de cavalcade în mai prin pajiştile înflorite. Messer Alberico a petrecut însă ceasuri plăcute, mai gingaşe poate decât cele pe care i le dăruia Hilzonde, căutând prin liniştitele mănăstiri neerlandeze străvechi manuscrise uitate; învăţaţilor italieni cărora le împărtăşea aceste descoperiri li se părea că văd reînviind în el geniul marelui Marsilio. Seara, aşezaţi în faţa focului, îndrăgostiţii se uitau împreună la un ametist mare adus din Italia înfăţişând nişte satiri ce sărutau câteva nimfe, iar florentinul o învăţa pe Hilzonde cuvintele ce denumesc în ţara lui dezmierdările iubirii. A scris pentru ea o baladă în grai toscan; stihurile închinate acestei fiice de negustori ar fi fost demne de Sulamita, cea din Cântarea Cântărilor.

Primăvara trecu, veni vara. Într-o bună zi, o scrisoare de la vărul său, Giovanni de Medici, în parte cifrată, în parte scrisă pe tonul ştrengăresc cu care Giovanni înveselea totul, politica, erudiţia şi dragostea, i-a adus lui messer Alberico acele detalii ale intrigilor curiei şi Romei de care şederea lui în Flandra îl lipsise. Iulius al II-lea nu era nemuritor. În ciuda proştilor şi a stipendiaţilor câştigaţi deja întru totul de Riario, nătângul acela bogat, agerul Medici îşi pregătea de multă vreme alegerea la

proximul conclav. Messer Alberico ştia bine că cele câteva întrevederi avute cu oamenii de afaceri ai Împăratului nu fuseseră suficiente ca să-l dezvinovăţească în ochii actualului pontif de nejustificata prelungire a absenţei sale; cariera lui depindea de aci înainte de acest văr ce ar putea deveni papă. Se jucaseră împreună pe terasele de la Careggi; Giovanni îl introdusese mai târziu în încântătorul său cerc de literaţi, puţin măscărici şi oarecum codoşi; messer Alberico nutrea iluzia că va reuşi să-l conducă pe acest om fin, dar de o indolenţă de fată mare; îl va ajuta să-şi croiască drumul către tronul Sfântului Petru; din umbră, şi până ce i-o pica ceva mai bun, va fi organizatorul acestui pontificat. I-a trebuit un ceas ca să-şi pregătească plecarea.

Poate că nu avea suflet. Poate că pasiunile lui neaşteptate nu erau altceva decât revărsarea unei uluitoare forţe fizice; poate că, actor minunat, încerca fără încetare noi forme de simţire; sau poate că toate acestea erau mai degrabă o succesiune de atitudini splendide şi violente, dar arbitrare, ca acelea ale chipurilor zugrăvite de Buonarotti pe bolţile Capelei Sixtine. Lucca, Urbino, Ferrara, aceşti pioni pe tabla de şah a familiei sale, i-au şters brusc din minte molcomele privelişti de verdeaţă şi apă în care binevoise să trăiască o vreme. Şi-a îngrămădit în cufere frânturile de manuscrise antice şi ciornele poemelor de dragoste. Cu cizme, pinteni, mănuşi de piele şi pălărie de fetru, mai mult ca oricând cavaler şi mai puţin ca oricând slujitor al bisericii, s-a înfăţişat Hilzondei să-şi vestească plecarea.

Ea rămăsese grea. Şi o ştia. Nu i-a spus-o. Prea duioasă ca să stea în calea aprigelor sale năzuinţe, era şi prea mândră ca să tragă foloase de pe urma unei mărturisiri pe care talia ei îngustă şi pântecele supt n-o adevereau încă. Nu i-ar fi plăcut deloc să fie învinuită că minte şi, cam în aceeaşi măsură, să ştie că-l stânjeneşte. Peste câteva luni însă, când a născut un băiat, a socotit că nu are dreptul să-i tăinuiască lui messer Alberico de’Numi naşterea fiului lor. Abia ştia să scrie; şi-a petrecut ceasuri întregi ticluind o scrisoare, ştergând cu degetul cuvintele de prisos; încheindu-şi într-un târziu epistola, o încredinţă unui negustor genovez ce pleca la Roma şi în care avea încredere. Messer Alberico nu i-a răspuns niciodată. Cu toate că genovezul a asigurat-o mai târziu că i-a înmânat chiar el scrisoarea,

Hilzonde s-a încăpăţânat să creadă că omul odinioară iubit n-o primise niciodată.

Scurta ei dragoste urmată de o părăsire neaşteptată o lăsaseră pe tânăra femeie scârbită şi sătulă de desfătări; sătulă de trupul ei şi de rodul acestuia, părea că-l cuprinde şi pe copil în dezaprobarea plictisită ce-o simţea faţă de ea însăşi. Nemişcată în patul ei de lăuză, s-a uitat nepăsătoare cum slujnicele înfaşă la licărirea jarului din cămin acea mogâldeaţă negricioasă. A avea un copil din flori fiind un accident destul de obişnuit, Henri-Juste ar fi putut negocia pentru sora lui căsătorii avantajoase, dar amintirea bărbatului pe care nu-l mai iubea era de ajuns ca s-o îndepărteze pe Hilzonde de burghezul greoi pe care taina căsătoriei i l-ar fi putut aduce sub plapumă şi pe perină. Purta fără plăcere veşminte minunate din cele mai scumpe postavuri dăruite de fratele ei, dar, din ciudă pe ea însăşi mai mult decât din remuşcare, se lipsea de vinuri, de bucate alese, de un foc bun şi adesea chiar de rufărie albă. Lua parte la toate slujbele de la biserică: totuşi, seara, după cină, dacă se întâmpla ca vreun oaspete al lui Henri-Juste să dea în vileag dezmăţul şi furtişagurile de la Roma, îşi lăsa deoparte dantela la care lucra ca să audă mai bine, rupând uneori fără voie câte un fir pe care îl înnoda apoi pe tăcute. Bărbaţii se căinau că nisipul năpădeşte portul, păgubind oraşul Bruges în folosul altor locuri mai accesibile corăbiilor; îşi băteau joc de inginerul Lancelot Blondeel care pretindea că va vindeca această boală păcătoasă cu ajutorul unor canale şi a unor şanţuri. Sau, îşi spuneau glume deşucheate; careva istorisea o povestioară, repetată de zeci de ori, cu ibovnice hrăpăreţe, cu soţi traşi pe sfoară, cu iubiţi ascunşi prin putini sau cu negustori vicleni păcălindu-se unii pe alţii. Hilzonde se ducea în bucătărie să vegheze la strânsul mesei; abia de-i arunca o privire feciorului ei ce sugea lacom la pieptul unei slujnice.

Într-o dimineaţă, întorcându-se dintr-o călătorie, Henri-Juste îi prezentă un nou oaspete. Era un bărbat cu barbă căruntă, atât de simplu şi atât de grav, încât văzându-l, gândul te purta spre adierile curate ale vântului pe-ntinsul mării fără de soare. Simon Adriansen se temea de Dumnezeu. Anii şi o avere dobândită pare-se cinstit îi dăruiau acestui negustor din Zeelanda o demnitate de patriarh. Rămăsese văduv de două ori: două

gospodine îi dăruiseră copii, trecuseră pe rând prin casa şi patul lui înainte de-a fi culcate una lângă cealaltă în gropniţa familiei, lângă zidul unei biserici din Middlebourg; fiii săi se îmbogăţiseră şi ei, la rândul lor. Simon era dintre cei care, dorindu-le, au faţă de femei o grijă părintească. Socotind-o pe Hilzonde mâhnită, îşi luă obiceiul să se aşeze lângă ea.

Henri-Juste îi purta o adâncă recunoştinţă. Averea acestui om îl sprijinise în clipe grele; îl respecta într-atât pe Simon, încât se căznea să nu bea peste măsură în faţa lui. Dar ispita vinului era mare. Băutura îl îndemna la vorbă. Nu i-a tăinuit prea multă vreme oaspetelui său necazurile Hilzondei.

Într-o dimineaţă de iarnă, pe când Hilzonde lucra în sala cea mare, lângă fereastră, Simon Adriansen s-a apropiat de ea şi i-a spus solemn:

— Dumnezeu va şterge într-o zi din inima oamenilor toate legile ce nu izvorăsc din dragoste.

Ea n-a înţeles. El a urmat:

— Dumnezeu nu va mai primi, într-o zi, alt botez decât pe acela al Duhului şi nici altă taină a căsătoriei decât pe aceea săvârşită cu dragoste de către trupuri.

Atunci Hilzonde începu să tremure. Dar bărbatul acela de o blândeţe severă se apucă să-i desluşească acea boare nouă, minunată, ce adia prin lume, să-i arate minciuna oricărei legi care încâlceşte lucrarea lui Dumnezeu, să-i vestească apropierea vremii când va fi deopotrivă de lesne să iubeşti şi să crezi. În graiul său colorat ca paginile unei Biblii, parabolele se amestecau cu amintirea sfinţilor care, după părerea lui, năruiseră tirania romană; vorbind abia un pic mai încet, dar asigurându-se cu privirea că uşile sunt bine închise, i-a mărturisit că încă mai şovăie dacă să-şi strige sus şi tare credinţa anabaptistă, dar că într-ascuns se şi lepădase de deşertăciunile învechite, de riturile vane şi de tainele înşelătoare. Dacă ar fi fost să-i dai crezare, Cei Drepţi, victime şi privilegiaţi, alcătuiau din veac în veac un mic grup neatins de crimele şi nebuniile lumii; păcatul nu sălăşluieşte decât în rătăcire; pentru sufletele neîntinate trupul este neprihănit.

Apoi i-a vorbit despre fiul ei. Copilul Hilzondei, zămislit în afara legilor bisericii, şi împotriva lor, i se părea hărăzit mai mult ca oricare altul să primească şi să răspândească într-o zi vestea cea bună a celor Nevinovaţi şi Sfinţi. Dragostea fecioarei repede

ademenite de frumosul diavol italian cu chip de arhanghel devenea pentru Simon o alegorie tainică: Roma era târfa Babilonului, căreia nevinovata îi fusese josnic jertfită. Uneori un zâmbet încrezător de vizionar se ivea pe obrazul acela mare şi hotărât şi în glasul său calm răzbătea intonaţia prea sigură a celui ce vrea să se convingă şi adesea chiar să se înşele pe sine însuşi. Hilzonde însă era sensibilă doar la liniştita bunătate a acelui străin. În timp ce până atunci toţi cei ce o înconjurau o luaseră în zeflemea, sau dăduseră dovadă de milă şi de o îngăduinţă binevoitoare şi grosolană, Simon spunea, vorbindu-i despre bărbatul care o părăsise:

— Soţul domniei-tale.

Şi-i amintea grav că orice legătură este indisolubilă în faţa lui Dumnezeu. Ascultându-l, Hilzonde se însenina. Era tot mâhnită, dar îşi redobândise mândria. Casa familiei Ligre, pe care orgoliul comerţului maritim o înzestrase cu o corabie pe stemă, era la fel de primitoare faţă de Simon ca şi propria sa locuinţă. Prietenul Hilzondei se întorcea în fiecare an; îl aştepta şi, mână în mână, vorbeau despre biserica spirituală care va înlocui Biserica.

Într-o seară de toamnă, nişte neguţători italieni le-au adus veşti: messer Alberico de’Numi, numit cardinal la treizeci de ani, fusese ucis la Roma în cursul unei orgii la o vie a familiei Farnese. Măscăricii la modă îl acuzau de această nelegiuire pe cardinalul Giuliano de Medici, ştiindu-l nemulţumit de influenţa dobândită de ruda lui asupra cugetului Sfântului Părinte.

Simon nu ascultă decât cu dispreţ aceste zvonuri nelămurite, izvorâte din cloaca romană. Dar, peste o săptămână, un raport primit de Henri-Juste confirmă aceste mărturii. Liniştea de care dădea dovadă Hilzonde nu le îngăduia să presupună dacă se bucura sau plângea cumva în taină.

— Iată-te deci văduvă, îi spuse de îndată Simon Adriansen pe tonul acela de duioasă solemnitate ce-l lua fără încetare faţă de ea.

Contrar presupunerilor lui Henri-Juste, a doua zi a plecat.

După şase luni, la data obişnuită, s-a întors şi a cerut-o fratelui ei.

Henri-Juste l-a dus în sala unde lucra Hilzonde. S-a aşezat lângă ea. I-a spus:

— Dumnezeu nu ne-a dat dreptul să-i chinuim făpturile.

Hilzonde şi-a întrerupt lucrul la dantelă. Mâinile întinse se odihneau pe urzeală, iar degetele acelea lungi, fremătând pe frunzele neterminate, te purtau cu gândul spre împletiturile încă neînfăptuite. Simon a urmat:

— Cu atât mai puţin nu ni l-a dat pe acela de a ne chinui pe noi înşine.

Frumoasa şi-a ridicat spre el chipul de copil bolnav. El a mai zis:

— În casa asta plină de râsete nu eşti fericită. Casa mea e plină de o adâncă tăcere. Vino.

A acceptat.

Henri-Juste nu mai putea de bucurie. Jacqueline, scumpa lui soţie, luată în căsătorie la scurt timp după necazurile Hilzondei, se tânguia cât o ţinea gura că în familie i-o ia înainte o târfă şi copilul din flori al unui popă, iar socrul, Jean Bell, un negustor bogat din Tournais, întemeindu-se pe aceste văicăreli, întârzia cu plata zestrei. Şi, într-adevăr, cu toate că Hilzonde nu se îngrijea de fiul ei, între cele două femei se isca un adevărat război din pricina oricărui fleac de jucărie dăruit copilului zămislit în aşternutul legiuit. Bălaia Jacqueline o să poată de aci înainte să sărăcească în voie cumpărând bonete şi baveţele brodate şi să-l lase pe dolofanul ei de Henri-Maximilien să umble de-a buşilea pe faţa de masă în zilele de sărbătoare şi să-şi vâre picioruşele prin talere.

În ciuda scârbei sale faţă de ceremoniile religioase, Simon a consimţit ca nunta să se celebreze cu un anumit fast de vreme ce, în mod neaşteptat, aceasta era dorinţa Hilzondei. Dar seara, într-ascuns, după ce soţii s-au retras în camera nupţială, el a oficiat din nou, în felul lui, taina căsătoriei, frângând pâinea şi bând vinul cu aleasa lui. Hilzonde renăştea în preajma acestui bărbat, ca o barcă împotmolită pe care fluxul o trage iar după sine. Îi plăceau tainele fără ruşine ale acestei plăceri îngăduite şi felul cum omul acela bătrân, aplecat peste umărul ei, îi mângâia sânii, de parcă a iubi ar fi fost un mod de a binecuvânta.

Simon Adriansen a luat asupră-şi îngrijirea lui Zénon. Copilul însă, împins de Hilzonde spre chipul bărbos şi zbârcit căruia i se clătina un neg pe buză, a început să ţipe, să se zbată, smucindu-se sălbatic din mâna şi inelele mamei care-i striveau degetele. Apoi a rupt-o la fugă. L-au găsit seara ascuns în cuptorul din fundul grădinii, gata să-l muşte pe slujitorul care-l

scoase râzând de după o grămadă de butuci. Simon, pierzându-şi nădejdea de-a îmblânzi puiul acela de lup, s-a văzut nevoit să-l lase în Flandra. De altfel, era limpede că prezenţa copilului sporea mâhnirea Hilzondei.

Zénon a crescut pentru Biserică. Preoţia rămânea, pentru un bastard, cel mai sigur mijloc de a trăi bine şi la loc de cinste. În plus, unchiului său i se părea că acea pasiune pentru ştiinţă, care l-a stăpânit de timpuriu pe Zénon, acea risipă de cerneală şi de lumânări arse până-n zori, ar fi îngăduite doar unui ucenic de preot. Henri-Juste îl încredinţă pe învăţăcel cumnatului său Bartholommé Campanus, canonic la Saint-Donatien din Bruges. Învăţatul acesta istovit de rugăciuni şi de citirea cărţilor alese era atât de blând, încât părea bătrân. Îşi învăţă elevul latina, bruma de greacă pe care-o ştia şi alchimia, şi-i satisfăcu şcolarului său curiozitatea ştiinţifică ajutat de *Istoria naturală* a lui Plinius. Cămăruţa rece a canonicului era un adăpost unde băiatul scăpa de glasurile misiţilor ce discutau despre postavurile englezeşti, de înţelepciunea searbădă a lui Henri-Juste, de mângâierile slujnicuţelor ispitite de poama nepârguită. Acolo se elibera de constrângerile şi de sărăcia copilăriei; cărţile şi învăţătorul îl tratau ca pe un bărbat. Îi plăcea încăperea căptuşită cu cărţi, pana de gâscă şi călimara de corn, instrumente ale unor cunoştinţe noi, precum şi îmbogăţirea ce sălăşluieşte în a afla că rubinul vine din India, că sulful se logodeşte cu mercurul şi că floarea căreia în latineşte i se zice *lilium* se numeşte în greceşte *krinon* şi în ebraică *susannah*. Descoperi mai apoi că şi cărţile bat câmpii şi mint aidoma oamenilor, şi că încâlcitele explicaţii ale canonicului se refereau adesea la fapte care, neexistând, nu aveau nevoie de explicaţii.

Avea relaţii îngrijorătoare: pe vremea aceea tovarăşii săi preferaţi erau bărbierul Jean Myers, om dibaci, neîntrecut în luarea de sânge şi tămăduirea pietrei la rinichi, dar bănuit că disecă morţii, precum şi un ţesător, pe nume Colas Gheel, desfrânat şi palavragiu, cu care petrecea ceasuri întregi, potrivind scripeţi şi manivele în loc să înveţe să se roage. Colas era un om voinic, sprinten şi totodată greoi, ce cheltuia cu duiumul banii pe care nu-i avea şi îi uimea în zilele de chermeză pe ucenicii în ochii cărora părea un prinţ. Maldărul acela solid de muşchi, de păr roşcat şi băţos ca de cal şi de piele bălaie

adăpostea unul dintre spiritele himerice şi totodată chibzuite a căror grijă neîncetată e să ascută, să ajusteze, să simplifice sau să complice câte ceva. În fiecare an, în oraş se închideau câteva ateliere; şi Henri-Juste, care se lăuda că şi le ţine deschise pe ale lui doar din milă creştinească, profita de pe urma şomajului ca să reducă periodic salariile. Muncitorii lui, înfricoşaţi, prea fericiţi că încă mai au o slujbă şi un clopot ce-i cheamă în toate zilele la lucru, trăiau sub ameninţarea unor vagi zvonuri de lichidare, vorbind cu jale între ei că în curând vor fi nevoiţi să îngroaşe rândurile cetelor de cerşetori care în vremurile acelea de scumpete băteau drumurile şi îi speriau pe burghezi. Colas visa să le uşureze munca şi deznădejdea cu ajutorul unor războaie de ţesut mecanice cum erau cele încercate ici-colo, în mare taină, la Ypres, la Gand şi la Lyon, în Franţa. Văzuse nişte desene pe care i le arătă lui Zénon; şcolarul corectă nişte cifre, se înflăcăra în faţa schiţelor, preschimbă entuziasmul lui Colas pentru aceste maşini noi într-o manie împărtăşită. În genunchi, aplecaţi umăr la umăr peste o grămadă de fiare, nu osteneau niciodată dându-şi ajutor ba să agate o contragreutate, ba să ajusteze o pârghie, ba să monteze şi să demonteze roţile ce se angrenează unele într-altele; se stârneau discuţii nesfârşite despre locul unui bulon sau ungerea unei glisiere. Ingeniozitatea lui Zénon depăşea cu mult mintea înceată a lui Colas Gheel, dar mâinile butucănoase ale meşteşugarului erau de o dibăcie ce-l uluia pe învăţăcelul canonicului, care făcea pentru prima dată experienţe cu altceva decât cu cărţi.

— *Prachtig werk, mijn zoon, prachtig werk*[3], zicea greoi contramaistrul, petrecându-şi braţul vânjos pe după umerii şcolarului.

Seara, după învăţătură, Zénon se întâlnea pe furiş cu tovarăşul său, aruncând cu un pumn de pietriş în geamul tavernei unde meşterul întârzia adesea mai mult decât s-ar fi cuvenit. Sau se strecura aproape într-ascuns în colţul de antrepozit pustiu unde locuia Colas împreună cu maşinile lui. În uriaşa încăpere era beznă; de frica focului, lumânarea ardea în mijlocul unui lighean cu apă aşezat pe masă, ca un mic far în mijlocul unei mări minuscule. Ucenicul Thomas de Dixmude, care-i slujea meşterului de factoctum, sărea ca o pisică, în joacă, pe ramele ce se clătinau şi umbla în întunericul de nepătruns

[3] Minunat lucru, fiul meu, minunat lucru (fl.).

din pod, legănând în mână un felinar sau o halbă de bere. Colas Gheel râdea atunci în hohote. Aşezat pe o scândură, dându-şi ochii peste cap, îl asculta pe Zénon bătând câmpii şi trecând în goană de la atomii lui Epicur la dublarea cubului şi de la natura aurului la prostia care constă în a dovedi existenţa lui Dumnezeu, iar printre buze îi scăpa un uşor şuierat de admiraţie. Şcolarul găsea lângă aceşti oameni în cazacă de piele ceea ce fiii seniorilor găseau lângă rândaşii de la cai şi câini: o lume mai aspră şi mai liberă, căci se frământa mai jos, departe de precepte şi silogisme, o alternanţă liniştitoare a muncilor grosolane şi a trândăvelii uşoare, un miros şi o căldură omenească, un grai alcătuit din înjurături, aluzii şi proverbe, tot atât de tainic ca jargonul breslelor de calfe, o activitate care nu constă doar din a te apleca peste o carte cu pana în mână.

Învăţăcelul zicea că aduce din laboratorul lui Jean şi din atelierul lui Colas argumente care să infirme sau să confirme afirmaţiile şcolii: Platon pe de o parte, Aristotel pe de alta erau trataţi ca nişte negustori de rând pe care-i bănuieşte că înşală la cântar. Titus-Livius era doar un flecar; Cezar, cât o fi fost el de sublim, murise. De la eroii lui Plutarh, a căror măduvă îl hrănise pe canonicul Bartholommé Campanus concomitent cu laptele Evangheliei, băiatul nu mai reţinea decât un singur lucru, şi anume că îndrăzneala minţii îi dusese tot atât de departe şi tot atât de sus ca şi cumpătarea şi postul care, zice-se, îi duc pe bunii creştini în raiul lor. Pentru canonic, înţelepciunea sacră şi sora ei profană se sprijineau una pe alta; în ziua în care l-a auzit pe Zénon bătându-şi joc de cucernicele visări din *Meditaţiile lui Scipio*, a înţeles că elevul lui se lepădase într-ascuns de îmbărbătarea adusă de religie.

Totuşi, Zénon s-a înscris la şcoala de teologie din Louvain. Înflăcărarea lui i-a uimit pe toţi; noul-sosit, capabil să susţină pe loc orice teză, dobândi printre colegii lui un prestigiu nemaipomenit. Viaţa învăţăceilor era îmbelşugată şi veselă; lumea îl poftea la zaiafeturi unde nu bău decât apă chioară, iar târfele din bordel îl mulţumiră cam cât un taler de carne împuţită pus dinaintea unui răsfăţat. Era socotit frumos, dar vocea lui tăioasă înfricoşa; văpaia din ochii lui întunecaţi fascina şi în acelaşi timp displăcea. Se răspândiră zvonuri năstruşnice cu privire la obârşia lui; nu le dezminţi. Adepţii lui Nicolas Flamel au recunoscut degrabă în şcolarul friguros care-şi făcea veacul

citind cu nasu-n sobă, semnele unei preocupări alchimiste: un mic grup de minţi mai iscoditoare şi mai neliniştite ca altele îl primi în rândurile lui. Înainte de sfârşitul trimestrului se uita de sus la învăţaţii în caftan îmblănit, plecaţi peste blidele pline în sala de mese, greoi, mulţumiţi de ştiinţa lor grosolană şi încâlcită; tot aşa se uita şi la studenţii zgomotoşi şi necioplţi, ferm hotărâţi să nu înveţe decât atât cât le trebuia ca să se căpătuiască, bieţi nenorociţi a căror frământare spirituală nu era decât o înfierbântare a sângelui ce avea să treacă odată cu tinereţea. Încet, încet, dispreţul acesta se întinse chiar şi asupra prietenilor săi cabaliştii, minţi găunoase, umflate cu vânt, îndopate cu cuvinte pe care, neînţelegându-le, le scuipau din nou în chip de formule. Îşi dădea seama cu amărăciune că niciunul dintre oamenii aceia pe care se bizuise la început nu mergea mai departe, sau măcar tot atât de departe ca el, nici cu gândul, nici cu fapta.

Zénon locuia sus, la cucurigu, într-o casă ţinută de un preot; un anunţ agăţat pe scară poruncea locatarilor să se strângă cu toţii la slujba vecerniei şi le interzicea, ameninţându-i cu amenda, să aducă în casă desfrânate şi să se uşureze altundeva decât în latrine. Dar nici mirosurile, nici funinginea din vatră, nici vocea acră a gospodinei, nici pereţii zgâriaţi de înaintaşii lui cu ştrengării latineşti şi schiţe obscene, nici muştele ce se aşezau pe pergamente nu abăteau de la socotelile sale această minte pentru care fiecare lucru de pe lume era un fenomen sau un semn. Pe învăţăcel îl bântuiră, în chiţimia aceea, îndoielile, ispitele, izbânzile şi înfrângerile, lacrimile de mânie şi bucuriile tinereşti pe care maturitatea nu le mai cunoaşte sau le dispreţuieşte şi cărora el însuşi nu le-a păstrat mai târziu decât o amintire cam ştearsă pe alocuri. Mânat mai degrabă către patimile cele mai îndepărtate de ceea ce resimt sau mărturisesc cei mai mulţi bărbaţi, către cele ce îndeamnă la ascunzişuri, adesea la minciună, uneori la sfidare, acest David în luptă cu Goliatul scolastic îşi închipui că şi-a găsit Jonathan-ul într-un coleg indolent şi blond care a dat nu după mult timp bir cu fugiţii, lăsându-l în plata Domnului pe tiranicul său tovarăş şi alăturându-se unor prieteni mai cunoscători într-ale vinului şi ale zarurilor. Din această legătură tainică, toată numai apropiere şi prezenţă, ascunsă ca măruntaiele şi ca sângele, nimic nu ieşise la iveală; sfârşitul ei n-a avut altă urmare decât aceea că l-a

cufundat pe Zénon şi mai adânc în studiu. Tot blondă era şi cusătoreasa Jeannette Fauconnier, fată ciudată, îndrăzneaţă ca un paj, obişnuită să târască după fusta ei o droaie de studenţi, căreia învăţăcelul i-a făcut o seară întreagă curte, luând-o în zeflemea şi jignind-o. Lăudându-se că dacă vrea cucereşte dragostea fetei într-un timp mai scurt decât i-ar trebui ca să dea o fugă de la hală până la biserica Sfântului Petru, a iscat o încăierare care s-a preschimbat într-o adevărată bătălie, iar frumoasa Jeannette, vrând să arate ce mărinimoasă e, îi dărui celui ce-o jignise, iar acum zăcea rănit, sărutarea gurii ei, denumită în jargonul de pe vremea aceea – poarta sufletului. În sfârşit, la Crăciun, când singura amintire a lui Zénon despre această întâmplare era o cicatrice mare pe obraz, ademenitoarea fată se furişă într-o noapte cu lună la el în casă, urcă tiptil scara ce scârţâia, şi i se strecură în pat. Zénon rămase uluit de acest trup şerpuitor şi neted, iscusit într-ale dragostei, de pieptul ei de porumbiţă ce gângureşte în şoaptă, de râsetele curmate tocmai la timp ca să n-o trezească pe menajera ce dormea în chichineaţa de alături. Se alese doar cu bucuria amestecată cu teamă a înotătorului ce se avântă într-o apă răcoritoare şi primejdioasă. Timp de câteva zile, lumea îl văzu plimbându-se cu neruşinare alături de fata aceea deocheată, sfidând plictisitoarele mustrări ale Rectorului; se părea că sirena aceea şireată şi lunecoasă îi stârnise pofta. Totuşi, la mai puţin de o săptămână, se întorsese pe de-a întregul la cărţile lui. Lumea îl condamnă că părăsise aşa de repede o fată din cauza căreia renunţase cu atâta nepăsare la cinstea de a încheia trimestrul *cum laude*; iar relativul său dispreţ faţă de femei îi făcu pe oameni să-l bănuiască de relaţii cu diavoliţele.

PLĂCUTELE ÎNDELETNICIRI DE PESTE VARĂ

În vara aceea, puţin înainte de luna august, Zénon s-a dus, ca în fiecare an, să ia aer la ţară, în casa bancherului. Dar nu ca odinioară, la moşia pe care Henri-Juste o avea de când lumea la Kuypen, pe lângă Bruges: omul de afaceri cumpărase, între Audenarde şi Tournai, moşia Dranoutre împreună cu vechiul său castel pus la punct după plecarea francezilor. Locuinţa fusese renovată în stilul la modă, cu plinte şi cariatide de piatră. Grăsanul de Ligre se avânta din ce în ce mai mult în atari cumpărări de bunuri funciare care atestă în mod aproape arogant averea unui om şi fac din el, în caz de primejdie, cetăţean al mai multor oraşe în acelaşi timp. În regiunea Tournai, rotunjea bucată cu bucată averea nevestei sale Jacqueline; lângă Anvers, tocmai îşi luase moşia Gallifort, minunată întregire a agenţiei sale din piaţa Saint-Jacques unde lucra acum împreună cu Lazarus Tucher. Mare Vistiernic al Flandrei, proprietarul unei rafinării de zahăr la Maestricht şi al alteia în insulele Canare, beneficiind de monopolul vămii Zeelandei şi de monopolul alaunului pentru regiunile baltice, deţinând împreună cu familia Fuggers câte o treime din arenda veniturilor ordinului de Calatrava, Henri-Juste avea din ce în ce mai mult de-a face cu mai-marii lumii acesteia: la Malines, Regenta îi dădea cu mâna ei anafura; seniorul de Croy, debitorul lui pentru suma de treisprezece mii de florini, binevoise de curând să-i boteze negustorului un fiu nou-născut hotărându-se chiar cu Înălţimea-sa ziua când avea să se sărbătorească botezul în castelul domniei-sale de la Roeulx. Aldegonde şi Constance, cele două fiice încă foarte tinerele ale marelui om de afaceri, urmau să aibă într-o zi titluri de nobleţe, după cum aveau chiar de pe acum trenă la rochiţe.

Deoarece postăvăria de la Bruges nu mai era pentru Henri-Juste decât o întreprindere învechită, concurată de propriul lui import de brocarturi din Lyon şi de catifele din Germania, tocmai întemeiase în împrejurimile Dranoutrei, în plină câmpie, nişte ateliere rurale unde ordonanţele municipale din Bruges nu-i mai puteau pune beţe-n roate. Din porunca lui s-au aşezat acolo vreo douăzeci de războaie de ţesut mecanice, meşterite în urmă cu un an de Colas Gheel după desenele lui Zénon. Negustorului i se năzărise să-i pună la încercare pe muncitorii aceştia din lemn

şi metal care nici nu se-mbătau, nici nu zbierau, ci făceau treabă cât patru oameni laolaltă şi nu se foloseau de scumpetea alimentelor ca să ceară să li se mărească leafa.

Într-o zi răcoroasă ce mirosea a toamnă, Zénon se duse pe jos la această ţesătorie de la Oudenove. Regiunea era împânzită cu şomeri în căutare de lucru; între Oudenove şi fastul de la Dranoutre să fi fost cel mult zece leghe, dar ai fi zis că depărtarea e ca de la rai la iad. Henri-Juste aşezase o mână de meşteşugari şi de supraveghetori de ateliere din Bruges chiar la intrarea în sat, într-o hardughie veche pe care de bine de rău o reparase; dormitorul se preschimba încet, încet într-o cocioabă. Zénon l-a zărit doar în treacăt pe Colas Gheel, beat turtă în dimineaţa aceea; un mecanic palid şi morocănos, un francez numit Perrotin, îi spăla blidele şi-i înteţea focul. Thomas, de curând însurat cu o fată de prin partea locului, se plimba prin piaţă, făcând pe grozavul într-o cazacă de mătase roşie cu care se înnoise în ziua nunţii. Un omuleţ vioi şi uscat, un anume Thierry Loon, depănător avansat pe nepusă masă la rangul de supraveghetor de atelier, i-a arătat lui Zénon maşinile în sfârşit montate, pe care muncitorii se şi burzuluiseră, după ce-şi puseseră în ele nădejdea deşartă de a câştiga mai mult şi de a se speti mai puţin. La vremea aceea însă, pe învăţăcel îl preocupau alte probleme; ramele şi contragreutăţile nu-l mai interesau. Thierry Loon vorbea despre Henri-Juste cu un respect slugarnic, dar îi arunca lui Zénon nişte priviri piezişe, văitându-se de hrana pe sponci, de cocioabele din paiantă ridicate în pripă de administratorii negustorului, de ziua de muncă mai lungă aici decât la Bruges, unde o reglementa clopotul municipal. Omuleţului îi părea rău după vremurile când meşteşugarii, stăpâni pe privilegiile lor, le suceau gâtul muncitorilor independenţi şi-i înfruntau pe principi. Nu se temea de înnoiri; preţuia iscusinţa cu care se alcătuiseră acele şiruri de cuşti unde fiecare muncitor punea în mişcare cu mâinile şi cu picioarele, în acelaşi timp, două pârghii şi două pedale, dar cadenţa aceasta prea iute îi sleia pe oameni, iar comenzile complicate necesitau mai multă grijă şi atenţie decât se puteau cere de la nişte degete şi căpăţâni de meşteşugari. Zénon sugeră nişte ajustări, dar noul maistru nu prea le luă în seamă. Thierry, cu siguranţă, abia aştepta să se descotorosească de

Colas Gheel. Dădea din umeri pomenind de neisprăvitul acela, de acel încurcă-lume ale cărui aiureli mecanice n-or să aibă altă urmare decât aceea de-a stoarce mai multă muncă de la oameni şi de-a mări şomajul, de vita aceea încălţată care, de când nu mai avea la îndemână înlesnirile şi plăcerile de la Bruges, se umpluse de cucernicie, ca de râie, de beţivanul acela care, după ce se-mbăta, vorbea pe tonul pocăit al predicatorilor din piaţa publică. Aceşti oameni certăreţi şi neştiutori l-au dezgustat pe învăţăcel; în comparaţie cu ei, învăţaţii încotoşmănaţi în hermină şi scăpărând de logică îşi redobândeau prestigiul.

Talentele lui de mecanic nu-i prea aduceau lui Zénon cine ştie ce consideraţie din partea familiei, unde era dispreţuit din cauza situaţiei lui de bastard şi totodată oarecum respectat din cauza viitoarei lui preoţii. La vremea cinei, în sala cea mare, învăţăcelul îl asculta pe Henri-Juste rostind cugetări solemne despre felul cum trebuie să te porţi în viaţă: zicea mereu să te fereşti de fetele mari, de frica plozilor, de femeile măritate, de frica pumnalului, de văduve fiindcă te aduc la sapă de lemn, să-ţi sporeşti averea şi să te rogi lui Dumnezeu. Canonicul Bartholommé Campanus, deprins să nu le ceară sufletelor decât puţinul pe care sunt în stare să-l dea, nu dezaproba această înţelepciune grosolană. În ziua aceea, secerătorii găsiseră o vrăjitoare ce-şi făcea, din răutate, nevoile pe câmp ca să atragă ploaia pe grâul şi aşa pe jumătate putrezit de nişte averse suspecte; o aruncaseră în foc, fără alte formalităţi; toată lumea făcea haz pe socoteala vrăjitoarei aceleia care-şi închipuia că ştie să poruncească apei, dar nu fusese în stare să se păzească de tăciuni. Canonicul le arăta că omul, supunându-i pe cei răi caznei flăcărilor, ce ţine doar câteva clipe, nu face decât să ia pildă de la Dumnezeu care-i osândeşte la aceeaşi cazną, dar pe vecie. Aceste cuvinte nu întrerupeau îmbelşugata masă de seară; era vară şi Jacqueline, înfierbântată, îl fericea pe Zénon cu fandoselile ei de femeie cinstită. Flamanda aceea grasă, mai frumoasă acum de când era lăuză, mândră de tenul şi de mâinile ei albe, păstra o prospeţime de bujor. Preotul se făcea că nu vede nici corsajul descheiat, nici şuviţele bălaie ce-i atingeau ceafa tânărului aplecat peste o carte înainte de sosirea lămpilor, nici tresărirea de mânie a studentului, care dispreţuia

femeile. Pentru Bartholommé Campanus, orice fiinţă de parte femeiască era totodată Maria şi Eva, aceea care-şi dăruieşte laptele şi lacrimile pentru mântuirea omenirii şi aceea care se lăsase ispitită de şarpe. El îşi pleca privirea şi nu judeca.

Zénon ieşea, umbla cu paşi mari. Terasa netedă, cu copăceii ei tineri şi cu pompoasele imitaţii de stânci făcea repede loc păşunilor şi arăturilor; un cătun cu acoperişuri joase se ascundea în spatele căpiţelor vălurite. Trecuse însă vremea când Zénon se putea lungi lângă focuri în ajunul Sfântului Ion alături de muncitorii de la fermă, aşa cum făcea odinioară la Kuypen, în noaptea senină când începe vara. Iar în serile reci, nu i s-ar mai fi făcut loc pe banca din potcovărie unde câţiva neciopliţi, mereu aceiaşi, moţăiau la căldură, împărtăşindu-şi frânturi de veşti în bâzâitul ultimelor muşte din vara aceea. Acum totul îl despărţea de ei: graiul lor ţărănesc, tărăgănat, gândurile lor aproape tot atât de greoaie şi teama pe care o stârneşte un băiat care vorbeşte latineşte şi citeşte în stele. Se întâmpla uneori să-l ia şi pe vărul lui în aceste hoinăreli nocturne. Cobora în curte şi fluiera încet ca să-şi trezească tovarăşul. Henri-Maximilien, încă moleşit de somnul adânc al adolescenţei, mirosind a cal şi a sudoare după lungile hoinăreli din ajun, sărea peste balcon. Nădejdea c-o să-şi facă de cap cu vreo destrăbălată într-un şanţ sau c-o să dea de duşcă niscai vin alb la han în tovărăşia unor cărăuşi, îl dezmeticea repede. Cei doi prieteni o luau peste arături, ajutându-se unul pe altul când era vorba să sară peste şanţuri, îndreptându-se către focurile vreunui sălaş de ţigani sau spre felinarul roşu al unei taverne depărtate. La înapoiere, Henri-Maximilien se lăuda cu isprăvile lui; Zénon le tăinuia pe ale sale. Cea mai năstruşnică dintre aceste aventuri a fost aceea care s-a petrecut într-o noapte, când moştenitorul familiei Ligre s-a strecurat în grajdul unui geambaş din Dranoutre şi a vopsit în trandafiriu două iepe; a doua zi de dimineaţă, stăpânul lor a crezut că sunt vrăjite. Într-o bună zi s-a descoperit că Henri-Maximilien cheltuise într-una din aceste ieşiri câţiva ducaţi şterpeliţi de la grăsanul de Juste; mai în glumă, mai în serios, tatăl şi fiul s-au încăierat; oamenii i-au despărţit aşa cum desparţi un taur de tăuraşul lui când se reped unul la altul în ocolul gospodăriei.

Cel mai adesea, Zénon pleca însă de unul singur, în zori, cu tăbliţele în mână, şi-o lua pe câmp în căutarea cine ştie cărei

învăţături ce purcede de-a dreptul de la lucruri. Nu ostenea cântărind şi cercetând curios pietrele ale căror margini netede sau zgrunţuroase, ale căror nuanţe ruginii sau verzui spun câte o poveste, stând mărturie pentru metalele care le-au zămislit, pentru focul sau apa care odinioară le-a închegat substanţa sau le-a făurit conturul. De sub ele se iveau insecte, gângănii ciudate ale unui infern animal. Aşezat pe câte un dâmb, uitându-se la câmpiile tălăzuite sub cerul plumburiu, înfoiate ici-colo de nişte dealuri lungi, nisipoase, se gândea la vremurile demult apuse când marea se întindea pe aceste meleaguri unde creştea acum grâul şi cărora, retrăgându-se, le lăsase asemănarea şi parcă semnătura valurilor sale. Căci totul se schimbă, atât înfăţişarea lumii cât şi roadele acestei naturi în veşnică mişcare şi ale cărei clipe ţin veacuri întregi. Alteori, cu atenţia brusc încordată, dar tăinuită ca a unui braconier, se îndrepta spre lighioanele ce aleargă, zboară sau se târăsc prin străfundurile codrilor, cercetând urma exactă pe care o lasă după ele, rutul, împerecherile, hrana, semnalele şi şiretlicurile lor, precum şi felul în care, lovite cu bâta, mor. Târâtoarele, ponegrite de teama sau eresurile oamenilor, reci, prevăzătoare, pe jumătate subpământene, cuprinzând în fiecare din inelele lor un fel de înţelepciune minerală, îl atrăgeau şi-i erau dragi.

Într-una din acele seri, când căldura lunii lui cuptor era în toi, Zénon, stăpân pe învăţătura dobândită de la Jean-Myers, în loc să aştepte ajutorul nesigur al bărbierului, s-a apucat singur să-i ia sânge unui fermier pe care-l lovise damblaua.

Canonicul Campanus a condamnat asemenea necuviinţă; Henri-Juste, punând paie peste foc, s-a văitat în gura mare c-a cheltuit o groază de ducaţi pe învăţătura nepotului său ca să-l vadă până la urmă ajungând la lanţetă şi lighenaş. Învăţăcelul a îndurat dojenile cu o tăcere duşmănoasă. Începând din ziua aceea, şi-a prelungit absenţele. Jacqueline credea că e vorba de vreo dragoste cu o fată de la fermă.

Odată, luându-şi pâine pe mai multe zile, s-a aventurat până în pădurea Houthuist, rămăşiţă a codrilor nesfârşiţi de pe vremea păgânilor; din frunzişul lor se prefirau sfaturi stranii. Cu capul în sus, uitându-se de jos la aceste desişuri de verdeaţă şi cetină, Zénon o apuca din nou pe calea speculaţiilor alchimiste întreprinse la şcoală sau în pofida şcolii; regăsea în fiecare din

aceste piramide vegetale hieroglifele ermetice ale forţelor ascendente, semnul aerului ce scaldă şi hrăneşte frumoasele entităţi silvestre, ale focului a cărui virtualitate o poartă în ele şi care le va mistui poate într-o zi. Urcuşul acesta era însă echilibrat şi de o coborâre: sub picioarele lui, poporul orb şi sensibil al rădăcinilor imita în beznă nesfârşita încrengătură a rămurelelor pe cer, orientându-se cu grijă spre cine ştie de nadir. Ici-colo, o frunză îngălbenită înainte de vreme trăda prezenţa, sub verdeaţă, a metalelor din care-şi alcătuise substanţa şi a căror transmutaţie o înfăptuia. O pală de vânt pleca trunchiurile mari, aşa ca pe om destinul său. Tânărul învăţat se simţea liber ca fiarele şi ameninţat ca şi ele, cumpănit ca un copac între lumea de jos şi cea de sus, plecându-se şi el sub presiunile ce se exercită asupră-i şi nu vor înceta până la moarte. Pentru acest bărbat de douăzeci de ani, moartea nu era deocamdată decât un cuvânt.

Pe înserate, a zărit pe covorul de muşchi urmele unui transport de copaci tăiaţi; un miros de fum l-a condus prin noaptea ce se şi lăsase până la coliba unor cărbunari. Trei bărbaţi, tatăl şi cei doi fii, călăii copacilor, stăpânii şi totodată slujitorii focului, sileau flăcările să-şi ardă încet victimele, preschimbând lemnul umed ce fâsâie şi tresare în cărbunele ce-şi păstrează pe vecie afinitatea cu focul. Zdrenţele li se confundau cu trupurile aproape etiopiene, mânjite cu funingine şi cenuşă. Împrejurul acelor chipuri negre şi pe piepturile lor negre şi goale, părul alb al tatălui, clăile blonde ale fiilor te uimeau. Aceşti trei oameni, la fel de singuri ca nişte anahoreţi, uitaseră, încet-încet, toate lucrurile veacului sau poate că nici n-avuseseră vreodată habar de ele. Puţin le păsa cine domneşte în Flandra sau dacă-i anul una mie cinci sute douăzeci şi nouă de la naşterea lui Hristos. Îl primiră pe Zénon fornăind mai degrabă decât vorbind, aşa cum primesc jivinele pădurii altă jivină; tânărul ştia că în loc să primească o bucată din pâinea lui şi să împartă cu el ciorba lor de ierburi, ar fi putut să-l ucidă ca să-i ia hainele. Noaptea, târziu, sufocându-se în coliba plină de fum, s-a sculat ca să urmărească stelele ca de obicei şi a ieşit pe aria calcinată care în întuneric părea albă. Rugul cărbunilor ardea înăbuşit, construcţie geometrică tot atât de desăvârşită ca fortificaţiile castorilor şi stupii albinelor. Pe fundalul învăpăiat se mişca o umbră; cel mai mic dintre fraţi veghea asupra masei

incandescente. Zénon îl ajută să despartă cu nişte cârlige trunchiurile care ardeau prea iute. Vega şi Deneb străluceau printre vârfurile copacilor; trunchiurile şi ramurile acopereau stelele aşezate mai jos pe cer. Învăţăcelul se gândi la Pitagora, la Nicolaus Cusanus, la un oarecare Copernic ale cărui teorii recent expuse erau primite cu înflăcărare sau contrazise violent la Şcoală, şi-l cuprinse un sentiment de mândrie că face parte din acea iscusită şi neliniştită seminţie a oamenilor ce domesticesc focul, transformă substanţa lucrurilor şi scrutează drumul aştrilor.

Părăsindu-şi gazdele fără să-şi ia rămas bun, de parcă s-ar fi despărţit de nişte căprioare, porni la drum nerăbdător, ca şi când ţinta pe care o fixase gândirii lui s-ar fi aflat prin apropiere, şi ca s-o atingă ar fi trebuit să se grăbească. Ştia că-şi cheltuieşte ultimele clipe de libertate şi că peste câteva zile va fi nevoit să se întoarcă pe băncile şcolii ca să-şi asigure pentru mai târziu fie o slujbă de secretar la vreun episcop, cu însărcinarea de-a aduce din condei gingaşe fraze latineşti, fie vreo catedră de teologie de unde se va cuveni să picure asupra auditorilor săi doar idei aprobate şi îngăduite. Cu nevinovăţia proprie tinereţii, îşi închipuia că nimeni până la el nu adăpostise în inima sa atâta ură faţă de preoţie, nici nu dusese atât de departe răzvrătirea sau făţărnicia. Până una-alta, strigătul înfricoşat al unei gaiţe, sfredelul unei ciocănitori erau singurele utrenii. O balegă aburea uşor pe muşchi, dovadă că un animal al nopţii trecuse pe acolo.

Cum a ajuns la drumul mare, zvonurile şi larma veacului l-au împresurat din nou. O ceată de săteni zădărâţi alergau cu găleţi şi cu furci; ardea o fermă mare, izolată; îi dăduseră foc nişte anabaptişti dintr-aceia care se înmulţiseră peste măsură în ultima vreme şi care amestecau ura faţă de cei bogaţi şi puternici cu o formă specială a dragostei faţă de Dumnezeu. Zénon îi compătimea şi-i dispreţuia pe aceşti visători ce săreau din lac în puţ, dintr-o aberaţie seculară într-o nouă manie; totuşi, dezgustul faţă de grosolana bogăţie ce-l înconjura îl apropia fără voia lui de cei săraci. Ceva mai încolo i s-a întâmplat să dea peste un ţesător concediat ce-şi luase traista de cerşetor ca să-şi caute hrana aiurea, şi tânărul l-a invidiat pe acest calic fiindcă era mai liber ca el.

SERBARE LA DRANOUTRE

Într-o seară, pe când se întorcea ca un câine hămesit după mai multe zile de hoinăreală, a zărit de departe casa luminată de atâtea făclii, încât a crezut că iar e vorba de vreun foc. Pe drum se înghesuiau căruţe grele. Abia atunci îşi aduse aminte că de câteva săptămâni Henri-Juste nădăjduia şi punea la cale o vizită regească.

Tocmai se semnase pacea de la Cambrai. Lumea îi zicea Pacea Doamnelor, căci două principese, pe care canonicul Bartholommé Campanus le asemuia în predicile sale cu sfintele Mironosiţe din Scriptură, se apucaseră de bine, de rău, să vindece rănile veacului. Regina Mamă a Franţei, ţinută o vreme în loc de teama unor conjuncţii astrale nefaste, plecase în sfârşit de la Cambrai îndreptându-se spre Luvru. Regenta Ţărilor de Jos, în drum spre Malines, se oprea o noapte la castelul de la ţară al Marelui Vistiernic al Flandrei, şi Henri-Juste poftise oamenii de vază de prin partea locului, cumpărase cam de peste tot lumânări şi bunătăţi alese, adusese de la Tournai muzicanţii episcopului şi pregătise o petrecere în stil antic, în timpul căreia câţiva fauni înveşmântaţi în stofe ţesute cu fir şi câteva nimfe în cămăşi de mătase verde aveau să-i servească Doamnei Marguerite o gustare alcătuită din marţipan, cremă de migdale şi dulceţuri.

Zénon şovăi să intre în sală, de teamă ca nu cumva hainele sale roase şi prăfuite şi mirosul trupului său nespălat să-i zădărnicească sorţii de izbândă în ochii mai-marilor lumii acesteia; pentru prima oară în viaţa lui linguşirea şi sforăria i se părură îndeletniciri la care n-ar strica să se priceapă cât mai bine, iar slujba de secretar particular sau de perceptor al unui principe era preferabilă aceleia de belfer la un colegiu sau de bărbier în vreun sat. Apoi, trufia celor douăzeci de ani ai săi, precum şi siguranţa că norocul omului depinde de firea sa şi de bunăvoinţa stelelor, se dovediră mai puternice. Intră, se aşeză lângă căminul ce fusese împodobit cu frunze şi se uită în jurul lui la acel olimp uman.

Nimfele şi faunii îmbrăcaţi după moda antichităţii erau plozii fermierilor îmbogăţiţi şi ai boiernaşilor de la ţară pe care Marele Vistiernic, nepăsător, îi lăsa să ciugulească de prin sipetele lui;

sub peruci şi dresuri, Zénon le recunoştea părul bălai şi ochii albaştri, iar sub faldurile tunicilor despicate sau suflecate, picioarele cam groase ale unora dintre fetele ce-l zgândăriseră cu dezmierdările lor la umbra câte unei căpiţe. Henri-Juste, mai solemn şi mai aprins la faţă ca de obicei, făcea pe gazda în mijlocul luxului său de negustor. Regenta, îmbrăcată în negru, mărunţică şi durdulie, avea o paloarea tristă de văduvă şi buze strânse de gospodină destoinică ce veghează nu numai asupra rufăriei şi cămării, dar şi asupra statului. Cei care o linguşeau îi lăudau cucernicia, ştiinţa, castitatea care o făcuse să nu se căsătorească a doua oară, mulţumindu-se cu melancolica austeritate a văduviei; cei care o defăimau o acuzau în taină că iubeşte femeile, recunoscând totodată că pornirea aceasta e mai puţin ruşinoasă în cazul unei nobile doamne decât e la bărbaţi tendinţa contrară, căci e mai frumos, zic ei, ca o femeie să facă pe bărbatul decât un bărbat să imite femeia. Veşmintele Regentei erau bogate, dar mohorâte, precum se cuvine unei principese care trebuie să poarte însemnele exterioare ale regeştii sale stări, dar nu ţine să ia ochii sau să placă. Ronţăind cofeturi, îl asculta cu bunăvoinţă pe Henri-Juste îmbinând cuvinte măgulitoare de curtean cu glume deşucheate, ca o femeie cucernică, dar deloc mironosiţă, care a învăţat să nu se tulbure când aude vorbirea fără perdea a bărbaţilor.

Băuseră vinuri de Rhin, vinuri ungureşti şi franţuzeşti; Jacqueline îşi desfăcu pieptăraşul de postav împodobit cu fireturi şi porunci să-i fie adus fiul cel mic, încă neînţărcat, că i-o fi şi lui sete. Lui Henri-Juste şi nevestei sale le plăcea să arate acest copil de curând născut, care-i întinerea.

Sânul ce se zări printre cutele rufăriei fine îi încântă pe oaspeţi.

— Nimeni n-o să poate zice, rosti Doamna Marguerite, că micuţul ăsta n-a supt lapte de la o mamă bună.

Întrebă cum îl cheamă pe copil.

— Nu-i încă botezat, răspunse flamanda.

— Atunci, zise Doamna Marguerite, botezaţi-l Philibert, ca pe stăpânul meu pe care l-a chemat Cel-de-Sus.

Henri-Maximilien băuse peste măsură şi le vorbea domnişoarelor de onoare despre faptele vitejeşti pe care o să le săvârşească într-o zi, când o fi mare.

— În veacul ăsta nenorocit, spuse Doamna Marguerite, puştiului n-o să-i lipsească prilejurile.

În sinea ei se întreba dacă Marele Vistiernic îi va acorda Împăratului împrumutul acela cu dobândă de 12 la sută refuzat de banca Fuggers, ce avea să-i slujească la acoperirea cheltuielilor campaniei trecute, sau poate a celei viitoare, căci se ştie câte parale fac tratatele de pace. O mică parte din aceşti nouăzeci de mii de galbeni i-ar fi de ajuns ca să-şi termine paraclisul de la Brou, în ţinutul Bresse, unde avea să se ducă cândva să-şi doarmă somnul de veci alături de principele ei. Până să apuce să ducă la gură linguriţa aurită, Doamna Marguerite îl văzu din nou, cu ochii minţii, pe tânărul despuiat, cu părul lipit de sudoarea frigurilor, cu pieptul umflat de umoarea pleureziei, şi, cu toate astea, frumos ca un Apollo, pe care-l înmormântase de mai bine de douăzeci de ani.

Nimic n-o putea mângâia, nici drăgălăşenia lui Amant Vert, papagalul ei indian, nici cărţile, nici frumosul chip al duioasei sale însoţitoare, Doamna Laodamie, nici treburile statului, nici Dumnezeu, care e sprijinul şi sfetnicul principilor. Chipul celui mort se întoarse în tezaurul amintirii; conţinutul linguriţei aduse pe limba Regentei gustul său dulce şi îngheţat; se trezi din nou la masa de la care nu se mişcase, văzu mâinile roşii ale lui Henri-Juste pe faţa de masă purpurie, podoabele ţipătoare ale Doamnei d’Hallouin, doamna ei de onoare, pruncul de la sânul flamandei şi mai încolo, instalat lângă cămin, un tânăr cu chip frumos şi sfidător, care mânca fără să se sinchisească de oaspeţi.

— Şi cel de colo, zise ea, care le ţine tovărăşie tăciunilor?

— Iată-i pe singurii mei fii, spuse bancherul nemulţumit, arătându-l pe Henri-Maximilien şi pe pruncul în scutece brodate.

Bartholommé Campanus îi povesti în şoaptă Regentei despre aventura Hilzondei, căinându-se totodată de căile eretice pe care se rătăcise mama lui Zénon. Doamna Marguerite începu atunci cu canonicul una dintre acele discuţii despre credinţă şi faptele cele bune, reluată zi de zi de către oamenii cucernici şi învăţaţi ai vremii, fără ca vreodată aceste dezbateri inutile să ajute la rezolvarea problemei sau să-i dovedească deşertăciunea. Tocmai atunci se iscă zarvă la uşă; sfioşi, dar avântându-se toţi deodată, intrară câţiva oameni.

Aceşti muncitori postăvari, veniţi la Dranoutre cu un dar bogat pentru Doamna, alcătuiau o parte din distracţiile puse la cale pentru serbare. Cu două zile în urmă însă, într-un atelier, avusese loc o încăierare ce preschimbase drumul meşteşugarilor într-un fel de răzmeriţă. Tot dormitorul lui Colas Gheel era acolo ca să-i ceară iertarea lui Thomas de Dixmunde, ameninţat cu ştreangul fiindcă fărâmase cu ciocanul războaiele mecanice de curând montate şi puse în sfârşit în funcţiune. Ceata aceea buimăcită, căreia i se alăturaseră câţiva muncitori străini concediaţi ce băteau drumurile, străbătuse în două zile cele câteva leghe care despărţeau fabrica de conacul negustorului. Colas Gheel, rănit la mâini în timp ce-şi apăra maşinile, se afla totuşi în primul rând al petiţionarilor. În chipul acela ale cărui buze bodogăneau în mod nedesluşit, Zénon abia îl mai recunoştea pe zdravănul Colas de pe vremea când avea şaisprezece ani. Învăţăcelul, apucând de mânecă un slujitor care îi întindea nişte bomboane, află că Henri-Juste refuzase să asculte plângerile nemulţumiţilor, dar îi lăsase să doarmă pe o pajişte hrănindu-i cu ceea ce aruncau bucătarii. Slugile vegheaseră toată noaptea asupra cămărilor, argintăriei, pivniţei şi stogurilor. Nenorociţii aceia păreau însă supuşi ca oile când le duci la tuns; îşi scoseseră căciulile; cei mai umili îngenuncheaseră.

— Îndurare pentru Thomas, tovarăşul meu! Îndurare pentru Thomas, căruia maşinile mele i-au întunecat minţile, îngână Colas Gheel. E prea tânăr ca să atârne în ştreang!

— Ce? zise Zénon, îl aperi pe ticălosul care ne-a nimicit munca? Frumuşelului tău Thomas îi plăcea să joace; n-are decât să joace acum în înaltul cerului.

Micul grup de domnişoare de onoare pufni în râs la auzul sfadei în limba flamandă. Descumpănit, Colas îşi purtă de jur-împrejur ochii spălăciţi şi-şi făcu cruce când îl recunoscu, lângă vatră, pe tânărul învăţat pe care odinioară îl numea fratele său întru Sfântul Ioan.

— Domnul m-a dus în ispită, plângea omul cu mâinile înfăşurate, pe mine care mă jucam ca un copil cu scripeţi şi cu manivele. Un diavol mi-a arătat măsurile şi cifrele şi am făcut, cu ochii închişi, o spânzurătoare de unde atârnă o frânghie.

Şi se dădu cu un pas înapoi, sprijinindu-se pe umărul slab al ucenicului Perrotin.

Un omuleţ iute ca argintul viu, în care Zénon îl recunoscu pe Thierry Loon, se strecură până la Principesă ca să-i întindă o jalbă; vădit dezinteresată, ea o dădu unui gentilom din suită. Marele Vistiernic o îndemnă slugarnic să treacă în sala de alături, unde nişte muzicanţi pregătiseră pentru doamne un concert instrumental şi vocal.

— Oricine trădează Biserica se răzvrăteşte mai curând sau mai târziu şi împotriva stăpânului său, încheie doamna Marguerite sculându-se şi punând în sfârşit capăt cu aceste cuvinte, ce osândeau Reforma, discuţiei studios continuate cu canonicul.

Câţiva ţesători, îmboldiţi cu privirea de către Henri-Juste, îi dăruiră solemn augustei văduve o fundă pe care era brodată cu perle monograma ei. Regenta luă graţios, cu vârful degetelor ei încărcate de inele, darul meşteşugarilor.

— Vedeţi, Doamnă, făcu negustorul pe jumătate în glumă, ce câştigi când ţii deschise, numai şi numai din milă, nişte ateliere ce lucrează în pierdere. Ţărănoii ăştia vin în faţa Domniei-voastre cu nişte certuri pe care orice judecător de la ţară le-ar rezolva cu un singur cuvânt. Dacă n-aş ţine la faima catifelelor şi a stofelor noastre broşate ca la ochii din cap...

Încovoindu-şi spinarea ca totdeauna când o copleşea povara treburilor statului, regenta insistă atunci cu gravitate asupra necesităţii de a ţine în frâu nesupunerea poporului într-o lume şi aşa destul de tulburată de certurile principilor, de înaintarea turcilor, de erezia care sfâşia Biserica. Zénon nu-l auzi pe canonic şoptindu-i să se apropie de Principesă. Un zvon de triluri şi de scaune târşâite începuse să acopere interjecţiile muncitorilor postăvari.

— Nu, zise negustorul, închizând în urma lui uşa sălii şi înfruntându-i pe oameni ca un dulău în faţa turmei. Nicio milă pentru Thomas al cărui gât se va frânge aşa cum mi-a fărâmat el războaiele. V-ar plăcea să vină careva să vă strice lemnăria paturilor?

Colas Gheel mugi ca un bou la tăiere.

— Taci, omule, îi spuse greoiul negustor cu dispreţ. Isprăveşte cu muzica asta a ta, că o tulburi pe cea care li se cântă doamnelor.

— Zénon, tu eşti un învăţat! Latineasca şi franţuzeasca ta plac mai mult decât glasurile noastre flamande, zise Thierry

Loon care conducea restul nemulţumiţilor ca un dascăl bun ce-şi dirijează corul. Explică-le că ni se sporeşte truda şi ni se micşorează leafa şi că praful stârnit de uneltele alea ne face să scuipăm sânge.

— Dacă maşinile astea prind rădăcini pe plaiurile noastre, s-a zis cu noi, spuse un ţesător. Dumnezeu nu ne-a lăsat pe lume ca să ne zbatem între două roţi ca nişte veveriţe în colivie.

— Credeţi că eu mă dau în vânt după tot ce-i nou, ca un franţuz? zise bancherul îmbinând cumsecădenia cu severitatea, aşa cum ai amesteca zahărul cu agurida. Toate roţile şi clapetele din lume nu fac cât braţele unui om cinstit. Ce-s eu, căpcăun? Să nu mai aud ameninţări, cârteli împotriva amenzilor pentru bucăţile stricate şi pentru noduri; să se termine cu prostiile, cu cererile de sporire a salariilor, de parcă banii ar fi balegă, şi dau dracului maşinile alea, să le umple păianjenii! Contractele pentru anul viitor o să vi se reînnoiască la preţul de anul trecut.

— La preţul de anul trecut? se auzi un glas tulburat, gata s-o lase mai moale. La preţul de anul trecut, când azi un ou costă mai scump ca o găină acum un an de sfântul Martin! Mai bine pun mâna pe ciomag şi mă duc în lumea largă.

— Thomas n-are decât să crape dacă mă primeşti iar la lucru, zbieră un muncitor străin, bătrân, care părea şi mai sălbatic din cauza francezei lui şuierătoare. Fermierii pun câinii pe noi, iar burghezii din oraşe ne alungă cu pietre. Mai bine mindirul din sala cea mare decât fundul unui şanţ.

— Războaiele astea de ţesut pe care le dispreţuiţi ar fi făcut din unchiu-meu un rege şi din voi nişte prinţi, spuse învăţăcelul înciudat. Dar aici nu văd decât o brută bogată şi nişte proşti săraci.

Un vuiet se auzi din curte, unde restul cetei zărea de jos făcliile serbării şi tăvile cu bucate. O piatră sfărâmă azuriul unui vitraliu cu blazon; negustorul se puse repede la adăpost de cioburile albastre.

— Păstraţi-vă pietroaiele pentru neisprăvitul ăsta! Prostănacul v-a făcut să credeţi c-o să trândăviţi lângă o bobină care-o să facă de una singură treaba cât treizeci de mâini, spuse batjocoritor rotofeiul Ligre, arătându-l pe nepotu-său, ghemuit lângă vatră. Eu îmi pierd bănuţii şi Thomas căpăţâna. Halal scorneli de nătărău care nu se pricepe decât la cărţile lui!

Tovarăşul focului scuipă fără să răspundă.

— Când Thomas a văzut războiul lucrând zi şi noapte şi făcând singur treaba a cinşpe oameni, n-a zis nimic, spuse iar Colas Gheel, dar tremura şi asuda de parcă i-ar fi fost frică. Şi-a fost dat afară printre primii când mi s-a redus ceata de ucenici. Şi rotiţele tot scârţâiau şi manetele de fier îi dădeau înainte ţesând singure pânza. Şi Thomas stătea în fundul dormitorului cu nevasta pe care şi-a luat-o astă-toamnă şi-i auzeam clănţănind de parcă le-ar fi fost frig. Şi-atunci am înţeles că maşinile noastre sunt o adevărată urgie, aşa ca războiul, ca scumpetea merindelor, ca postavurile străine... şi mâinile mele pe drept au fost lovite... Şi eu zic că omul trebuie să muncească cinstit, aşa cum au trudit şi străbunii lui şi să se mulţumească doar cu cele două braţe şi cu cele zece degete ale sale.

— Şi tu ce eşti, strigă Zénon cuprins de mânie, ce eşti dacă nu tot o maşină neunsă pe care ceilalţi o uzează, apoi o aruncă la gunoi şi care din păcate mai şi zămisleşte altele? Te credeam om, Colas, dar nu văd decât o cârtiţă oarbă! Sunteţi nişte brute; n-aţi avea nici foc, nici lumânare, nici lingură să băgaţi în oală de nu s-ar fi gândit altul la astea în locul vostru şi v-aţi speria şi de-o bobină, dacă vi s-ar arăta pentru prima dată! N-aveţi decât să vă întoarceţi în dormitoarele voastre, să putreziţi câte cinci sau şase sub aceeaşi pătură şi să crăpaţi făcând galoane şi catifele de lână ca bătrânii voştri!

Ucenicul Perrotin înşfăcă un pocal de pe o masă şi se năpusti asupra lui Zénon. Thierry Loon îl apucă de încheietura mâinii; strigătele stridente ale ucenicului care înşira ameninţări în grai picard însoţeau răsucelile lui de năpârcă. Deodată glasul răsunător al lui Henri-Juste, ce-şi trimisese în grabă unul dintre slujitori jos, vesti că în curte se dădea cep unor butii, ca să bea cu toţii în cinstea împăcării.

Năvala oamenilor îl târî şi pe Colas Gheel, care tot dădea din mâinile lui bandajate; Perrotin o luă din loc smucindu-se brusc din strânsoarea lui Thierry Loon. Doar câţiva, mai îndărătnici, rămăseseră pe loc să vadă cum ar face să mai umfle cu câţiva gologani nenorociţi salariile viitorului contract. Thomas şi chinurile lui fuseseră date uitării. Nu se mai gândeau nici s-o implore din nou pe Regentă, care şedea tihnit în sala de-alături. Omul de afaceri era singura putere pe care meşteşugarii aceştia o cunoşteau şi de care se temeau; pe Doamna Marguerite n-o

zăreau decât de departe, aşa cum vedeau, nedesluşit şi doar în mare, vesela de argint, podoabele, şi, pe pereţi sau pe trupurile celor de faţă, stofele şi panglicile ţesute de ei.

Henri-Juste râse încetişor de izbânda vorbelor şi dărniciei sale. Tot vacarmul acela ţinuse, la urma urmelor, doar cât un motet. Războaiele lui mecanice, cărora nu le dădea cine ştie ce importanţă, îi slujiseră fără prea mare pagubă să încheie o tocmeală; o să le mai folosească poate şi pe viitor, dar numai dacă, din nefericire, mâna de lucru s-ar scumpi din cale-afară sau s-ar întâmpla să lipsească. Zénon, a cărui prezenţă la Dranoutre îl neliniştea pe negustor ca un tăciune aprins într-o şură, o să se ducă să-şi plimbe aiurea himerele şi privirile înflăcărate care tulbură femeile; iar Henri-Juste se va putea lăuda de îndată în faţa mărimilor că ştie, în aceste vremuri tulburi, să stăpânească plebea şi să pară că cedează asupra câte unui punct, fără să cedeze vreodată cu adevărat.

De la o fereastră, Zénon se uita în jos la umbrele zdrenţăroase amestecate cu rândaşii şi cu străjerii Principesei. Făcliile agăţate de pereţi luminau petrecerea. Tânărul învăţat îl recunoscu în mulţime pe Colas Gheel după păru-i roşcovan şi după bandajele-i albe. Palid ca şi feşele lui, prăbuşit lângă un butoiaş, bea lacom dintr-o halbă cât toate zilele.

— Se umflă cu bere în timp ce, de groază, pe Thomas al lui, în închisoare, îl trec toate năduşelile, zise tânărul cu dispreţ. Şi când te gândeşti că-l iubeam pe omul ăsta... Neamul lui Simon-Petru!

— Potoleşte-te, făcu Thierry Loon de lângă el. Tu nu ştii ce e frica şi foamea.

Şi, împingându-l cu cotul:

— Lasă-i în plata Domnului pe Colas şi pe Thomas, şi de-acum încolo gândeşte-te la noi. Oamenii noştri s-ar lua după tine cum se ia aţa după suveică, şopti el. Sunt săraci, neştiutori, proşti, da-s mulţi, mişună ca viermii şi-s lacomi ca şobolanii când le miroase a brânză... Războaiele tale le-ar plăcea dacă ar fi numai ale lor. La început dai foc unui castel; până la urmă ajungi să cucereşti oraşe.

— Du-te şi bea cu ceilalţi, beţivane, zise Zénon.

Şi, părăsind sala, o luă pe scara pustie. Pe odihna scării se lovi în întuneric de Jacqueline care urca gâfâind cu o legătură de chei în mână.

— Am zăvorât uşa beciului, şopti ea. Cine ştie ce se mai poate întâmpla!

Şi, apucând mâna lui Zénon ca să-i arate că inima îi bate prea repede:

— Stai, Zénon! Mi-e frică.

— Las-că te liniştesc ostaşii de strajă, spuse aspru tânărul învăţăcel.

A doua zi, canonicul Campanus şi-a căutat discipolul ca să-i spună că Doamna Marguerite, înainte de-a se sui în caleaşcă, ceruse lămuriri cu privire la cunoştinţele de greacă şi ebraică ale învăţăcelului şi-şi manifestase dorinţa să-l primească printre slujitorii Domniei-sale. Camera lui Zénon era însă goală. După spusele rândaşilor, plecase cu noaptea-n cap. Ploaia, care nu mai contenea de câteva ceasuri, întârzie întrucâtva plecarea Regentei. Muncitorii postăvari o porniseră înapoi spre Oudenove, nu prea nemulţumiţi, căci până la urmă dobândiseră de la Marele Vistiernic o sporire de două centime şi jumătate la livră. Colas Gheel, sub un coviltir, dormea dus după atâta bere câtă băuse. Cât despre Perrotin, în zorii zilei se făcuse nevăzut. S-a aflat mai târziu că în noaptea aceea nu mai contenise cu ameninţările împotriva lui Zénon. Totodată se lăudase în gura mare că ştie că mânuiască foarte bine cuţitul.

PLECAREA DE LA BRUGES

Wiwine Cauwersyn locuia la unchiul ei, parohul de la Sainte-Croix-de-Jérusalem din Bruges, într-o cămăruţă cu pereţii îmbrăcaţi în tăblii de stejar lustruit. În cameră se vedea un pat alb, îngust, un ghiveci cu rozmarin la fereastră, o carte de rugăciuni pe o policioară; totul era curat, dichisit, tihnit. În fiecare zi, la ceasul utreniei, micuţa îngrijitoare benevolă a obiectelor de cult o lua înaintea primelor credincioase şi a cerşetorului care se aşeza la locul lui în pragul bisericii; mergea de colo-colo, pe lespezile de lângă strană, încălţată cu papuci de pâslă, schimba apa din glastre, curăţa cu grijă sfeşnicele şi anaforniţele de argint. Nasul ei ascuţit, paloarea, stângăcia ei nu inspirau nimănui acele vorbe însufleţite ce se ivesc de la sine în urma unei fete frumoase, dar mătuşă-sa Godelième îi asemuia cu duioşie părul bălai cu auriul prăjiturilor bine rumenite şi cu anafura; întreaga ei înfăţişare avea ceva de călugăriţă şi de bună gospodină. Strămoşii ei, ale căror chipuri de aramă lucitoare se înşirau de-a lungul naosului lateral, erau fără îndoială încântaţi văzând-o cât e de cuminte.

Căci era de familie bună. Tatăl ei, Thibaut Cauwersyn, fost paj al Doamnei Marie de Bourgogne, dusese targa care-o aducea la Bruges, printre rugăciuni şi lacrimi, pe tânăra lui ducesă rănită de moarte. Niciodată nu i-a pierit din minte imaginea acelei fatale vânători; i-a păstrat toată viaţa stăpânei moarte atât de timpuriu un respect înduioşat care semăna cu dragostea. A călătorit; l-a slujit pe împăratul Maximilian la Ratisbonne; s-a întors să moară în Flandra. Wiwine şi-l amintea ca pe un bărbat voinic, cu pantaloni de piele, care-o lua în braţe şi-i îngâna gâfâind balade nemţeşti. Pe orfană a crescut-o mătuşă-sa Cleenwerk. Era o femeie cumsecade, nemaipomenit de grasă, soră şi intendentă a parohului de la Sainte-Croix-de-Jérusalem; făcea nişte siropuri întăritoare şi nişte dulceţuri delicioase. Canonicul Bartholommé Campanus venea bucuros în casa aceea plină de mireasma cucerniciei creştineşti şi a bucatelor alese. Îşi aduse şi învăţăcelul. Mătuşa şi nepoata îl îndopau pe şcolar cu plăcinte calde, abia scoase din cuptor, îi spălau genunchii şi mâinile julite de câte o căzătură sau în vreo trântă şi se minunau de progresele lui la limba latină, aşa pe încredere, căci nu pricepeau o boabă. Mai târziu, când studentul din Louvain

mai venea din când în când pe la Bruges, parohul nu l-a mai primit, căci simţea în preajma-i un suflu vătămător de ateism şi erezie. În dimineaţa cu pricina, Wiwine aflase însă de la o precupeaţă ambulantă că cineva tocmai îl zărise pe Zénon stropit de noroi şi ud leoarcă îndreptându-se pe ploaie spre oficina lui Jean Myers, aşa că îl aştepta liniştită să vină s-o vadă la biserică.

Tânărul intră fără zgomot pe uşa sacristiei. Cu mâinile încă încărcate de şerveţelele din altar, Wiwine dădu fuga, cu o solicitudine candidă de slujnicuţă.

— Wiwine, plec, zise el. Fă-mi un pachet cu caietele pe care le-am ascuns în dulapul dumitale; o să vin să le iau la noapte.

— În ce hal eşti, prietene, zise ea.

Pe ploaia aceea se bălăcise fără îndoială în noroaiele de pe câmp, căci încălţămintea şi poalele veşmintelor erau pline de glod. Ai fi zis, de asemenea, că cineva aruncase cu pietre în el, sau că se împiedicase şi căzuse, deoarece toată faţa îi era lovită şi marginea unei dintre mâneci îi era mânjită cu sânge.

— Nu-i nimic, spuse. O încăierare. Am şi uitat-o.

A lăsat-o însă să-l şteargă cum s-a priceput ea mai bine de stropi şi de noroi cu o cârpă udă. Wiwinei i se părea că e frumos ca un Hristos întunecat de pe Golgota şi se foia grijulie şi tulburată în jurul lui ca o micuţă şi nevinovată Maria-Magdalena.

S-a oferit să-l ducă în bucătăria mătuşii Godeliève ca să-i cureţe hainele şi să-i dea să mănânce nişte prăjiturele calde încă.

— Plec, Wiwine, repetă Zénon. Mă duc să văd dacă neştiinţa, teama, prostia şi superstiţia mai domnesc şi-n altă parte decât pe-aici.

Vorbele lui aprige au speriat-o; tot ceea ce era neobişnuit o speria. Totuşi, pentru ea, mânia asta de bărbat aducea cu furtunile dezlănţuite odinioară de şcolar, după cum noroiul şi sângele închegat îi aminteau de acel Zénon care se întorcea cu hainele harcea-parcea după bătăile de pe stradă, de cel ce fusese frumosul ei prieten şi duiosul frăţior de pe vremea când aveau zece ani.

— Ce tare vorbeşti în biserică!

— Dumnezeu nu aude nimic, răspunse Zénon cu amărăciune.

Nu i-a explicat nici de unde vine, nici încotro se duce, nici din ce încăierare sau din ce capcană a scăpat, nici ce dezgust îl

îndepărtează de viaţa căptuşită cu hermină şi onoruri a cărturarilor, nici ce gânduri tainice îl mână singur pe drumurile atât de primejdioase, străbătute de drumeţi întorşi din război şi de hoinari fără căpătâi, de care mica ceată alcătuită din paroh, mătuşa Godelième şi câţiva slujitori se păzea cu prudenţă ori de câte ori se întorcea de la câmp.

— Vremurile sunt aşa de vitrege, zise ea repetând tânguielile obişnuite de acasă şi din piaţă, şi dacă te întâlneşti iarăşi cu vreun răufăcător...

— De unde ştii că n-o să-i vin eu de hac? făcu el aprig. Nu-i chiar aşa de greu să-i faci cuiva de petrecanie...

— Chrétien Merghelynck şi vărul meu Jean de Béhaghel, care învaţă la Louvain, se pregătesc să se întoarcă la şcoală, stărui ea. Ce-ar fi să te duci să te întâlneşti cu ei la hanul „Lebăda”...

— Chrétien şi Jean n-au decât să se usuce tocind atributele persoanei divine, dacă le place, zise tânărul învăţăcel dispreţuitor. Şi dacă parohul, unchiul dumitale, care mă bănuieşte de ateism, e tot neliniştit de părerile mele, să-i spui că-mi mărturisesc credinţa într-un Dumnezeu ce nu s-a născut dintr-o fecioară şi nu va fi înviat a treia zi, dar a cărui împărăţie este lumea aceasta. Înţelegi?

— Am să-i spun fără să-nţeleg, făcu ea încetişor, dar nici nu încercă să ţină minte aceste cuvinte prea tainice pentru ea. Şi fiindcă mătuşa mea Godelième zăvoreşte poarta îndată după ceasul stingerii şi ascunde cheia sub salteaua ei, îţi voi lăsa caietele sub streaşină, împreună cu nişte merinde de drum.

— Nu, zise el! Căci pentru mine asta e vreme de veghe şi de post.

— De ce? întrebă ea încercând zadarnic să-şi aducă aminte ce sfânt se prăznuia în calendar.

— Pentru că aşa am hotărât eu, de capul meu, spuse el şăgalnic. N-ai văzut niciodată cum se pregătesc pelerinii de plecare?

— Cum ţi-e voia, făcu ea, în timp ce lacrimile îi sugrumau vocea la gândul acelei ciudate călătorii. Iar eu o să număr ceasurile, zilele şi lunile, cum fac de fiecare dată când eşti departe.

— Ăsta ce basm mai e? zise el zâmbind uşor. Calea pe care o apuc n-o să mai treacă nicicând pe-aici. Nu sunt dintre cei ce se întorc din drum ca să mai vadă din nou o fată.

— Atunci, spuse ea ridicându-şi către el fruntea îngustă şi încăpăţânată, am să vin eu într-o zi la dumneata în loc să te-ntorci dumneata la mine.

— În zadar, făcu el luând parte, în joacă parcă, la acest schimb de replici. Te voi uita.

— Dragul meu stăpân, spuse Wiwine, oamenii din neamul meu odihnesc sub lespezile astea şi-şi au deviza scrisă pe pernă. *În voi zace mai mult.* În mine zace mai mult decât să răspund uitării prin uitare.

Stătea în faţa lui, izvoraş searbăd şi limpede. Tânărul n-o iubea câtuşi de puţin; copila asta cam sărăcuţă cu duhul era, fără îndoială, una dintre cele mai slabe legături pe care le mai avea cu trecutul lui atât de scurt. L-a cuprins însă o uşoară milă amestecată cu mândria de a şti că-i pare cuiva rău după el. Deodată, cu gestul năvalnic al omului care în clipa despărţirii dăruieşte, aruncă sau închină ceva ca să dobândească ajutorul cine ştie căror puteri, sau dimpotrivă, ca să se descătuşeze de ele, îşi scoase din deget un inel subţire de argint, câştigat cu Jeanette Fauconnier la jocul ineluşelor, şi-l puse ca pe un gologan în palma ei întinsă. N-avea câtuşi de puţin de gând să se întoarcă.

Fetiţa asta n-o să se aleagă de pe urma lui decât cu pomana unui vis trecător.

Noaptea, şi-a luat caietele de sub streaşină şi le-a dus la Jean Myers. Cuprindeau în cea mai mare parte nişte extrase din filosofii păgâni, copiate în mare taină pe vremea când învăţa la Bruges sub supravegherea canonicului, şi conţineau un anumit număr de opinii scandaloase cu privire la natura sufletului şi la inexistenţa lui Dumnezeu, precum şi nişte citate din Sfinţii Părinţi atacând cultul idolilor, răstălmăcite însă ca să demonstreze deşertăciunea evlaviei şi a slujbelor creştine. Zénon rămăsese încă destul de tânăr ca să mai pună preţ pe aceste prime îndrăzneli de şcolar. A discutat planurile sale de viitor cu Jean Myers: acesta din urmă era de părere să-şi urmeze studiile la Facultatea de Medicină din Paris pe care o frecventase şi el, fără să ajungă însă până la susţinerea tezei şi la dobândirea tichiei pătrate. Zénon se înflăcăra pentru călătorii mai îndepărtate. Chirurgul-bărbier a aşezat cu grijă caietele studentului în cămăruţa unde-şi rânduia sticlele vechi şi provizia

de albituri. Tânărul învăţăcel nici n-a băgat de seamă că Wiwine aşezase între file o rămurică de măceş.

ZVONURI

S-a aflat mai târziu că la început petrecuse câtva timp la Gand, la stareţul cu rang de episcop de la Saint-Bavon, care se ocupa de alchimie. Unii ziceau că mai apoi l-au văzut parcă la Paris, pe strada aceea, Bûcherie, unde studenţii disecau într-ascuns morţii şi unde te molipseai de scepticism şi erezie ca de-o boală rea. Alţii, demni de toată încrederea, puneau mâna-n foc că-şi dobândise diploma la Universitatea din Montpellier, dar unii răspundeau că s-a mulţumit doar cu înscrierea la această vestită facultate, dând însă cu piciorul patalamalelor numai şi numai de dragul practicii experimentale, dispreţuindu-i deopotrivă pe Gallien şi pe Celsus. Se mai povestea că cineva l-a recunoscut, pare-se, prin Languedoc, în persoana unui vraci-vrăjitor ce ademenea femeile, şi, cam tot în acelaşi timp, prin Catalonia, sub haina unui pelerin venit de la Montserrat şi urmărit pentru că ucisese un băiat tânăr într-un han plin de oameni fără căpătâi, marinari, geambaşi, cămătari bănuiţi de iudaism şi arabi oarecum creştinaţi. Se mai ştia întrucâtva că se ocupa de nişte teorii cu privire la fiziologie şi anatomie, iar povestea cu copilul ucis, care pentru cei grosolani sau prea creduli nu era decât o practică de magie sau de desfrâu deşănţat, se preschimba în gura celor mai docţi într-o operaţie având drept scop transvazarea unui sânge proaspăt în vinele unui bolnav, un evreu bogat. Mai târziu, nişte oameni întorşi din călătorii mai lungi şi deprinşi cu minciuni şi mai gogonate ziceau că l-au văzut în ţinuturile locuite de neamurile barbare şi chiar la curtea sultanului Marocului. Un nou sistem de proiectile incendiare folosit pe la 1541 la Alger de către paşa Khéreddin Barbăroşie a vătămat rău o flotilă spaniolă; i s-a pus în spinare şi această descoperire nenorocită care, pare-se, îl îmbogăţise. Un călugăr franciscan trimis în Ungaria, într-o misiune, întâlnise la Buda un medic flamand care-şi tăinuise numele; fără îndoială că era el. Se ştia de asemenea, din surse sigure, că fusese chemat la Genova, la un consult, de Joseph Ha-Cohen, doctorul personal al Dogelui, dar că refuzase cu insolenţă să-i ia locul evreului, după ce acesta din urmă fusese surghiunit. Deoarece oamenii cred, adesea pe bună dreptate, că îndrăzneala în privinţa plăcerilor trupeşti merge mână în mână cu aceea a gândirii, i s-au pus în seamă plăceri tot atât de cutezătoare ca şi lucrările lui

şi s-au povestit felurite basme, potrivite, bineînţeles, după gusturile celor ce le răspândeau sau a celor ce îi născoceau aventurile. Totuşi, dintre toate aceste îndrăzneli, cel mai scandalos era poate faptul că înjosea, pare-se, frumoasa profesie de medic, dedându-se de preferinţă grosolanei practici a chirurgiei, şi murdărindu-şi astfel mâinile cu puroi şi sânge. Toate aveau să se ducă de râpă dacă un cuget neliniştit încălca astfel buna rânduială şi datinile statornicite. După ce nu s-a mai ştiut multă vreme nimic despre el, unora li s-a părut că-l zăresc la Basel în timpul unei epidemii de ciumă; un şir de vindecări la care nimeni nu se mai aştepta i-au adus o vreme faima de tămăduitor. Apoi din nou, zvonul s-a stins. Omul acesta părea că se teme de o glorie prea răsunătoare.

Pe la 1539 se primise la Bruges un mic tratat în limba franceză, tipărit la Lyon de Dolet, şi care-i purta numele. Era o descriere minuţioasă a fibrelor tendinoase şi a inelelor valvulare ale inimii, urmată de un studiu asupra rolului jucat de ramura stângă a nervului vag în comportamentul acestui organ; Zénon afirma aici că pulsaţia corespunde momentului sistolei, în opoziţie cu ceea ce se preda la facultate. Mai vorbea şi despre îngustarea şi îngroşarea arterelor în anumite boli datorate uzurii bătrâneţii. Canonicul nu se prea pricepea la lucrurile astea, dar a citit şi a răscitit acest scurt tratat, oarecum dezamăgit că nu găseşte în el nimic care să justifice acuzaţia de necredinţă ce i se aducea fostului său învăţăcel. Ai fi zis că orice practician ar fi putut alcătui o atare cărţulie, pe care n-o împodobea nici măcar vreun prea frumos citat latinesc. Bartholommé Campanus îl zărea destul de des prin oraş, călare pe catârca lui zdravănă, pe chirurgul bărbier Jean Myers, din ce în ce mai mult chirurg şi mai puţin bărbier pe măsură ce, odată cu anii, sporea şi consideraţia de care se bucura. Acest Myers era poate singurul locuitor din Bruges pe care l-ai fi putut în mod logic bănui că primeşte din când în când veşti de la învăţăcelul devenit maestru. Uneori, canonicul era ispitit să intre în vorbă cu acest om inferior lui; convenienţele păreau însă a-l împiedica să facă el primul pas, iar individul mai avea şi faima de a fi viclean şi zeflemitor.

Ori de câte ori întâmplarea aducea până la el vreun ecou privindu-l pe şcolarul lui de odinioară, canonicul dădea fuga la vechiul său prieten, părintele Cleenwerk. Stăteau de vorbă

seara, în camera de primire a casei parohiale, străbătută uneori de mătuşa Godelième sau de nepoată-sa, care aduceau câte o lampă sau vreo tăviţă; nici una, nici cealaltă nu se osteneau să asculte, nefiind deprinse să tragă cu urechea la convorbirile celor două feţe bisericeşti. Pentru Wiwine trecuse vremea iubirilor copilăreşti; mai păstra încă, într-o cutie, lângă nişte mărgele de sticlă şi nişte ace, inelul îngust împodobit cu o floricică, dar ştia că mătuşă-sa are planuri serioase în legătură cu ea. În timp ce femeile strângeau faţa de masă şi rânduiau tacâmurile, Bartholommé Campanus şi bătrânul paroh întorceau şi pe faţă şi pe dos acele vagi frânturi de informaţii care, în raport cu întreaga viaţă a lui Zénon, erau cam cât o unghie faţă de întregul trupului. Parohul dădea din cap, aşteptându-se la tot ce poate fi mai rău de la acest cuget înnebunit de nerăbdare, de ştiinţă deşartă şi de orgoliu. Canonicul îi lua molatic apărarea învăţăcelului pe care-l dăscălise. Puţin câte puţin însă, Zénon înceta de a mai fi pentru ei o fiinţă, un chip, un suflet, un om ce trăia pe undeva, într-un punct oarecare al circumferinţei pământului; se preschimba într-un nume, ba chiar mai puţin decât un nume, într-o etichetă ştearsă de pe un borcan unde putrezeau încet câteva mărturii incomplete şi moarte ale propriului lor trecut. Mai vorbeau încă despre el. În realitate însă începuseră să-l uite.

MOARTEA LA MÜNSTER

Simon Adriansen îmbătrânea. Se încredinţa de acest fapt nu atât după oboseala lui, cât după un fel de seninătate tot mai vădită. Era ca un cârmaci ajuns cam fudul de-o ureche şi care nu mai aude decât nedesluşit vuietul furtunii, dar nu încetează a măsura cu aceeaşi dibăcie puterea curenţilor, a mareei şi a vânturilor. Bogăţia lui sporise neîncetat; de-a lungul întregii sale vieţi galbenii i se îngrămădeau în mâini; plecase din locuinţa părintească de la Middelbourg ca să se rostuiască într-o casă clădită de el pe un chei ridicat de curând la Amsterdam, pe vremea când dobândise concesiunea mirodeniilor din acel port. Comorile de peste mări şi ţări se adunau şi se rânduiau, ca într-un sipet trainic, în locuinţa lui rezemată de Schreijerstoren. Simon şi nevastă-sa, departe însă de măreţia aceasta, locuiau la ultimul cat, într-o cămăruţă goală ca o cabină de corabie, iar tot belşugul lor slujea doar la mângâierea celor sărmani.

Pentru aceştia porţile erau totdeauna deschise, pâinea totdeauna rumenită, lămpile totdeauna aprinse. Zdrenţăroşii aceia nu erau numai datornici, rău-platnici sau bolnavi pe care spitalele, ticsite, nu-i mai putea îngriji, ci şi actori flămânzi, marinari îndobitociţi de rachiu, răufăcători adunaţi de la stâlpul infamiei şi purtând pe umeri urmele biciului. Ca şi Dumnezeu, care porunceşte ca toţi oamenii să calce pe pământul său şi să se bucure de soarele său, Simon Adriansen nu-i alegea, sau, mai degrabă, din dispreţ faţă de legile omeneşti, îi alegea pe cei socotiţi din cale-afară de răi. Îmbrăcaţi cu haine călduroase chiar de mâna stăpânului, nepricopsiţii aceia, stânjeniţi, se aşezau la masa lui. Muzicanţi ascunşi într-o săliţă le strecurau în urechi simţământul că se-nfruptă din bucuriile raiului; ca să-şi primească oaspeţii, Hilzonde se gătea cu rochii minunate, care dădeau şi mai mult preţ milosteniilor ei, şi împărţea mâncarea cu un polonic de argint.

Simon şi nevasta lui, ca Avram şi Sara, ca Iacob şi Raşela, trăiseră timp de doisprezece ani în pace. Îşi avuseseră totuşi necazurile lor. Le muriseră rând pe rând câţiva prunci iubiţi şi îngrijiţi cu duioşie. De fiecare dată Simon îşi pleca fruntea şi zicea:

— Atotputernicul e tată şi ştie ce le este de folos copiilor.

Şi acest bărbat, într-adevăr cucernic, îi vorbea Hilzondei despre binefacerile resemnării. În ei sălăşluia totuşi mâhnirea. În cele din urmă li se născuse o fetiţă, care-a trăit. De atunci Simon Adriansen şi Hilzonde au convieţuit ca frate şi soră.

Dinspre toate ţărmurile lumii, corăbiile lui se îndreptau spre Amsterdam, dar Simon se gândea la marea călătorie care se încheie neîndoios pentru fiecare dintre noi, bogaţi sau săraci, printr-un naufragiu pe o plajă necunoscută. Navigatorii şi geografii, ce se aplecau împreună cu el peste portulane şi întocmeau hărţi în folosul său, îi erau mai puţin dragi decât aventurierii aceia în drum spre o altă lume, predicatori zdrenţăroşi, profeţi batjocoriţi şi păcăliţi prin pieţele publice, un Jan Matthyjs, brutar halucinat, un Hans Bockhold, măscărici ambulant găsit de Simon într-o seară aproape degerat în pragul unei taverne şi care punea în slujba împărăţiei duhovniceşti vorbe sforăitoare de iarmaroc. Printre ei, mai umil decât toţi, ascunzându-şi marea erudiţie, îndobitocit cu bună ştiinţă, pentru ca harul dumnezeiesc să se pogoare nestânjenit asupra lui, se zărea, îmbrăcat în cojocul lui vechi, Bernard Rottmann, odinioară cel mai drag dintre ucenicii lui Luther şi care acum îl înfiera pe omul de la Wittenberg, pe acel făţarnic, statornicit cu nepăsare între adevăr şi sminteală, ce împăca şi capra săracului şi varza bogatului.

Trufia acestor Sfinţi şi neruşinarea cu care, din gură, îi jumuleau de averi pe burghezi şi de titluri pe notabili ca să le reîmpartă după bunul lor plac, stârnise mânia tuturor împotrivă-le; ameninţaţi cu moartea sau surghiunul neîntârziat, cei Drepţi ţineau sfat în casa lui Simon, ca nişte marinari pe o corabie ce se scufundă. Dar speranţa se ivea totuşi ca o pânză în zare. Münsterul, unde Jan Matthyjs izbândise să se aşeze după ce-i izgonise pe episcop şi pe consilierii municipali, ajunsese Cetatea Domnului în care, pentru prima dată pe pământ, mieii şi-au aflat un adăpost. Degeaba încercau oştile împărăteşti să cotropească acest Ierusalim al dezmoşteniţilor; toţi săracii din lume aveau să strângă rândurile în jurul fraţilor lor; cete întregi aveau să umble din oraş în oraş, prădând ruşinoasele tezaure ale bisericilor şi răsturnând chipurile cioplite; umflatul acela de Martin în cloaca lui din Thuringia şi papa de la Roma aveau să fie înjunghiaţi. Simon asculta vorbele lor netezindu-şi barba albă; firea lui de om deprins cu riscurile îl îndemna să primească fără crâcnire

uriaşele primejdii ale acestei cucernice aventuri; liniştea lui Rottmann, glumele lui Hans îi risipeau ultimele îndoieli; îi dădeau încredere, aşa cum hotărârea căpitanului şi veselia gabierului îi dăduseră încredere în soarta uneia dintre corăbiile lui ce ridica ancora în anotimpul furtunilor. Astfel, cu inima împăcată, se uită într-o seară la jalnicii lui oaspeţi înfundându-şi pe cap căciulile sau înfăşurându-şi gâtul cu fularele lor de lână tocite, gata să se târască împreună până în acel Münster al visurilor lor.

În sfârşit, într-o zi, sau mai degrabă într-o dimineaţă, după o noapte rece de februarie, s-a suit în camera luminată de o candelă, unde Hilzonde se odihnea în pat, dreaptă şi nemişcată. A chemat-o în şoaptă, a văzut că nu doarme, s-a aşezat greoi la picioarele patului şi, ca un negustor care cercetează cu nevastă-sa socotelile de peste zi, i-a împărtăşit consfătuirile tainice din săliţa de jos. Oare nu se săturase şi ea să trăiască în oraşele astea unde banii, păcatele trupeşti şi deşertăciunea se împăunează, caraghios, în piaţa publică, unde chinurile oamenilor s-au închegat parcă în pietre, în cărămizi, în lucruri deşarte şi supărătoare peste care Duhul nu se mai pogoară? În ceea ce-l priveşte, îşi pusese în gând să părăsească, sau mai degrabă să-şi vândă casa şi averea din Amsterdam (căci de ce să risipeşti fără folos bunuri ce-i aparţin lui Dumnezeu?) ca să se ducă să se stabilească până nu e prea târziu în Arca de la Münster, plină ochi, şi unde prietenul lor Rottmann o să le găsească un adăpost şi ceva merinde. Îi dădea Hilzondei cincisprezece zile să se gândească la acest proiect în miezul căruia se aflau mizeria, surghiunul, poate şi moartea, dar în acelaşi timp bucuria de a fi printre primii ce vor preamări Împărăţia Cerului.

— Cincisprezece zile, femeie, repetă el. Dar niciun ceas mai mult, căci n-avem timp.

Hilzonde s-a ridicat sprijinindu-se în cot şi aţintindu-şi asupra lui ochii dintr-odată larg deschişi:

— Cele cincisprezece zile au trecut, bărbate, spuse ea cu un fel de liniştit dispreţ faţă de tot ceea ce lăsa astfel în urma ei.

Simon a lăudat-o pentru că e, tot timpul, cu un pas înaintea lui în drumul lor spre Dumnezeu. Veneraţia faţă de soţia lui rezistase uzurii vieţii de toate zilele. Bătrânul trecea dinadins cu vederea imperfecţiunile, umbrele, cusururile vizibile totuşi la

suprafaţa sufletului, reţinând din fiinţele alese de el doar ceea ce poate că erau în străfundurile lor, sau ceea ce năzuiau să ajungă. Sub înfăţişarea caraghioasă a profeţilor pe care-i adăpostea, recunoştea nişte sfinţi. Mişcat chiar de la prima lor întâlnire de ochii limpezi ai Hilzondei, nu ţinea seamă de expresia aproape vicleană a gurii ei triste. Femeia aceea slabă şi obosită rămânea pentru el un Înger adevărat.

Vânzarea casei şi a mobilei a fost ultima afacere bună încheiată de Simon. Ca totdeauna, nepăsarea lui în privinţa banilor i-a fost de folos, căci datorită ei era scutit atât de greşelile iscate de teama de a fi păgubit, cât şi de cele ce ar urma din graba de a câştiga prea mult. Surghiuniţii de bunăvoie au părăsit Amsterdamul înconjuraţi de acel respect de care se bucură toţi bogaţii, orice ar face, chiar dacă trec în mod revoltător de partea săracilor. Un mic şlep i-a dus până la Deventer, de unde au străbătut cu carul dealurile proaspăt înverzite ale regiunii Gueldre. Se opreau prin hanurile Westfaliei ca să se ospăteze cu şuncă afumată; pentru aceşti orăşeni, drumul spre Münster lua înfăţişarea unei excursii la ţară. O slujnică numită Johanna, pe care Simon o cinstea în mod deosebit fiindcă odinioară fusese pusă la cazne pentru credinţa ei anabaptistă, le însoţea pe Hilzonde şi pe fetiţă.

Bernard Rottmann îi primi la porţile Münsterului, într-o învălmăşeală de convoaie militare, de saci şi de butoaie. Pregătirea în vederea asediului amintea de zarva şi neorânduiala din ajunul anumitor sărbători. În timp ce femeile descărcau din car un leagăn şi nişte boarfe, Simon asculta explicaţiile Marelui Restaurator: Rottmann era liniştit; ca şi mulţimea îndoctrinată de el ce târa pe străzi zarzavaturi şi lemne adunate de prin împrejurimi, el se bizuia pe ajutorul lui Dumnezeu. Cu toate acestea, Münsterul avea nevoie de bani. Avea şi mai multă nevoie de sprijinul celor neînsemnaţi, al celor nemulţumiţi, al celor scârbiţi, împrăştiaţi prin lume şi care nu aşteptau decât prima izbândă a noului Hristos ca să scuture jugul tuturor idolilor. Simon era încă bogat, avea poliţe de încasat la Lübeck, la Elbing şi chiar în Jutlanda şi în îndepărtata Norvegie; era dator să redobândească aceşti bani ce se cuveneau numai Domnului. Pe drum va şti el să vestească sufletelor cucernice chemarea Sfinţilor răsculaţi. Faima lui de

om înţelept şi bogat, hainele de postav bun şi de piele moale vor face să fie ascultat acolo unde un predicator zdrenţăros nici n-ar putea să intre. Acest bogătaş trecut la credinţa lor era cel mai bun sol al soborului celor săraci.

Simon a încuviinţat aceste vederi. Trebuia să dea zor pentru a scăpa de şiretlicurile principilor şi ale preoţilor. Îmbrăţişându-şi în grabă nevasta şi fetiţa, a pornit de îndată, călare pe cea mai odihnită dintre catârcele care tocmai îl aduseseră la porţile Noului Ierusalim. Peste câteva zile, lăncile de fier ale pedestraşilor s-au ivit în zare; oştile principelui-episcop şi-au aşezat tabăra în jurul oraşului, fără a încerca să-l ia cu asalt, dar hotărâte să aştepte oricât va fi nevoie ca să-i răzbească pe sărăntoci prin înfometare.

Bernard Rottmann o instalase pe Hilzonde împreună cu copilul ei în casa primarului Knipperdolling, care fusese la Münster unul dintre cei dintâi sprijinitori ai celor neprihăniţi. Omul acela rotofei, prietenos şi nepăsător o trata ca pe o soră. Sub influenţa lui Jan Matthyjs ce plămădea o lume nouă, la fel cum odinioară îşi plămădea pâinea în pivniţa lui din Haarlem, toate faptele vieţii dobândeau o înfăţişare deosebită, lesnicioasă, netedă. Roadele pământului erau ale tuturor, ca şi aerul şi lumina Domnului, cei ce aveau rufărie, vase sau mobilă, le scoteau în stradă ca să le împartă cu ceilalţi. Purtându-şi cu toţii o dragoste aspră, se ajutau, se dojeneau, se pândeau unii pe alţii ca să se înştiinţeze de păcatele lor; legile civile erau anulate, anulate erau şi tainele; ştreangul pedepsea hula şi păcatele trupeşti; femei acoperite cu văluri umblau de colo-colo ca nişte îngeri neliniştiţi, iar prin pieţe se auzeau hohotele de plâns ale spovedaniilor publice.

Mica cetate a celor Buni, încercuită de oştirea catolică, trăia înfrigurată cu gândul la Dumnezeu. În fiecare seară, predicile în aer liber îmbărbătau oamenii; Bockhold, cel mai preţuit dintre sfinţii predicatori, plăcea, căci, datorită ştrengăriilor lui de actor, dădea haz sângeroaselor imagini ale Apocalipsului. În noaptea blândă de vară, bolnavii şi cei dintâi răniţi ai asediului, întinşi sub bolţile din jurul pieţei, îşi contopeau văicărelile cu glasurile ascuţite ale femeilor care cereau ajutorul lui Dumnezeu. Hilzonde era una dintre cele mai înfocate. Dreaptă, înaltă, prelungă ca o flacără, mama lui Zénon veştejea mârşăviile Romei. Prin faţa ochilor ei înlăcrimaţi se perindau vedenii

înfricoşătoare. Prăbuşindu-se asemenea unei lumânări prea subţiri ce se-ndoaie, Hilzonde plângea, căindu-se, cuprinsă de duioşie şi de nădejdea că va muri.

Moartea lui Jan Matthyjs, ucis în fruntea unui pâlc de treizeci de oameni şi a oştii îngereşti, în timpul unei ieşiri împotriva oştii episcopului, a fost primul doliu public. În faţa bisericii, Hans Bockhold, cu fruntea încinsă cu o coroană de rege, călare pe un cal acoperit cu un patrafir în chip de valtrap, a fost proclamat fără zăbavă Profet şi Rege; oamenii au ridicat o estradă de pe care în fiecare dimineaţă, noul David, făcând pe grozavul, lua hotărâri de neclintit în privinţa treburilor pământeşti şi cereşti. După o năvală încununată de succes, care a dat peste cap cuhniile episcopului şi le-a adus drept pradă purcei şi găini, au benchetuit pe estradă în sunetul fluierelor; Hilzonde a râs, la fel cu ceilalţi, când prinşii, bucătarii duşmanului, au fost siliţi să pregătească bucatele, apoi au fost striviţi în pumni, călcaţi în picioare şi ucişi de mulţime.

Încet-încet, în sufletele oamenilor se schimba ceva, aşa cum noaptea, pe nesimţite, un vis se preschimbă în coşmar. Din pricina extazului, sfinţii mergeau împleticindu-se ca beţivii. Noul Hristos-Rege rânduia post după post ca să economisească merindele îngrămădite peste tot locul, prin pivniţele şi podurile din oraş; dacă, totuşi, uneori, câte-o putină de scrumbii puţea din cale afară sau dacă se iveau pete pe rotunjimile vreunei şunci, oamenii se ghiftuiau. Bernard Rottmann, istovit, bolnav, nu mai ieşea din camera lui şi se supunea fără crâcnire hotărârilor noului Rege, mulţumindu-se să predice poporului adunat sub ferestrele lui că dragostea nimiceşte toată zgura pământească şi să-i îndemne să aştepte împărăţia lui Dumnezeu. Demnitatea de primar fiind desfiinţată, Knipperdolling fusese ridicat în mod solemn la rang de călău; bărbatul acela pântecos şi cu gât cărămiziu se simţea deosebit de bine în exerciţiul noilor sale funcţiuni, de parcă ar fi visat de când lumea, în taină, să se facă măcelar; ucideau pe capete; Regele poruncea să fie stârpiţi toţi fricoşii, precum şi cei lipsiţi de râvnă, ca să nu-i molipsească şi pe ceilalţi; pe de altă parte, fiecare moarte economisea câte o porţie. În casa unde locuia Hilzonde se vorbea despre cazne la fel ca odinioară, la Bruges, despre preţul lânii.

Din smerenie, Hans Bockhold primea să fie numit în adunările pământeşti Jean de Leyde, după numele oraşului său de baştină, dar simţind în sine o putere şi o înflăcărare mai presus de firea omenească, îşi dădea în faţa credincioşilor săi şi un nume inefabil. Şaptesprezece soţii ale sale mărturiseau neistovita vlagă a Domnului. Teama sau dorinţa de slavă deşartă îi îndemna pe unii burghezi să-şi dea nevestele pe mâna Regelui, aşa cum îi dăruiseră şi galbenii. Nişte dezmăţate scoase de prin bordelurile de mâna a şaptea se dădeau în vânt după cinstea de a-l sluji pe Rege în plăcerile lui trupeşti. A venit şi pe la Knipperdolling, să stea de vorbă cu Hilzonde. Femeia s-a îngălbenit când bărbatul acela mărunţel, cu ochi vioi, a atins-o, dându-i la o parte corsajul, cu mâinile lui iscoditoare de croitor. Îşi aducea aminte fără să vrea, că la Amsterdam, pe vremea când era doar un măscărici flămând aciuit la masa ei, se folosise de clipa în care se aplecase spre el, cu o farfurie în mână, ca să-i atingă coapsele. Se supunea dezgustată sărutărilor acelei guri umede, dar dezgustul se preschimba în extaz; ultimele rămăşiţe de cuviinţă se risipeau ca nişte zdrenţe, sau ca pielea învârtoşată pe care o răzuia la baia de aburi; împresurată de răsuflarea lui fierbinte şi searbădă, Hilzonde pierea şi, odată cu ea, piereau şi temerile, remuşcările, dezamăgirile Hilzondei. Regele, lipit de ea, admira trupul acela firav a cărui slăbiciune, zicea el, dădea şi mai bine în vileag formele binecuvântate ale femeii, sânii prelungi şi lăsaţi, pântecele rotund. Bărbatul acela deprins cu târfele sau cu matroanele lipsite de gingăşie era uluit de rafinamentul Hilzondei. Îi povestea viaţa lui, ştiuse, încă de la şaisprezece ani, că e Dumnezeu. Căzuse, lovit de boala copiilor, în prăvălia croitorului unde era ucenic şi de unde fusese izgonit pe dată; intrase în împărăţia cerurilor urlând şi făcând spume la gură. Simţise din nou cutremurarea aceea care e chiar Dumnezeu în culisele teatrului ambulant unde-şi juca rolul de paiaţă bătută; într-o şură unde a avut prima oară o femeie, înţelesese că Dumnezeu este în trupurile dezgolite pentru care nu mai există nici sărăcie nici bogăţie, în uriaşul val de viaţă ce potopeşte până şi moartea şi se scurge asemenea sângelui îngeresc. Spunea toate astea în jargonul pretenţios al actorului, împănat cu greşelile gramaticale ale fiului de ţăran.

A dus-o mai multe seri la rând şi a aşezat-o printre femeile lui, la masa ospăţului. Mulţimea se îngrămădea în jurul meselor,

gata-gata să le răstoarne; înfometaţii înşfăcau din zbor câte un gât sau câte o labă de pui pe care Regele binevoia să le azvârle şi-l rugau să-i binecuvânteze. Pumnii tinerilor Profeţi ce-i slujeau Regelui drept paznici ţineau gloata la respect. Divara, regina juruită, culeasă dintr-un bordel din Amsterdam, mesteca nepăsătoare, scoţându-şi la iveală, cu fiecare dumicat, dinţii şi limba; semăna cu o vacă leneşă şi sănătoasă. Pe neaşteptate, Regele ridica mâinile şi se ruga, iar chipul lui cu obrajii sulemeniţi se împodobea cu o paloare teatrală. Sau îi sufla în obraz vreunui comesean ca să-i împărtăşească Duhul Sfânt. Într-o noapte a luat-o pe Hilzonde în sala din dos şi i-a ridicat fustele ca să le arate tinerilor Profeţi dalba goliciune a Bisericii. Între Divara, care, întemeindu-se pe cei douăzeci de ani ai ei, o făcuse bătrână pe noua regină, şi aceasta din urmă s-a iscat o încăierare. Cele două femei s-au rostogolit pe lespezi, smulgându-şi una alteia smocuri de păr; Regele le-a împăcat însă, încălzindu-le în seara aceea la pieptul său pe amândouă.

Sufletele acelea îndobitocite şi scrântite erau zgâlţâite uneori de câte un avânt de hărnicie. Hans a hotărât să se dărâme neîntârziat toate turnurile, clopotniţele şi turnuleţele din oraş care depăşeau cu trufie acoperişurile, jignind astfel egalitatea ce trebuie să domnească pretutindeni în faţa lui Dumnezeu. Cete de bărbaţi şi de femei urmate de copii care scânceau au năvălit pe scările turnurilor; grămezi de ţigle şi maldăre de cărămizi se prăbuşeau pe pământ, vătămând capetele trecătorilor şi acoperişurile caselor scunde; au desprins pe jumătate sfinţii de aramă de pe acoperişul bisericii Saint-Maurice, lăsându-i agăţaţi pieziş între cer şi pământ; au smuls grinzi, făcând astfel prin casele foştilor bogătaşi spărturi pe unde pătrundeau ploaia şi zăpada. O femeie bătrână, văitându-se că înţepeneşte de vie în camera ei bântuită de vijelie, a fost izgonită din oraş; episcopul n-a primit-o în tabăra lui; câteva nopţi au tot auzit-o urlând prin şanţuri.

Spre seară, muncitorii se opreau şi rămâneau cu picioarele spânzurate în gol, cu capul în sus, cercetând nerăbdători cerul, doar-doar or vedea semnele sfârşitului lumii. Apusul învăpăiat pălea însă; încă o seară se înveşmânta în cenuşiu, apoi în negru, iar dărâmătorii obosiţi coborau iar în cocioabele lor ca să se culce şi să doarmă.

O nelinişte ce semăna cu voioşia îi îndemna pe oameni să colinde străzile dărăpănate. De sus, de pe metereze, se uitau curioşi la câmpia deschisă pe care nu puteau păşi, asemenea unor călători pe marea primejdioasă ce le împresoară barca; greaţa pricinuită de foame era aidoma celei resimţite când te avânţi în larg. Hilzonde umbla fără încetare de colo-colo pe aceleaşi ulicioare, sub aceleaşi bolţi, pe aceleaşi scări ce urcau spre turnuleţe, când singură, când ţinându-şi copilul de mână. În capul ei golit răsunau clopotele foamei; se simţea uşoară, vioaie ca păsările ce se roteau necontenit împrejurul turnurilor bisericilor, sfârşită, dar ca o femeie gata să simtă plăcerea. Uneori, rupând un ţurţur lung ce atârna pe câte o bârnă, deschidea gura şi-i sugea răcoarea. Oamenii din jurul ei erau cuprinşi parcă de aceeaşi bucurie bolnăvicioasă; în ciuda certurilor care izbucneau pentru un codru de pâine, pentru o varză stricată, din inimi se scurgea un fel de duioşie ce-i năclăia, preschimbându-i pe toţi nevoiaşii şi înfometaţii într-o singură gloată. Unii nemulţumiţi îndrăzneau totuşi, de la o vreme, să ridice glasul; pe cei lipsiţi de râvnă nu-i mai ucideau; prea erau mulţi.

Johanna îi împărtăşea stăpânei ei zvonurile înspăimântătoare care începuseră să se audă cu privire la obârşia cărnii ce se împărţea poporului. Hilzonde mânca făcându-se că nu aude. Oamenii se lăudau că au gustat carne de arici, de şobolan sau chiar mai rău, după cum unii burghezi socotiţi foarte cumpătaţi se făleau deodată cu păcate trupeşti de care acele schelete, acele stafii nu păreau a fi în stare. Nu se mai ascundeau când îşi uşurau trupurile bolnave. Nu-şi mai îngropau morţii, căci obosiseră, dar gerul preschimba hoiturile îngrămădite prin curţi în lucruri curate, ce nu miroseau. Nimeni nu pomenea de cazurile de ciumă ce aveau fără îndoială să se ivească odată cu primele zile călduţe din aprilie, căci nimeni nu mai nădăjduia să ajungă până atunci. De asemenea, nimeni nu amintea de pregătirile duşmanului, care se îndeletnicea stăruitor cu astuparea şanţurilor, nici de asaltul pe care-l credeau foarte apropiat. Chipul credincioşilor dobândise înfăţişarea vicleană a câinilor care aleargă făcându-se că nu aud plesnetul biciului la urechea lor.

Într-o zi, Hilzonde, în picioare pe metereze, văzu lângă ea un om arătând ceva cu braţul întins. O coloană lungă şerpuia pe câmpie, şiruri întregi de cai tropăiau prin noroaiele pricinuite de dezgheţ. Un strigăt de bucurie ţâşni; din piepturile istovite izvorâră frânturi de imnuri: iată oştile de anabaptişti adunate din Olanda şi Gueldra, a căror sosire o tot vesteau Bernard Rottmann şi Hans Bockhold; iată fraţii veniţi să-şi mântuie fraţii. În curând însă aceste pâlcuri se înfrăţiră cu oastea episcopului care încercuia Münsterul; steagurile fluturau în adierea vântului primăvăratic şi cineva recunoscu printre ele flamura principelui de Hessa; luteranul se unea cu papistaşii ca să zdrobească ceata sfinţilor. Câţiva bărbaţi izbutiră să rostogolească de pe metereze o lespede mare de piatră, strivind astfel câţiva oşteni ce lucrau lângă un bastion. Împuşcătura unei străji doborî o ştafetă a principelui de Hessa. Asediatorii răspunseră printr-un foc de archebuze care ucise mai mulţi oameni. După aceea nimeni nu mai încercă nimic. Asaltul aşteptat nu a avut loc nici în noaptea aceea, nici în nopţile următoare. Cinci săptămâni s-au scurs astfel, într-o amorţeală deplină.

Bernard Rottmann împărţise demult tot ce mai avea de-ale gurii, precum şi toate sticluţele cu leacuri; Regele, după cum îi era obiceiul, le arunca oamenilor pe fereastră pumni de boabe, dar nu le dădea ce mai rămăsese din rezervele ascunse sub podea, la el în casă. Dormea mult. A petrecut treizeci şi şase de ore într-un somn cataleptic înainte de-a ieşi pentru ultima dată să predice în piaţa aproape pustie. De câtăva vreme încetase să mai vină noaptea pe la Hilzonde; cele şaptesprezece soţii, făcute de ocară şi izgonite, fuseseră înlocuite cu o fetiţă abia puberă, cam gângavă, înzestrată cu duhul prorocirii, pe care o numea duios păsăreaua lui albă şi porumbiţa din arcă. Hilzonde nu simţea nici mâhnire, nici nemulţumire, nici surprindere că Regele o părăsise; pentru ea, graniţa dintre ceea ce fusese şi ceea ce nu fusese se ştergea; ai fi zis că nu-şi mai aducea aminte că Hans o tratase ca pe-o ibovnică. Dat totul era încă îngăduit: i s-a întâmplat să aştepte într-o noapte până târziu întoarcerea lui Knipperdolling, curioasă să vadă dacă poate ispiti huiduma aceea de om; el însă a trecut bombănind pe lângă ea, fără s-o privească, preocupat de altceva decât de o muiere.

În noaptea când oastea episcopului a pătruns în oraş, urletul unei străji căreia i se tăia beregata a trezit-o pe Hilzonde din

somn pe la miezul nopţii. Două sute de pedestraşi conduşi de un trădător se furişaseră printr-o uşiţă tăinuită ce dădea spre şanţuri. Bernard Rottmann, aflând printre primii, sări din patul lui de bolnav, se năpusti în stradă cu pulpanele cămăşii fâlfâind caraghios pe picioarele-i slabe; un ungur, care nu înţelesese porunca episcopului de a-i prinde vii pe şefii răscoalei, se îndură şi-l ucise. Regele, surprins în timpul somnului, luptă din odaie în odaie, din coridor în coridor cu o vitejie şi o sprinteneală de motan hăituit de câini; în zori, Hilzonde îl văzu trecând prin piaţă, despuiat de zdrenţele lui teatrale, gol până la brâu, încovoiat sub plesnetul biciului. Lovindu-l cu picioarele, îl băgară într-o colivie mare unde de obicei chiar el îi închidea, înainte de judecată, pe cei nemulţumiţi şi pe cei lipsiţi de râvnă. Pe Knipperdolling, crezându-l mort, îl lăsară zăcând în nesimţire pe-o bancă. Toată ziua răsună prin oraş pasul greoi al oştenilor; larma aceea cadenţată dovedea că în cetatea nebunilor se înscăuna din nou bunul-simţ sub oblăduirea acelor bărbaţi ce-şi vând viaţa în schimbul unei lefi anume, beau şi mănâncă la acelaşi ceas, pradă şi siluiesc când li se iveşte prilejul, se duc la biserică dacă-i sileşte cineva şi cred oarecum în Dumnezeu, dar au pe undeva o mamă bătrână, o nevastă chibzuită, o gospodărie mică unde se vor întoarce să trăiască şchiopi şi îmbătrâniţi. Schingiuirile începură din nou, dar de astă dată hotărâte de către stăpânirea legiuită, încuviinţate deopotrivă de Papa şi de Luther. Fiinţele acelea zdrenţăroase, jigărite, cu gingiile putrezite de nemâncare li se păreau mercenarilor bine hrăniţi un fel de pleavă dezgustătoare pe care e uşor şi drept s-o striveşti.

După ce se mai potoliră primele tulburări, răzbunarea publică se cuibări în piaţa catedralei, la picioarele estradei unde Regele îşi ţinuse întrunirile. Cei ce trăgeau să moară pricepeau nelămurit că, în ceea ce-i priveşte, făgăduielile prorocului erau pe cale să se îndeplinească, dar altfel de cum crezuseră, aşa cum se întâmplă totdeauna cu proorocirile; lumea frământărilor lor se isprăvea; o porneau fără oprelişte către un cer nesfârşit şi roşu. Foarte puţini îl blestemau pe bărbatul care-i târâse după el în acea horă a mântuirii. Unii recunoşteau, în fundul sufletului lor, că de multă vreme doriseră moartea, după cum o frânghie prea întinsă doreşte fără îndoială să se rupă.

Hilzonde îşi aşteptă rândul până seara. Se înveşmântase în cea mai frumoasă rochie ce-i rămăsese; îşi prinsese cosiţele cu ace de argint. Sosiră în sfârşit patru oşteni; erau nişte necioplţi ce-şi făceau cinstit meseria. Hilzonde o apucă de mână pe micuţa Martha, care începu să ţipe, şi-i spuse:

— Hai, fetiţa mea, ne ducem la Doamne-Doamne.

Unul dintre oşteni îi smulse copilul nevinovat şi i-l aruncă Johannei, care-l prinse şi-l lipi de corsajul rochiei ei negre. Hilzonde îi urmă fără să mai scoată o vorbă. Mergea aşa de repede, încât călăii se văzură nevoiţi să grăbească pasul. Ca să nu se împiedice, îşi ţinea cu amândouă mâinile poalele lungi ale rochiei de mătase verde, din cauza căreia părea că păşeşte pe valuri. Ajunsă la estradă, recunoscu nedesluşit printre cei morţi oameni pe care-i cunoştea, pe una dintre fostele regine, de pildă. Se trânti pe acel morman cald încă şi întinse gâtul.

Călătoria lui Simon se preschimba într-un calvar. Cei mai de seamă datornici îl respinseseră fără să-i plătească, de teamă ca nu cumva să umple buzunarul sau traista anabaptiştilor; din gura pungaşilor şi a zgârciţilor se revărsau numai mustrări, cumnatul său, Juste Ligre, i-a mărturisit că nu e în stare să scoată pe nepusă masă sumele mari depuse de Simon la agenţia lui din Anvers; de altfel, bancherul se mângâia cu gândul că ştie să administreze mai bine averea Hilzondei şi a copilului ei decât un nătâng ce îmbrăţişase interesele duşmanilor statului. Simon, cu capul plecat ca un cerşetor luat la goană, ieşi pe uşa sculptată şi aurită ca o raclă a acelei întreprinderi comerciale la a cărei întemeiere contribuise şi el. N-a putut să ducă la bun sfârşit nici sarcina de milog: doar câţiva calici şi-au pus carnea în saramură în folosul Fraţilor lor. În două rânduri, mai-marii bisericii i-au făcut mizerii, dar a scăpat de închisoare dându-le bani. Rămăsese până la capăt omul bogat pe care galbenii îl apără. Un hangiu din Lübeck, unde a căzut lovit de dambla, i-a furat o parte din sumele modeste adunate cu chiu, cu vai.

Starea sănătăţii sale îl silea să călătorească în etape scurte, astfel încât a ajuns în preajma Münsterului doar cu două zile înainte de asalt. Nădejdea de a se strecura în oraşul asediat s-a dovedit a fi vană. Primit ca vai de lume, dar fără brutalitate, în tabăra principelui-episcop, căruia pe vremuri îi făcuse unele

servicii, a reuşit să-şi găsească un adăpost într-o fermă foarte apropiată de şanţurile şi de meterezele cenuşii ce i-o ascundeau pe Hilzonde, precum şi pe fetiţa lui. Mânca pe masa albă de lemn a gazdei împreună cu un judecător chemat în vederea procesului ecleziastic ce urma să aibă loc în curând, cu un ofiţer al episcopului şi cu mai mulţi fugari scăpaţi din Münster şi care nu mai conteneau veştejind smintelile credincioşilor şi nelegiuirile Regelui. Lui Simon însă pe-o ureche îi intrau şi pe alta îi ieşeau bârfelile acelor trădători ce-i ponegreau pe mucenici. A treia zi după cucerirea oraşului i s-a îngăduit în sfârşit să intre în Münster.

Mergea cu greu de-a lungul străzilor păzite de oşteni, luptându-se cu soarele şi cu vântul uscat al acelei dimineţi de iunie, căutându-şi anevoie drumul prin oraşul pe care-l cunoştea doar din auzite.

Sub o boltă din Piaţa Mare a recunoscut-o pe Johanna stând jos în pragul unei case, cu copilul pe genunchi. Fetiţa a început să urle când străinul s-a apropiat de ea ca s-o sărute. Johanna, fără să scoată o vorbă, i-a făcut o plecăciune, precum se cuvine să o facă o slujnică. Simon a împins uşa cu broasca sfărâmată, a străbătut camerele goale de la catul de jos, apoi pe cele de sus.

Ieşind din nou în piaţă, s-a îndreptat spre locul de execuţie. O fâşie de mătase verde atârna de pe estradă; după bucăţica aceea de brocart a recunoscut-o de departe pe Hilzonde, înţepenită sub un maldăr de morţi. S-a întors lângă slujnică şi copil, fără să mai zăbovească din deşartă curiozitate lângă acel trup din care sufletul îşi luase zborul.

Un văcar a trecut pe stradă cu vita lui, cu o găleată şi cu scăunelul pentru muls, strigându-şi marfa; în casa de peste drum se deschidea din nou o tavernă. Johanna a cheltuit cei câţiva gologani cu care-o înzestrase Simon umplând cu lapte nişte pahare de cositor. Focul a început să trosnească în vatră; în curând s-a auzit zăngănitul lingurii din mâna fetiţei. Încet-încet, viaţa de toate zilele se înfiripa din nou în jurul lor, umplând puţin câte puţin casa pustiită, aşa cum mareea acoperă o plajă unde zac epave, comori naufragiate şi crabi din străfunduri. Slujnica i-a pregătit stăpânului patul lui Knipperdolling, pentru ca Simon să nu se mai ostenească urcând iar scara. La întrebările bătrânului ce-şi sorbea încet berea caldă n-a răspuns la început decât printr-o tăcere morocănoasă. Când

s-a hotărât în sfârşit să vorbească, i-a ţâşnit din gură un şuvoi de măscări ce miroseau a zoaie şi totodată a Biblie. În ochii bătrânei husite, Regele nu fusese nicicând altceva decât un coate-goale căruia i se dă de mâncare la bucătărie şi care cutează să se culce cu nevasta stăpânului. După ce şi-a vărsat tot focul, s-a apucat să frece podelele cu un alai întreg de perii, hârdaie şi plesnete de cârpe ude.

În noaptea aceea Simon a dormit puţin, dar, spre deosebire de ceea ce credea slujnica, nu-l muncea nici amărăciunea şi nici ruşinea, ci o durere mai duioasă ce se cheamă milă. În noaptea călduţă, se înăbuşea gândindu-se la Hilzonde ca la o fiică ce i-a murit. Se căia că o lăsase să străbată singură acest drum primejdios, apoi îşi spunea că fiecare îşi are crucea lui, că din pâinea vieţii şi a morţii fiecare îşi are partea lui care-i numai a lui şi că Hilzonde avea tot dreptul să-şi fi mâncat acea pâine după voia ei şi la ceasul hotărât de ea. O dată mai mult i-o luase înainte: trecuse prin chinurile cele de pe urmă înaintea lui. Chiar şi acum, tot le mai dădea dreptate credincioşilor împotriva Bisericii şi a Statului ce-i zdrobiseră; Hans şi Knipperdolling vărsaseră sânge; puteai oare să te aştepţi la altceva într-o lume atât de sângeroasă? De peste cincisprezece veacuri, din lenevie, mişeii, nepăsătorii, şmecherii tot izgoneau până la sfârşitul veacurilor acea împărăţie a lui Dumnezeu pe care Ioan, Petru şi Toma ar fi trebuit s-o vadă cu ochii lor de oameni vii. Prorocul îndrăznise să întemeieze chiar aici împărăţia ce sălăşluieşte în cer. El arăta calea, chiar dacă, din întâmplare, apucase pe o potecă greşită. Pentru Simon, Hans rămânea un Hristos, în măsura în care fiece om ar putea fi un Hristos. Smintelile lui i se păreau mai puţin josnice decât păcatele prevăzătoare ale Fariseilor şi ale înţelepţilor. Văduvul nu se mânia că Hilzonde căutase în braţele Regelui plăceri pe care el încetase demult să i le mai poată da: Sfinţii, lăsaţi de capul lor, gustaseră fără măsură din fericirea ce ia naştere din împreunarea trupurilor, dar trupurile, slobozite din legăturile pământeşti, moarte faţă de tot restul, cunoscuseră fără îndoială, în îmbrăţişările lor, un fel de împreunare mai fierbinte a sufletelor. Berea îl destindea, ajutându-l să resimtă acea blândeţe alcătuită din oboseală şi dintr-o bunătate senzuală şi sfâşietoare. Hilzonde cel puţin îşi aflase pacea. La flacăra lumânării ce ardea lângă căpătâiul lui vedea rătăcind pe pat muştele care, la acea vreme, invadaseră

Münsterul; se aşezaseră poate pe chipul ei alb; simţea că încuviinţează putreziciunea. Dintr-odată, gândul că în fiecare dimineaţă trupul noului Hristos era pradă cleştilor şi fierului înroşit al caznei puse stăpânire pe el, întorcându-i măruntaiele pe dos; strâns legat de acel ridicol om al durerii, simţea că se scufundă în iadul trupurilor menite să cunoască atât de puţină bucurie şi atâtea chinuri; suferea împreună cu Hans, după cum Hilzonde simţise cu el plăcerea. Toată noaptea, sub aşternutul lui, în acea odaie unde, de bine de rău, domnea o oarecare bunăstare, s-a tot lovit de imaginea Regelui viu în colivia din piaţă, ca un om cu piciorul cangrenat care-şi loveşte mereu, fără să vrea, mădularul bolnav. Rugăciunile lui nu mai făceau deosebirea dintre durerea ce-i strângea încet-încet inima contractându-i muşchii umărului, coborând până la încheietura mâinii stângi şi cleştii ce-i sfâşiau lui Hans carnea de pe piept şi de pe braţe.

După ce-a redobândit putere ca să facă vreo câţiva paşi, s-a târât până la colivia Regelui. Locuitorii Münsterului se plictisiseră de acest spectacol, dar copiii, lipiţi de gratii, aruncau stăruitor în colivie ace, baligă de cal, oscioare ascuţite pe care întemniţatul era silit să calce cu picioarele-i goale. Ca odinioară în sala de serbări, străjile dădeau molatic la o parte grupurile de gură-cască: Monseniorul von Waldeck ţinea morţiş ca Regele să rămână în viaţă până în ziua osândei ce urma să aibă loc cel mai devreme pe la mijlocul verii.

Tocmai îl vârâseră la loc în colivie după o cazană; ghemuit într-un colţ, încă mai tremura. Cazaca şi rănile lui răspândeau un miros dezgustător. Nici ochii vioi şi nici glasul pătrunzător de măscărici ai omului aceluia mărunţel nu se schimbaseră însă.

— Cos, croiesc, însăilez, îngâna schingiuitul. Nu-s decât un biet ucenic de croitor... haine de piele... Tivul unei rochii fără cusătură... Nu-i ciopârţiţi munca...

Şi-a curmat vorba, uitându-se pe furiş în juru-i cu căutătura omului care vrea să-şi păstreze taina şi totodată s-o şi spună pe jumătate. Simon Adriansen a dat la o parte străjile şi a izbutit să-şi bage braţul printre gratii.

— Domnul să te aibă în pază, Hans, i-a zis el întinzându-i mâna.

Simon s-a întors acasă istovit, ca după o călătorie lungă. De când ieşise ultima dată, se produseseră schimbări mari,

Münsterul redobândindu-şi puţin câte puţin chipul său obişnuit şi banal. Catedrala răsuna de larma cântecelor bisericeşti. Episcopul îşi instalase din nou iubita, pe frumoasa Iulia Alt, la doi paşi de palatul episcopal, dar fiinţa aceea discretă nu scandaliza pe nimeni.

Simon le răbda pe toate cu nepăsarea omului gata să plece dintr-un oraş şi căruia nu-i mai pasă de ce se întâmplă în urmă. Nesfârşita lui bunătate de odinioară secase însă ca un izvor. Cum a ajuns acasă, s-a înfuriat rău pe Johanna care uitase să-i facă rost de-o pană, de-o călimară cu cerneală şi de nişte hârtie, după cum îi poruncise. Când, în sfârşit, i s-a făcut rost de toate aceste lucruri, le-a folosit ca să-i scrie soru-sii.

De aproape cincisprezece ani nu mai avusese nicio legătură cu ea. Buna Salomé se măritase cu mezinul puternicei familii a bancherilor Fuggers. Martin, păgubit de ai lui, îşi câştigase singur averea. De la începutul veacului trăia la Colonia. Simon le-a cerut să aibă grijă de copil.

Salomé a primit scrisoarea tocmai când veghea ea însăşi la întinsul rufelor, la ţară, la Lulsdorf, unde avea o casă. Lăsându-şi cearşafurile şi rufăria fină în grija slujnicelor şi fără măcar să-i ceară părerea bancherului, care nu prea era stăpân în casa lui, a poruncit să i se pregătească o căruţă, a îngrămădit în ea plăpumi şi de-ale gurii şi a pornit spre Münster printr-un ţinut pustiit de răzmeriţă.

L-a găsit pe Simon în pat, cu capul sprijinit de un palton vechi, împăturit, pe care l-a înlocuit pe dată cu o perină. Cu bunăvoinţa mărginită a femeilor ce se străduiesc să reducă boala şi moartea la un şir nevătămător de mici necazuri fără însemnătate, menite să fie îndulcite de îngrijirile materne, musafira şi slujnica s-au apucat să vorbească despre hrană, rufărie şi ţucal. Privirea rece a muribundului o recunoscuse pe soru-sa, dar Simon, folosindu-se de starea lui de om bolnav, mai întârzia puţin osteneala bineţelor obişnuite. Într-un târziu, s-a ridicat în capul oaselor, îmbrăţişând-o pe Salomé după cuviinţă. Şi-a regăsit apoi limpezimea minţii lui de om de afaceri ca să-i înşire bunurile ce i se cuveneau Marthei, precum şi cele ce urmau a fi redobândite în numele ei în cel mai scurt timp. Creanţele erau împăturite într-o învelitoare de muşama, la îndemâna lui. Fiii săi, stabiliţi care la Lisabona, care la Londra, care în fruntea unei tiparniţe de la Amsterdam, nu aveau nevoie nici de aceste fărâme din

averea părintească, nici de binecuvântarea lui; Simon îi lăsa totul copilului Hilzondei. Ai fi zis că bătrânul uitase de promisiunile făcute Marelui Restituitor şi că se supunea din nou obiceiurilor lumii pe care o părăsea fără a mai încerca s-o schimbe. Sau poate că, renunţând astfel la nişte principii mai scumpe decât însăşi viaţa lui, gusta până la capăt plăcerea amară de a se desprinde de toate acestea.

Salomé mângâia fetiţa înduioşându-se de picioruşele ei subţiri. Nu era în stare să rostească nici trei propoziţii fără să cheme într-ajutor pe Fecioară şi pe toţi sfinţii din Colonia: Martha urma să fie crescută de nişte papistaşi. Era dureros, dar nu mai dureros decât violenţa unora şi lâncezeala celorlalţi, nu mai dureros decât bătrâneţea ce-l împiedică pe soţ să-şi mulţumească soţia, nu mai dureros decât să-i găseşti morţi pe cei ce erau vii când ai plecat. Simon se căznea să se gândească la Regele închis în colivia unde trăgea să moară; astăzi însă, chinurile lui Hans nu mai aveau însemnătatea pe care o avuseseră ieri; puteau fi suportate, după cum putea fi suportată, în pieptul lui Simon, durerea aceea ce avea să moară doar odată cu el. Se ruga, dar ceva parcă-i spunea că Dumnezeu nu-i mai cere să se roage. S-a străduit s-o vadă din nou pe Hilzonde, dar chipul răposatei nu se mai desluşea. A fost nevoit să se întoarcă mai în urmă, până în zilele căsătoriei mistice de la Bruges, a pâinii şi a vinului împărtăşite în taină şi a rochiei adânc răscroite, prin care ghiceai sânul dalb, prelung. Dar şi asta s-a şters; a văzut-o pe prima lui soţie, sufletul acela ales, cu care stătea la aer în grădina lor de la Flessingue. Salomé şi Johanna au dat fuga, speriate de un suspin adânc. L-au îngropat în biserica Sfântului Lamprecht, după o slujbă cu orgă şi cor.

FAMILIA FUGGERS DIN COLONIA

Familia Fuggers locuia la Colonia în piaţa din faţa bisericii Sfântului Géréon, într-o căsuţă modestă unde totul era menit liniştei şi bunei stări. Prin casă plutea mereu un miros de plăcintă şi rachiu de cireşe.

Doamnei Salomé îi plăcea să întârzie la masă după prânzuri îndelungate, alcătuite cu dichis, ştergându-şi buzele cu un şerveţel de damasc; să-şi încingă mijlocul îndesat şi gâtul grăsuţ şi trandafiriu cu câte un lanţ de aur; să poarte stofe bune, a căror lână dărăcită şi ţesută cu o smerită grijă mai păstrează ceva din căldura molcomă a oilor. Dantelele ce-i acopereau răscroiala rochiilor urcau discret până la gât, scoţând la iveală, fără severitate, sfiiciunea ei de femeie cinstită. Cu degetele-i zdravene cânta la un armoniu mic, aşezat în camera de primire; în tinereţe, glasul ei frumos şi mlădios interpretase madrigale şi motete bisericeşti; îi plăceau acele înlănţuiri de sunete aşa cum îi plăcea broderiile. Grija ei de căpetenie era însă mâncarea; calendarului bisericesc, respectat cu sfinţenie, i se adăuga un calendar culinar; exista un anotimp al murăturilor sau al dulceţurilor, al brânzei de vaci sau al scrumbiilor proaspete. Martin era un bărbat scund şi slab pe care mâncărurile nevestei sale nu-l îngrăşau. Temut în afaceri, lupul acesta era acasă blând ca un mieluşel. Faptele lui cele mai îndrăzneţe se mărgineau la nişte glume mai deşucheate povestite la masă, spre desfătarea slujnicelor. Soţii aveau un fiu, Sigismund, care se îmbarcase la şaisprezece ani cu Gonzalo Pizarro şi plecase în Peru, unde bancherul făcuse nişte investiţii importante. Nu prea mai nădăjduiau să-l vadă, căci la Lima lucrurile luaseră în ultima vreme o întorsătură cam proastă. O fetiţă încă mică îi mângâia de pierderea băiatului; Salomé vorbea râzând despre această sarcină târzie datorată un pic unui şir neîntrerupt de rugăciuni, şi un pic efectului unui sos de capere. Fetiţa aceasta era cam de o vârstă cu Martha; cele două verişoare au împărţit frăţeşte acelaşi pat, aceleaşi jucării, aceleaşi binefăcătoare chelfăneli, iar mai târziu aceleaşi lecţii de cânt şi aceleaşi găteli.

Când rivali, când complici, burduhănosul Juste Ligre şi firavul Martin, puiul de mistreţ flamand şi nevăstuica rhenană se pândiseră, se sfătuiseră de departe, se ajutaseră sau îşi făcuseră rău unul altuia vreme de peste treizeci de ani. Se

preţuiau la justa lor valoare, ceea ce n-ar fi putut să facă nici neghiobii ce rămâneau cu gura căscată în faţa averii celor doi bancheri, nici principii pe care-i slujeau şi de care se slujeau. Martin ştia până la ultimul sfanţ ce reprezintă în bani lichizi fabricile, atelierele, şantierele, moşiile aproape feudale în care Henri-Juste îşi vârâse aurul; luxul greoi al flamandului, precum şi cele două sau trei şiretlicuri grosolane, mereu aceleaşi, cu ajutorul cărora bătrânul Juste se descurca în împrejurări mai grele, erau, pentru Martin, prilej de glume bune. În ceea ce-l privea pe Henri-Juste, acest slujitor destoinic ce-i dădea respectuos Regentei Ţărilor de Jos sumele necesare cumpărării unor tablouri italieneşti şi întemeierii unor aşezăminte cucernice, se bucura grozav când afla că Electorul Palatin sau ducele de Bavaria îşi amanetează giuvaerurile la Martin şi-i cerşesc împrumuturi cu nişte dobânzi demne de un cămătar evreu; îl lăuda, nu fără o oarecare milă batjocoritoare, pe şobolanul acela care ronţăia discret bunurile lumeşti în loc să se înfrupte din ele pe săturate, pe nevolnicul acela care dispreţuia bogăţiile ce se pot vedea, ce se pipăie şi se înşfacă, dar a cărui semnătură în josul unei hârtii atârna mai greu decât cea a lui Carol Quintul. Să le fi spus cineva acestor oameni atât de respectuoşi faţă de mai-marii lor că sunt mai primejdioşi pentru orânduirea stabilită decât turcii necredincioşi sau ţăranii răsculaţi, ar fi fost foarte uimiţi; cufundaţi în treburile lor zilnice şi în amănunte, ca toţi cei de teapa lor, ei personal habar n-aveau de puterea sacilor cu galbeni şi a carneţelelor lor. Şi totuşi, stând la tejghea, li se întâmpla să zâmbească uitându-se la silueta rigidă a vreunui cavaler ce stătea cu spatele la lumină şi căuta să-şi ascundă îndărătul ifoselor teama de a fi respins, sau privind profilul gingaş al vreunui episcop dornic să-şi termine fără prea multă cheltuială turnurile catedralei. Lăsau altora vuietul clopotelor şi al tunurilor, caii iuţi şi femeile goale sau înveşmântate în brocart; ei se mulţumeau cu materia aceea ruşinoasă şi sublimă, dispreţuită pe faţă şi slăvită de toţi într-ascuns, asemănătoare cu părţile tainice ale trupului prin aceea că oamenii le pomenesc puţin, dar se gândesc neîncetat la ele, se mulţumeau cu acea substanţă galbenă fără de care Doamna Ibovnică nu s-ar întinde molatic în patul principelui şi Preasfinţitul nu şi-ar putea plăti nestematele mitrei, cu Aurul a cărui lipsă sau al cărui belşug hotărăşte dacă oastea Crucii va

porni sau nu război împotriva Semilunii. Aceşti bancheri se simţeau maeştri întru ale realităţii.

Burduhănosul Ligre fusese dezamăgit de fiul său mai mare, întocmai ca Martin de Sigismund. În zece ani nu primise de la Henri-Maximilien nimic altceva decât nişte cereri de bani şi un volum de versuri franţuzeşti, scrise între două bătălii, prin Italia fără îndoială. Din partea lui se putea aştepta numai la lucruri supărătoare. Omul de afaceri a vegheat foarte îndeaproape asupra mezinului său ca să preîntâmpine vreo nouă dezamăgire. De îndată ce Philibert, acest fiu după placul inimii lui, a ajuns la vârsta când te pricepi să muţi ca lumea bilele unui abac, l-a trimis să deprindă fineţurile bancare la Martin, omul care nu dă greş. La douăzeci de ani, Philibert era gras; de sub purtarea lui aleasă, deprinsă cu grijă, răzbătea fireasca-i grosolănie; ochişorii lui cenuşii luceau prin crăpătura pleoapelor sale mereu mijite. Fiul Marelui Vistiernic al curţii de la Malines ar fi putut să-şi dea aere princiare; era însă, dimpotrivă, neîntrecut în descoperirea greşelilor din socotelile slujbaşilor; dimineaţa şi seara, în săliţa întunecoasă din dos, unde conţopiştii îşi stricau ochii, cerceta D-urile, M-urile, X-urile şi C-urile ce se combinau cu L-urile şi I-urile ca să alcătuiască cifrele, căci Martin dispreţuia numerele arabe, fără totuşi să le nege foloasele în adunările lungi. Bancherul se obişnuia cu băiatul acela morocănos. Când astma sau chinurile podagrei îi aminteau de obştescu-i sfârşit, oamenii îl auzeau zicându-i nevesti-sii:

— Neghiobul ăsta grăsan o să mă înlocuiască.

Philibert părea adâncit în registrele şi răzuşurile sale. Dintre pleoape îi răzbătea însă o oarecare ironie; cercetând afacerile stăpânului, i se întâmpla uneori să-şi spună că după Henri-Juste şi Martin, mai ager decât cel dintâi, mai necruţător decât cel de al doilea, va urma într-o zi Philibert, omul cel iscusit. El unul n-ar fi acceptat, în locul datoriilor Portugaliei, un fleac de dobândă de 16 dinari la livră, plătibilă în rate la cele patru târguri mari.

Venea duminica la reuniunile care, vara, aveau loc sub umbrarul de viţă, iar iarna în camera de primire. O faţă bisericească rostea câte ceva pe latineşte; Salomé, jucând table cu o vecină, îşi comenta fiecare lovitură reuşită cu câte o zicală rhenană; Martin, care le pusese pe cele două fete să înveţe limba franceză, atât de potrivită pentru femei, o folosea şi el

când se întâmpla să fie nevoit a exprima gânduri mai gingaşe sau mai înalte decât în zilele de lucru. Se vorbea despre războiul din Saxa şi despre consecinţele sale asupra scontului, despre erezia care se întindea mereu şi, după anotimp, despre culesul viilor sau despre carnaval. Mâna dreaptă a banchetului, un elveţian numit Zébédée Crêt, era luat în răspăr fiindcă nu putea să sufere pipele şi vinul. Zébédée nu nega întru totul zvonul că ar fi părăsit Geneva în urma unor încurcături în legătură cu administrarea unor tripouri şi fabricarea ilegală a cărţilor de joc, dar punea aceste infracţiuni pe seama prietenilor săi, nişte liber-cugetători, acum, pe bună dreptate pedepsiţi, şi nu-şi ascundea dorinţa de a se întoarce mai devreme sau mai târziu în sânul bisericii reformate. Prelatul protesta, agitându-şi degetul împodobit cu o piatră violetă; cineva cita în glumă nişte măscări versificate de Théodore de Bèze, răsfăţatul fiu spiritual al ireproşabilului Calvin. Se isca o discuţie tinzând să lămurească dacă consistoriul punea sau nu în primejdie privilegiile oamenilor de afaceri, dar în fond nimeni nu se mira că un burghez e de acord cu dogmele promulgate de magistraţii iubitului său oraş. După cină, Martin se retrăgea în câte un ungher cu vreun consilier aulic sau cu trimisul de taină al regelui Franţei. Curtenitor, parizianul îi propunea nu după mult să se întoarcă în mijlocul doamnelor.

Philibert ciupea coardele lăutei, Bénédicte şi Martha se sculau în picioare, ţinându-se de mână. Madrigalele din *Cartea îndrăgostiţilor* povesteau despre mieluşei şi flori şi despre Doamna Venera, dar lepădăturile acelea de anabaptişti sau de luterani, împotriva cărora sfinţia-sa tocmai tunase şi fulgerase în timpul predicii, foloseau melodiile cântecelor acestora la modă drept acompaniament pentru rugăciunile lor. Fără vrerea ei, Bénédicte înlocuia cupletul unui cântec de dragoste cu un verset din psalmi. Martha, îngrijorată, îi făcea semn să tacă; cele două fete se aşezau din nou una lângă alta, şi iar nu se mai auzea alt cântec decât cel al clopotului de la Sfântul Géréon chemând credincioşii la vecernie. Grăsunul de Philibert, care se pricepea la dans, se oferea uneori să-i arate Bénédictei figuri noi; la început fata refuza, apoi, în timp ce dansa, se bucura ca un copil.

Cele două verişoare se iubeau cu dragostea curată a îngerilor. Salomé nu se îndurase să i-o ia Marthei pe Johanna, doica, aşa că bătrâna husită îi transmisese copilei lui Simon asprimea şi spaimele ei. Johannei îi fusese frică; pe dinafară, teama o făcuse asemenea oricărei alte băbuţe, care se duce la biserică să ia agheasmă şi să sărute icoanele. În străfundurile ei stăruia însă ura faţă de satana înveşmântat în odăjdii de mătase, faţă de viţelul de aur şi de idolii cei vii. Bătrânica aceea sfrijită, pe care bancherul nici nu se ostenea măcar s-o deosebească de celelalte babe ştirbe ce-i spălau blidele în bucătărie, mormăia la toate un veşnic *nu*. După părerea ei, în casa aceea tihnită şi doldora de bunătăţi clocea stricăciunea, ca şobolanii ce puiesc în puful moale al unei pilote. Se ascundea în sipetul doamnei Salomé şi în casa de bani a lui Martin, în butiile din beci şi în fierturile de pe fundul cratiţelor, în larma uşuratică a cântărilor de Duminică, în leacurile spiţerului şi în racla Sfintei Apolline care vindecă durerile de măsele. Bătrâna nu îndrăznea s-o jignească în faţă pe Maica Domnului din firida ei de pe scară, dar lumea o auzea bodogănind pe seama uleiului ars de pomană în faţa unei păpuşi de piatră.

Salomé era îngrijorată când o vedea pe Martha, la şaisprezece ani, învăţând-o pe Bénédicte să dispreţuiască cutiuţele pline cu flecuşteţe costisitoare aduse la prăvălie tocmai de la Paris şi Florenţa, sau să ia în derâdere Crăciunul, cu tot alaiul lui de cântări, haine noi şi gâşte umplute cu trufe. Pentru acea femeie cumsecade, cerul şi pământul erau fără probleme. Liturghia era un prilej de cugetări pilduitoare, un spectacol, o împrejurare potrivită să-ţi îmbraci iarna mantela de blană şi vara haina de mătase. Fecioara Maria şi Pruncul, Iisus pe cruce, Dumnezeu pe norul său străjuiau Raiul şi pereţii bisericilor; experienţa arată ce mucenică e mai în măsură să-ţi îndeplinească rugăciunea în cutare sau cutare caz. În încurcăturile casnice i se cerea bucuros sfatul stareţei mănăstirii Ursulinelor, care le era un sfetnic înţelept, ceea ce nu-l împiedica pe Martin să-şi bată joc de călugăriţe. Negoţul cu indulgenţe umpluse cam samavolnic, ce-i drept, teşchereaua Sfântului Părinte, dar afacerea aceea, care consta din a ciupi câte ceva din creditul Sfintei Fecioare şi al celorlalţi sfinţi ca să acoperi deficitele păcătosului, era tot aşa de chibzuită ca şi învoielile bancherului. Ciudăţeniile Marthei erau puse pe seama unei firi mai bolnăvicioase; ar fi fost

strigător la cer să-ţi închipui că o fiinţă hrănită numai cu bunătăţi şi-ar putea strica astfel duioasa prietenă, alăturându-se împreună cu ea necredincioşilor schingiuiţi şi arşi pe rug, nesocotind tăcerea sfioasă ce le şade atât de bine fetelor, ca să se amestece în certurile dintre biserici.

Cu glasul ei de zănatică, Johanna putea doar să condamne, în faţa tinerelor sale stăpâne, căile păcatului; cucernică, dar neputincioasă, neştiutoare într-ale Scripturilor, din care tot repeta în graiul ei neerlandez câteva frânturi învăţate pe de rost, nu-i era dat tocmai ei să le călăuzească pe calea cea bună. De îndată ce li s-a dezvoltat inteligenţa de pe urma educaţiei liberale date de Martin, Martha s-a apucat să citească în mare taină şi cu nesaţ cărţile care vorbesc despre Dumnezeu.

Rătăcită în desişul sectelor, înspăimântată de faptul că se afla fără călăuză, fiica lui Simon se temea că, lepădându-se de vechile orbiri, va cădea într-o nouă sminteală. Johanna nu-i tăinuise nici mişelia mamei sale, nici jalnicul sfârşit al tatălui ei, înşelat şi trădat. Orfana ştia că, întorcând spatele greşelilor papistăşeşti, părinţii ei nu făcuseră altceva decât să apuce pe o cale ce nu duce în rai. Fecioara aceea atât de straşnic păzită, care nu coborâse niciodată în stradă altfel decât ocrotită de câte o slujnică, se cutremura la gândul că ar ajunge într-o zi să îngroaşe rândurile surghiuniţilor plângăreţi şi al calicilor extaziaţi ce hoinăresc dintr-un oraş într-altul, batjocoriţi de oamenii cu scaun la cap şi care îşi află sfârşitul pe câte un morman de paie, în temniţe sau pe rug. Cădeai din lac în puţ, fie că te închinai mai departe unor chipuri cioplite, fie c-o luai pe drumul răzvrătirii, al mizeriei, al primejdiei şi al abjecţiei. Cucernicul Zébédée a scos-o cu multă prudenţă din acest impas: o carte a lui Jean Calvin, împrumutată în mare taină de prevăzătorul elveţian şi citită noaptea la flacăra unei lumânări cu grija cu care alte fete desluşesc o scrisoare de dragoste, i-a adus fiicei lui Simon imaginea unei credinţe lipsită de orice greşeală, la adăpost de orice slăbiciune, riguroasă în însăşi libertatea ei, unde revolta se preschimbase în Lege. După spusele lui Zébédée, la Geneva, puritatea evanghelică mergea mână-n mână cu prudenţa şi chibzuinţa burgheză; dănţuitorii ce ţopăiau ca păgânii încuiaţi în case, plozii lacomi şi neprevăzători ce-şi sugeau bucăţica de zahăr sau bomboana în timpul predicii erau biciuiţi până la sânge; cei ce aveau alte păreri erau

izgoniţi; jucătorii de cărţi şi desfrânaţii erau pedepsiţi cu moartea; pe atei îi aştepta, pe bună dreptate, rugul. Departe de a se supune poftelor lascive ale simţurilor, ca burduhănosul acela de Luther care, cum a ieşit din mănăstire, a şi căzut în braţele unei călugăriţe, laicul Calvin aşteptase îndelung până să încheie, cu o văduvă, cea mai nevinovată căsătorie cu putinţă; în loc să se îngraşe la masa principilor, jupanul Jean îşi uimea oaspeţii ce veneau în strada Chanoines prin cumpătarea lui; masa îi era alcătuită doar din pâinea şi din peştii evanghelici, în cazul lui păstrăvi din lac, foarte gustoşi de altfel.

Martha şi-a dăscălit prietena care o urmă întru totul în privinţa lucrurilor ce ţin de gândire, cu toate că într-ale sufletului ea era în măsură s-o înveţe multe. Bénédicte era numai lumină; cu un veac în urmă, ar fi gustat într-o mănăstire fericirea de a se dărui doar Celui-de-Sus; dar aşa, în lumea în care trăia, această mieluşea a găsit în credinţa evanghelică iarba fragedă, sarea şi apa limpede. Noaptea, în camera lor fără foc, nesocotind chemarea pilotei şi a pernei, Martha şi Bénédicte, aşezate cot la cot, reciteau în şoaptă Biblia. Obrajii ce li se atingeau unul de celălalt păreau a fi locul prin care se contopeau două suflete. Martha aştepta ca Bénédicte să termine pagina înainte de a întoarce foaia şi dacă, din întâmplare, fata aţipea în timpul acestei cucernice lecturi, o trăgea uşor de păr. Amorţită în bunăstarea ei, casa lui Martin dormea adânc. Doar într-o cameră la etaj, asemenea candelei fecioarelor înţelepte, înflăcărarea rece a Reformei veghea în inima celor două fete tăcute.

Totuşi, Martha nu îndrăznea încă să se lepede pe faţă de putreziciunea papistăşească. Găsea fel de fel de pretexte ca să nu se ducă duminica la liturghie, şi lipsa asta de curaj îi apăsa sufletul precum cel mai mare păcat.

Zébédée îi încuviinţa prudenţa; Calvin, cel dintâi, oprindu-şi discipolii de la orice zarvă de prisos, s-ar fi împotrivit ca Johanna să stingă candela din firida de pe scară, de la picioarele Sfintei Fecioare. Gingăşia inimii ei o împiedica pe Bénédicte să-şi necăjească sau să-şi nelinişteasca părinţii, dar Martha, într-o seară, de ziua Tuturor Sfinţilor, refuză să se roage pentru sufletul tatălui ei care, oriunde s-ar fi aflat, nu mai avea nevoie de rugăciunile ei. O atare asprime a îngrozit-o pe Salomé, care nu reuşea să înţeleagă cum poate cineva să-i refuze bietului răposat pomana unei rugăciuni.

Martin şi nevastă-sa doreau de multă vreme să-şi mărite copila cu moştenitorul familiei Ligre. Seara, în pat, lungiţi în tihnă între cearşafurile frumos netezite, vorbeau despre asta. Salomé număra pe degete sculele pe care avea să i le dea de zestre, pieile de jder şi cuverturile brodate. Sau, temându-se că, din pricina pudoarei, Bénédicte s-ar putea arăta silnică faţă de plăcerile căsătoriei, căuta să-şi aducă aminte de reţeta unei alifii afrodiziace care slujea în multe familii tinerelor mirese în noaptea nunţii. În ceea ce-o priveşte pe Martha, aveau să-i găsească un negustor bine văzut pe piaţa Coloniei, sau chiar vreun cavaler cu datorii mari ale cărui ipoteci Martin le-ar şterge mărinimos cu buretele.

Philibert îi făcea moştenitoarei bancherului complimentele obişnuite. Verişoarele purtau însă aceleaşi boneţele şi aceleaşi podoabe; uneori le încurca, şi Bénédictei îi plăcea să stârnească atari încurcături. Băiatul înjura cu glas tare: fiica valora grămezi de aur, pe când nepoata cel mult un pumn de florini.

Când contractul era aproape gata întocmit, Martin şi-a chemat fata la el în cabinet ca să fixeze data căsătoriei. Nici veselă, nici mâhnită, Bénédicte, ferindu-se de îmbrăţişările şi de duioasele laude ale mamei, s-a întors în odaia ei să coasă alături de Martha. Orfana era de părere să fugă de acasă; s-o găsi poate un barcagiu să le ducă până la Basel, unde nişte creştini buni or să le ajute, fără îndoială, să meargă mai departe. Bénédicte, gânditoare, vărsând pe masă nisiparniţa, desenă cu degetul drumul unui fluviu. Mijeau zorile; a dat uşor cu palma pe masă ca să şteargă orice urmă; când, în sfârşit, nisipul s-a aflat din nou bine netezit pe luciul mesei, logodnica lui Philibert s-a sculat, oftând:

— Sunt prea slabă.

Atunci Martha n-a mai sfătuit-o să fugă, ci s-a mulţumit să-i arate cu vârful degetului versetul care spune că trebuie să-ţi părăseşti familia ca să-l urmezi pe Hristos.

Răcoarea zorilor le-a silit să-şi caute adăpost în pat. Culcate nevinovat una în braţele celeilalte, îşi alinau durerea şi lacrimile li se amestecau pe pernă. Apoi, tinereţea biruind o dată mai mult, şi-au bătut joc de ochii prea mici şi de obrajii bucălaţi ai logodnicului. Pretendenţii care i se propuneau Marthei nu erau nici ei mai breji; Bénédicte a făcut-o să râdă descriindu-i-l pe

negustorul acela cam chel, pe boiernaşul încătărămat în fierăria lui zgomotoasă în zilele de turnir sau pe fiul primarului, un guguman împopoţonat ca manechinele ce se trimit din Franţa croitorilor, cu pălăria lui cu pene şi cu pantalonii în dungi. În noaptea aceea Martha a visat că Philibert, Saducheul şi Amalechitul acela cu sufletul nepurificat, o luase pe Bénédicte cu el, într-o cutie ce plutea singură pe Rhin.

Anul 1549 a început cu nişte ploi care au stricat răsadurile zarzavagiilor; apele Rhinului, revărsându-se, au inundat pivniţele unde, pe apa cenuşie, pluteau mere şi putini golite doar pe jumătate. În mai, fragii încă verzi au putrezit prin păduri şi cireşile prin livezi. Martin a pus să se împartă ciorbe sub portalul bisericii Sfântului Géréon; mila creştinească, precum şi teama de răscoală îi îndemna pe burghezi la atari pomeni. Nenorocirile acestea nu erau însă decât vestitorii unui flagel mult mai cumplit. Ciuma, venită din Orient, intra în Germania prin Bohemia. Călătorea fără grabă, însoţită de dangătul clopotelor, asemenea unei împărătese. Aplecându-se peste paharul beţivului, stingând lumânarea învăţatului ce stătea printre cărţile lui, slujind liturghia alături de preot, ascunzându-se ca un purice în cămaşa dezmăţatelor, ciuma aducea în viaţa tuturor un element de neruşinată egalitate, fermentul unei aspre şi primejdioase aventuri. Dangătul jalnic al clopotelor umplea zările de un vuiet stăruitor ca de sărbătoare blestemată; o grămadă de gură-cască adunaţi împrejurul clopotniţelor nu se mai săturau uitându-se în sus la silueta clopotarului când chircit, când spânzurat, trăgând din răsputeri frânghia clopotului celui mare. Bisericile nu duceau lipsă de muşterii, cârciumile nici atât.

Martin s-a zăvorât la el în cabinet de parcă s-ar fi ferit de hoţi. După părerea lui, cea mai bună apărare era să bei cu măsură un vin bun de Johannisberg, să fugi de fetele deocheate şi de tovarăşii de beţie, să nu adulmeci mirosul de pe stradă şi, mai cu seamă, să nu afli câţi oameni au murit. Johanna se ducea mai departe la piaţă sau să arunce gunoiul; chipul ei brăzdat de cicatrice, graiul ei străin zădărâseră de când lumea vecinele; în zilele acelea de groază, neîncrederea se preschimba în ură şi-n urma ei cumetrele vorbeau despre femei care împrăştie ciuma şi despre vrăjitoare. Fie c-o mărturisea, fie că nu, bătrâna slujnică se bucura într-ascuns că Dumnezeu trimisese acel

flagel; crâncena bucurie i se citea pe faţă; la căpătâiul doamnei Salomé, grav bolnavă, degeaba a tot îndeplinit cele mai primejdioase corvezi de care celelalte slujnice se lepădau; stăpână-sa o alunga gemând, de parcă, în loc de un ulcioraş, îngrijitoarea ar fi ţinut în mână coasa şi clepsidra.

A treia zi, Johanna nu s-a mai ivit lângă patul bolnavei; Bénédicte a luat asupră-şi sarcina de a-i da să înghită leacurile şi de a-i aşeza mereu între degete mătăniile ce-i cădeau fără încetare. Bénédicte o iubea pe maică-sa sau, mai bine zis, nu ştia că ar fi cu putinţă să n-o iubească. Suferise însă din cauza evlaviei ei neghioabe şi grosolane, a flecărelii demne de o cameră de lăuză, a veseliei de doică încântată când poate să le amintească unor copii care au crescut vremea gânguritului, a ţucalului şi a scutecelor. Ruşinea pricinuită de aceste supărări nemărturisite i-a sporit şi mai mult râvna de infirmieră. Martha căra tăvile şi maldărele de rufe, dar făcea ce făcea şi nu călca deloc în cameră. Nu izbutiseră să găsească niciun doctor.

În noaptea de după moartea doamnei Salomé, Bénédicte, lungită lângă verişoara ei, a simţit la rându-i semnele premergătoare bolii. O mistuia o sete năprasnică pe care a ştiut să şi-o stăpânească închipuindu-şi cerbul biblic adăpându-se la izvorul de apă vie. O uşoară tuse convulsivă îi sfâşia gâtlejul; şi-a înăbuşit-o cât a putut, ca s-o lase pe Martha să doarmă. Cu mâinile împreunate, parcă plutea, gata să-şi ia zborul din patul cu coloane ca să se avânte spre raiul mare şi luminos unde se afla Dumnezeu. Uitase cântările evanghelice; chipul prietenos al sfinţilor se ivea din nou printre perdeluţele patului; din înaltul cerului, Fecioara Maria îi întindea braţele de sub vălurile-i albastre, iar frumosul prunc dolofan cu degeţele trandafirii îi urma pilda. Pe tăcute, Bénédicte se căia de greşelile ei: o ceartă cu Johanna din cauza unei scufiţe rupte, nişte zâmbete cu care răspunsese privirilor unor băieţi ce treceau pe sub fereastra ei, dorinţa de a muri pe de o parte din lene, pe de alta din nerăbdarea de a ajunge mai iute în cer, ca să nu mai trebuiască să aleagă între Martha şi părinţii ei, între două feluri diferite de a-i vorbi lui Dumnezeu. La primele licăriri ale zorilor, văzând chipul răvăşit al verişoarei sale, Martha scoase un ţipăt.

Bénédicte dormea goală, după obiceiul pământului. A rugat-o să-i ţină gata pregătită cămaşa ei fină, proaspăt plisată şi s-a

căznit în zadar să-şi netezească părul. Martha o slujea cu o batistă pe nas, înspăimântată de groaza pe care o simţea faţă de acest trup bolnav. Camera era plină de o umezeală ascunsă; în ciuda căldurii de afară, Martha a făcut focul în sobă, căci fetei îi era frig. Cu glas răguşit, întocmai ca blânda ei mamă în ajun, copila şi-a cerut mătăniile pe care Martha i le-a întins în silă. Ca un copil glumeţ, zărind deasupra cârpei îmbibate în oţet ochii înspăimântaţi ai tovarăşei sale, Bénédicte zise cu blândeţe:

— Nu te teme, verişoară. Tu o să ai parte de cavalerul burduhănos care dansează aşa de bine.

Şi s-a întors cu faţa la perete, după cum obişnuia când voia să doarmă.

Bancherul stătea zăvorât la el în odaie; Philibert se întorsese în Flandra ca să-şi petreacă luna lui cuptor cu tătâne-său; Martha, părăsită de slujnicele care nu îndrăzneau să urce la catul întâi, le-a strigat să-l cheme măcar pe Zébédée, ce-şi amânase cu câteva zile plecarea acasă, ca să facă faţă unor afaceri mai grabnice. Slujbaşul a binevoit să se aventureze până-n capul scării şi a dat dovadă de o atenţie cuviincioasă. Medicii din oraş erau fie prea hărţuiţi, fie ei înşişi bolnavi, fie foarte hotărâţi să nu se apropie de paturile ciumaţilor, ca să nu-şi molipsească bolnavii obişnuiţi; se vorbea însă despre un specialist care tocmai sosise la Colonia ca să cerceteze la faţa locului manifestările bolii. O să facă tot ce-o putea ca să-l convingă s-o ajute pe Bénédicte.

Ajutorul acela s-a lăsat aşteptat multă vreme. Copila, între timp, se simţea din ce în ce mai rău. Sprijinită de canatul uşii, Martha o veghea de departe. În mai multe rânduri însă, s-a apropiat ca să-i dea de băut, dar mâna îi tremura. Bolnava nu mai înghiţea decât cu mare greutate; apa din pahar se prelingea pe pat. Din când în când se auzea tusea ei uscată, ca scheunatul unui căţel; de fiecare dată, fără voia ei, Martha îşi pleca privirea şi căuta împrejurul fustei prepelicarul casei, căci nu-i venea să creadă că vaietul acela de animal putea să iasă din gura blândă a fetei. Până la urmă s-a aşezat în capul scării ca să n-o mai audă. Ceasuri în şir s-a tot luptat cu spaima pricinuită de moartea ce se pregătea sub ochii ei şi încă mai mult cu groaza ca nu cumva să se fi molipsit şi ea de ciumă, aşa cum te molipseşti şi de păcate. Bénédicte nu mai era Bénédicte, ci o duşmancă, o fiară, un lucru primejdios pe care nu trebuia cu

niciun preţ să-l atingă. Mai pe seară, la capătul puterilor, a ieşit în prag să pândească sosirea medicului.

A întrebat dacă aceea e casa Fuggers şi a intrat fără temenele. Era un bărbat slab şi înalt, cu ochii duşi în fundul capului, înveşmântat în mantia roşie a medicilor care au primit să-i îngrijească pe ciumaţi, fiind astfel nevoiţi să nu-i mai vadă pe bolnavii obişnuiţi. Chipul său oacheş îi dădea înfăţişarea unui străin. A urcat repede scara; Martha, dimpotrivă, încetinise pasul fără voia ei. În picioare, lângă pat, medicul a dat cearşaful la o parte, dezvelind trupul firav ce se zvârcolea pe salteaua mânjită.

— M-au părăsit toate slujnicele, zise Martha străduindu-se să-l lămurească de ce aşternutul era în asemenea hal.

I-a răspuns dând uşor din cap, preocupat fiind de palparea uşoară a ganglionilor de la vintre şi de subsuoară. Când nu tuşea, copila sporovăia sau cânta încetişor: Marthei i s-a părut că desluşeşte o frântură de cântec de lume amestecat cu un imn despre venirea Domnului nostru Iisus Hristos.

— Aiurează, spuse ea, parcă înciudată.

— Ei, fără îndoială, zise el dus pe gânduri.

Omul îmbrăcat în roşu aşeză cearşaful la loc şi-i luă într-o doară pulsul la încheietura mâinii şi la gât. Măsură apoi câteva picături dintr-o doctorie şi-i strecură cu dibăcie linguriţa pe la colţul gurii.

— Nu te sili să faci pe curajoasa, o dojeni el, văzând că Martha îi sprijinea în silă ceafa bolnavei. În clipa de faţă nu-i nevoie să-i ţii capul sau mâinile.

I-a şters de pe buze un pic de puroi roşiatec cu nişte scame şi le-a aruncat în sobă. Linguriţa şi mănuşile de care se slujise au luat aceeaşi cale.

— Nu-i spargeţi umflăturile? întrebă ea temându-se ca medicul, fiind grăbit, să nu uite cumva această operaţie trebuincioasă, dar, mai cu seamă, căznindu-se să-l mai ţină lângă pat.

— Nu, spuse el în şoaptă. Vasele limfatice abia au început să se umfle şi fata o să se prăpădească înainte ca ele să se astupe. *Non est medicamentum*...[4] Forţa vitală a surorii dumneavoastră a secat. Putem cel mult să-i alinăm suferinţa.

---

[4] Nu există leac (lat.).

— Nu sunt sora ei, se împotrivi deodată Martha, ca şi când această desluşire ar fi dezvinovăţit-o fiindcă tremura mai ales pentru sine. Mă numesc Martha Adriansen, nu Martha Fuggers. Sunt verişoara ei.

Medicul n-a învrednicit-o decât cu o singură privire şi apoi s-a cufundat în cercetarea urmărilor leacului. Bolnava, mai liniştită, zâmbea parcă. A mai numărat nişte picături de doctorie pentru la noapte. Faptul că bărbatul acela, care totuşi nu făgăduia nimic, se afla acolo, preschimba locul, ce încă din zori fusese pentru Martha atât de înspăimântător, într-o cameră obişnuită. Când au ajuns pe scară, şi-a scos masca ce-i slujise, după cum se obişnuia, cât stătuse la căpătâiul ciumatei. Martha s-a ţinut după el până ce-a coborât scara.

— Zici că te cheamă Martha Adriansen, spuse el fără veste. Am cunoscut în tinereţea mea un bărbat destul de vârstnic ce purta acest nume. Pe soţia lui o chema Hilzonde.

— Erau tatăl şi mama mea, răspunse Martha parcă în silă.

— Mai trăiesc?

— Nu, zise ea mai încet. Erau la Münster când episcopul a cucerit oraşul.

Medicul a meşterit puţin la uşa de la intrare înzestrată cu nişte încuietori complicate ca ale unei case de bani. În vestibulul bogat şi apăsător a pătruns puţin aer. Afară, amurgul era ploios şi cenuşiu.

— Întoarce-te sus, rosti el într-un târziu, cu un fel de bunătate rece. Pari voinică şi de la o vreme ciuma n-a mai făcut victime noi. Te sfătuiesc să-ţi pui la loc, sub nări, o cârpă înmuiată în rachiu (nu prea am încredere în oţetul de pe la voi) şi s-o veghezi până ce şi-o da duhul. Teama dumitale e firească şi îndreptăţită, dar ruşinea şi părerile de rău sunt tot chinuri şi ele.

Martha, roşie ca focul, a întors capul şi s-a apucat să scotocească în punga pe care o purta la cingătoare; hotărându-se, în sfârşit, a scos un ban de aur. Faptul de a-l plăti restabilea distanţa dintre ei, o ridica mult deasupra acestui hoinar care bătea târgurile câştigându-şi o amărâtă de pâine la căpătâiul ciumaţilor. Fără să se uite la ea, medicul a vârât banul în buzunarul mantiei şi a ieşit.

Rămasă singură, Martha s-a dus în bucătărie să caute o sticlă de rachiu. Încăperea era goală; slujnicele se duseseră fără îndoială la biserică să bolborosească rugăciuni. A găsit pe masă

o bucată de plăcintă cu carne şi a mâncat-o încet, căznindu-se cu tot dinadinsul să se întremeze. Din spirit de prevedere s-a silit să ronţăie şi un căţel de usturoi. Când s-a hotărât într-un târziu să se urce iar la primul cat, i s-a părut că Bénédicte moţăie, dar, din când în când, boabele de merişor se mişcau printre degetele ei. După a doua porţie de doctorie s-a simţit mai bine. S-a stins în zori, după o nouă criză.

Martha a văzut cum o coborau în groapă, la mănăstirea Ursulinelor, în aceeaşi zi cu Salomé, pecetluindu-i parcă mormântul cu o minciună. Nimeni nu va mai şti vreodată că Bénédicte fusese gata-gata s-o apuce pe calea cea îngustă spre care o împingea verişoara ei şi să se îndrepte împreună cu ea către Cetatea Domnului. Martha se simţea jefuită, trădată. Cazurile de ciumă se răreau, dar fata tot îşi mai strângea cu grijă pe lângă trup cutele hainei când mergea pe străzile aproape pustii. Moartea verişoarei ei îi stârnise şi mai aprig nestăvilita dorinţă de a trăi mai departe, de a nu renunţa la ceea ce era şi nici la ceea ce avea, ca să ajungă la rându-i un fel de momâie rece, aşezată sub o lespede într-o biserică. Bénédicte murise încredinţată că-şi dobândise mântuirea sufletului spunând mereu Tatăl nostru şi Născătoare de Dumnezeu; în privinţa ei însă, Martha nu avea aceleaşi temeiuri de încredere; uneori i se părea că face parte dintre acei oameni pe care cerul i-a hărăzit, încă înainte de-a se fi născut, osândei veşnice şi a căror virtute însăşi este un soi de încrâncenare ce nu-i e pe plac lui Dumnezeu. Pe de altă parte, cu ce virtute se putea lăuda ea? În faţa flagelului se dovedise nevolnică; nu era deloc sigur că în faţa călăului ar fi fost mai credincioasă Celui-de-Sus decât se arătase pe vremea ciumei faţă de copila nevinovată pe care-şi închipuise c-o iubeşte atât de mult. Aceasta era încă o pricină pentru care trebuia să amâne cât mai mult cu putinţă sentinţa cea fără de apel.

Chiar în seara aceea şi-a dat multă osteneală să tocmească slujnice noi în locul celor ce fugiseră şi nu se mai întorseseră sau fuseseră date afară la întoarcere. A pus să se spele bine toată casa şi să se împrăştie pe podele ierburi aromate amestecate cu cetină. Atunci abia, când s-a scuturat prin casă, s-a descoperit că, părăsită de toţi, Johanna murise în chichineaţa ei de slugă; Martha n-a avut timp să plângă după ea; bancherul şi-a făcut

din nou apariţia, amărât după cuviinţă de aceste doliuri, dar hotărât să-şi rânduiască în linişte viaţa de văduv într-o casă condusă de o gospodină vrednică, aleasă de el, nu prea guralivă, nu prea zgomotoasă, nu prea tânără, dar nici prea respingătoare. Nimeni, nici măcar el, nu bănuise vreodată că minunata lui soţie îl ţinuse toată viaţa sub papuc. De aci încolo el singur o să hotărască la ce oră să se scoale şi când să mănânce, sau în ce zi să-şi ia doctoria şi nimeni n-o să-i mai taie vorba când i-o istorisi vreunei slujnicuţe cam prea pe-ndelete povestea cu fata şi cu privighetoarea.

Abia aştepta să se descotorosească de nepoata aceea care, datorită ciumei, ajunsese singura lui moştenitoare, dar pe care n-avea poftă câtuşi de puţin s-o vadă aşezată în capul mesei în faţa lui. Şi-a făcut rost de o dispensă în vederea unei căsătorii între veri primari, şi numele Marthei l-a înlocuit pe al Bénédictei pe contractul de căsătorie.

Aflând planurile unchiului ei, Martha a coborât în încăperea unde trebăluia Zébédée. Elveţianul îşi înjghebase o avere frumuşică; războiul cu Franţa n-avea să mai întârzie mult, iar slujbaşul, stabilindu-se la Geneva, avea să-i slujească de aci înainte lui Martin drept reprezentant în tranzacţiile cu debitorii săi din familia regală franceză. Zébédée făcuse în timpul ciumei câteva afaceri pe cont propriu, aşa că se va putea întoarce în ţara lui ca un burghez respectat, năzdrăvăniile lui din tinereţe fiind astfel date uitării. Martha l-a găsit discutând cu un cămătar evreu ce răscumpăra discret, în folosul lui Martin, creanţele şi bunurile mobile ale răposaţilor; la nevoie, tot dispreţul stârnit de asemenea afaceri bănoase avea să cadă asupra lui. Când a zărit-o pe moştenitoare, Zébédée l-a poftit să-şi ia tălpăşiţa.

— Ia-mă de nevastă, îi spuse Martha pe nepusă masă.

— Uşurel-uşurel, zise slujbaşul, căutând o minciună.

Era însurat, ca urmare a singurei greşeli într-ale dragostei din toată viaţa lui; zăpăcit de lacrimile fetei şi de zbieretele neamurilor ei, luase de nevastă, în tinereţe, un pui de lele, o brutărească din Paquis. Convulsiile dăduseră gata demult singurul lor copil; îi trimitea nevesti-sii o pensie amărâtă şi făcea ce făcea ca s-o ţină departe de el pe gospodina aceea cu ochii tiviţi cu roşu. Bigamia e o nelegiuire pe care nimeni n-o săvârşeşte cu nepăsare.

— Ascultaţi-mă pe mine, zise el, şi lăsaţi-o în plata Domnului pe sluga dumneavoastră; mai mare daraua decât ocaua şi o să vă muşcaţi pumnii... Ţineţi morţiş ca banii lui Martin să slujească la reclădirea bisericilor?

— Să-mi fie oare dat să trăiesc până la capăt în ţara Canaanului? îi răspunse orfana cu amărăciune.

— Când femeia înţeleaptă şi destoinică intră în casa necredinciosului, ştie cum să statornicească acolo domnia dreptăţii, i-o întoarse slujbaşul, la fel de bun cunoscător al Scripturilor ca şi ea.

Se vedea cât de colo că n-avea de gând să se certe cu puternica familie Fuggers.

Martha şi-a plecat capul; prevederea slujbaşului îi aducea pe tavă tocmai acele pricini temeinice de supunere pe care, fără să-şi dea seama, le căutase ea însăşi. Fata aceea aspră avea o patimă de moşneag; iubea banul pentru că te pune la adăpost de lovituri şi stârneşte stima oamenilor. Dumnezeu însuşi o desemnase să trăiască printre mai marii lumii acesteia; ştia prea bine că o zestre ca a ei îi va înzeci autoritatea de soţie, iar pe de altă parte, unirea a două averi este o îndatorire de la care o fată cu scaun la cap nu se dă în lături.

Ţinea însă cu tot dinadinsul să se ferească de orice minciună. La prima întâlnire cu flamandul, îi zise:

— Poate nu ştii că am îmbrăţişat sfânta credinţă evanghelică.

Se aştepta fără îndoială la dojeni. Mătăhălosul ei logodnic s-a mulţumit să dea din cap şi să răspundă:

— Te rog să mă ierţi, dar am o groază de treburi. Problemele teologice sunt anevoioase.

Şi n-a mai pomenit niciodată despre această mărturisire. Să fi fost un om deosebit de iscusit sau doar foarte nesimţitor? Greu de ştiut.

CONVORBIRE LA INNSBRUCK

Henri-Maximilien se uita cum plouă peste Innsbruck. Împăratul îşi aşezase tabăra acolo ca să vegheze asupra dezbaterilor sinodului din Trento care, asemenea tuturor adunărilor menite să ia hotărâri într-o anumită privinţă, riscă să se încheie fără să se fi ajuns la nimic. La curte nu se mai vorbea despre teologie şi drept canonic; vânătoarea pe povârnişurile noroioase ale munţilor nu-l prea ispitea pe bărbatul deprins să gonească cerbul prin mănoasele câmpii lombarde; şi căpitanul, uitându-se cum şiroieşte pe geamuri nesfârşita ploaie stupidă îşi îngăduia, în tainiţele sufletului său, să înjure ca italienii.

Cât e ziulica de lungă, căsca. Gloriosul crai Carol i se părea flamandului un fel de nebun trist, iar măreţia spaniolă îi amintea de armurile greoaie şi lustruite sub care asuzi în zilele de paradă, dar cărora orice soldat bătrân le-ar prefera un pieptar din piele de bivol. Când se avântase către meşteşugul armelor, Henri-Maximilien nu se gândise cât e de plictisitor răstimpul dintre două războaie, iar acum aştepta bodogănind ca pacea asta roasă de cari să-i facă loc războiului. Din fericire, la masa crăiască se mânca zdravăn: ba găinuşe îndopate, ba fripturi de căprioară, ba tocătură de peşte; ca să-i treacă de urât, se îndopa cu nemiluita.

Într-o seară, pe când stătea într-o cârciumă şi mâzgălea nişte versuri căznindu-se să înfăţişeze în distihuri albul mătăsos al sânilor Vaninei Cami, prietena lui napolitană, i s-a părut că spada unui ungur l-a atins şi pe dată i-a şi căutat pricină. Certurile astea ce se terminau cu spada în mână făceau parte din obiceiurile lui; de altminteri, aşa cum meşteşugarii sau bădăranii simt uneori nevoia să se încaiere, lovindu-se cu pumnii sau cu picioarele, tot astfel şi firea lui avea nevoie, uneori, de asemenea lucruri. De astă dată însă duelul început cu injurii într-o latinească stricată s-a curmat brusc; ungurul era un fricos şi jumătate şi s-a ascuns în spatele cârciumăresei celei durdulii; totul s-a isprăvit în larma bocetelor muiereşti şi a paharelor sparte, iar căpitanul s-a aşezat dezgustat la locul lui, încercând să-şi pună la punct sonetul.

Îi trecuse însă pofta de stihuri; cu toate că nu voia s-o recunoască, îl cam durea rana de la obraz; batista cu care se legase în chip de bandaj se şi înroşise şi din cauza ei avea

înfăţişarea caraghioasă a unui om bolnav de gâlci. Aşezat în faţa unei tocane piperate, simţi că nu-i prea dădea inima ghes să mănânce.

— Ar trebui să vă duceţi la un chirurg, zise cârciumarul.

Henri-Maximilien îi răspunse că toţi chirurgii sunt nişte vite încălţate.

— Ştiu eu unul bun, spuse hangiul. Numai că-i cam ciudat şi nu vrea să îngrijească pe nimeni.

— Ăsta-i norocul meu, zise căpitanul.

Ploua întruna. Cârciumarul stătea în pragul uşii uitându-se cum curg streşinile. Deodată spuse:

— Vorbeşti de lup, şi lupu-i la uşă.

Un bărbat zgribulit, într-o mantie cu glugă, cam adus de spate, mergea repede pe lângă şuvoiul de apă din şanţ.

Henri-Maximilien strigă:

— Zénon!

Omul întoarse capul. Peste tejgheaua plină cu plăcinte şi pui fripţi, cei doi bărbaţi s-au holbat unul la altul. Lui Henri-Maximilien i s-a părut că desluşeşte pe chipul lui Zénon o nelinişte asemănătoare cu teama. Recunoscându-l pe căpitan, alchimistul se linişti. Păşi în cârciuma joasă şi-l întrebă:

— Eşti rănit?

— După cum vezi, zise celălalt. De vreme ce n-ai ajuns încă în cerul alchimiştilor, fă-ţi cel puţin pomană şi dă-mi niţică scamă şi un strop de apă tămăduitoare, că apă vie tot n-ai.

— Nu mai îngrijesc pe nimeni, răspunse medicul.

Neîncrederea însă i se risipise. Intră în cârciumă, ţinând uşa cu mâna ca să n-o trântească vântul.

— Iartă-mă, frate Henri, spuse el. Îmi face plăcere să-ţi văd mutra de om cumsecade. Dar sunt nevoit să mă păzesc de pisălogi.

— Mie-mi spui! răspunse căpitanul cu gândul la creditorii lui.

Alchimistul şovăi, apoi zise:

— Vino la mine. Acolo o să ne simţim mai bine decât în taverna asta.

Au ieşit împreună. Ploua cu găleata. Era o vreme ticăloasă, când aerul şi apa, răzvrătindu-se, preschimbă parcă lumea într-un uriaş şi jalnic haos. Căpitanul îşi dădea seama că alchimistul e îngrijorat şi ostenit. Zénon împinse cu umărul uşa unei clădiri scunde.

— Hangiul tău mi-a închiriat cu bani grei fierăria asta părăsită în care trăiesc aproape la adăpost de oamenii prea curioşi, spuse Zénon. El e cel care face aur.

Încăperea era slab luminată de pâlpâirea unui foc firav la care fierbea, într-o oală de pământ, un amestec oarecare. Din cauza nicovalei şi a cleştilor fierarului ce-o folosise înaintea lui Zénon, cocioaba aceea întunecoasă îţi amintea întrucâtva de o cameră de tortură. O scăriţă ducea la catul de sus unde se vede că dormea Zénon. Un rândaş tânăr, roşcovan şi cu nasul cârn se prefăcea că-şi caută de lucru într-un colţ. I-a cerut să le aducă ceva de băut, apoi Zénon i-a dat drumul să plece. Pe urmă s-a apucat să caute nişte feşe. După ce l-a oblojit pe Henri-Maximilien, alchimistul l-a întrebat:

— Ce cauţi în oraşul ăsta?

— Fac pe iscoada, i-a răspuns căpitanul fără înconjor. Domnul d’Estrosse mi-a încredinţat aici o însărcinare tainică privitoare la treburile Toscanei; adevărul e că a pus ochii pe Siena, nu se poate mângâia că a fost surghiunit din Florenţa şi nădăjduieşte să se ridice iar, într-o bună zi. Eu, unul, încerc chipurile fel de fel de băi, prişniţe, ventuze nemţeşti, dar de fapt îi fac curte Nunţiului papal care-i iubeşte prea mult pe cei din neamul Farnese ca să-i înghită pe Medici, şi, la rându-i, îi face, cam fără convingere, un fel de curte Împăratului. Mai bine mă ţin de-alde astea decât să joc cărţi.

— Îl cunosc pe Nunţiu, spuse Zénon; fac ba pe medicul, ba pe sfetnicul lui; dacă mi-aş pune mintea aş putea să-i topesc toţi banii pe jăraticul meu. Ai băgat de seamă că oamenii ăştia cu mutră de capră aduc, în acelaşi timp, şi a ţap şi a himeră antică? Sfinţia-sa meştereşte stihuri hazlii şi-şi răsfaţă din cale-afară copiii de casă. Dacă m-aş pricepe la codoşlâcuri, aş câştiga bani, nu glumă.

— Dar eu ce mi-s pe-aici, dacă nu tot un fel de codoş? zise căpitanul. Şi asta-s cu toţii: unul face rost de muieri, sau cam aşa ceva, altul de Dreptate, iar altul de Dumnezeu. Parcă tot e mai cinstit acela ce vinde trupuri în loc de fum. Eu însă nu prea iau în serios marfa pe care-o negustoresc, oraşele alea vândute de câte zece ori, credinţa asta ciupită de vărsat, prilejurile alea putregăite. Acolo unde un uneltitor dibaci şi-ar umple buzunarele, eu mă aleg cel mult cu banii cheltuiţi pe caii de poştă şi pe hanuri. O să murim săraci.

— Amin, zise Zénon. Stai jos.

Henri-Maximilien rămase în picioare, lângă foc; din hainele lui ieşeau aburi. Zénon stătea pe nicovală, cu mâinile atârnându-i între genunchi şi se uita la jăratecul ce pâlpâia.

— Eşti şi acum tovarăş bun cu focul, Zénon, îi spuse Henri-Maximilien.

Tânărul rândaş roşcovan le aduse vinul şi ieşi fluierând.

Turnându-şi de băut, căpitanul urmă:

— Îţi aduci aminte de îngrijorarea canonicului de la Saint-Sauveur? Temerile sale cele mai rele trebuie să-i fi fost întărite de lucrarea ta *Preziceri despre lucrurile viitoare*; cărţulia ta cu privire la natura sângelui, pe care n-am citit-o, trebuie să i se fi părut demnă mai degrabă de un bărbier decât de un filosof; iar *Tratatul despre lumea fizică* îl va fi făcut să plângă. Dacă, spre nenorocul tău, te-ai întoarce la Bruges, s-ar apuca să alunge dracii din tine.

— Ar face el şi mai rău decât atâta, zise Zénon strâmbându-se. Şi, totuşi, îmi dădusem destulă osteneală să-mi învălui gândirea în cuvinte. Băgasem ici o literă mare, colo un Nume; ajunsesem chiar să-mi încarc frazele cu tot calabalâcul greoi al Atributelor şi Esenţelor. Toată vorbăria asta e asemenea cămăşilor şi nădragilor; îl acoperă pe cel ce le poartă dar, pe dedesubt, omul e tot gol-goluţ.

— Ba nu, spuse ostaşul de ocazie. Niciodată nu m-am uitat la vreun Apolo de prin grădinile Papei fără să-l invidiez că se înfăţişează privirilor aşa cum l-a făcut mumă-sa Latona. Nu te simţi bine decât atunci când eşti liber, şi a-ţi ascunde părerile e mai stânjenitor decât a-ţi acoperi goliciunea.

— Astea-s şiretlicurile meseriei, căpitane! răspunse Zénon. Noi trăim printre ele aşa ca voi prin şanţurile şi tranşeele voastre. Până la urmă ajungi să te mândreşti cu un subînţeles care schimbă totul, aşa ca semnul minus aşezat discret în faţa unei sume; te căzneşti ici-colo să-i faci cu ochiul cititorului, dând câte unui cuvânt mai îndrăzneţ semnificaţia îndepărtării vremelnice a frunzei de viţă sau a măştii aşezată de îndată la loc, în chipul cel mai nevinovat. Dobândeşti astfel o triere a cititorilor; proştii te cred pe cuvânt; alţi proşti, crezându-te mai prost decât ei, te lasă baltă; cei ce mai rămân se descurcă şi ei după puterilor lor în acest labirint şi învaţă să ocolească sau să sară peste piedicile minciunii. Tare m-aş mai mira dacă nu s-ar

găsi atari şiretlicuri chiar şi în textele cele mai sfinte. Citită astfel, orice carte e o babilonie.

— Îi crezi pe oameni mult mai prefăcuţi decât sunt cu adevărat, spuse căpitanul dând din umeri. Majoritatea gândesc prea puţin ca să gândească pe două planuri.

Şi, umplându-şi paharul, adăugă dus pe gânduri:

— Oricât ar părea de ciudat, victoriosul împărat Carol crede în clipa de faţă că vrea pace, iar Maiestatea-sa Prea Creştină de asemenea.

— Ce este eroarea şi înlocuitoarea ei, minciuna, urmă Zénon, dacă nu un fel de *Caput Mortuum*, o materie inertă fără de care adevărul prea volatil nu s-ar putea frământa în mojarele omeneşti?... Gânditorii aceştia serbezi îi ridică în slăvi pe cei asemenea lor şi-i iau cu huo pe cei ce li se împotrivesc; de îndată însă ce gândirea noastră e într-adevăr de natură diferită, n-o mai percep; n-o mai văd, după cum o fiară încetează după puţin să mai vadă pe podeaua cuştii un obiect ciudat pe care nu-l poate sfâşia şi nici mânca. În felul acesta am putea deveni invizibili.

— *Aegri somnia*[5], zise căpitanul. Nu te mai înţeleg.

— Dar ce-s eu, un bou ca Servet, ce vrei, să risc să fiu ars cu încetul într-o piaţă publică în cinstea nu ştiu cărei interpretări a unei dogme, când mai am de lucru la cercetările mele cu privire la mişcările diastolice şi sistolice ale inimii, care, pentru mine, sunt mult mai însemnate, reluă Zénon sălbatic. Dacă spun că trei e egal cu unu sau că omenirea a fost mântuită în Palestina, nu pot oare să le confer acestor cuvinte un înţeles ascuns înlăuntrul înţelesului din afară şi să mă scutesc astfel până şi de neplăcerea de a fi minţit? Aşa se strecoară diferiţi cardinali (pe câte unii îi şi cunosc) şi aşa au procedat anumiţi învăţaţi despre care astăzi se zice că poartă un nimb în cer. Scriu, ca oricare altul, cele opt litere ale augustului Nume, dar ce conţinut îi dau? Atotcuprinzătorul sau Cel-ce-Porunceşte în numele lui? Ceea ce Este sau ceea ce nu este, sau ceea ce Este nefiind, asemenea vidului şi beznei nopţii? Între un Da şi un Nu, între Pentru şi Împotrivă, există astfel uriaşe spaţii subterane unde poate trăi liniştit chiar şi cel mai ameninţat dintre oameni.

— Cenzorii voştri nu-s chiar aşa de proşti, spuse Henri-Maximilien. Domnii aceia de la Basel şi de la Sfântul Oficiu din

[5] Vise de om bolnav (lat.).

Roma te înţeleg îndeajuns ca să te condamne. În ochii lor nu eşti altceva decât un ateu.

— Cine nu-i ca ei li se pare că-i împotriva lor, zise Zénon cu amărăciune.

Şi, umplându-şi paharul, bău la rându-i cu lăcomie acrişorul vin nemţesc.

— Slavă Domnului! răspunse căpitanul, în poezioarele mele de dragoste n-o să-şi vâre nasul niciun făţarnic de teapa asta. Totdeauna am fost supus doar unor primejdii simple: în război, loviturilor, în Italia, frigurilor, la târfe, bolilor ruşinoase, prin hanuri, păduchilor, şi, pretutindeni, creditorilor. Nu mă bag în ciorba lepădăturilor cu titluri universitare, clerici sau nu, după cum nu m-apuc să vânez mistreţi. Nici măcar nu l-am combătut pe dobitocul acela de Robertello d'Udine, care-şi închipuie c-a găsit unele greşeli în traducerea mea din Anacreon, el care nu-i decât un necioplit în ceea ce priveşte greaca şi toate celelalte limbi. Respect ştiinţa ca oricare altul, dar mă doare-n cot dacă prin vena cavă sângele coboară sau urcă; mie-mi ajunge să ştiu că se răceşte când mori. Şi dacă pământul se învârteşte...

— Se învârteşte, zise Zénon.

— Şi dacă pământul se învârteşte, puţin îmi pasă de asta, acum când calc pe el, şi-o să-mi pese şi mai puţin când oi fi îngropat în el. În privinţa credinţei, o să cred ce-o hotărî Sinodul, dacă o hotărî ceva, după cum deseară o să mănânc ce mi-o pregăti birtaşul. Îl iau şi pe Dumnezeu şi veacul acesta aşa cum mi se dau, cu toate că mi-ar fi plăcut mai mult să trăiesc pe vremea când oamenii i se închinau lui Venus. Dar n-aş vrea, dacă mi s-o năzări, să nu-mi pot întoarce inima către Domnul nostru Iisus Hristos când oi ajunge în ceasul cel de pe urmă.

— Eşti asemenea omului care crede bucuros că în încăperea de alături se află o masă şi două bănci, de vreme ce puţin îi pasă.

— Frate Zénon, spuse căpitanul, te văd slab, ostenit, rătăcit şi îmbrăcat într-o zdreanţă la care n-ar râvni nici sluga mea. Oare merită să te osteneşti douăzeci de ani ca să ajungi la îndoiala ce răsare de la sine în orice minte sănătoasă?

— Desigur, răspunse Zénon. Îndoielile şi credinţa voastră sunt nişte băşici ce ies la suprafaţă, dar adevărul care se depune în noi înşine ca sarea din retortă în cursul unei distilări îndrăzneţe este dincolo de explicaţie şi de formă, e prea fierbinte sau prea

rece pentru gura omenească, e prea subtil pentru cuvântul scris şi mai de preţ decât acesta din urmă.

— Mai de preţ chiar decât Augustele Silabe?

— Da, făcu Zénon.

Fără voia lui, vorbea în şoaptă. Tocmai atunci un călugăr cerşetor bătu la uşă şi plecă înzestrat cu câţiva gologani datorită dărniciei căpitanului. Henri-Maximilien se întoarse şi se aşeză lângă foc; şi el vorbea în şoaptă.

— Mai bine povesteşte-mi despre călătoriile tale, şuşoti el.

— De ce? zise filosoful. N-o să-ţi vorbesc despre tainele Orientului; nu există şi tu nu eşti un gură-cască ce se înveseleşte când îi înfăţişezi seraiul Sultanului. Am aflat demult că deosebirile de climă de care se face atâta caz sunt o nimica toată faţă de faptul că omul are pretutindeni două picioare şi două mâini, un mădular bărbătesc, un pântec, o gură şi doi ochi. Mi se pun în seamă călătorii pe care nu le-am făcut; mi-am atribuit eu însumi unele, din şiretenie, ca să stau liniştit în altă parte decât se presupune. Lumea credea că am şi ajuns în Ţara tătarilor şi când colo eu îmi făceam liniştit experienţele la Pont-Saint-Esprit, în Languedoc. Dar să ne întoarcem mai în urmă: curând după ce am ajuns la León, călugării l-au alungat pe stareţul meu, învinuindu-l de iudaism. E drept că în căpăţâna lui bătrână se învălmăşeau fel de fel de formule din *Zohar* referitoare la corespondenţele dintre metale, ierarhia cerească şi astre. La Louvain mă deprinsesem să dispreţuiesc alegoria, fiind sătul până-n gât de exerciţiile acelea prin care reprezinţi faptele în chip de simboluri şi apoi clădeşti pe aceste simboluri de parcă ar fi fapte. Nimeni însă nu-i pe de-a întregul nebun; îi mai rămâne şi câte un pic de înţelepciune. Tot înfierbântându-şi retortele, stareţul meu descoperise câteva secrete practice pe care le-am moştenit. După aceea, la Şcoala din Montpellier n-am mai învăţat aproape nimic; pentru oamenii de acolo, Galien ajunsese un idol căruia i se jertfeşte natura; când am atacat anumite noţiuni galienice, despre care bărbierul Jean Myers ştia demult că se bazează pe anatomia maimuţei şi nu a omului, învăţaţilor mei le-a fost mai lesne să creadă că şira spinării se schimbase de la Hristos încoace decât să recunoască faptul că idolul lor a fost superficial sau că a greşit.

Totuşi, erau pe acolo şi câteva minţi îndrăzneţe... Nu prea aveam la îndemână cadavre, prejudecăţile oamenilor fiind aşa

cum le ştii. Un oarecare Rondelet, un medic mărunţel, tot atât de caraghios ca şi numele lui, îşi pierduse în ajun fiul din cauza unei febre grave; fusese un student de douăzeci şi doi de ani cu care strângeam plante la Grau-du-Roi. În mirosul de oţet din camera unde disecam acel mort, ce nu mai era fiul, sau prietenul cuiva, ci doar un frumos exemplar al maşinăriei omeneşti, am avut pentru prima dată simţământul că mecanica pe de o parte şi alchimia pe de alta nu fac altceva decât să aplice în studierea universului adevărurile pe care ni le demonstrează trupurile noastre, unde se repetă structura tuturor lucrurilor. O viaţă întreagă n-ar fi de ajuns ca să confrunţi această lume în care ne aflăm cu lumea care suntem noi înşine. Plămânii sunt foalele ce aţâţă focul, mădularul bărbătesc e o armă din care ţâşnesc proiectile, sângele din meandrele trupului e apa ce curge în şănţuleţele unei grădini orientale, inima, după cum te alături unei teorii sau alteia, e o pompă sau un jăratic, creierul, alambicul unde se distilează un suflet...

— Iar ajungem la alegorie, spuse căpitanul. Dacă prin toate astea înţelegi că trupul este cea mai solidă dintre realităţi, zi-i aşa.

— Nu întru totul, răspunse Zénon. Uneori mi se pare că trupul acesta, regatul nostru, este alcătuit dintr-o ţesătură slabă şi trecătoare ca o umbră. Nu m-aş mira mai tare dacă aş vedea-o din nou pe maică-mea, care-a murit, decât dacă, la colţul unei străzi, aş da peste chipul tău îmbătrânit, a cărui gură îmi ştie încă numele, dar a cărui substanţă s-a refăcut de nu ştiu câte ori în răstimp de douăzeci de ani şi căruia timpul i-a alterat culoarea şi i-a plăsmuit o nouă înfăţişare. Cât grâu a crescut, câte animale au trăit şi au murit ca să-l hrănească pe acest Henri ce este şi nu este acela pe care l-am cunoscut la douăzeci de ani.

Dar să revenim la călătorii... Pont-Saint-Esprit, unde oamenii pândeau de după obloane orice mişcare, orice faptă a noului medic n-a fost totdeauna un loc plăcut, iar cardinalul pe care mă bizuiam a plecat de la Avignon la Roma... Norocul meu a fost un renegat care se îndeletnicea, la Alger, cu reîmprospătarea grajdurilor regelui Franţei; acest cinstit corsar şi-a rupt un picior la doi paşi de uşa mea şi mi-a oferit, în schimbul îngrijirilor, un loc pe corabia lui. Şi acum îi mai port recunoştinţă. În Maroc,

datorită lucrărilor mele de balistică, Măria-sa mi-a arătat prietenie şi mi-a dat prilejul să studiez proprietăţile ţiţeiului şi ale combinaţiilor sale cu varul nestins în vederea alcătuirii unor proiectile pe care să le folosească flota sa. *Ubicumque idem*[6]: principii vor maşinării de război ca să-şi sporească sau să-şi pună la adăpost puterea, bogaţii vor aur şi suportă câtva timp cheltuielile cerute de cuptoarele noastre; laşii şi ambiţioşii vor să afle viitorul. Din toate astea am tras şi eu foloase, după cum m-am priceput. Totuşi, cea mai mare pleaşcă rămânea tot câte un doge slăbănog sau vreun sultan bolnav; bani cu duiumul; o casă răsărea ca din pământ la Genova, lângă San-Lorenzo sau la Pera, în cartierul creştinilor. Mi se puneau la îndemână uneltele de care aveam nevoie şi mai cu seamă cea mai deosebită şi cea mai de preţ dintre toate, şi anume dreptul de a gândi şi de a face tot ce mă tăia capul. Pe urmă începeau urzelile invidioşilor, şoaptele gugumanilor ce mă învinovăţeau că le hulesc Coranul sau Evanghelia, apoi vreo uneltire la curte în care s-ar fi putut să mă amestece cineva şi pe mine şi, în sfârşit, sosea ziua când îmi prindea bine să-mi cheltuiesc şi ultimul gologan ca să-mi cumpăr un cal sau să închiriez o barcă. Mi-am petrecut douăzeci de ani cu aceste neînsemnate peripeţii care în cărţi se numesc aventuri. Mi-am ucis anumiţi bolnavi printr-o îndrăzneală deosebită care pe alţii i-a vindecat. Însănătoşirea sau înrăutăţirea stării lor avea însă însemnătate pentru mine, mai ales ca adeverire a unui pronostic sau ca dovadă că metoda fusese bună. Dacă nu se preschimbă în putere, ştiinţa şi contemplaţia nu-s de ajuns, frate Henri; poporul are dreptate atunci când ne socoteşte iniţiaţi într-ale magiei albe sau negre. Să prelungeşti ceea ce e trecător, să grăbeşti sau să întârzii ceasul cel de pe urmă, să afli tainele morţii ca să lupţi împotriva ei, să te slujeşti de leacurile naturale ca să ajuţi sau să păcăleşti natura, să stăpâneşti lumea şi omul, să le prefaci, poate chiar să le zămisleşti...

— Uneori, când îl recitesc pe Plutarh, mi se pare că-i prea târziu şi că atât omul, cât şi lumea şi-au trăit traiul, spuse căpitanul.

— Amăgiri, făcu Zénon. Epocile voastre de aur sunt ca Damascul şi Constantinopolul; de departe par nişte oraşe frumoase; numai când umbli pe străzile lor le vezi leproşii şi

[6] Oriunde la fel (lat.).

hoiturile câinilor. Plutarh al tău îmi spune că Hefestion se încăpăţâna să ţină dietă în anumite zile, ca orice neisprăvit de bolnăvicios şi că Alexandru Macedon era beţiv ca un soldăţoi. De la Adam încoace puţini sunt bipezii care se pot cinsti cu numele de om.

— Eşti medic, zise căpitanul.

— Da, răspunse Zénon. Printre altele.

— Eşti medic, urmă flamandul, căpăţânos. Îmi închipui că te saturi să tot coşi la loc oamenii, după cum te saturi să-i şi tot tai. Nu ţi s-a urât să te scoli noaptea ca să îngrijeşti amărâta asta de seminţie?

— *Sutor, nec ultra*...[7] spuse Zénon. Luam pulsul, mă uitam la limbă, studiam urina, nu sufletul... Nu-mi era dat mie să hotărăsc dacă zgârcitul bolnav de colici e vrednic să mai trăiască încă zece ani, sau dacă e bine ca tiranul acela să moară. Cel mai rău sau cel mai tâmp dintre bolnavii noştri tot ne învaţă câte ceva, iar puroiul lor nu-i mai scârbos decât cel al unui om vrednic sau drept. Fiecare noapte petrecută lângă un ins bolnav mă punea din nou faţă-n faţă cu întrebări rămase fără răspuns: durerea şi rosturile ei, blândeţea naturii sau nepăsarea ei, şi dacă sufletul supravieţuieşte prăbuşirii trupului. Explicaţiile analogice care odinioară mi se păruseră a desluşi tainele universului dau naştere, la rândul lor, unei mulţimi de noi posibilităţi de erori, prin aceea că tind să-i pună în seamă acestei trainice Naturi un plan dinainte stabilit, pe care alţii îl pun în seama lui Dumnezeu. Nu spun că mă îndoiam: a te îndoi e altceva; îmi urmam cercetarea până în punctul unde fiecare noţiune se încovoia în mâna mea ca un arc pe care-l întinzi; de îndată ce mă cocoţam pe scara unei ipoteze, simţeam cum se frânge sub greutatea ei nelipsitul DACĂ... Paracelsus şi sistemul lui de semne părea să deschidă meşteşugului nostru o cale triumfală; în practică aducea din nou medicina la nivelul unor superstiţii băbeşti. Studiul horoscoapelor nu mi se mai părea atât de folositor ca altădată în alegerea leacurilor şi prezicerea accidentelor mortale; admit că suntem alcătuiţi din aceeaşi materie ca şi astrele; de aci însă nu rezultă că am fi determinaţi de acestea sau că ele ne-ar putea înrâuri. Cu cât mă gândeam mai mult la toate astea, cu atât ideile, idolii, obiceiurile noastre zise sfinte şi acelea dintre viziunile noastre care, pasă-mi-te, nu

[7] Cizmarule, nu trece dincolo... (lat.).

pot fi cuprinse în cuvinte, mi se păreau a-şi afla izvorul nici mai mult nici mai puţin decât în maşinăria omenească, întocmai ca răsuflarea scoasă pe nări sau prin părţile de jos, ca sudoarea sau apa sărată a lacrimilor, ca sângele alb al dragostei, ca necurăţeniile şi scârna trupului. Mă înfuriam văzând cum omul îşi iroseşte astfel substanţa în construcţii aproape totdeauna nefaste, cum vorbeşte despre neprihănire înainte de a fi cercetat cu de-amănuntul mecanismul sexului, cum discută despre liberul arbitru în loc să cântărească nenumăratele pricini tainice care te fac să clipeşti dacă-ţi apropii dintr-odată un băţ de ochi, sau despre iad, înainte să fi desluşit mai bine tainele morţii.

— Ştiu ce-i moartea, spuse căpitanul căscând. Între focul de archebuză ce m-a doborât la Cerisola şi duşca de rachiu ce m-a înviat se cască un hău de beznă. Fără plosca sergentului m-aş afla şi acum în hăul acela.

— Fie, zise alchimistul, cu toate că s-ar putea spune multe în sprijinul noţiunii de nemurire, ca şi împotriva ei. Morţii sunt mai întâi lipsiţi de mişcare, apoi de căldură, şi, în sfârşit, mai devreme sau mai târziu, după agenţii cărora le sunt supuşi, de formă; oare moartea lipseşte şi sufletul doar de mişcarea şi forma sa, lăsându-i intactă substanţa?... Eram la Basel pe vremea ciumei negre...

Henri-Maximilien îl întrerupse ca să-i spună că pe vremea aceea el se afla la Roma şi că ciuma l-a prins în casa unei curtezane.

— Eram la Basel, urmă Zénon. Află că Înălţimea-sa Laurenţiu de Medici Ucigaşul, cel căruia poporul îi zice în bătaie de joc Lorenzacio, a sosit la Pera puţin după ce am plecat eu de-acolo. Principele acela scăpătat se ţinea de codoşlâcuri, ca şi tine, frate Henri; dobândise din partea Franţei o însărcinare tainică faţă de Sublima Poartă. Tare aş mai fi vrut să-l cunosc pe acel bărbat cu suflet mare. Peste patru ani, trecând prin Lyon ca să-i dau nefericitului Dolet, editorul meu, *Tratatul despre lumea fizică*, l-am întâlnit stând melancolic în săliţa din dos a unui han. Întâmplarea a făcut să fie atacat tocmai în zilele acelea de un ucigaş plătit, un florentin; l-am îngrijit cum m-am priceput mai bine; am avut timp berechet să vorbim despre neroziile turcilor şi despre ale noastre. Omul acela hăituit se pregătea să se întoarcă, în ciuda tuturor, în Italia lui de baştină. Înainte de-a ne

despărţi, mi-a dăruit un copil de casă caucazian pe care-l avea chiar de la Măria-sa Sultanul; eu i-am dat în schimb o otravă menită să-l ucidă dacă ar fi încăput cumva pe mâna duşmanilor săi, căci vroia să moară aşa cum trăise toată viaţa lui. N-a mai apucat să se folosească de otrava mea, căci la Veneţia, pe o străduţă întunecoasă, a fost răpus de acelaşi spadasin care în Franţa nu izbutise să-l omoare. Slujitorul lui însă a rămas cu mine... Voi, poeţii, aţi preschimbat dragostea într-o uriaşă minciună: aceea ce ne este dat să trăim ni se pare totdeauna mai puţin frumos decât rimele voastre lipite ca două guri, una peste alta. Şi totuşi, ce alt nume să-i dai acelei flăcări ce renaşte ca pasărea Phoenix din propriu-i jar, acelei nevoi de a regăsi la asfinţitul soarelui chipul şi trapul de care te-ai despărţit în zori? Căci, frate Henri, anumite trupuri sunt răcoritoare ca apa şi s-ar cuveni să te întrebi de ce oare tocmai cele mai înflăcărate sunt cele ce te răcoresc mai bine. Alei venea aşadar din Orient, ca şi alifiile şi leacurile mele; nicicând însă pe drumurile gloduroase şi în cocioabele afumate ale Germaniei nu m-a jignit dând în vileag vreo părere de rău după grădinile Sultanului şi după fântânile lor ţâşnind sub razele soarelui... Iubeam mai cu seamă tăcerea ce-o păstram din pricină că nu vorbeam aceeaşi limbă. Ştiu limba arabă din cărţi, dar turceşte numai atât cât să-mi pot afla calea; Alei vorbea turceşte şi puţin italieneşte; din graiul lui de baştină îşi mai aducea aminte, ca prin vis, doar de câteva cuvinte... După atâţia desfrânaţi guralivi şi neruşinaţi tocmiţi spre nenorocul meu, găsisem în sfârşit copilandrul zglobiu sau spiriduşul pe care oamenii din popor ni-l atribuie drept ajutor... Dar, într-o seară urâtă, la Basel, în anul ciumei negre, mi-am găsit slujitorul la mine în odaie, lovit de flagel. Preţuieşti frumuseţea, frate Henri?

— Da, răspunse flamandul. Pe cea muierească. Anacreon e un poet bun, iar Socrate un bărbat de seamă, dar nu înţeleg cum poţi părăsi de bunăvoie rotunjimile acelea de carne fragedă şi trandafirie, acele trupuri mari atât de plăcut deosebite de-al nostru, înflorite şi împodobite în cinstea ta. Şi ce-i dacă bucuria minte şi podoabele înşală? Prin mijlocirea femeilor, mă bucur de dresurile, de cârlionţii, de miresmele a căror folosire îl înjoseşte pe bărbat. Ce să caut eu pe potecile tăinuite când am în faţă-mi, la lumina zilei, un drum pe care mă avânt întru slava mea?

— Eu unul, zise Zénon, mă bucur de altă plăcere ceva mai tainică... În primăvara cu pricina stăteam la un han pe malul Rinului, într-o odaie ce vuia de învolburarea talazurilor revărsate; trebuia să strigi în gura mare ca să te poată înţelege omul; abia se mai auzea sunetul unei viole lungi din care-i porunceam slujitorului meu să-mi cânte când eram ostenit, căci muzica mi s-a părut totdeauna un leac şi totodată o sărbătoare. Dar în seara aceea, Alei nu mă aştepta cu felinarul în mână, lângă grajdul unde-mi adăposteam catârul. Frate Henri, presupun că ţi s-a întâmplat să le plângi de milă statuilor rănite de cazma şi roase de pământ; te-oi fi răzvrătit poate vreodată împotriva timpului ce nimiceşte frumuseţea. Şi totuşi, îmi este îngăduit să-mi închipui că marmura, sătulă să-şi fi păstrat atâta vreme înfăţişarea omenească, se bucură când se preface din nou într-o simplă piatră... Fiinţele, dimpotrivă, se tem de această întoarcere la starea de substanţă lipsită de formă... Chiar din prag duhoarea şi strădania gurii de a trage şi de a vărsa apa pe care gâtlejul n-o mai putea înghiţi, şi sângele ce ţâşnea din plămânii bolnavi mi-au dat de ştire. Ceea ce se numeşte însă suflet dăinuia, precum şi ochii de câine încrezător ce nu se îndoieşte că stăpânul va şti să-i vină într-ajutor... Fireşte, nu era prima dată când siropurile mele se dovedeau nefolositoare, dar, până atunci, fiecare moarte fusese doar un pion pierdut în partida jucată de medic. Ba mai mult, tot luptându-mă cu Măria-sa Moartea, între ea şi mine se născuse un fel de cârdăşie ascunsă, aşa cum un căpitan ajunge până la urmă să cunoască şi să admire tactica duşmanului. Totdeauna soseşte clipa când bolnavii noştri îşi dau seama că O cunoaştem prea bine ca să nu ne resemnăm, în ceea ce-i priveşte, în faţa sorocului de neînlăturat; pe când încă se mai roagă de noi şi se mai zbat, bolnavii citesc în ochii noştri un verdict de la care-şi întorc privirea. Până nu iubeşti pe cineva nu înţelegi că e strigător la cer ca o fiinţă să moară... M-a părăsit vlaga, sau cel puţin acea nepăsare ce ne este atât de trebuincioasă. Meseria mea i s-a părut zadarnică, gând aproape tot atât de lipsit de bun-simţ ca şi cel de-a o crede măreaţă. Nu că aş fi suferit: ştiam, dimpotrivă, că sunt tare neputincios când e vorba să-mi închipui durerea acelui trup ce se zvârcoleşte sub ochii mei; slujitorul meu murea parcă în străfundurile unui alt regn. L-am chemat pe hangiu, dar s-a ferit să-mi sară într-ajutor. Am ridicat

trupul neînsufleţit şi l-am aşezat pe podea până la sosirea groparilor pe care aveam să-i chem în zori; am ars în soba din odaie salteaua de paie, fir cu fir. Lumea din lăuntru şi lumea din afară, macrocosmul şi microcosmul erau tot ca pe vremea disecţiilor de la Montpellier, dar aceste roţi uriaşe ce se îmbucă una într-alta se învârteau în gol; nu mă mai minunam de maşinăriile astea gingaşe... Mi-e ruşine să mărturisesc că moartea unei slugi a dat naştere în sufletul meu unei răzvrătiri atât de aprige, dar, frate Henri, omul osteneşte, şi eu unul nu mai sunt tânăr: am trecut de patruzeci de ani. Mi-era lehamite de meseria mea de cârpaci de trupuri; m-a apucat scârba la gândul că, dimineaţa, trebuie să mă duc iar să-i iau pulsul domnului Consilier municipal, s-o liniştesc pe doamna soaţă a judelui şi să cercetez urina domnului Pastor. În noaptea aceea m-am hotărât să nu mai îngrijesc pe nimeni.

— Hangiul de la *Mielul de aur* m-a încunoştinţat de această ciudăţenie, spuse grav căpitanul. Totuşi îngrijeşti podagra Nunţiului şi uite, ici pe obrazul meu, scama şi plasturele tău.

— Au trecut şase luni, urmă Zénon care, cu vârful unui tăciune, schiţa nişte figuri în cenuşă. Curiozitatea renaşte, precum şi dorinţa de a folosi îndemânarea cu care eşti înzestrat şi de a-i ajuta, dacă e cu putinţă, pe cei ce-ţi sunt tovarăşi în această stranie aventură. Vedeniile din bezna nopţii au rămas în urmă. Dacă nu vorbeşti cu nimeni de lucrurile astea, ajungi să le uiţi.

Henri-Maximilien sculându-se, se apropie de fereastră şi constată:

— Plouă întruna.

Ploua întruna. Căpitanul bătea darabana pe geam. Deodată, întorcându-se lângă gazda sa:

— Ştii că Sigismund Fuggers, ruda mea de la Colonia, a fost rănit de moarte, pare-se, în ţara incaşilor, într-o luptă? Omul avea, zice-se, o sută de roabe, o sută de trupuri arămii roşcate, cu felurite podoabe de coral şi cu părul dat cu ulei şi îmbălsămat cu mirodenii. Când a simţit că i se apropie ceasul morţii, Sigismund a pus să se taie părul celor o sută de roabe; a poruncit să-i fie aşternut pe pat, iar pe ele să-l întindă pe blana asta ca să-şi dea sufletul în miros de scorţişoară, de sudoare şi de femeie.

— Îmi vine greu să cred că în preafrumoasele cosiţe n-ar fi fost şi niscai păduchi, zise filosoful acru.

Şi luându-i-o înainte căpitanului, gata să-l întrerupă oarecum supărat:

— Ştiu la ce te gândeşti. Da, mi s-a întâmplat uneori să curăţ cu duioşie păduchii din nişte zulufi negri.

Flamandul tot mai umbla de colo-colo, nu atât ca să-şi dezmorţească picioarele, după câte se părea, ci mai degrabă ca să-şi limpezească gândurile.

— Dispoziţia ta e molipsitoare, zise el, întorcându-se într-un târziu lângă vatră; povestirea ta de adineauri mă face să-mi rumeg şi eu trecutul. Nu mă plâng; dar totul este altfel decât îmi închipuisem. Ştiu că n-am stofă de mare căpitan de oşti, dar i-am văzut de aproape pe aceia care, pasă-mi-te, au: am rămas tare uimit. Mi-am petrecut o bună parte din viaţă în Italia, fiindcă-mi place; vremea e mai frumoasă ca-n Flandra, dar se mănâncă mai prost. Stihurile mele nu-s vrednice să supravieţuiască hârtiei pe care librarul meu le tipăreşte pe spezele mele, când se întâmplă să nu am cu ce-mi face cheful, aşa cum alţii îşi înalţă case sau îşi fac rost de câte-un aşa-zis titlu de nobleţe. Laurii lui Hipocren nu-s de mine; n-o să străbat veacurile legat în piele de viţel. Când văd însă ce puţini oameni citesc Iliada lui Homer, mă resemnez mai uşor la gândul că nu prea-s citit. M-au iubit şi pe mine unele Doamne; arareori însă cele pentru dragostea cărora mi-aş fi dat viaţa... (Dar mă uit la mine: ce obrăznicie să-mi închipui că mândrele după care oftez ar putea râvni la pielea mea...) Vanina din Neapole, căreia îi sunt aproape soţ, e o fată tare bună, dar mireasma ei nu e tocmai aidoma cu a ambrei, iar cosiţele-i roşcate nu-s chiar toate ale ei. M-am întors la noi în ţară pentru câtva timp: mama a murit, Dumnezeu s-o ierte! Era o femeie cumsecade care-ţi voia binele. Taică-meu e în Iad, presupun, cu sacii lui de galbeni cu tot. Frăţâne-meu m-a primit bine, dar după opt zile am priceput c-a venit vremea să plec. Mi se întâmplă să-mi pară rău că n-am zămislit şi eu copii legiuiţi, dar pe nepoţii mei nu i-aş vrea drept fii. Am şi eu ambiţie ca orice om, dar, dacă vreun grangur te dă pe uşă afară, fără brevetul sau pensia cerută, ce bucurie să poţi pleca şi să nu trebuiască să-i mulţumeşti Înălţimii-sale, să te plimbi pe străzi, de capul tău, cu mâinile în buzunarele goale... M-am bucurat de multe: îi mulţumesc Celui-

de-Sus că-n fiecare an se ivesc noi cete de fete numai bune de iubit şi că-n fiece toamnă se face din nou vin; uneori îmi spun că la urma urmei am avut viaţa plăcută a unui câine întins la soare, cu destule încăierări şi cu câteva ciolane de ros. Şi, cu toate astea, rareori mi se întâmplă să plec de la vreo iubită fără acel suspin de uşurare al şcolarului când iese din clasă, şi cred că în clipa morţii cam tot aşa o să suspin. Vorbeşti despre statui; cunosc puţine plăceri mai desăvârşite decât aceea de-a o privi pe Venera din marmură, pe cea păstrată de bunul meu prieten, cardinalul Caraffa, în galeria lui napolitană; formele ei albe sunt atât de frumoase, încât îţi curăţă inima de orice dorinţă spurcată şi simţi că-ţi vine să plângi. Dar dacă mă străduiesc să mă uit la ea jumătate dintr-un sfert de ceas, nici ochii, nici mintea mea n-o mai văd. În aproape orice lucru de pe lumea asta există, frăţioare, nu ştiu ce drojdie, ce gust amar care te scârbesc, iar puţinele lucruri ce, din întâmplare, au parte de desăvârşire, sunt sfâşietor de triste. Nu-s tare la filosofie, dar uneori îmi spun că Platon are dreptate şi tot aşa şi canonicul Campanus. Trebuie să se afle aiurea ceva mai desăvârşit ca noi înşine, un Bine a cărui prezenţă ne copleşeşte şi a cărui absenţă n-o putem răbda.

— *Sempiterna Temptatio*[8], zise Zénon. Îmi spun adesea că pe pământ nimic, în afară de-o ordine veşnică sau de-o ciudată dorinţă a materiei de-a se depăşi pe sine, nu desluşeşte pricina pentru care în fiece zi mă căznesc să judec puţin mai limpede ca în ajun.

Stătea jos, cu bărbia plecată, în încăperea năpădită de umedul asfinţit. Jarul roşiatic din vatră îi lumina mâinile pătate de acizi, însemnate ici-colo cu urmele arsurilor, şi se vedea bine că-şi cercetează cu luare aminte aceste stranii prelungiri ale sufletului, aceste unelte mari din carne ce slujesc la stabilirea legăturilor cu tot ce ne înconjoară.

— Mărire mie! zise el în sfârşit cu un soi de înflăcărare în care Henri-Maximilien l-ar fi putut recunoaşte pe acel Zénon ce sembăta cu visări mecanice împreună cu Colas Gheel. Nicicând nu voi înceta să mă minunez că această carne sprijinită pe vertebre, acest trunchi legat de cap prin istmul gâtului şi având simetric aşezate de o parte şi de alta membrele, conţin şi poate chiar dau naştere unui spirit ce trage foloase de pe urma ochilor pentru a vedea şi a mişcărilor pentru a pipăi... Ştiu că are

[8] Veşnica ispită (lat.).

graniţe şi că n-o să aibă timp să le depăşească, iar dacă din întâmplare ar avea timp îndeajuns, n-o să aibă putere. Dar este, şi, în clipa de faţă, el este cel ce Este. Ştiu că se înşală, se rătăceşte, interpretează adesea greşit învăţămintele pe care i le dă lumea, dar mai ştiu de asemenea că are în el cu ce să-şi cunoască şi uneori chiar să-şi îndrepte propriile sale greşeli. Am străbătut măcar o parte din bila asta pe care ne aflăm; am studiat temperatura de topire a metalelor şi înmulţirea plantelor; am cercetat stelele, precum şi măruntaiele trupului omenesc. Din tăciunele ăsta pe care-l ridic, sunt în stare să extrag noţiunea de greutate şi din flăcările astea noţiunea de căldură. Ştiu că nu ştiu ceea ce nu ştiu; îi invidiez pe cei ce vor şti mai mult, dar ştiu că vor fi nevoiţi, ca şi mine, să măsoare, să cântărească, să deducă şi să nu se încreadă în deducţiile făcute, să desluşească partea de adevăr din eroare, iar în adevăr să ţină seama de veşnicul amestec al erorii. Nu m-am încăpăţânat niciodată într-o idee de teama încurcăturii în care m-aş afla fără ea. N-am lungit niciodată un fapt adevărat cu zeama minciunii, ca să-l pot mistui mai bine. N-am răstălmăcit niciodată părerile adversarului ca să-l pot birui mai uşor, nici măcar pe ale lui Bombast în timpul discuţiilor cu privire la antimoniu; omul, de altfel, nu mi-a fost recunoscător. Ba stai: uneori m-am surprins răstălmăcind, dar de fiecare dată m-am certat singur, aşa cum cerţi o slugă necinstită, şi mi-am redobândit încrederea doar datorită făgăduinţei mele că altă dată o să mă port mai bine. Mi-am făurit şi eu vise; nu le iau însă drept altceva decât vise. M-am ferit să fac din adevăr un idol, i-am dat mai degrabă o denumire umilă, şi anume exactitate. Biruinţele şi primejdiile mele nu sunt cele socotite ca atare; există alte măriri în afară de mărire şi alte ruguri în afară de rug. Aproape că am izbutit să nu mă mai încred în cuvinte. O să mor ceva mai puţin prostănac decât m-am născut.

— Toate-s bune şi frumoase, zise ostaşul căscând. Se zvoneşte însă că ai înfăptuit şi ceva mai solid. Faci aur.

— Nu, spuse alchimistul, dar alţii îl vor face. Pentru a duce la bun sfârşit experienţa e nevoie doar de timp şi de unelte potrivite. Câteva veacuri nu înseamnă nimic.

— Ba înseamnă mult al dracului când e vorba să-ţi plăteşti datoriile la *Mielul de aur*, răspunse căpitanul în glumă.

— A face aur va fi într-o zi la fel de uşor ca şi a sufla sticla, urmă Zénon. Tot rozând cu dinţii coaja lucrurilor, o să ajungem până la urmă să găsim pricina tainică a afinităţilor şi a dezacordurilor... O frigare mecanică sau un mosor care se umple de la sine nu-s mare lucru, şi totuşi acest lanţ de neînsemnate descoperiri ne-ar putea duce mult mai departe decât au ajuns Magellan şi Amerigo Vespucci în călătoriile lor. Turbez când mă gândesc că inventivitatea omenească s-a oprit după prima roată, primul strung, prima forjă; foloasele ce s-ar putea trage de pe urma focului răpit cerului s-au diversificat prea puţin. Şi, cu toate astea, ar fi de ajuns să ne dăm puţină osteneală ca să deducem din câteva principii simple o serie întreagă de unelte iscusite menite să-i sporească omului înţelepciunea sau puterea; maşinării care să producă prin mişcarea lor căldură, conducte care să poarte focul aşa cum altele poartă apa, capabile să aplice în folosul distilărilor, precum şi al topirii metalelor principiul vechilor cuptoare subterane, ale băilor şi etuvelor orientale... La Ratisbona, Riemer crede că cercetarea legilor echilibrului ar îngădui construirea unor care în stare să zboare prin aer sau să înoate sub apă, atât la vreme de război cât şi de pace. Praful vostru de puşcă datorită căruia faptele lui Alexandru Macedon nu-s decât nişte jocuri de copii s-a născut în felul acesta din cugetările unui creier...

— Stai aşa! spuse Henri-Maximilien. Când străbunicii noştri au tras prima dată cu tunul s-ar fi putut crede că această zgomotoasă găselniţă o să răstoarne arta războiului cu susu-n jos şi c-o să scurteze luptele din lipsă de luptători. Ţi-ai găsit! Se ucide mai mult (cu toate că nu-s sigur), iar soldaţii mei mânuiesc azi archebuza în locul arbaletei. Dar străvechea vitejie, străvechea mişelie, străvechea viclenie, străvechea supunere, precum şi străvechea nesupunere sunt la fel cum erau, şi împreună cu ele arta de a înainta, de a te retrage sau de a sta pe loc, de a-i înfricoşa pe alţii şi de a te face că nu ţi-e frică: războinicii noştri se iau şi azi tot după Hanibal şi-l cercetează tot pe Vegetius. Şi azi, ca şi odinioară, tot de fundul înaintaşilor ne ţinem.

— Am aflat de multă vreme că un dram de inerţie atârnă mai greu ca un oboroc de înţelepciune, spuse Zénon înciudat. Ştiu că pentru principii voştri ştiinţa nu-i decât un arsenal de expediente mai puţin serioase decât paradele, penele şi

brevetele lor. Şi cu toate astea, frate Henri, cunosc ici-colo, în diferite colţuri ale lumii, cinci-şase sărăntoci mai nebuni, mai calici şi mai suspecţi decât mine, care visează într-ascuns la o putere mai grozavă decât o să aibă vreodată Împăratul Carol. Dacă Arhimede ar fi avut un punct de sprijin, ar fi putut nu numai să ridice lumea, dar şi s-o prăbuşească în gol ca pe-o găoace sfărâmată... Şi-ţi spun sincer, în Algeria, în faţa cumplitei cruzimi turceşti, sau văzând nebuniile şi groaza ce bântuie peste tot în preacreştinele noastre ţări, mi-am zis uneori că a orândui, a dăscăli, a îmbogăţi şi a înzestra seminţia noastră cu fel de fel de unelte este poate singura dezlegare a obşteştii noastre neorânduieli, şi că nu din greşeală, ci cu bună ştiinţă, într-o zi, un Faeton oarecare o să dea foc pământului. Cine ştie dacă din cazanele alambicurilor noastre n-o să ţâşnească până la urmă vreo cometă? Frate Henri, când văd până unde ne duc cugetările noastre, mă mir mai puţin că oamenii ne ard de vii.

Şi, sculându-se dintr-odată:

— Am auzit că urmăririle pricinuite de *Prezicerile* mele se înteţesc iar. Nu s-a luat încă nicio hotărâre împotriva mea, dar în zilele ce urmează trebuie să mă aştept la primejdii. Dorm rareori în fierăria asta; îmi caut pentru noapte adăposturi care se pot dibui ceva mai greu. Să plecăm împreună, dar dacă te temi să nu te ia la ochi anumiţi curioşi, ai face bine să te desparţi de mine în prag.

— Aşa mă ştii tu pe mine? întrebă căpitanul, vădind poate mai multă nepăsare decât simţea.

Îşi încheie cazaca înjurându-i pe turnătorii care-şi vâră nasul în treburile altora. Zénon îşi puse mantia aproape uscată. Înainte de-a ieşi, cei doi bărbaţi împărţiră frăţeşte vinul rămas în fundul ulciorului. Alchimistul încuie uşa şi agăţă cheia uriaşă sub o bârnă ca s-o găsească rândaşul. Nu mai ploua. Se însera, dar dincolo de ţiglele sure ale acoperişurilor, slaba licărire a amurgului se mai anina încă de zăpada proaspătă de pe povârnişul munţilor. Mergând, Zénon cerceta ungherele întunecoase.

— Nu prea am parale, zise căpitanul. Totuşi, având în vedere necazurile tale de-acum...

— Nu, frăţioare, răspunse alchimistul. Când o fi la o adică, o să-mi dea Nunţiul bani ca s-o iau din loc. Păstrează-ţi gologanii pentru angaralele tale.

O caleaşcă însoţită de oşteni, care ducea fără îndoială vreun grangur la palatul imperial de la Ambras, se năpusti în goana mare pe străduţa îngustă. Se feriră ca să-i facă loc. Când zarva se potoli, Henri urmă dus pe gânduri:

— La Paris, Nostradamus prezice viitorul şi-şi vede nestingherit de meseria lui. Ce vină ţi se aduce?

— El mărturiseşte că face toate astea cu ajutorul Celui-de-Sus sau a celui-de-jos, spuse filosoful ştergându-şi cu mâneca noroiul cu care-l împroşcase caleaşca. După cum se vede, domnilor ălora li se pare că ipoteza goală-puşcă şi lipsa acelui talmeş-balmeş de diavoli şi îngeri din cazanele ce fierb în clocot constituie cea mai mare nelegiuire... Şi-apoi, catrenele prin care Michel de Notre-Dame vesteşte urgiile obşteşti şi morţile crăieşti, şi pe care zău că nu le dispreţuiesc deloc, ţin curiozitatea mulţimii trează. În ceea ce mă priveşte, îmi pasă prea puţin de grijile de azi ale regelui Henric al II-lea ca să încerc să le desluşesc viitoarea dezlegare... În timpul călătoriilor mele îmi venise o idee: tot bătând drumurile nemărginirii şi ştiind Aici că mă aşteaptă un Acolo, cu toate că nu-l atinsesem încă, am încercat s-o pornesc şi eu, în felul meu, pe căile timpului. Să umplu prăpastia dintre prezicerea categorică a celui ce calculează eclipsele şi pronosticul ceva mai nestatornic al mediului, să îndrăznesc cu băgare de seamă să sprijin presimţirea pe presupunere şi invers, să-i schiţez acestui continent, pe care n-am păşit încă, harta oceanelor şi a uscatului ce-a şi ieşit la iveală... Am obosit tot încercând.

— O să ai soarta acelui doctor Faust al păpuşarilor din bâlciuri, spuse căpitanul ca să-l înveselească.

— Atâta pagubă! făcu alchimistul. Lasă în seama babelor povestea asta prostească despre învoiala cu diavolul şi despre pierzania învăţatului doctor. Un adevărat Faust ar avea alte păreri cu privire la suflet şi la iad.

Nu se mai îngrijiră decât să ocolească băltoacele. Mergeau de-a lungul cheiurilor, căci Henri-Maximilien îşi luase o cameră lângă pod. Deodată căpitanul zise:

— Unde o să-ţi petreci noaptea?

Zénon se uită chiondorâş la tovarăşul său:

— Nu ştiu încă, răspunse, prevăzător.

Liniştea se aşternu din nou. Amândoi îşi deşertaseră sacul cu vorbe. Henri-Maximilien se opri dintr-odată, scoase din buzunar

un caieţel şi începu să citească la licărirea unei lumânări aşezată în spatele unui glob mare, plin cu apă, din fereastra unui giuvaergiu ce lucra târziu în noaptea aceea.

...Stultissimi, inquit Eumolpus, turn Encolpii, tum Gitonis aerumnae, et precipue blanditiarum Gitonis non immemor, certe estis vos qui felices esse potestis, vitam tamen aerumnosam degitis et singulis diebus vos ultro novis torquetis cruciatibus. Ego sic semper et ubique vixi, ut ultimam quamque lucem tanquam non redituram consumarem, id est in summa tranquillitate...

— Lasă-mă să-ţi tălmăcesc toate astea, zise căpitanul, căci îmi închipui că, în ceea ce te priveşte, latina de spiţer a izgonit-o pe cealaltă. Desfrânatul acela bătrân de Eumolp le spune celor doi feciorași, Encolp şi Giton, nişte lucruri pe care le socotesc demne de a-şi afla locul în cărţulia asta a mea: „Sunteţi nişte proşti, zice Eumolp, aducându-şi aminte de necazurile lui Encolp şi de ale lui Giton, şi mai ales de drăgălăşenia acestuia din urmă. Aţi putea fi fericiţi şi totuşi duceţi o viaţă jalnică, supuşi în fiecare zi unei cazne mai rea decât cea din ajun. Eu, unul, am trăit în fiecare zi ca şi când ziua pe care o trăiam urma să fie ultima, adică *într-o seninătate deplină*”. Petronius este unul dintre sfinţii ce vor pune o vorbă bună pentru mine, explică el.

— Ce e frumos în toată treaba asta, încuviinţă Zénon, este că scriitorului tău nici nu-i trece prin minte că ultima zi a unui înţelept ar putea fi trăită altfel decât în pace. O să ne străduim să ne aducem aminte de el când ne-o sosi ceasul de pe urmă.

Dând colţul unei străzi ajunseră în faţa unei bisericuţe unde se slujea vecernia. Zénon se pregăti să intre.

— Ce cauţi printre făţarnicii aceia? zise căpitanul.

— Ţi-am mai spus o dată, bombăni Zénon. Mă fac nevăzut.

Se strecură în dosul perdelei de piele atârnată în prag. Henri-Maximilien zăbovi o clipă, o luă din loc, se întoarse din drum, apoi plecă de-a binelea, fluierându-şi vechiul cântecel:

Fost-am doi tovarăşi,
Trecut-am munţi şi văi
Dar foamea-i după noi.

Întors acasă, găsi o înştiinţare de la Dumnealui Domnul Strozzi, prin care acesta punea capăt convorbirilor tainice

privind treburile Sienei. Henri-Maximilien se gândi că miroase a război sau că, poate, cineva îl ponegrise în faţa mareşalului florentin hotărând-o astfel pe Excelenţa-sa să se folosească de alt agent. În timpul nopţii ploaia se porni din nou, apoi se preschimbă în zăpadă. A doua zi de dimineaţă, după ce-şi făcu bocceaua, căpitanul porni să-l caute pe Zénon.

Casele, înveşmântate în alb, te purtau cu gândul la nişte chipuri ce-şi ascund tainele sub glugi asemănătoare. Henri-Maximilien se întoarse cu plăcere la *Mielul de Aur*, unde vinul era bun. Când îi aduse băutura, hangiul îl înştiinţa că slujitorul lui Zénon venise cu noaptea-n cap să-i dea înapoi cheia şi să-i plătească chiria pentru fierărie. Pe la amiază, un slujbaş al Inchiziţiei, însărcinat cu arestarea lui Zénon, ceruse ajutorul cârciumarului. Un diavol îl înştiinţase însă la vreme pe alchimist. La el acasă nu se găsise nimic mai neobişnuit decât o grămadă de clondire de sticlă fărâmate cu grijă.

Henri-Maximilien se sculă valvârtej lăsând pe masă mărunţişul. Peste câteva zile se întorcea în Italia, pe valea Brennerului.

CARIERA LUI HENRI-MAXIMILIEN

Făcuse minuni la Cerisola unde, după cum îi plăcea lui însuşi să spună, dăduse dovadă, apărând câteva cocioabe prăpădite, de tot atâta geniu ca şi răposatul Cezar când se înscăunase stăpânitor al lumii; Blaise de Montluc îi purta recunoştinţă pentru glumele cu care îi îmbărbăta pe ostaşi. Îşi petrecuse viaţa slujind rând pe rând pe Regele prea Creştin şi pe Regele Catolic, dar firii lui i se potrivea mai bine voioşia franceză. În chip de poet, se dezvinovăţea de slăbiciunea stihurilor sale dând vina pe grijile pricinuite de război; în chip de căpitan, punea în seama poeziei, ce-i muncea creierul, greşelile lui tactice; era de altminteri respectat în amândouă aceste îndeletniciri care, laolaltă, nu îmbogăţesc pe nimeni. Tot hoinărind prin peninsulă, Italia visurilor lui ajunsese să-l dezamăgească; după ce se arsese odată zdravăn, învăţase să nu se mai încreadă în curtezanele romane, să-şi aleagă cu dibăcie pepenii la tarabele de la Trastevere, şi să arunce apoi nepăsător coaja verde în Tibru. Ştia foarte bine că Maurizio Caraffa, cardinalul, îl socotea doar un soldăţoi nu prea nătărău cu care-şi făcea pomană, la vreme de pace, dându-i câte-o slujbă prost plătită de căpitan al străjilor; Vanina, iubita lui din Neapole, îi storsese o sumă frumuşică pentru un copil, care poate nici nu era al lui; puţin îi păsa. Doamna Renée de France, al cărei palat era adăpostul dezmoşteniţilor, i-ar fi dat bucuroasă o slujbă bună în ducatul Domniei-sale, Ferrara, dar Măria-sa ocrotea pe primul zdrenţăros ce-i bătea în poartă cu condiţia de-a se îmbăta împreună din vinul acrişor al Psalmilor. Cu oameni de felul ăsta, căpitanul nu avea nici în clin, nici în mânecă. Trăia din ce în ce mai mult alături de pedestrimea lui şi asemenea ei; îşi punea în fiece dimineaţă cazaca peticită cu aceeaşi plăcere cu care-ţi întâlneşti un prieten vechi; mărturisea vesel că nu se spală decât când plouă, împărţea cu adunătura lui de aventurieri picarzi, mercenari albanezi şi surghiuniţi florentini slănina râncedă, paiele mucezite şi mângâierile câinelui galben ce se ţinea după oaste. Aspra lui viaţă nu era însă lipsită de desfătări. Îi rămăsese dragostea faţă de frumoasele nume ale antichităţii ce învăluie orice bucăţică de zid din Italia în pulberea aurie sau în fâşia de purpură a unei măreţe amintiri; plăcerea să hoinărească pe străzi, când la umbră şi când la soare, să cheme

în grai toscan câte-o fată frumoasă şi să se aleagă cu o sărutare sau cu un şuvoi de înjurături; să bea la cişmele scuturând în colbul de pe lespezi stropii aninaţi de degetele-i groase sau trăgând cu coada ochiului să desluşească vreo frântură de inscripţie latinească în timp ce, cu gândul aiurea, se uşura lângă un pietroi.

Din belşugul părintesc nu se pricopsise decât cu o părticică din rafinăria de la Maestricht, ale cărei venituri aflau doar arareori calea spre buzunarul lui, şi cu una din cele mai mărunte moşii ale familiei, un anume loc zis Lombardia, în Flandra, al cărui nume îl făcea să râdă în hohote pe bărbatul care avusese prilejul să străbată în lung şi-n lat adevărata Lombardie. Claponii şi stânjenii de lemne ai acestei moşii ajungeau pe plita şi în magaziile fratelui său; aşa se şi cuvenea; într-o anumită zi, la şaisprezece ani, îşi lepădase cu voioşie drepturile lui de prim-născut în schimbul blidului de linte al ostaşului. E drept că scrisorile scurte şi curtenitoare pe care le primea uneori de la aceste frate, cu prilejul vreunei morţi sau al vreunei căsătorii, se încheiau totdeauna cu asigurarea că în caz de nevoie va fi ajutat, dar Henri-Maximilien ştia foarte bine că, scriind acest lucru, omul era sigur că nu i se va cere nimic. De altfel, Philibert Ligre nu uita niciodată să pomenească de uriaşele obligaţii şi de marile sale cheltuieli ca membru al Consiliului Ţărilor de Jos, aşa încât, până la urmă, căpitanul, lipsit de orice griji, părea a fi omul bogat, iar cel plin de galbeni părea un individ strâmtorat pe care ţi-ar fi ruşine să-l storci de bani.

Oşteanul fusese doar o singură dată la ai săi. Îl arătaseră la toată lumea de parcă ar fi vrut să dovedească fiecăruia că, la urma urmelor, acest fiu risipitor putea fi totuşi arătat lumii. Însuşi faptul că acest confident al mareşalului d’Estrosse era întrucâtva fără vreo slujbă cunoscută şi nu avea grad îi conferea un soi de glorie, ca şi cum ar fi fost demn de respect tocmai din pricină că era neştiut de nimeni. Simţea că cei câţiva ani în plus faţă de fratele său mai tânăr făcuseră din el un fel de relicvă dintr-o altă epocă; alături de acest bărbat tânăr, prevăzător şi glacial, se simţea un naiv. Nu mult înainte de plecare, Philibert i-a şoptit că Împăratul, pe care o coroană de baron nu-l costa cine ştie ce, ar acorda bucuros moşiei Lombardia un titlu, cu condiţia ca talentele militare şi diplomatice ale căpitanului să fie puse de aci înainte numai în slujba Sfântului Imperiu. Refuzul l-a jignit:

presupunând că lui Henri-Maximilien puţin îi păsa dacă târăşte în urma lui o asemenea codiţă, acest titlu ar fi sporit totuşi gloria familiei. Henri-Maximilien i-a răspuns sfătuindu-l pe frăţâne-său să se spele pe cap cu gloria familiei. S-a săturat repede de minunatele lambriuri de la moşia Stenberg, pe care fratele lui mai mic o prefera acum aceleia, mai demodate, de la Dranoutre; picturile, cu subiecte mitologice, i se păreau grosolane bărbatului acestuia deprins cu ce-i mai bun în arta italiană. I se făcuse lehamite s-o tot vadă pe îmbufnata de cumnată-sa sub harnaşamentul ei de podoabe, precum şi liota de surori şi cumnaţi stabiliţi în conacele de prin împrejurimi, cu plozii lor neastâmpăraţi muştruluiţi de dascăli slugarnici. Certurile mărunte, intrigăria, compromisurile serbede ce se ticluiau în capul acelor oameni îl făceau să preţuiască din nou tovărăşia soldăţoilor şi a vivandierelor alături de care poţi măcar să înjuri şi să râgâi cât pofteşti şi care sunt cel mult o spumă cam murdară, nicidecum o drojdie ascunsă.

Din ducatul Modena, unde tovarăşul său, Lanza del Vasto, îi găsise o slujbă, pacea lungindu-se prea multă vreme pentru buzunarul lui, Henri-Maximilien urmărea discret rezultatul negocierilor sale în legătură cu afacerile toscane; agenţii lui Strozzi îi hotărâseră până la urmă pe cetăţenii Sienei să se răscoale împotriva Împăratului de dragul libertăţii, iar patrioţii aceştia chemaseră de îndată o garnizoană franceză menită să-i apere împotriva Majestăţii-sale germanice. Henri a intrat din nou în slujbă sub comanda Domnului de Montluc; un asediu era un chilipir pe care nu se făcea să-l scape. Iarna era grea; dimineaţa, tunurile de pe metereze erau acoperite cu un strat subţire de chiciură; măslinele şi carnea sărată, tare ca talpa, raţiile zgârcite le tăiau francezilor pofta de mâncare. Domnul de Montluc nu se înfăţişa locuitorilor decât după ce-şi frecase obrajii scofâlciţi cu vin, aşa cum actorii îşi dau cu dresuri înainte de a păşi pe scenă, şi-şi ascundea cu mâna bine înmănuşată câte un căscat pricinuit de foame. În versuri burleşti, Henri-Maximilien zicea c-o să pună la frigare nici mai mult, nici mai puţin decât Vulturul imperial; de fapt, toate astea nu erau decât artificii şi replici de teatru, aşa cum întâlneşti în Plaut sau pe scenele de bâlci ale comedianţilor din Bergam. Vulturul însă avea să mai înfulece încă o dată bobocii italieni, după ce va fi ciugulit bine şi din îngâmfatul cocoş francez; câţiva oameni

cumsecade aveau să moară, fiindcă asta le era meseria; Împăratul avea să poruncească să se slujească un *Te Deum* pentru victoria de la Siena; şi un nou împrumut, negociat cu tot atâta dibăcie ca un tratat între doi principi suverani, avea s-o înrobească şi mai mult pe Majestatea-sa faţă de firma Ligre care, de câţiva ani încoace, de altminteri, purta discret un alt nume, sau faţă de vreo altă firmă rivală din Anvers sau din Germania. Douăzeci şi cinci de ani de război şi de pace înarmată îl învăţaseră pe căpitan să cunoască toate dedesubturile.

Flamandul acela prost hrănit era însă vrăjit de jocurile, de râsetele, de alaiurile ademenitoare ale doamnelor de neam mare din Siena, care se făleau prin oraş îmbrăcate în chip de Nimfe sau de Amazoane cu tunici de mătase trandafirie. Panglicile, flamurile zugrăvite, fustele vesel ridicate de vântul ce răbufnea pe la colţurile străzilor întunecoase ca nişte şanţuri înviorau oastea şi, într-o măsură ceva mai mică, pe burghezii descumpăniţi de stagnarea afacerilor şi de scumpetea alimentelor. Cardinalul de Ferrara o ridica în slăvi pe Signora Fausta, cu toate că vântul de miazănoapte îi făcea pielea găinii pe umerii durdulii şi dezgoliţi; Domnul de Temes îi dădea premiul Signorei Fortinguerra, care de sus, de pe metereze, arăta curajos duşmanului nişte picioare lungi ca ale Dianei; Henri-Maximilien era îndrăgostit de cosiţele bălaie ale Signorei Piccolomini, o femeie frumoasă şi mândră, dar care se bucura pe deplin de plăcuta ei situaţie de văduvă. Pentru această zeiţă îl cuprinsese o istovitoare patimă de bărbat în toată firea. La ceasul pălăvrăgelilor sau al destăinuirilor, oşteanul avea grijă să-şi ia în faţa celorlalţi domni aerul discret triumfător al unui amant satisfăcut; tot omul ştie câte parale fac schimele astea neîndemânatice, dar între prieteni fiecare le acceptă ca să fie ascultat cu tot atâta milă în ziua când o vrea, la rându-i, să se laude cu succese închipuite. Ştia totuşi că frumoasa îşi bate joc de el cu admiratorii ei. Prea arătos nu fusese el niciodată; soarele şi vântul dăduseră chipului său înfăţişarea roşiatică a unei cărămizi de Siena; stând la picioarele doamnei, ca un adorator rebegit, îşi dădea uneori seama că manevrele astea de îndrăgostit, pe de o parte, şi de femeie cochetă pe de alta, nu erau mai puţin stupide decât cele ale unor armate aflate faţă în faţă şi că, la urma urmei, i-ar fi părut mai bine s-o vadă sărutând goală un Adonis gol, sau giugiulindu-se în taină cu vreo slujnică,

decât să silească frumosul ei trup să rabde greutatea respingătoare a trupului său. Noaptea însă, întins sub pătura lui subţire, îşi aducea aminte dintr-odată un mic gest al acelei mâini lungi încărcate de inele, de un fel foarte personal al preaiubitei lui netezindu-şi părul, şi, aprinzându-şi din nou lumânarea, scria cu o sfâşietoare gelozie câteva versuri complicate.

Într-o zi, când cămările din Siena erau, dacă e cu putinţă, mai goale chiar ca de obicei, a îndrăznit să-i dăruiască blondei sale Nimfe câteva felii dintr-o şuncă dobândită într-un fel destul de necinstit. Tânăra văduvă stătea întinsă pe divanul ei, sub o cuvertură care-o ferea de frig, şi se juca în neştire cu ciucurele auriu al unei perne. S-a ridicat în capul oaselor, pleoapele i s-au zbătut, şi, iute, aproape pe furiş, s-a aplecat spre el şi i-a sărutat mâna. Henri-Maximilien a resimţit o fericire ameţitoare pe care dăruirea cea mai deplină nu i-ar fi putut-o pricinui. S-a retras încetişor ca s-o lase să mănânce.

Se întrebase deseori în ce chip şi în ce împrejurare îşi va afla moartea: oare un foc de archebuză îl va lăsa sfârtecat, însângerat, purtat falnic pe rămăşiţele unor lăncii spaniole, regretat de principi şi plâns de camarazii săi de arme şi, în sfârşit, îngropat sub o grăitoare inscripţie latinească lângă zidul unei biserici; sau va primi o lovitură de spadă în cinstea unei doamne, sau vreun cuţit pe o străduţă întunecoasă; oare va da peste el o nouă molimă de vărsat, aşa ca odinioară; sau, poate, după ce-o trece de şaizeci de ani, îl va lovi damblaua, într-un castel unde îşi va fi găsit o slujbă de scutier ca să-şi ţină zilele până la sfârşit. Pe vremuri, lovit de friguri şi clănţănind pe un pat nenorocit într-un han din Roma, la doi paşi de Panteon, se mângâiase de faptul că avea să crape în ţara aceea a frigurilor gândindu-se că, la urma urmei, morţii sunt aici într-o tovărăşie mai bună ca aiurea; iar bolţile pe care le zărea pe gemuleţul său le acoperise cu vulturi, cu fascii răsturnate, cu veterani înlăcrimaţi, cu făclii luminând funeraliile unui împărat ce nu era el însuşi, ci un fel de om de seamă nemuritor în care se afla şi câte ceva din el însuşi. Prin dangătul de clopot al frigurilor i se păruse că aude sunete tânguitoare de fluier şi de trâmbiţe vestind lumii săvârşirea din viaţă a principelui; simţise chiar în

trupul său văpaia ce-l mistuie pe viteaz şi-l duce în ceruri. Moartea şi îngropăciunea aceea închipuită au fost adevăratul său sfârşit, adevărata sa înmormântare. S-a stins în timpul unei expediţii pentru dobândirea de furaje, în cursul căreia călăraşii lui se străduiseră să cucerească o şură prost păzită, la doi paşi de zidurile cetăţii; calul lui Henri-Maximilien sforăia vesel pe pământul căptuşit cu iarbă pârjolită; după străzile întunecoase şi bătute de vânt ale Sienei, răcoarea lunii lui februarie pe costişele însorite ale dealului era plăcută. Un atac neprevăzut al oastei imperiale a pus pe fugă ceata, care a făcut stânga-mprejur îndreptându-se către ziduri; Henri-Maximilien şi-a urmărit oştenii răcnind tot timpul înjurături. Un glonte l-a lovit în umăr; a căzut izbindu-se cu capul de o piatră. A apucat să simtă izbitura, dar nu şi moartea. Calul, dezpovărat, s-a învârtit pe câmp, unde un spaniol l-a prins şi l-a dus apoi în trap mărunt în tabăra crăiască. Doi sau trei ostaşi şi-au împărţit armele şi zdrenţele răposatului. În buzunarul cazacei avea un manuscris: *Stema trupului femeiesc*; culegerea aceea de poezioare vesele şi duioase de pe urma cărora nădăjduia să dobândească un pic de glorie, sau măcar o oarecare trecere la femei, a ajuns în fundul şanţului, îngropată împreună cu el sub câteva lopeţi de ţărână. O deviză pe care de bine, de rău o săpase în cinstea Signorei Piccolomini s-a mai desluşit încă multă vreme pe ghizdurile fântânii Fontebrandei.

ULTIMELE CĂLĂTORII ALE LUI ZÉNON

Era una din acele epoci în care raţiunea omenească se află prinsă într-un cerc de foc. După ce fugise din Innsbruck, Zénon trăise câtva timp retras la Wurzburg, la discipolul său Bonifacius Kastel, ce practica arta ermetică într-o căsuţă în geamurile căreia se răsfrângea strălucirea verzuie a râului Main. Lipsa de activitate şi nemişcarea îl stânjeneau, iar Bonifacius, desigur, nu era omul care să-şi pună multă vreme carnea în saramură pentru un prieten aflat la ananghie. Zénon a trecut în Turingia, a ajuns apoi în Polonia unde s-a angajat chirurg în armata regelui Sigismund, ce se pregătea să-i alunge pe moscoviţi din Curlanda cu ajutorul suedezilor. La sfârşitul celei de a doua ierni, curios să cunoască plante şi ţinuturi noi, s-a hotărât să ia corabia spre Suedia împreună cu un oarecare căpitan Guldenstarr care-l prezentă lui Gustav Vasa. Regele căuta un medic în stare să uşureze durerile lăsate în bătrânu-i trup de umezeala taberelor şi de frigul nopţilor petrecute afară în zăpadă, pe vremea zănaticei sale tinereţi, de urmările vechilor răni şi a bolilor ruşinoase. Pregătindu-i un leac întăritor regelui obosit de faptul că sărbătorise Crăciunul cu tânăra şi cea de a treia soaţă a Măriei-sale în Castelul alb de la Vadstena, Zénon i-a câştigat bunăvoinţa. Toată iarna, sprijinit de o fereastră înaltă, între cerul îngheţat şi întinsul încremenit al lacului, a tot socotit aşezarea stelelor ce-ar putea aduce fericirea sau nefericirea dinastiei Vasa, ajutat în această sarcină de tânărul principe Erik, ce simţea o bolnăvicioasă aplecare către această ştiinţă primejdioasă. Degeaba îi amintea Zénon că stelele înrâuresc soarta noastră, dar n-o hotărăsc şi că, tot atât de puternică şi de tainică, stăpână pe viaţa noastră şi supunându-se unor legi mai complicate decât ale noastre, este steaua aceea roşie care palpită în bezna trupului, agăţată în colivia ei de oase şi de carne. Erik era însă unul dintre acei oameni cărora le place să-şi primească soarta din afară, fie din trufie, căci i se părea frumos ca cerul însuşi să se ostenească pentru el, fie din lene, ca să nu fie tras la răspundere nici pentru binele, nici pentru răul ce zăcea într-însul. Credea în stele după cum se închina sfinţilor şi îngerilor, în ciuda credinţei reformate primite de la tatăl său. Ispitit de gândul că ar putea influenţa un suflet regesc, filosoful încerca din când în când să-i dea câte o învăţătură, câte un sfat,

dar gândirea celorlalţi se împotmolea ca într-o mlaştină în creierul tânăr ce moţăia dincolo de ochii cenuşii şi spălăciţi ai principelui. Când li se făcea din cale-afară de frig, învăţăcelul şi filosoful se apropiau de uriaşul foc închis sub prichiciul vetrei, şi Zénon era de fiecare dată uimit că acea căldură binefăcătoare, acel diavol îmblânzit ce încălzea supus o cană cu bere aşezată în spuză era unul şi acelaşi cu zeul învăpăiat ce străbate cerul. Într-alte seri, principele nu venea, căci se ducea cu fraţii lui să bea prin taverne în tovărăşia dezmăţatelor, iar dacă prezicerile din noaptea cu pricina se dovedeau a fi nefaste, filosoful le îndrepta, dând din umeri.

Cu câteva săptămâni înainte de Sfântul Ion din vară, a cerut îngăduinţa s-o ia spre miazănoapte ca să cerceteze cu ochii lui efectele zilei polare. Ba pe jos, ba slujindu-se de un cal sau de o barcă, a rătăcit din parohie în parohie, înţelegându-se cu oamenii datorită preoţilor ce-şi mai aminteau câte ceva din latina bisericească, uneori culegând reţete bune de la tămăduitorii satelor care cunoşteau puterea ierburilor şi a muşchiului din pădure, sau de pe la nomazii ce-şi îngrijeau bolnavii cu ajutorul băilor, inhalaţiilor şi a tălmăcirii viselor. Când s-a întors la Upsala la curte, unde Majestatea-sa deschidea adunarea de toamnă, a înţeles că, din gelozie, un confrate neamţ îl bârfise regelui. Bătrânul suveran se temea ca nu cumva fiii lui să se slujească de socotelile lui Zénon ca să afle prea exact cât avea să mai trăiască tatăl lor. Zénon se bizuia pe sprijinul moştenitorului tronului care-i era prieten şi aproape discipol, dar când, din întâmplare, l-a întâlnit pe Erik într-una din sălile castelului, tânărul principe a trecut pe lângă el fără să-l vadă, de parcă filosoful ar fi dobândit dintr-odată puterea de a se face nevăzut. Zénon s-a suit în taină pe o corabie de pescari de pe lacul Malar, cu ajutorul căreia a ajuns la Stockholm, de unde a pornit spre Kalmar şi apoi spre Germania.

Pentru prima dată în viaţa lui, simţea nevoia stranie să calce din nou pe urmele paşilor săi, ca şi când viaţa lui s-ar fi desfăşurat de-a lungul unei orbite dinainte hotărâte, asemenea stelelor rătăcitoare. În Lübeck, unde şi-a practicat meseria cu succes, abia dacă a zăbovit câteva luni. Îi venise gust să-şi tipărească în Franţa *Proteoriile* cu care se îndeletnicise, printre picături, toată viaţa. Nu se căznise să expună vreo doctrină oarecare, ci doar să întocmească un fel de inventar al ideilor

oamenilor, scoţându-le la iveală meritele, coerenţa, tainicele tangenţe sau legăturile lor latente. La Louvain, unde s-a oprit din drum, nimeni nu l-a recunoscut sub numele de Sébastien Théus cu care se împopoţonase. După cum atomii unui trup ce se reînnoieşte neîncetat, cu toate că-şi păstrează până la capăt aceleaşi trăsături şi aceiaşi negi, profesorii şi studenţii se schimbaseră de multe ori, dar cele auzite când s-a strecurat într-o sală de curs nu i s-au părut prea deosebite de ceea ce ascultase odinioară fie plictisit, fie, dimpotrivă, înflăcărat. Nu şi-a mai dat osteneala să se ducă să vadă, într-o ţesătorie înfiinţată de curând în apropiere de Audenarde, nişte maşini foarte asemănătoare cu cele făurite în tinereţe împreună cu Colas Gheel, care lucrau acum spre mulţumirea celor interesaţi. A ascultat însă, plin de curiozitate, descrierea lor amănunţită făcută de un profesor de algebră de la facultate. Întâmplător, profesorul nu dispreţuia problemele practice şi l-a poftit la masă pe învăţatul străin, oprindu-l chiar peste noapte sub acoperământul său.

La Paris, Ruggieri, pe care Zénon îl întâlnise odinioară la Bologna, l-a primit cu braţele deschise; trepăduşul reginei Caterina îşi căuta un ajutor sigur, destul de deocheat ca să-l aibă la mână în caz de primejdie şi care să-l ajute să-i doftoricească pe tinerii principi şi să le prezică viitorul. Italianul l-a dus pe Zénon la Luvru ca să-l prezinte stăpânei sale, căreia îi grăia iute în limba ţării lor, însoţindu-şi vorbele cu o grămadă de plecăciuni şi de zâmbete. Cu ochii ei strălucitori, de care se slujea cu îndemânare, aşa cum îi plăcea să dea din mâini ca să-şi anine sclipiri în diamantele de pe degete, regina l-a privit lung pe străin. Mâinile sale unse cu alifie, cam umflate, se frământau ca nişte marionete în poala ei de mătase neagră. Când a pomenit de accidentul fatal ce pricinuise, cu trei ani în urmă, moartea răposatului rege, şi-a aşternut parcă pe obraz un zăbranic.

— Cum de n-am înţeles mai bine *Prezicerile* domniei-tale, unde am văzut odinioară nişte calcule privind lungimea vieţii îndeobşte dăruită principilor. Poate că l-am fi ferit pe răposatul rege de vârful suliţei ce m-a văduvit... Căci, pare-mi-se, adăugă regina cu bunăvoinţă, nu eşti străin de acea lucrare socotită primejdioasă pentru oamenii slabi de înger şi care i se pune în seamă unui anume Zénon.

— Să vorbim ca şi când aş fi acel Zénon, răspunse alchimistul. *Speluncam exploravimus*[9]... Măria-ta ştie ca şi mine că viitorul zămisleşte mai multe împrejurări decât poate să scoată la lumină. Şi nu-i chiar cu neputinţă să auzi pe câte unele mişcându-se în mitra vremii. Doar întâmplarea hotărăşte care făt e vrednic să trăiască şi poate să se nască. N-am vândut niciodată la piaţă nenorociri şi bucurii dinainte moşite.

— Şi în faţa Mărie-sale regelui Suediei tot aşa îţi nesocoteai ştiinţa?

— N-am nicio pricină s-o mint pe cea mai dibace femeie din Franţa.

Regina zâmbi.

— *Paria per divertimento*, protestă italianul neliniştit că vede un confrate depreciind ştiinţa lor. *Questo honorato viatore ha studiato anche altro che cose celeste; sa le virtudi din veleni e piante benefiche di altre parti che possano sanare gli ascessi auricolari del Suo Santissimo Figlio.*[10]

— Pot să sparg un abces, dar nu să-l vindec pe tânărul Rege, zise Zénon scurt. L-am văzut de departe, în sala de audienţe; nu-i nevoie de cine ştie ce pricepere ca să recunoşti tusea şi năduşeala unui om bolnav de plămâni. Din fericire, cerul a dăruit Măriei-tale şi alţi fii.

— Domnul să-l aibă în sfânta-i pază! zise regina făcându-şi cruce din obişnuinţă. Ruggieri te va aşeza lângă Rege şi ne bizuim pe domnia-ta ca să-i uşurezi măcar în parte chinurile.

— Dar pe ale mele cine le va uşura? spuse aprig filosoful. Sorbona ameninţă să-mi confişte *Proteoriile* pe care, în clipa de faţă, le tipăreşte un librar de pe strada Jacob. Poate oare regina să mă ferească de neplăcerea de-a fi stânjenit, în cămăruţa mea din Luvru, de fumul scrierilor mele arse în piaţa publică?

— Domnii de la Sorbona ar socoti nepotrivit amestecul meu în certurile lor, răspunse evaziv italianca.

Înainte de a-l pofti să plece, regina se informă îndelung de starea sângelui şi a măruntaielor regelui Suediei. Se gândea uneori să-şi căsătorească unul dintre fii cu o principesă de la Miazănoapte.

---

[9] Vom cerceta peştera (lat.).

[10] Acest onorat călător a studiat şi altele în afara stelelor; cunoaşte virtuţile otrăvurilor şi ale plantelor binefăcătoare de prin alte părţi care-ar putea vindeca tumorile auricolare ale Preaslăvitului Domniei-voastre Fiu (it.).

De îndată ce l-au văzut pe tânărul rege bolnav, cei doi bărbaţi au ieşit împreună din Luvru şi au luat-o pe cheiuri. Pe drum, italianul nu mai contenea povestind întâmplări hazlii petrecute la curte. Zénon, îngândurat, l-a întrerupt:

— Să ai grijă să i se pună bietului copil cinci zile la rând cataplasmele acelea.

— Cum, dumneata nu te mai întorci? întrebă impostorul uimit.

— Sigur că nu! Nu vezi că n-o să mişte niciun deget ca să mă apere de primejdia în care m-au vârât lucrările mele? Nu ţin la cinstea de a fi înhăţat în alaiul principilor.

— *Peccato!* spuse italianul. Asprimea dumitale îi plăcuse reginei.

Şi deodată, oprindu-se în mijlocul mulţimii trecătorilor, luându-şi tovarăşul de braţ, îi spuse în şoaptă:

— *E questi veleni? Sara vero che ne abbia tanto e quanto?*[11]

— Nu mă sili să cred că sunt adevărate zvonurile care te învinuiesc că-i trimiţi pe lumea cealaltă pe duşmanii reginei.

— Astea-s exagerări, se fandosi Ruggieri. De ce să nu aibă Regina şi un arsenal de otrăvuri, aşa cum îşi are archebuzele şi tunurile ei? Gândeşte-te că e văduvă, străină în Franţa, socotită de luterani drept Jezabel şi de catolicii noştri drept o Herodiadă, şi că mai are cinci copii mici în braţe.

— Dumnezeu s-o ocrotească! răspunse ateul. Dacă însă mi s-o întâmpla vreodată să mă slujesc de otravă, o s-o fac pentru binele meu, nu al reginei.

A locuit totuşi la Ruggieri, a cărui limbuţie îl înveselea, pare-se. De când Étienne Dolet, primul lui editor, fusese sugrumat şi dat pradă focului din cauza părerilor sale subversive, Zénon nu mai publicase nimic în Franţa. De aceea urmărea el însuşi cu şi mai multă grijă tipărirea cărţii lui în dugheana de pe strada Jacob, îndreptând ici-colo câte un cuvânt, sau dincolo de cuvânt câte o noţiune, înlăturând o confuzie, sau uneori, dimpotrivă, adăugând vreuna cu părere de rău. Într-o seară, la vremea cinei, pe când mânca singur la Ruggieri în timp ce italianul îşi făcea de lucrul la Luvru, jupan Langelier, editorul lui de atunci, năucit şi speriat, a venit să-i spună că se poruncise cu străşnicie confiscarea *Proteoriilor* şi nimicirea lor de către călău. Negustorul se căina că-şi pierde marfa pe care cerneala nici nu

[11] Şi otrăvurile acelea? Să fie oare adevărat că ai câte şi mai câte? (it.).

apucase să se usuce. S-ar mai fi putut poate drege lucrurile chiar şi acum, închinându-i lucrarea, printr-o epistolă, Reginei-Mame. Noaptea întreagă Zénon a tot scris, a şters, iar a scris şi iar a şters. În zori, s-a sculat de pe scaun, s-a întins, a căscat şi a aruncat în foc hârtia şi pana de care se slujise.

Nu i-a fost prea greu să-şi strângă nişte boarfe şi trusa de doctor, căci restul calabalâcului şi-l lăsase, prevăzător, în podul unui han din Senlis. Ruggieri sforăia la mezanin în braţele unei fete. Zénon i-a strecurat pe sub uşă un bileţel, înştiinţându-l că pleacă în Provenţa. De fapt, se hotărâse să se întoarcă la Bruges ca să-l uite toată lumea.

În antecamera strâmtă era agăţat, pe perete, un obiect adus din Italia. Era o oglindă florentină într-o ramă de baga, alcătuită din vreo douăzeci de oglinjoare bombate puse laolaltă, asemenea cămăruţelor hexagonale ale unui stup de albine, închisă fiecare la rându-i într-un cadru îngust ce fusese odinioară carapacea unei fiinţe vii. În licărirea cenuşie a zorilor parizieni, Zénon s-a privit în oglindă. A zărit douăzeci de chipuri lăţite şi micşorate de legile opticii, douăzeci de imagini ale unui om cu căciulă de blană, cu faţa scofâlcită şi gălbejită, cu ochi sticloşi care erau tot nişte oglinzi. Bărbatul acela hăituit, închis într-o lume a lui, despărţit de semenii săi, hăituiţi şi ei în lumi paralele, i-a adus aminte de ipoteza grecului Democrit, de seria nesfârşită de universuri identice, unde vieţuiesc şi mor o serie de filosofi întemniţaţi. A zâmbit cu amărăciune în faţa acestei închipuiri. Cele douăzeci de fiinţe mici din oglindă au zâmbit şi ele, fiecare pentru sine. Le-a văzut apoi întorcând capul într-o parte şi îndreptându-se către uşă.

PARTEA A DOUA
VIAŢA ÎNCREMENITĂ

OBSCURUM PER OBSCURIUS
IGNOTUM PER IGNOTIUS.[12]

(Deviză alchimistă)

[12] Să te îndrepţi spre cele tainice şi necunoscute prin ceea ce este încă şi mai tainic, şi mai necunoscut (lat.).

ÎNTOARCEREA LA BRUGES

La Senlis, găsi un loc în caleaşca stareţului mănăstirii Cordelierilor din Bruges, care se întorcea de la Paris, unde luase parte la consiliul general al cinului său. Stareţul era mai învăţat decât ţi-ai fi închipuit după haina pe care-o purta şi dornic să afle cât mai multe despre oameni şi lucruri, destul de cunoscător într-ale treburilor lumeşti; cei doi călători stătură nestingheriţi de vorbă în timp ce caii se luptau cu vântul tăios al câmpiilor Picardiei. Zénon nu-i tăinui tovarăşului său de drum decât numele adevărat şi prigoana dezlănţuită împotriva cărţii sale; stareţul era însă atât de isteţ, încât te puteai întreba totuşi dacă nu cumva ghicise mai multe lucruri cu privire la doctorul Sébastien Théus decât îi îngăduia buna cuviinţă să arate. Întârziară puţin la Tournai din pricina mulţimii ce năpădise străzile; întrebând pe unul şi pe altul, aflară că toţi oamenii aceia se duceau în piaţa mare ca să vadă cum îl spânzură pe un anume Adrian, un croitor dovedit a fi calvinist. Nevastă-sa era şi ea vinovată, dar fiind necuviincios ca o muiere să se legene în înaltul cerului, cu fustele înfoindu-i-se deasupra capului trecătorilor, urma să fie îngropată de vie, după datina străveche. Cruzimea asta neghioabă îl îngrozi pe Zénon, care de altfel îşi ascunse dezgustul sub masca nepăsării, căci îşi stabilise ca regulă să nu-şi trădeze niciodată simţămintele în ceea ce priveşte certurile dintre catolici şi protestanţi. Urând erezia după cuviinţă, stareţul socoti totuşi că pedeapsa e cam aspră şi această părere prevăzătoare îl făcu pe Zénon să resimtă faţă de tovarăşul său de călătorie elanul de simpatie aproape exagerat pe care ţi-l provoacă o opinie cât de cât moderată când e exprimată de un om a cărui stare sau a cărui haină nu te-ar îndreptăţi s-o nădăjduieşti.

Caleaşca îşi urma din nou drumul în plin câmp, stareţul vorbea despre altceva, dar lui Zénon tot i se părea că se înăbuşă sub apăsarea lopeţilor de pământ. Îşi aduse dintr-odată aminte că trecuse un sfert de ceas şi că fiinţa ale cărei chinuri le încerca, încetase să le mai simtă ea însăşi.

Călătoreau de-a lungul gardului destul de părăginit al moşiei Dranoutre; stareţul pomeni în treacăt despre Philibert Ligre care, după părerea lui, era mare şi tare la Bruxelles, în consiliul noii Regente, sau Guvernatoare, ce conducea Ţările de Jos.

Bogata familie Ligre nu mai locuia demult la Bruges; Philibert şi nevasta lui stăteau aproape tot timpul la moşia lor, Pradelles, în Brabant, de unde le venea mai la îndemână să facă pe slugoii stăpânitorilor străini. În faţa acestui dispreţ pentru spanioli şi pentru cozile lor de topor, ce dădea în vileag un adevărat patriot, Zénon ciuli urechea. Puţin mai departe, nişte străji valone cu căşti de fier şi pantaloni de piele cerură obraznic biletele de liberă trecere ale călătorilor. Cu acelaşi dispreţ glacial, stareţul le dădu slujitorilor săi, care le înmânară apoi străjilor. Hotărât lucru, în Flandra se schimbase ceva. În piaţa mare din Bruges, cei doi bărbaţi se despărţiră, în sfârşit, după obişnuitele politeţuri şi promisiuni de servicii reciproce pe viitor. Stareţul, în caleaşca lui închiriată, se duse la mănăstirea sa, iar Zénon, bucuros să se mai dezmorţească după îndelungata nemişcare din timpul călătoriei, îşi luă boccelele la subsuoară. Se minună că se descurcă uşor prin străzile acestui oraş pe care nu-l mai văzuse de peste treizeci de ani.

Îl înştiinţase de sosirea sa pe Jean Myers, fostul lui maestru şi tovarăş, ce-i propusese de mai multe ori să vină şi să împartă cu el casa lui plăcută de pe Quai-au-Bois. O slujnică, ţinând în mână un felinar, îl întâmpină pe oaspete în prag. Pătrunzând în casă, Zénon o îmbrânci pe femeia aceea voinică şi morocănoasă care nu se dădea la o parte ca să-i facă loc.

Jean Myers stătea într-un jilţ, cu picioarele lui bolnave de podagră întinse către foc, la o depărtare potrivită. Atât stăpânul casei cât şi oaspetele îşi stăpâniră cu dibăcie o tresărire uimită: uscatul Jean Myers se preschimbase într-un bătrânel durduliu al cărui zâmbet şiret şi ai cărui ochi vioi se înecau într-o grăsime trandafirie; strălucitorul Zénon de odinioară era acum un bărbat cu părul cărunt şi privirea rătăcită. Patruzeci de ani de meserie îi îngăduiseră medicului din Bruges să-şi adune cele trebuincioase unui trai îndestulat; mâncarea şi băutura îi erau bune, chiar prea bune pentru un om bolnav de podagră. Slujnica lui, Catherine, cu care odinioară îşi cam făcuse de cap, era tare mărginită, dar vrednică, cinstită, deloc guralivă şi nu-şi aducea în bucătărie iubiţii dornici de bunătăţi şi vinuri vechi. La masă, Jean Myers făcu câteva dintre glumele lui preferate despre preoţime şi dogme; Zénon îşi aduse aminte că înainte vreme le găsise hazlii; acum i se păreau destul de nesărate; totuşi, amintindu-şi de croitorul Adrian din Tournai, de Dolet din Lyon şi de Servet

din Geneva, îşi zise că în vremurile acelea, când credinţa îi preschimba pe oameni în fiare, scepticismul grosolan al unchiaşului era foarte preţios; în ceea ce-l privea pe el, nu se mai simţea în stare de asemenea batjocuri ieftine, căci ajunsese mult mai departe pe calea negării tuturor valorilor pentru a vedea dacă mai apoi se poate afirma totuşi câte ceva, pe calea descompunerii tuturor lucrurilor, pentru a le privi după aceea cum se încheagă din nou pe un alt plan sau într-un alt chip.

În scepticismul acela de chirurg bărbier al lui Jean Myers se amestecau în mod ciudat fel de fel de superstiţii. Se mândrea că-l interesează ştiinţa ocultă, dar lucrările lui în acest domeniu erau doar nişte copilării; Zénon reuşi, cu chiu cu vai, să nu se lase târât în anumite explicaţii cu privire la Triada inefabilă sau la Mercurul lunar care i se păreau cam lungi pentru seara aceea când abia sosise. În privinţa medicinei, bătrânul Jean era dornic să afle ultimele noutăţi, în schimb, îşi îngrijea prevăzător bolnavii după metodele vechi; nădăjduia ca Zénon să-i dea vreo doctorie potrivită pentru podagra lui. Cât despre scrierile suspecte ale oaspetelui său, bătrânul nu se temea că vâlva stârnită de ele o să le căşuneze necazuri la Bruges, chiar dacă s-ar descoperi adevărata identitate a doctorului Sébastien Théus. În oraşul preocupat doar de certuri în legătură cu zidurile ce despărţeau proprietăţile, chinuit de pe urma portului său năpădit de nisip ca un bolnav de piatră la rinichi, nimeni nu-şi dăduse osteneala să frunzărească acele cărţi.

Zénon se întinse pe patul pregătit pentru el în camera de sus. Noaptea de octombrie era rece. Catherine intră cu o cărămidă încinsă în vatră şi înfăşurată în cârpe de lână. În genunchi lângă pat, vârî sub pătură pachetul fierbinte, îi atinse picioarele călătorului, apoi gleznele, le pipăi îndelung şi, deodată, fără să scoată o vorbă, se apucă să mângâie cu lăcomie trupul său gol. La lumina lumânării aşezată pe un cufăr, chipul femeii n-avea vârstă şi nu era prea deosebit de cel al slujnicei care, cu aproape patruzeci de ani în urmă, îl învăţase tainele dragostei. N-o opri când se culcă greoi lângă el, sub macat. Fiinţa aceea mătăhăloasă era ca berea şi pâinea din care te înfrupţi nepăsător, fără scârbă, dar şi fără încântare. Când se trezi din somn, ea îşi vedea de treburile ei de slujnică la catul de jos.

În timpul zilei nu-şi ridică privirea spre el, dar la masă îi dădu din belşug să mănânce, cu un fel de grijă grosolană. Seara,

Zénon puse zăvorul la uşă şi auzi paşii greoi ai slujnicei îndepărtându-se după ce femeia încercase încetişor uşa. A doua zi nu se purtă cu el altfel decât în ajun; ai fi zis că-l aşezase o dată pentru totdeauna printre lucrurile ce alcătuiau viaţa ei, aşa ca mobila şi instrumentele din casa medicului. După mai bine de o săptămână Zénon, din greşeală, uită să tragă zăvorul la uşă; femeia intră zâmbind prosteşte şi ridicându-şi fusta până sus, ca să-şi arate mătăhăloasele ei farmece. Grotescul acestei ispite îi dădu gata simţurile. Nicicând nu înţelesese mai bine puterea oarbă a acelor porniri independente de persoană, de chip, de alcătuirea trupului şi chiar de propriile lui preferinţe fizice. Femeia ce gâfâia pe perna lui era o strigoaică, un monstru, una dintre femelele acelea care-ţi răsar în visele rele sau pe care le vezi pe capitelurile bisericilor, şi care abia ajung, cu chiu cu vai, să se slujească de graiul omenesc. În toiul plăcerii însă, din gura ei lătăreaţă se revărsă un întreg pomelnic de vorbe deşucheate; nu mai avusese prilejul să le audă sau să le rostească în grai flamand de pe vremea când era şcolar; îi astupă gura cu dosul palmei. A doua zi de dimineaţă scârba învinse; îi era ciudă pe el însuşi că se înjosise împreunându-se cu fiinţa aceea, aşa cum ţi-e ciudă că ai primit să dormi la han într-un pat murdar. N-a mai uitat de atunci să-şi încuie uşa în fiecare seară.

Crezuse c-o să locuiască la Jean Myers numai până avea să treacă furtuna stârnită de confiscarea şi distrugerea cărţii sale. Uneori, i se părea însă că va rămâne la Bruges până la sfârşitul vieţii lui, că oraşul acela era fie o capcană aşezată pentru el anume, la capătul călătoriilor sale, fie că un fel de inerţie îl oprea să pornească mai departe. Neputinciosul Jean Myers îi încredinţa cei câţiva bolnavi pe care încă îi mai îngrijea; clientela aceea modestă nu era menită să stârnească invidia celorlalţi medici din oraş, aşa cum se întâmplase la Basel, unde Zénon îşi înfuriase confraţii la culme, consultându-şi bolnavii în mod public, în faţa unui cerc ales, de studenţi. De astă dată, legăturile lui cu colegii se mărgineau la unele rare consultaţii în timpul cărora Sébastien Théus se alătura cuviincios părerii celor mai vârstnici şi mai vestiţi, sau la câteva scurte convorbiri despre diferite fleacuri sau întâmplări de prin partea locului. Discuţiile cu bolnavii se refereau bineînţeles numai la persoana acestora. Bună parte dintr-înşii nu auziseră nicicând vorbindu-se despre un oarecare Zénon; pentru alţii, era doar un zvon

nelămurit printre alte zvonuri ţinând de trecutul lor. Filosoful, care închinase odinioară o carte naturii timpului şi însuşirilor sale, putu astfel să constate că aluviunile acestuia împotmolesc repede memoria oamenilor. În loc de treizeci şi cinci de ani, parcă ar fi trecut cincizeci. Despre unele obiceiuri şi rânduieli noi, aprig dezbătute pe vremea când era învăţăcel, azi se zicea că-s aşa de când lumea. Despre unele fapte ce zdruncinaseră lumea din temelie, azi nici nu se mai pomenea. Morţii de acum douăzeci de ani erau confundaţi cu cei din generaţia precedentă. Bogăţia bătrânului Ligre lăsase oarecare amintiri; totuşi, nu se mai ştia dacă avusese un fiu sau doi; mai era şi un nepot sau un copil din flori al lui Henri-Juste care ajunsese rău. Oamenii credeau că tatăl bancherului fusese Vistiernic al Flandrei, ca fiul său, sau raportor în consiliul Regentei, ca Philibert, concetăţeanul lor.

Catul de jos al casei familiei Ligre, de multă vreme nelocuită, fusese închiriat unor meşteşugari; Zénon se mai duse o dată să vadă fabrica unde domnise odinioară Colas Gheel; acum, acolo era un atelier de frânghii. Niciunul dintre meseriaşi nu-şi mai aducea aminte de bărbatul care se prostise destul de repede din cauza halbelor, dar care înainte de răscoalele de la Oudenove şi de spânzurarea drăguţului său, fusese în felul lui un fruntaş şi un principe. Canonicul Bartholommé Campanus mai trăia, dar nu prea ieşea, fiind chinuit de beteşugurile ce se ivesc odată cu bătrâneţea şi, din fericire, Jean Myers nu fusese chemat niciodată la căpătâiul său. Cu toate acestea, Zénon ocolea prudent biserica Saint-Donatien unde, într-o strană, fostul său profesor tot mai lua parte la slujbe.

Tot din prudenţă, îşi încuiase într-o casetă de-a lui Jean Myers diploma de la Montpellier pe care stătea scris numele lui adevărat, şi nu ţinea la el decât un pergament cumpărat pe vremuri într-o doară de la văduva unui nepricopsit de medic neamţ, pe nume Gott; ca să încurce şi mai bine iţele îi greco-latinizase de îndată numele, ajungând la Théus. Cu ajutorul lui Jean Myers îi născocise necunoscutului una dintre acele biografii încâlcite şi banale asemănătoare cu casele a căror însuşire de căpetenie este că poţi intra şi ieşi din ele prin mai multe uşi. Ca s-o facă mai demnă de crezare, adăugase şi întâmplări din propria lui viaţă, alese cu grijă, astfel încât să nu uimească şi nici să nu intereseze pe nimeni, iar dacă cineva şi-ar fi pus

mintea să cerceteze, n-ar fi aflat mare lucru. Doctorul Sébastien Théus se născuse la Zutphen în episcopia Utrecht şi era copilul din flori al unei femei de prin partea locului şi al unui medic din Bresse ce făcea parte din suita Doamnei Margareta de Austria. Crescut la Clèves, pe spezele unui protector care voise să rămână anonim, se gândise mai întâi să se stabilească în acest oraş, călugărindu-se într-o mănăstire de-a Augustinilor, dar dragostea faţă de meseria tatălui său biruise; studiase la Universitatea din Ingolstadt, apoi la Strasbourg unde şi practicase ceva vreme. Văzuse întrucâtva Franţa şi curtea regală, pentru că un ambasador al Savoiei îl dusese la Paris şi la Lyon. Reîntors pe pământul Sfântului Imperiu, îşi pusese în gând să se statornicească la Zutphen, căci buna lui mamă mai trăia încă, dar, cu toate că n-o spunea pe şleau, avusese fără îndoială de pătimit de pe urma oamenilor care îmbrăţişaseră aşa-zisa religie reformată şi care acum erau din ce în ce mai numeroşi. Atunci, ca să aibă din ce trăi, primise această slujbă de înlocuitor, oferită de Jean Myers, ce-l cunoscuse pe vremuri pe tatăl său, la Malines. Recunoştea de asemenea că fusese chirurg în oastea regelui catolic al Poloniei, dar cu vreo zece ani mai devreme decât în realitate. În sfârşit, era văduv; fusese însurat cu fata unui medic din Strasbourg. Toate poveştile astea, pe care de altminteri nu le spunea decât în cazul unor întrebări indiscrete, îl înveseleau grozav pe bătrânul Jean. Uneori însă, filosofului i se părea că a ajuns să se identifice cu masca ştearsă a doctorului Théus. Viaţa aceea închipuită ar fi putut fi la urma urmei a lui. Într-o zi cineva l-a întrebat dacă nu cumva îl întâlnise pe un oarecare Zénon în timpul călătoriilor sale. Când a răspuns nu, i s-a părut că nu minte prea rău.

Încet-încet, din cenuşiul acelor zile monotone se iveau reliefuri sau se desprindeau puncte de reper. În fiecare seară la cină, Jean Myers îi povestea cu de-amănuntul întâmplările de prin casele cercetate de Zénon în dimineaţa cu pricina, istorisindu-i lucruri caraghioase sau tragice, banale în sine, dar care dădeau în vileag faptul că în oraşul acela amorţit există tot atâtea intrigi ca în seraiul Sultanului şi tot atâta dezmăţ ca într-un bordel veneţian. Din vieţile acelea netede de rentieri şi epitropi de biserică răsăreau temperamente, caractere; se alcătuiau grupuri legate, ca peste tot, de aceleaşi pofte de câştig sau de intrigărie, de aceleaşi admiraţii comune, de

aceleaşi dureri sau de aceleaşi vicii. Bănuielile părinţilor, trăsnăile copiilor, resentimentele dintre soţii demult căsătoriţi nu se deosebeau de ceea ce întâlneai în familia Vasa, ori la principii italieni, dar, prin contrast, meschinăria intereselor dădea măruntelor patimi proporţii uriaşe. Vieţile acelea priponite în fel şi chip îl făceau pe filosof să preţuiască din plin o viaţă lipsită de legături. Cu părerile oamenilor se petrecea acelaşi lucru ca şi cu fiinţele: se încadrau de îndată într-o categorie dinainte stabilită. Şi ghiceai pe cei ce aveau să socotească vinovaţi de toate relele veacului pe liberii-cugetători sau pe protestanţi şi pentru care Doamna Guvernatoare avea totdeauna dreptate. Ar fi putut să încheie propriile lor discuţii, să născocească în locul lor minciuni în privinţa bolii ruşinoase cu care se pricopsiseră în tinereţe, să prevadă felul cum vor încerca să tragă chiulul, sau mutra lor jignită când le va cere din partea lui Jean Myers niscai onorarii uitate. Ar fi putut să jure că nu se înşală niciodată cu privire la ceea ce zace-n ei.

Chilia stareţului Cordelierilor era, în mod paradoxal, singurul loc din oraş unde i se părea că arde făclia unei gândiri libere. Continuase să-l viziteze, mai întâi în chip de prieten şi apoi de medic. Se ducea rar, fiindcă nici unul dintre ei nu prea avea timp.

Când i s-a părut că s-ar cuveni să aibă şi el un duhovnic, Zénon l-a ales pe stareţ. Călugărul nu se omora cu predicile cucernice. Încântătoarea franceză pe care o vorbea îţi odihnea urechile după bălmăjeala flamandă. Conversaţia atingea toate subiectele, cu excepţia problemelor religioase, căci acea faţă bisericească se interesa mai ales de treburile obşteşti. Foarte bun prieten cu câţiva nobili ce se străduiau să lupte împotriva asupririi străine, îi aproba, temându-se însă ca nu cumva naţiunea belgiană să fie trecută prin foc şi sabie. Ori de câte ori Zénon îi repeta aceste pronosticuri, bătrânul Jean dădea din umeri: de când lumea şi pământul peştele cel mare îl înghiţise pe cel mic. Faptul că spaniolii voiau să pună noi dări pe alimente şi un impozit de unu la sută pe cap de om era totuşi supărător.

Sébastien Théus se întorcea târziu în casa de pe Quai-au-Bois, căci îi plăcea mai mult să se plimbe la aer în umezeala de pe străzi sau în afara oraşului, pe câmpia cenuşie, decât să stea în camera supraîncălzită. Într-o seară, în anotimpul când se

înnoptează devreme, ajungând acasă, pe când străbătea vestibulul, o văzu pe Catherine căutând nişte cearşafuri în scrinul de sub scară. Nu-şi lăsă treaba ca să-i lumineze calea, ca de obicei, şi ca să-i atingă, pe furiş, pulpana hainei când ajungeau în acelaşi colţ al coridorului. În bucătărie focul din vatră se stinsese. Zénon îşi aprinse lumânarea pe dibuite. Trupul călduţ încă al bătrânul Jean Myers era cuviincios întins pe masa din sala de alături. Catherine intră cu cearşaful ales pentru îngropăciune.

— Stăpânul a murit de dambla, zise.

Semăna cu femeile acelea cernite care spală morţii; le văzuse la treabă prin casele din Constantinopol, pe vremea când îl slujea pe sultan. Săvârşirea din viaţă a bătrânului medic nu-l prea mira. Însuşi Jean Myers se aştepta să i se suie podagra la inimă. Cu câteva săptămâni în urmă îşi făcuse în faţa notarului parohiei un testament împănat cu obişnuitele formule cucernice, prin care-şi lăsa averea lui Sébastien Théus, iar Catherinei, cât o trăi, o cameră sus la mansardă. Filosoful se uită mai cu luare-aminte la chipul schimonosit şi buhăit al răposatului. Un miros ciudat, o pată cafenie în colţul gurii îi treziră anumite bănuieli; se sui la el în odaie şi scotoci în cufăr. Conţinutul unei sticluţe mici scăzuse cu un deget. Zénon îşi aminti că într-o seară îi arătase bătrânului amestecul acela de venin şi otrăvuri vegetale pe care şi-l cumpărase dintr-o spiţerie, la Veneţia. Auzi un zgomot slab şi întoarse capul; Catherine stătea în prag şi-l pândea, aşa cum îl iscodise fără îndoială prin uşa bucătăriei când îi arătase magistrului său cele câteva lucruri adunate din călătoriile sale. O apucă de braţ; femeia căzu în genunchi vărsând un şuvoi nedesluşit de vorbe şi de lacrimi. Între două sughiţuri, repeta într-una:

— *Voor u heb ik het gedaan!* Pentru dumneata am făcut-o!

O îmbrânci cu asprime şi coborî să vegheze mortul. În felul lui, bătrânul Jean gustase din viaţă cu pricepere; bolile lui nu erau atât de grave încât să nu se mai fi putut bucura câteva luni de viaţa lui molcuţă; poate un an, sau chiar doi, în cel mai bun caz. Omorul acela stupid îl lipsea fără nicio noimă de modesta plăcere de a se afla pe lume. Bătrânul îi voise întotdeauna binele; Zénon se simţea cuprins de o amară şi cumplită milă faţă de el. Faţă de otrăvitoare era stăpânit de o furie zadarnică pe care răposatul însuşi n-ar fi resimţit-o chiar atât de puternic.

Jean Myers, cu toată dibăcia lui, slavă Domnului destul de mare, se străduise totdeauna să ia în zeflemea inepţiile lumii; această slujnică desfrânată, grăbită să îmbogăţească un bărbat căruia nu-i păsa de ea, i-ar fi furnizat, dacă ar mai fi trăit, subiectul unei istorioare hazlii. Aşa cum era acum, întins liniştit pe masa aceea, părea foarte departe de propria lui păţanie; fostul chirurg-bărbier îşi bătuse totdeauna joc de cei ce-şi închipuie că mai gândeşti sau mai suferi atunci când nu mai poţi umbla sau mistui.

Bătrânul a fost îngropat la Saint-Jacques, parohia lui. Întorcându-se de la înmormântare, Zénon a băgat de seamă că slujnica îi adusese în odaia stăpânului zdrenţele şi trusa de medic; făcuse focul şi pregătise cu grijă patul cel mare. Fără să spună nimic, şi-a dus lucrurile înapoi în cămăruţa unde locuia de când sosise.

De îndată ce a intrat în stăpânirea moştenirii, Zénon s-a lepădat de ea dăruind-o cu acte în regulă azilului Saint-Cosme, care ţinea de mănăstirea Cordelierilor. În oraş nu prea mai erau averi mari ca odinioară, donaţiile cucernice se cam răriseră; dărnicia domnului Théus a fost admirată, după cum şi nădăjduise. Casa lui Jean Myers urma să fie de aci înainte un azil de bătrâni infirmi; Catherine avea să locuiască acolo în chip de servitoare. Cu banii gheaţă trebuia să se dreagă o parte dintre clădirile vechiului azil Saint-Cosme; stareţul Cordelierilor, de care ţinea această instituţie, îl însărcina pe Zénon să înfiinţeze în sălile ce mai puteau fi locuite un dispensar pentru săracii mahalalei şi pentru ţăranii ce năpădeau oraşul în zilele de târg. Doi călugări au fost desemnaţi să-l ajute. Slujba aceasta era de asemenea prea neînsemnată ca să stârnească împotriva doctorului Théus invidia confraţilor; deocamdată ascunzătoarea era bună. Bătrâna catârcă a răposatului Jean Myers a fost adăpostită în grajdul azilului şi s-a hotărât ca grădinarul mănăstirii să aibă grijă de ea. Lui Zénon i s-a aşezat un pat într-o încăpere de la etaj, unde a dus o parte dintre cărţile fostului chirurg-bărbier; mâncarea i se aducea de la mănăstire.

Cu aceste reparaţii şi amenajări a trecut o iarnă; Zénon l-a convins pe stareţ să-l lase să instaleze o baie de aburi după moda nemţească şi i-a dat nişte însemnări cu privire la tratamentul cu aburi aplicat bolnavilor de reumatism şi vărsat.

Cunoştinţele lui în domeniul mecanicii i-au fost de folos în aşezarea ţevilor şi construirea unui cazan economic. În fostele grajduri ale familiei Ligre, pe strada Lânarilor, se stabilise un fierar; Zénon se ducea la el, mai pe seară, şi pilea, nituia, suda, ciocănea, sfătuindu-se mereu cu meşterul fierar şi cu ajutoarele sale. Băieţii din preajma locului, care se adunau acolo ca să-şi petreacă vremea, erau uimiţi de îndemânarea mâinilor sale firave.

Tocmai în perioada aceea lipsită de întâmplări neobişnuite a fost recunoscut pentru prima oară. Se afla singur în laborator după plecarea celor doi călugări; era zi de târg şi de la ceasurile trei după-amiază un şir întreg de oameni sărmani se tot perindase prin faţa lui, ca de obicei. A mai ciocănit cineva la uşă; era o bătrânică ce venea în fiecare sâmbătă ca să-şi vândă la oraş untul; voia să-i ceară medicului un leac contra sciaticii. Zénon luă de pe poliţă un borcan de piatră plin cu o alifie foarte tare. Se apropie de ea ca să-i explice cum s-o folosească. Deodată, zări în ochii ei albaştri şi spălăciţi o expresie de veselă uimire, datorită căreia o recunoscu la rându-i. Femeia lucrase la familia Ligre, la bucătărie, pe vremea când el era copil. Greete (îşi aduse deodată aminte şi numele ei) era măritată cu rândaşul care-l adusese acasă după ce fugise prima dată. Ţinea minte că Greete fusese bună cu el ori de câte ori se strecurase printre cratiţele şi străchinile ei; îl lăsa să ia de pe masă pâine caldă şi cocă crudă numai bună de băgat la cuptor. Femeia era gata să zică ceva, când Zénon îşi duse degetul la gură. Bătrâna Greete avea un fiu căruţaş care făcuse, când i se ivise prilejul, puţină contrabandă cu Franţa; bărbatul ei, bietul de el, era acum aproape paralizat, dar avusese de furcă pe vremuri cu seniorul de prin partea locului pentru câţiva saci cu mere furate dintr-o livadă ce ţinea de ferma lor. Ştia deci că uneori e cuminte să te ascunzi chiar dacă eşti bogat şi nobil, stirpe din care tot mai socotea că Zénon face parte. Tăcu, dar la plecare îi sărută mâna.

Întâmplarea aceasta ar fi trebuit să-l îngrijoreze, căci îi dovedea că în fiecare zi puteau să-l mai recunoască şi alţii; resimţi însă, dimpotrivă, o plăcere ce-l uimi şi pe el. Îşi zicea desigur că acolo, lângă zidurile oraşului, spre Saint-Pierre-de-la-Digue, se afla o fermă mică unde ar putea să petreacă o noapte în caz de primejdie şi un căruţaş al cărui cal şi a cărui căruţă i-ar

putea fi de folos. Dar astea nu erau decât tertipuri de-ale lui. Copilul acela la care nu se mai gândea, făptura aceea micuţă pe care era firesc şi totuşi, într-o anumită privinţă, absurd s-o asimilezi cu Zénon cel de astăzi, iată că se găsise cineva să şi-o amintească îndeajuns încât s-o recunoască într-însul şi să-i întărească astfel simţământul propriei sale existenţe. Între el şi o altă fiinţă omenească se statornicise o legătură, slabă ce-i drept, dar care nu ţinea de gândire, ca în cazul raporturilor lui cu stareţul, nici de simţuri, ca în rarele relaţii senzuale pe care şi le mai îngăduia. Greete se întoarse aproape în fiecare săptămână pentru ca Zénon să-i îngrijească neputinţele ei de femeie bătrână, dar rareori i se întâmpla să nu-i aducă şi câte un dar, nişte unt învelit într-o frunză, o bucată de plăcintă făcută de ea sau vreun pumn de castane. Şi în timp ce Zénon mânca, se uita la el cu ochii ei voioşi de bătrânică. Între ei se înfiripase intimitatea ce ia naştere dintr-o taină păzită cu străşnicie.

PRĂPASTIA

Puţin câte puţin, aşa după cum un om care primeşte în fiecare zi o anumită hrană ajunge până la urmă să-şi modifice însăşi substanţa sa, ba chiar şi înfăţişarea, să se îngraşe de pildă sau să slăbească, dobândind din acea mâncare o oarecare putere sau nişte boli de care habar n-avea, în Zénon se petreceau nişte schimbări aproape imperceptibile, rod al noilor sale obiceiuri. Dar, de îndată ce-şi îndrepta privirea asupră-şi, deosebirea dintre ieri şi azi dispărea; practica medicina aşa cum făcuse întotdeauna şi n-avea nicio importanţă dacă bolnavii săi erau nişte zdrenţăroşi sau nişte principi. Sébastien Théus era un nume născocit, dar nici dreptul de a-şi zice Zénon nu i se părea mai întemeiat. *Non habet nomen proprium*[13]: făcea parte dintre acei oameni care nu încetează niciodată să se tot mire că au un nume, aşa cum te miri când treci prin faţa unei oglinzi şi vezi că ai un chip, şi tocmai acel chip, anume. Viaţa lui era clandestină şi supusă anumitor constrângeri; totdeauna fusese aşa. Nu-şi mărturisea gândurile la care ţinea cel mai mult, dar ştia de o bună bucată de vreme că acela ce-şi primejduieşte viaţa din cauza vorbelor rostite e un prost, de vreme ce e atât de uşor să-i laşi pe ceilalţi să se slujească de gâtlejul şi limba lor şi să alcătuiască sunete. Rarele lui crize de vorbărie fuseseră doar ca dezmăţul pentru un om cumpătat. Trăia aproape izolat în azilul Saint-Cosme, prizonier al unui oraş, şi în oraşul cu pricina prizonier al unui cartier, iar în acel cartier al câtorva camere ce dădeau pe de o parte spre grădina de zarzavat şi acareturile unei mănăstiri şi pe de altă parte spre un perete gol-goluţ. Ieşea când şi când să se plimbe şi să caute ierburi de leac, trecând mereu pe aceleaşi ogoare arate şi pe aceleaşi drumuri, pe lângă aceleaşi pădurici şi la poalele aceloraşi dune, şi zâmbea cu oarecare amărăciune de acest du-te-vino de gâză ce umblă de colo-colo, pe o palmă de pământ, Dumnezeu ştie de ce. Îngustarea spaţiului, repetarea aproape mecanică a anumitor gesturi se producea ori de câte ori îşi încorda toate însuşirile în vederea îndeplinirii unei singure sarcini precise şi folositoare. Viaţa lui sedentară îl copleşea ca o pedeapsă cu închisoarea pe care, din spirit de prevedere, şi-ar fi dat-o singur, dar care putea fi oricând ridicată; de multe ori până acum se mai stabilise tot

[13] Nu are nume propriu (lat.).

astfel şi pe alte meleaguri, pentru un timp sau, după cum credea el, pentru totdeauna, ca un om ce are drept de cetate pretutindeni şi nicăieri. Nimic nu dovedea că mâine nu-şi putea relua viaţa rătăcitoare ce-i fusese hărăzită şi pe care şi-o alesese chiar el. Şi, cu toate acestea, soarta lui se pusese în mişcare; ceva se schimba fără ştirea lui. Îi lipseau punctele de reper şi nu reuşea să calculeze cu precizie deriva, asemenea unui om ce înoată împotriva curentului într-o noapte întunecoasă.

Chiar cu câtva timp în urmă, descurcându-se de bine de rău prin păienjenişul străduţelor din Bruges, crezuse că popasul acela, departe de drumul mare al ambiţiei şi ştiinţei, îl va odihni întrucâtva după treizeci şi cinci de ani de vânzoleală. Nădăjduia să-şi afle aici şubreda siguranţă a unei fiare pe care o linişteşte îngustimea şi întunericul din vizuina unde s-a cuibărit. Se înşelase. Viaţa aceea încremenită clocotea pe loc; simţământul că se petrec lucruri aproape înfiorătoare vuia ca un râu subpământean. Neliniştea ce-i strângea inima nu semăna cu aceea a unui filosof prigonit din pricina cărţilor sale. Îşi închipuise că timpul avea să atârne greu ca plumbul pe grumajii lui şi când colo, aluneca şi se fărâmiţa ca bobitele de argint viu. Orele, zilele şi lunile încetaseră să se mai supună semnelor de pe ceasornice şi chiar mişcării aştrilor. Uneori i se părea că a stat toată viaţa la Bruges, alteori că abia în ajun s-a întors acolo. Locurile o luau şi ele razna; depărtările, ca şi zilele, se ştergeau. Măcelarul ăsta, negustorul acela care-şi lăuda marfa ar fi putut fi la fel de bine cel din Avignon sau cel din Vadstena; pe calul de colo bătut cu biciul, l-a văzut căzând grămadă pe o stradă din Adrianopole; beţivanul de colo începuse să înjure şi să verse la Montpellier; copilaşul ce scâncea în braţele unei doici se născuse la Bologna cu douăzeci şi cinci de ani în urmă; cântarea de slavă de la începutul liturghiei de duminică, la care se ducea cu sfinţenie, o auzise într-o biserică din Cracovia, cu cinci ierni înainte. Arareori se gândea la întâmplările din trecutul său, şterse acum ca nişte vise. Câteodată, fără vreo pricină anume, o vedea din nou pe femeia însărcinată pe care, într-un târg din Languedoc, consimţise să o ajute să lepede, în ciuda jurământului hipocratic, ca s-o cruţe de o moarte ruşinoasă la întoarcerea soţului gelos, sau vedea aievea strâmbătura Majestăţii-sale regelui Suediei când îşi lua doctoria, sau pe

slujitorul lui, Alei, ţinându-i catârca de căpăstru pe când trecea prin vadul unui râu, între Ulm şi Constance, sau pe vărul Henri-Maximilien care poate că şi murise. Un drumeag de ţară, unde băltoacele nu se zvântau nici în toiul verii, îi aducea aminte de un oarecare Perrotin ce-l pândise pe ploaie, la marginea unui drum pustiu, a doua zi după o ceartă ale cărei pricini nu le mai ştia. I se înfăţişau din nou două trupuri încleştate în glod, tăişul sclipitor al cuţitului căzut şi Perrotin, înjunghiat chiar de şişul lui, slăbind strânsoarea, prefăcându-se el însuşi în glod şi ţărână. Povestea aceea nu mai avea nicio însemnătate, şi, chiar dacă leşul moale şi cald ar fi fost al unui învăţăcel de douăzeci de ani, tot n-ar mai fi avut vreo importanţă. Zénon, care acum umbla cu pas grăbit pe caldarâmul lunecos din Bruges, simţea cum îl străbate, asemenea vântului venit din largul mării, ce trecea nestingherit prin hainele lui roase, talazul miilor de fiinţe ce mai stătuseră cândva pe acel loc al globului sau vor urma până la cumplitul cataclism căruia i se zice sfârşitul lumii; umbrele lor treceau fără să-l vadă prin trupul unui om care nu era încă pe vremea când ele trăiau sau care nu va mai fi atunci când ele vor exista. Mulţimea asta de larve creştea neîncetat cu fiecare ins întâlnit pe stradă în urmă cu câteva clipe, zărit cu coada ochiului, apoi aruncat de îndată în masa fără chip a ceea ce a şi trecut. Timpul, spaţiul, substanţa îşi pierdeau atributele care pentru noi sunt chiar graniţele lor; forma nu mai era decât coaja zdrenţuită a substanţei; substanţa se scurgea într-un glod ce nu era totuşi contrariul ei; timpul şi veşnicia ajunseseră unul şi acelaşi lucru, ca un şuvoi de apă neagră curgând în mijlocul unei pânze de apă neagră, neclintită. Zénon se scufunda în aceste vedenii ca un creştin într-o meditaţie despre Dumnezeu.

Gândurile lunecau şi ele. Faptul de a gândi îl interesa acum mai mult chiar decât îndoielnicele rezultate ale gândirii însăşi. Se cerceta pe sine în timp ce gândea, aşa cum ar fi putut să-şi numere cu degetul la încheietura mâinii pulsaţiile arterei radiale, sau pe sub coaste acel du-te-vino al răsuflării sale. Toată viaţa rămăsese uimit în faţa capacităţii ideilor de a se aglomera la rece, asemenea cristalelor, alcătuind construcţii ciudate şi vane, de a creşte ca nişte tumori ce înghit trupul care le-a dat naştere, sau de a dobândi în chip monstruos anumite trăsături ale persoanei umane, ca acele mase inerte născute de unele femei, mase care, la urma urmelor, nu-s decât materie

pierdută în visări. Multe dintre produsele minţii omeneşti nu erau nici ele decât nişte pocitanii. Alte noţiuni, mai proprii şi mai precise, măiestrite parcă de un meşter bun, erau ca nişte obiecte care de departe îţi iau ochii; le tot admirai unghiurile şi paralelele; şi totuşi, nu erau altceva decât gratiile în spatele cărora înţelegerea se închide singură, iar rugina greşelii rodea deja fierăria aceea abstractă. Când şi când, omul fremăta de parcă s-ar fi aflat în preajma unei transmutaţii; în creuzetul creierului omenesc părea că ia naştere un grăuncior de aur; nu se ajungea însă decât la un echivalent; ca în experienţele necinstite prin care alchimiştii de la curte se căznesc să le dovedească regeştilor lor clienţi că au descoperit ceva, aurul din fundul retortei era doar un ducat banal ce trecuse din mână în mână şi fusese vârât acolo înainte de topire. Noţiunile mureau ca şi oamenii; timp de o jumătate de veac văzuse prăpădindu-se mai multe generaţii de idei.

În mintea lui se ivea o metaforă mai fluidă, datorată călătoriilor sale de odinioară pe mare. Filosoful care încerca să cuprindă judecata omenească în ansamblul ei vedea sub el o masă supusă unor curbe calculabile, străbătută de curenţi a căror hartă s-ar fi putut desena, brăzdată de cute adânci, pricinuite de apăsarea aerului şi de greoaia inerţie a apelor. Chipurile dobândite de spirit se asemănau cu uriaşele forme născute din apa nediferenţiată ce se înfruntă şi se înlocuiesc unele pe altele la suprafaţa genunii; până la urmă fiecare concept se prăbuşea în opusul său ca două valuri ce se ciocnesc contopindu-se întruna în aceeaşi spumă albă. Zénon privea aceste talazuri neorânduite ce treceau şi luau cu ele ca pe nişte epave cele câteva adevăruri palpabile de care credem că suntem siguri. Uneori i se părea că zăreşte sub val o substanţă nemişcată care ar fi pentru idei ceea ce ideile sunt pentru cuvinte. Nimic nu dovedea însă că acest substrat ar fi ultimul strat, nici că sub această fixitate nu s-ar ascunde o mişcare prea rapidă pentru inteligenţa umană. De când renunţase să-şi dea la iveală prin viu grai gândurile sau să le aştearnă pe hârtie pentru tejghelele librarilor, avusese răgazul să purceadă mai adânc ca oricând întru căutarea conceptelor pure. Acum, renunţa temporar chiar la concepte, în favoarea unei cercetări mai amănunţite; îşi ţinea gândirea în frâu, aşa cum îţi ţii răsuflarea,

ca să auzi mai bine zgomotul unor roţi ce se învârtesc atât de repede, încât nici măcar nu-ţi mai dai seama că se învârtesc.

Din universul ideilor, se întorcea în universul mai opac al substanţei cuprinse şi delimitate în câte o formă. Ghemuit într-un ungher, la el în odaie, nu-şi mai irosea ceasurile de veghe în strădania de a dobândi o concepţie mai justă cu privire la raporturile dintre lucruri, ci în meditaţii neformulate asupra naturii lucrurilor. Corecta astfel acel viciu al gândirii ce constă din a înhăţa obiectele ca să te slujeşti de ele, sau dimpotrivă, din a le arunca, fără să examinezi mai îndeaproape substanţa specifică din care sunt făcute. Astfel, pentru el, apa fusese o băutură ce-ţi astâmpără setea şi un lichid ce te spală, o parte integrantă a universului creat de Demiurgul creştin la care se referise canonicul Bartholommé Campanus, când îi vorbise despre duhul care pluteşte deasupra apelor, elementul esenţial al hidraulicii lui Arhimede sau al fizicii lui Thales sau simbolul alchimist al uneia dintre forţele ce se îndreaptă în jos. Îi calculase deplasările, măsurase doze, aşteptase ca picăturile să se adune din nou în ţevile alambicelor. Acum, renunţând pentru o bucată de vreme la cercetarea care din afară distruge şi singularizează, în favoarea viziunii interioare a filosofului ermetic, lăsa apa ce se află în toate să-i năpădească odaia ca talazurile potopului. Lada şi scăunelul pluteau; zidurile crăpau de apăsarea apei. Ceda acestui flux ce ia toate formele, dar refuza să se lase constrâns de ele; experimenta modificările stării păturii de apă ce se preschimbă în aburi şi a ploii ce se preschimbă în zăpadă; îşi însuşea nemişcarea vremelnică a îngheţului sau lunecarea piezişă şi inexplicabilă a picăturii limpezi pe geam, provocare fluidă adresată rămăşagurilor celor ce calculează. Se desprindea de senzaţiile de căldură şi frig legate de trup; îl lua apa, leş nesimţitor ca o grămadă de alge. Când se întorcea în trupul lui dădea din nou peste elementul apă, urina din vezică, saliva de pe buze, apa, prezentă şi în lichidul numit sânge. Ajungea apoi, o dată mai mult, la elementul din care i se păruse întotdeauna că este şi el o părticică, îşi înturna gândurile către foc, simţea în el căldura molcomă şi plăcută ce ne este hărăzită şi nouă ca şi animalelor ce umblă pe pământ sau păsărilor ce străbat cerul. Se gândea la jarul mistuitor al bolilor pe care adesea se străduise zadarnic să-

l stingă. Descoperea saltul lacom al flăcării ce se aprinde, bucuria sângerie a focului când arde şi sfârşitul său ca cenuşă neagră. Îndrăznind să meargă mai departe, se contopea cu necruţătoarea văpaie care nimiceşte tot ceea ce atinge; se gândea la ruguri, aşa cum le văzuse cu prilejul unei execuţii într-un orăşel din ţinutul Léon, în timpul căreia pieriseră patru evrei învinuiţi că ar fi îmbrăţişat făţarnic religia creştină, fără să se fi lepădat totuşi de rânduielile moştenite de la străbunii lor, precum şi un eretic ce nega puterea sfintelor taine. Îşi închipuia acea durere prea cumplită ca să poată fi cuprinsă în vorbe omeneşti; era însuşi omul căruia i se umpleau nările cu mirosul propriului său trup ars; tuşea, învăluit în fumul pe care nu va mai apuca să-l vadă împrăştiindu-se. Vedea un picior înnegrit ridicându-se drept, cu articulaţiile cuprinse de flăcări, ca o creangă răsucindu-se sub prichiciul vetrei; era totodată pătruns de gândul că focul şi lemnul n-au nicio vină. Îşi aducea aminte că a doua zi după execuţia de la Astorga mersese cu bătrânul călugăr alchimist Don Blas de Vela pe locul pârjolit ce i-l amintea pe cel al cărbunarilor; învăţatul Jacobit se aplecase ca să adune grijuliu dintre tăciunii stinşi oscioarele uşoare şi albite, căutând printre ele acel *luz* al tradiţiei ebraice pe care flăcările nu-l pot mistui şi-n care se află sămânţa învierii. Odinioară zâmbise în faţa acestor superstiţii de cabalist. Trecându-l năduşelile de groază, îşi ridica privirea şi, dacă noaptea era destul de senină, se uita pe fereastră la scânteierea inaccesibilă a stelelor cu un fel de dragoste rece.

Orice ar fi făcut, meditaţia lui se întorcea la trup, principalul său obiect de studiu. Ştia că bagajul lui de medic era alcătuit jumătate din îndemânarea mâinilor şi jumătate din reţete empirice la care se adăugau descoperiri, şi ele tot experimentale, ce-l duceau, la rândul lor, la nişte concluzii teoretice tot provizorii; un dram de observaţie filtrată prin raţiune valora în acest domeniu mai mult decât o tonă de iluzii. Şi totuşi, după atâţia ani petrecuţi în cercetarea maşinăriei omeneşti, îi era ciudă pe el însuşi că nu pornise cu şi mai multă îndrăzneală la explorarea acestui regat cu graniţe de piele al cărui rege ne credem şi unde nu suntem decât prizonieri. La Eyub, dervişul Darazi, cu care se împrietenise, îi împărtăşise metodele lui dobândite în Persia, într-o mănăstire eretică, deoarece Mahomed, ca şi Hristos, îşi are disidenţii săi. În

chiţimia sa din Bruges, relua cercetările începute odinioară în fundul unei curţi unde susura un izvoraş. Cercetările acestea îl duceau mult mai departe decât oricare dintre experienţele sale *in anima vili*[14]. Culcat pe spate, încordându-şi muşchii pântecelui, umflându-şi coşul pieptului unde se zbate animalul acela sperios căruia îi zicem inimă, îşi umplea cu grijă plămânii cu aer, ajungând cu bună ştiinţă să nu mai fie decât un sac de aer cumpănind forţele cerului. Darazi îl sfătuise să respire astfel până la însăşi rădăcina fiinţei sale. Mai făcuse cu dervişul şi experienţa contrară, anume aceea privind primele efecte ale strangulării lente. Ridica braţul, uimit că porunca s-a dat şi a fost primită fără ca el să ştie precis cine e stăpânul mai ascultat decât el însuşi care semnează acest ordin; constatase într-adevăr de mii de ori că voinţa gândită numai, fie şi cu toată puterea intelectuală adunată în el, nu e în stare să-l facă să clipească sau să-şi încrunte sprâncenele, după cum rugăminţile unui copil nu pot nicicând urni din loc pietroaiele. Ca să facă una ca asta era nevoie de aprobarea tăcută a unei părţi din el însuşi mult mai învecinată cu prăpastia trupului. Meticulos, aşa cum desprinzi fibrele unei tulpini, desprindea unele de altele aceste diferite forme ale voinţei.

Regla cât mai bine cu putinţă mişcările complicate ale creierului său în plină funcţionare, aşa cum un muncitor atinge cu grijă roţile unei maşinării pe care n-a montat-o el însuşi şi ale cărei stricăciuni n-ar şti să le repare; Colas Gheel îşi cunoştea mai bine războaiele de ţesut decât îşi ştia el gingaşele mişcări ale maşinăriei de cântărit lucrurile lumii acesteia, adăpostită sub propriul său craniu. Pulsul, căruia îi studiase cu atâta stăruinţă bătăile, habar n-avea de poruncile pornite de la forul gândirii, dar se zbătea sub impulsul unor temeri sau dureri pe care intelectul său nu se înjosea să le înregistreze. Unealta sexului se supunea, dar acel gest săvârşit cu bună ştiinţă îl aducea timp de o clipită într-o stare pe care voinţa lui n-o mai putea controla. Tot astfel, o dată sau de două ori în viaţa lui izvorul lacrimilor ţâşnise în chip ruşinos şi în ciuda voinţei sale. Mai alchimist decât reuşise el vreodată să fie, stomacul său înfăptuia transmutaţia unor cadavre de animale sau de plante în materie vie, despărţind fără ajutorul lui ceea ce este folositor de ceea ce

[14] În sufletul celui josnic (lat.).

nu este. *Ignis inferioris Naturae*[15]; spiralele de noroi castaniu încolăcite cu măiestrie, fumegând încă de pe urma fierberii la care fuseseră supuse în tiparele lor, oala de pământ plină cu un fluid bogat în amoniac şi acid nitric erau dovada vizibilă şi urât mirositoare a transformărilor petrecute în nişte laboratoare unde noi nu intervenim. Lui Zénon i se părea că dezgustul celor rafinaţi precum şi râsul grosolan al celor inculţi se datorau nu atât faptului că aceste obiecte ne scârbesc simţurile, cât mai degrabă scârbei noastre faţă de rutina tainică şi inevitabilă a trupului. Coborând mai adânc în opaca beznă interioară, îşi îndrepta atenţia asupra armăturii stabile a oaselor ascunse sub carne, oase ce vor ţine mai mult ca el şi vor fi peste veacuri singura mărturie a trecerii lui prin viaţă. Se contopea cu materia lor minerală, refractară la pasiunile şi emoţiile lui de om. Acoperindu-se apoi cu acea carne provizorie pe care o trăgea peste el ca pe-o perdea, culcat drept ca o scândură pe cearşaful gros de pe pat, se privea pe sine, când dilatând dinadins imaginea acestei insuliţe de viaţă ce se afla în stăpânirea lui, a acestui continent prost explorat la antipozii căruia i se aflau picioarele, când, dimpotrivă, micşorându-se până ajungea doar un punct în uriaşul tot. Folosindu-se de reţetele lui Darazi, încerca să-şi mute conştiinţa din creier în alte regiuni ale trupului, cam aşa cum se deplasează uneori capitala unui regat într-o provincie îndepărtată. Se străduia să îndrepte ici-colo câte-o rază de lumină în aceste galerii întunecoase.

Pe vremuri, în tovărăşia lui Jean Myers, îşi bătuse joc de habotnicii care vedeau în maşina omenească dovada evidentă a existenţei unui Dumnezeu-Făurar, dar respectul ateilor faţă de această capodoperă întâmplătoare, cum socotesc ei a fi natura omului, i se părea acum la fel de caraghios. Trupul acesta înzestrat cu atâtea puteri tainice era supus stricăciunii; chiar el, în ceasurile de mare îndrăzneală, începuse să viseze la un automat mai puţin rudimentar decât omul. Învârtind şi sucind în minte pentagonul simţurilor noastre, îndrăznise să postuleze alte construcţii, mai savante, unde universul să se oglindească mai complet. Lista celor nouă porţi ale percepţiei, deschise în opacitatea trupului, listă pe care Darazi i-o spusese odinioară pe de rost, îndoindu-şi una după alta falangele degetelor sale gălbui, i se păruse la început o grosolană încercare de clasificare

[15] Focul din centrul Pământului (lat.).

a unui anatomist pe jumătate barbar; acea clasificare îi atrăsese totuşi atenţia asupra şubrezeniei căilor de care depindem pentru a cunoaşte şi a trăi. Suntem atât de neputincioşi, încât e de ajuns să ni se înfunde două găuri ca să ni se zăvorască universul sunetelor, şi alte două căi de acces ca să se înstăpânească bezna. Dacă un căluş astupă trei dintre aceste deschizături aşa de apropiate una de alta încât le poţi uşor cuprinde cu palma, s-a zis cu animalul a cărui viaţă depinde doar de o răsuflare. Învelişul stânjenitor ce trebuie spălat, îndopat, încălzit la gura sobei sau sub blana unui animal mort, culcat seara ca un copil sau ca un bătrân nătâng, îi slujea întregii naturi şi mai ales societăţii oamenilor drept ostatic împotriva lui. În carnea şi pielea asta va suferi poate chinurile torturii; slăbirea acestor balamale îl va împiedica într-o bună zi să-şi încheie în chip potrivit ideea abia schiţată. Dacă rezultatele gândirii lui, pe care din comoditate o despărţea de restul materiei ce-l alcătuia, i se păreau uneori suspecte, aceasta se datora mai ales faptului că infirmul acela depindea de serviciile trupului. Se săturase de un atare amestec de flacără nestatornică şi de lut grosolan. *Exitus rationalis*[16]: îl ispitea o soluţie, poruncitoare ca mâncărimile; un dezgust, poate o trufie, îl îndemna să facă gestul de a pune capăt tuturor strădaniilor. Dădea din cap, grav, ca în faţa unui bolnav care cere prea devreme o doctorie sau un fel de mâncare. Va avea oricând prilejul să piară împreună cu acest reazăm greoi, sau să-şi urmeze fără el o viaţă imprevizibilă şi lipsită de substanţă, nu neapărat mai bună decât cea pe care a dus-o în trup.

Riguros, aproape fără tragere de inimă, călătorul aflat la capătul unei etape de peste cincizeci de ani se silea pentru prima dată în viaţa lui s-o apuce din nou în minte pe drumurile străbătute, deosebind ceea ce fusese întâmplător de ceea ce fusese voit sau necesar, străduindu-se să descurce puţinul ce părea că izvorâse din el însuşi de tot ce ţinea nemijlocit de condiţia lui de om. Nimic nu era întru totul asemănător, dar nici întru totul opus faţă de ceea ce voise sau gândise în prealabil. Eroarea lua naştere când din cauza vreunui element a cărui prezenţă n-o pusese la socoteală, când dintr-o greşeală grosolană cu privire la aprecierea timpului care se dovedise mai

[16] Soluţie raţională (lat.).

scurt sau mai lung decât îl arată ceasornicele. La douăzeci de ani se crezuse eliberat de rutina sau prejudecăţile ce ne paralizează faptele şi pun stavile gândirii noastre, dar îşi petrecuse mai apoi viaţa dobândind fărâmă cu fărâmă acea libertate a cărei sumă totală îşi închipuise că o are dintru început. Nu eşti liber atâta timp cât doreşti, vrei, tremuri de frică, poate chiar atâta timp cât trăieşti. Medic, alchimist, artificier, astrolog fusese, vrând-nevrând, sluga vremii sale; îngăduise veacului său să impună gândirii lui anumite curbe. Mânat de ură faţă de neadevăr, dar şi dintr-o anumită asprime a firii sale, se amestecase în fel de fel de conflicte de idei în care un *Da* nesăbuit îi răspunde unui *Nu* tâmpit. Omul acesta prevăzător se pomenise judecând mai odioase crimele şi mai stupide superstiţiile acelor state sau acelor principi ce-i ameninţau lui viaţa sau îi ardeau cărţile; dimpotrivă, i se întâmplase să exagereze valoarea unui nătâng purtând mitră, coroană sau tiară, dacă sub oblăduirea acestuia i-ar fi fost cu putinţă să treacă de la gândire la fapte. Dorinţa de a îmbina, de a preface, de a stăpâni măcar o părticică din natura lucrurilor îl făcuse să se ţină de pulpana mai-marilor acestei lumi, înălţând castele pe nisip şi făurind teorii spulberate de vânt. Făcea bilanţul himerelor sale. La Sublima Poartă, datorită prieteniei atotputernicului şi nefericitului Ibrahim, vizirul Sultanului, nădăjduise să ducă la bun sfârşit planul său de a seca mlaştinile din împrejurimile oraşului Adrianopole; dorea din tot sufletul să înfăptuiască o reformă raţională a spitalului Ienicerilor; prin grija lui începuseră să se răscumpere de ici de colo manuscrisele de mare preţ ale medicilor şi astronomilor greci, dobândite odinioară de învăţaţii arabi, unde, alături de multă umplutură, se află uneori şi câte un adevăr demn de a fi redescoperit. Existase mai cu seamă un anumit exemplar din tratatul lui Dioscoride, cuprinzând fragmente mai vechi din Crateüas, şi care din întâmplare era în stăpânirea evreului Hamon, colegul lui în slujba Sultanului... Sângeroasa prăbuşire a lui Ibrahim a năruit toate aceste planuri şi dezgustul stârnit de o asemenea nenorocire, după atâtea altele, destrămase până şi amintirea nefericitelor începuturi ale proiectului. Dăduse din umeri când fricoşii burghezi din Basel refuzaseră să-i dea o catedră, speriaţi de zvonurile că ar fi sodomist şi vrăjitor. (Fusese la vremea lui şi una şi alta, dar cuvintele nu corespund faptelor; ele traduc doar

părerea pe care o are gloata despre aceste fapte.) Totuşi, multă vreme, ori de câte ori se pomenea despre oamenii aceia simţea un gust amar în gură. Îi păruse extraordinar de rău că ajunsese prea târziu la Augsburg ca să capete de la puternicii Fuggers o slujbă de medic al minelor, datorită căreia ar fi putut cerceta bolile oamenilor ce muncesc sub pământ, supuşi puternicilor influenţe metalice ale lui Saturn şi Mercur. Prevăzuse în direcţia aceasta nişte posibilităţi de îngrijiri medicale şi nişte combinaţii nemaipomenite. Şi, desigur, îşi dădea bine seama că ambiţiile lui fuseseră folositoare, căci într-un anumit sens îi purtaseră spiritul dintr-un loc într-altul; e mai bine să nu te apropii prea devreme de veşnica nemişcare. Totuşi, văzută de departe, toată agitaţia aceea i se părea o furtună de nisip.

La fel stăteau lucrurile şi în domeniul atât de complicat al plăcerilor trupeşti: şi le alesese pe cele mai tainice şi mai primejdioase, cel puţin pe meleagurile creştine şi în vremurile când întâmplarea îi hărăzise să trăiască; poate că nu le căutase decât tocmai fiindcă taina şi opreliştea le preschimbau într-o sălbatică sfărâmare a obiceiurilor, într-o scufundare în tărâmul ce clocoteşte sub pojghiţa lucrurilor ce se văd şi se îngăduie. Sau poate că alegerea lui se datora unei dorinţe tot atât de simple şi de neînţeles ca aceea stârnită de un fruct mai degrabă decât de altul: puţin îi păsa. N-avea însemnătate decât faptul că, la el, dezmăţul, precum şi ambiţia se iviseră doar rareori şi pentru scurt timp, ca şi când în firea lui ar fi fost ceva care se sătura repede de toate câte i le-ar fi putut dezvălui sau dărui patimile. Acel clocot ciudat căruia predicatorii îi dau numele, de altfel nu prea nepotrivit, de desfrâu, sfida cercetarea prin varietatea substanţelor ce-l alcătuiesc şi se desfac la rândul lor în alte componente deloc simple. În treaba asta se amesteca şi dragostea, mai rar poate decât se crede, dar nici dragostea nu este o noţiune pură. După cum ambiţia cea mai deşănţată e tot un vis al minţii ce se străduieşte să îmbine sau să schimbe lucrurile, trupul, prin îndrăzneala sa, îşi însuşeşte curiozitatea minţii şi o ia razna după cum îi place; vinul desfrâului îşi trage tăria atât din zeama sufletului, cât şi dintr-a trupului. Foarte adesea asociase fără niciun temei dorul după un trup tânăr cu intenţia vană de a-şi forma într-o zi un discipol desăvârşit. Se mai amestecaseră şi alte sentimente pe care toţi oamenii le încearcă şi le mărturisesc. Fray Juan la Léon şi François Rondelet

la Montpellier fuseseră nişte fraţi care îi muriseră de tineri; faţă de sluga sa, Alei, şi mai târziu faţă de Gerhart, la Lübeck, avusese dragostea unui tată pentru fiii lui. Aceste pasiuni atât de răscolitoare i se păruseră o părticică inalienabilă din libertatea sa de bărbat: de abia acum, fără ele, se simţea cu adevărat liber.

Aceleaşi constatări se aplicau şi femeilor cu care avusese legături trupeşti. Nu-şi bătea capul să găsească pricinile acestor scurte iubiri, mai de preţ poate decât celelalte, tocmai pentru că luaseră fiinţă într-un mod mai puţin spontan. Să fi fost oare o dorinţă neaşteptată în faţa contururilor specifice unui trup, nevoia totalei odihne pe care ţi-o dă uneori speţa femeiască, o josnică imitare a obiceiurilor, sau, mai bine ascuns decât o iubire sau un viciu, dorul nedesluşit de a pune la încercare învăţămintele ermetice cu privire la cuplul desăvârşit ce alcătuieşte din nou în sine însuşi anticul androgin? Mai bine ar fi să spună pur şi simplu că-n ziua aceea întâmplarea luase chip de femeie. Cu treizeci de ani în urmă, în Alger, din milă faţă de tinereţea ei deznădăjduită, cumpărase o fată de neam bun, de curând răpită de pe o plajă din împrejurimile Valenciei de nişte piraţi. Avea de gând s-o trimită în Spania de îndată ce se va putea. Totuşi, în căsuţa strâmtă de pe ţărmul barbarilor, între ei se stabili o intimitate ce semăna destul de mult cu căsnicia. Fusese singura dată când avusese de-a face cu o fecioară; din prima lor îmbrăţişare îi rămăsese nu atât amintirea unei izbânzi, cât a unei fiinţe pe care fusese nevoit s-o liniştească şi s-o panseze. Timp de câteva săptămâni, avusese lângă el în pat şi la masă această femeie cam morocănoasă, ce-i purta recunoştinţă ca unui sfânt. I-o încredinţase fără păreri de rău unui preot francez gata să se îmbarce în drum spre Port-Vendres cu un mic grup de prizonieri bărbaţi şi femei ce se înapoiau acasă, în ţara lor. Suma de bani destul de modestă pe care i-o dăduse îi va fi ajuns fără îndoială să se întoarcă uşor în satul ei de baştină... Mai târziu, sub zidurile Budapestei i se dăduse, împreună cu partea lui de pradă, o unguroaică tânără şi aspră; o luase ca să nu se singularizeze şi mai mult într-o tabără unde numele şi înfăţişarea lui băteau oarecum la ochi şi unde, orice ar fi gândit în sinea lui despre dogmele bisericii, fiind totuşi creştin, se simţea în stare de inferioritate. Lui nici nu i-ar fi trecut prin minte să se folosească de drepturile dobândite astfel, dacă ea n-

ar fi fost atât de dornică să-şi joace rolul de pradă. I se părea că nicicând nu gustase mai deplin din darurile Evei... În dimineaţa cu pricina intrase în oraş în urma ofiţerilor Sultanului. La scurt timp după întoarcerea sa în tabără află că, în lipsa lui, se poruncise oamenilor să se descotorosească de robii şi de prăzile ce încurcau armata; leşuri şi boccele cu pânzeturi pluteau încă pe firul apei... Închipuindu-şi trupul acela înflăcărat ce se răcise atât de repede, se scârbise pentru multă vreme de orice apropiere trupească. Apoi, se întorsese iarăşi în câmpiile pârjolite, străjuite de statui din sare şi îngeri cu plete lungi...

În Ţara de la Miazănoapte, când se întorsese din lungile sale călătorii până în preajma ţinuturilor polare, stăpâna din Frösö îl primise boiereşte. La ea, totul era frumos, trupu-i înalt, pielea-i albă, mâinile acelea îndemânatice când oblojeau rănile sau ştergeau sudoarea bolnavilor de friguri, pasul uşor cu care călca pe pământul reavăn al pădurii, seninătatea cu care-şi ridica poala rochiei de postav şi-şi scotea la iveală pulpele goale când străbătea prin vaduri apele repezi. Cunoscătoare a tainelor vrăjitoarelor lapone, îl dusese în colibele de la marginea mlaştinilor unde se săvârşeau inhalaţii şi băi magice însoţite de cântări... Seara, în micul ei conac de la Frösö, îi pusese pe masa acoperită cu un ştergar alb pâine de secară şi sare, poame şi carne afumată; venise lângă el, în patul mare din camera de oaspeţi, cu calma neruşinare a unei soţii. Era văduvă şi de Sfântul Martin avea de gând să-şi aleagă drept soţ un gospodar de prin vecini, ca nu cumva moşia să ajungă sub oblăduirea fraţilor ei mai mari. N-ar fi depins decât de el să-şi practice meseria în această provincie întinsă cât un regat, să-şi scrie tratatele la gura sobei, să se urce seara în turnuleţ şi să cerceteze stelele... Totuşi, după vreo opt sau zece zile de vară, care pe-acolo nu-s decât o singură zi fără de amurg, o pornise iar la drum spre Upsala, unde se mutase curtea pe timpul verii, căci tot mai nădăjduia să-şi păstreze locul în preajma regelui şi să-şi facă din tânărul Erik acel soi de învăţăcel regesc, supremă himeră a filosofilor.

Însăşi strădania de a evoca acele fiinţe le dădea o importanţă exagerată, iar aventurii fizice un preţ prea mare. Chipul lui Alei nu-i apărea în minte mai des decât cel al oştenilor necunoscuţi

degeraţi pe drumurile Poloniei, şi cărora din lipsă de timp şi de mijloace nu putuse nici măcar să încerce a le salva viaţa. Târgoveaţa necredincioasă din Pont-Saint-Esprit, cu pântecele ei rotund ascuns sub creţuri de dantelă, cu cârlionţii ce-i înconjurau faţa trasă şi gălbejită, cu minciunile ei jalnice şi grosolane, îl scârbise. Privirile furişe pe care din străfundurile spaimei ei i le strecura totuşi printre gene, căci nu cunoştea nici un alt chip de a subjuga un bărbat, îl înfuriaseră. Şi, cu toate acestea, pentru ea îşi pusese în joc bunul său renume de medic; nevoia de a acţiona repede, înainte de întoarcerea soţului gelos, sărmanele rămăşiţe ale împreunării omeneşti îngropate în grădină, sub un măslin, mituirea cu bani grei a slujnicelor ce-o vegheaseră pe Doamna şi-i spălaseră cearşafurile mânjite cu sânge, toate acestea creaseră între el şi nenorocita aceea o intimitate de complici, iar el o cunoscuse mai bine decât îşi cunoaşte un iubit iubita. Stăpâna din Frösö fusese pe de-a-ntregul binefăcătoare, dar nu mai mult decât brutăreasa ciupită de vărsat care-l miluise într-o seară la Salzburg, când se aşezase sub streaşină dughenei ei. Se întâmplase după fuga din Innsbruck; era istovit şi rebegit, căci mersese întins pe drumuri proaste şi înzăpezite. Femeia îl cercetase de după obloanele prăvăliei pe omul ghemuit afară pe banca mică de piatră şi, crezând fără îndoială că e un cerşetor, îi întinsese o pâine, caldă încă. Apoi, prevăzătoare, trăsese zăvoarele ce închideau canaturile. Zénon ştia prea bine că bănuitoarea lui binefăcătoare ar fi putut, la nevoie, să arunce cu o cărămidă după el sau să-i dea cu lopata în cap. Totuşi, era unul dintre chipurile sub care i se înfăţişase blândeţea. La urma urmei, prietenia sau ura cântăreau tot atât de puţin ca şi farmecele trupeşti. Fiinţe ce-i însoţiseră viaţa sau trecuseră prin ea, fără să-şi piardă câtuşi de puţin trăsăturile lor specifice, se confundau în anonimatul izvorât din distanţă, ca pomii unei păduri care, văzuţi de departe, par a se contopi unii cu alţii. Canonicul Campanus se confunda cu Riemer, alchimistul ale cărui doctrine le-ar fi urât totuşi, sau chiar cu răposatul Jean Myers care, dacă ar mai fi trăit, ar fi avut şi el tot vreo optzeci de ani. Vărul Henri în scurta lui de piele şi Ibrahim în caftan, prinţul Erik şi acel Laurenţiu Ucigaşul cu care petrecuse odinioară, la Lyon, câteva seri de neuitat, nu mai erau decât nişte chipuri diferite ale aceleiaşi substanţe solide, omul.

Atributele sexului aveau mai puţină însemnătate decât se presupunea în cazul unei dorinţe justificate sau nejustificate: cutare doamnă ar fi putut să fie un băiat; Gerhart avusese gingăşii de codană. Fiinţele cucerite, apoi părăsite în răstimpul vieţii se asemănau cu vedeniile ce nu-ţi apar niciodată de două ori, dar au o nemaipomenită precizie şi un relief aproape înspăimântător, ţi se ivesc în bezna de sub pleoape în ceasul dinaintea somnului şi a visului, şi ba se risipesc şi se îndepărtează cu iuţeala unui meteor, ba, dimpotrivă, se topesc în ele însele dacă ochiul tău interior le priveşte ţintă. Acest du-te-vino de năluci se supunea unor legi matematice chiar mai complexe şi mai puţin cunoscute decât cele ale minţii sau ale simţurilor.

Dar şi contrariul era adevărat. De fapt, evenimentele erau nişte puncte fixe, ca şi persoanele, cu toate că le lăsaseşi în urmă pe cele trecute, iar cele viitoare îţi erau încă ascunse. Amintirea nu era decât o privire aruncată din când în când asupra unor fiinţe devenite realităţi interioare, dar care nu depindeau de memorie ca să continue a exista. La Léon, unde Don Blas de Vela îl îmbrăcase provizoriu în haina de novice jacobit, ca să-l poată folosi mai uşor ca ajutor în lucrările sale de alchimie, îşi împărţise salteaua cu un călugăr de vârsta lui, Fray Juan, căci în înghesuiala din mănăstire cei veniţi de curând dormeau câte doi şi chiar câte trei pe o grămadă de fân şi sub aceeaşi pătură. Când intrase între zidurile acelea prin care răzbăteau vântul şi zăpada, pe Zénon îl scutura o tuse straşnică. Fray Juan îşi îngrijise tovarăşul cum se pricepuse mai bine, furându-i fratelui bucătar supă de carne pentru Zénon. Între cei doi tineri se înfiripase câtăva vreme un *amor perfectissimus*[17], dar hula şi tăgăduielile lui Zénon nu se prindeau de acel suflet duios, pătruns de o evlavie deosebită faţă de Sfântul Ioan, Apostolul Preaiubit. Când Don Blas, izgonit de călugării săi care vedeau într-însul un primejdios vrăjitor cabalist, coborî la vale pe drumeagul din faţa mănăstirii, proferând blesteme, Fray Juan hotărâse să-l însoţească în decăderea sa pe bătrânul căruia nu-i era nici prieten, nici adept. Pentru Zénon, acea lovitură de stat mănăstirească fusese, dimpotrivă, un prilej binevenit s-o rupă pentru totdeauna cu o meserie dezgustătoare şi să plece îmbrăcat ca mirean ca să înveţe aiurea o ştiinţă mai puţin

[17] Dragoste desăvârşită (lat.).

năclăită cu substanţa visurilor. Puţin îi păsa tânărului învăţat dacă dascălul său practicase sau nu rituri iudaice, căci, după formula îndrăzneaţă pe care generaţii întregi de învăţăcei şi-o transmiteau într-ascuns, Legea creştină, Legea mozaică şi Legea mahomedană nu erau decât Trei Imposturi. Don Blas murise fără îndoială pe drum sau în vreo temniţă de-a stăpânirii; fostul său elev avusese nevoie de treizeci şi cinci de ani ca să recunoască în nebunia dascălului o ciudată înţelepciune. Cât despre Fray Juan, dacă mai trăia cumva pe undeva, se apropia de şaizeci de ani. Voise cu tot dinadinsul să-şi şteargă din minte chipul lor împreună cu acela al lunilor petrecute sub rasa şi gluga călugărească. Şi, cu toate acestea, Fray Juan şi Don Blas tot mai trudeau pe drumul bolovănos, biciuiţi de vântul tăios de aprilie, şi nu era nevoie să ţi-i aminteşti pentru ca ei să fie acolo. François Rondelet, plimbându-se pe câmp şi făcând planuri de viitor cu colegul său, se contopea cu François cel despuiat, întins pe masa de marmură a amfiteatrului universitar, iar doctorul Rondelet, explicând articulaţia braţului, părea că se adresează mai degrabă mortului decât elevilor săi şi că discută în contradictoriu peste ani cu un Zénon îmbătrânit. *Unus ego et multi in me*[18]. Nimic nu mai putea schimba acele statui înfipte la locul lor, aşezate pentru totdeauna pe o suprafaţă nemişcată care era poate însăşi veşnicia. Timpul nu era decât un drumeag ce le unea între ele. Exista o legătură: serviciul pe care nu-l făcuse unuia, îl făcuse celuilalt; nu-l ajutase pe Don Blas, dar îi sărise într-ajutor lui Joseph Ha-Cohen, la Genova, cu toate că acesta îl socotise mai departe un câine de creştin. Nimic nu se isprăvea: profesorii sau confraţii de la care primise vreo idee, sau datorită cărora îşi formase alta, opusă, îşi urmau pe tăcute neîmpăcata controversă, fiecare instalat în concepţia sa despre lume ca un scamator în mijlocul cercului său. Darazi, care-şi căuta un Dumnezeu mai apropiat de el decât propria lui vână jugulară, va discuta până la sfârşitul lumii cu Don Blas, pentru care Dumnezeu era Unul-şi-ne-vădit, iar Jean Myers va râde de acest cuvânt Dumnezeu cu râsul lui înfundat.

De aproape o jumătate de veac se slujea de mintea lui ca de o pană ca să lărgească pe cât se pricepea mai bine crăpăturile zidului ce ne îngrădeşte din toate părţile. Spărturile se adânceau

[18] Deşi sunt unul singur, există mai mulţi în mine (lat.).

sau, mai degrabă, zidul îşi pierdea pare-se de la sine trăinicia, dar nu înceta cu toate acestea să fie opac, de parcă ar fi fost vorba de un perete de fum şi nu de piatră. Obiectele nu-şi mai jucau rolul de accesorii folositoare. Îşi scoteau la iveală substanţa, aşa cum iese lâna dintr-o saltea. Camera îi era năpădită de pădure. Scaunul croit după distanţa ce desparte pământul de şezutul omului, masa ce-ţi slujeşte să scrii sau să mănânci pe ea, uşa ce dă dintr-un cub plin cu aer alcătuit din pereţi într-alt cub învecinat, plin tot cu aer, îşi pierdeau semnificaţia pe care le-o dăduse meşteşugarul şi se preschimbau în trunchiuri sau crăci jupuite, ca Sfântul Bartolomeu zugrăvit prin biserici, încărcate cu năluci de frunze şi păsările nevăzute, foşnind încă în vântul de multă vreme potolit, purtând ici-colo cheaguri de sevă de pe urma rindelei. Pătura asta şi boarfele agăţate în cui miroseau a usuc, a lapte şi a sânge. Răsuflarea unui bou culcat pe iarbă însufleţise ciubotele căscate lângă pat şi un porc înjunghiat grohăia disperat în grăsimea cu care i le unsese cizmarul. Peste tot dădeai numai de moarte năprasnică, aşa ca într-un abator sau ca în preajma unei spânzurători. O gâscă tăiată ţipa în pana care-i va sluji să aştearnă pe nişte cârpe vechi gânduri socotite demne să trăiască veşnic. Totul era altfel: cămaşa pe care maicile bernardine i-o spălau era un lan de in mai albastru ca cerul şi totodată o grămadă de fibre topindu-se pe fundul unui canal. Galbenii din buzunarul lui, cu chipul răposatului împărat Carol, fuseseră schimbaţi, dăruiţi sau furaţi, cântăriţi şi piliţi de mii de ori până să ajungă el să creadă pentru o clipă că-s ai lui, dar ocolişurile acelea prin mâinile unor zgârciţi sau ale unor risipitori erau scurte faţă de lunga încremenire a metalului picurat în vinele pământului înainte ca Adam să fi trăit. Pereţii de cărămidă se prefăceau în noroiul în care într-o zi aveau să se întoarcă. Acareturile mănăstirii Cordelierilor, unde stătea destul de mulţumitor la adăpost şi la căldură, încetau de a mai fi o casă, acel loc geometric al omului, pavăză solidă a spiritului chiar mai mult decât a trupului. Nu mai era decât cel mult o colibă în pădure, un cort pe marginea unui drum, un petic de pânză aruncat între noi şi nemărginire. Olanele lăsau să se strecoare negura şi necuprinsele stele. Sute de morţi, precum şi oameni vii la fel de rătăcitori ca şi morţii, sălăşluiau aici; zeci de mâini aşezaseră geamurile, plămădiseră cărămizile şi tăiaseră

cu ferăstrăul scândurile, bătuseră cuie, cususeră sau lipiseră; să găseşti încă în viaţă pe muncitorul ce ţesuse fâşia aceea de dimie sau să chemi un mort ar fi fost deopotrivă de greu. Acolo trăiseră nişte oameni ca viermii în gogoaşa lor, şi aveau să trăiască şi după el. Bine ascunşi, dacă nu chiar cu desăvârşire nevăzuţi, un şobolan sub podea, o gânganie rozând pe dinăuntru o grindă bolnavă vedeau altfel decât el spaţiile pline şi goale, numite odaia lui... Se uită în sus. În tavan, pe o bârnă ce mai fusese cândva folosită, era însemnat un an: 1491. Pe vremea când fuseseră cioplite cifrele ca să se statornicească o dată de care nu-i mai păsa nimănui, el nu vieţuia încă, şi nici femeia ce-l zămislise. Jucându-se parcă, inversa cifrele: anul 1941 după naşterea lui Hristos. Se căznea să-şi închipuie anul acela fără nicio legătură cu viaţa lui şi despre care nu se ştia decât un singur lucru, şi anume că va fi. Păşea pe propria lui ţărână. Dar timpul era asemenea fibrei stejarului: nu simţea datele crestate de mâna omului. Pământul se învârtea fără să aibă habar de calendarul iulian sau de era creştină, descriindu-şi, ca un inel neted, cercul fără de început şi fără de sfârşit. Zénon îşi aminti că la turci era anul 973 după Egira; Darazi, însă, socotise în taină după era lui Cosroès. Trecând de la an la zi, se gândi că în clipa aceea soarele abia răsărea pe acoperişurile din Pera. Camera se apleca într-o parte; chingile scrâşneau ca nişte parâme; patul aluneca de la apus spre răsărit, invers faţă de mişcarea aparentă a cerului. Siguranţa de a se odihni în chip statornic pe un petic de pământ belgian era o eroare grosolană; acel punct din spaţiu unde se afla acum va cuprinde peste un ceas marea şi valurile sale, puţin mai târziu cele două Americi, iar apoi continentul Asiei. Ţinuturile unde nu avea să meargă nicicând se îngrămădeau ca într-o prăpastie peste azilul Saint-Cosme. Zénon însuşi se risipea ca cenuşa în vânt.

SOLVE ET COAGULA...[19] Ştia ce înseamnă acea sfâşiere a ideilor, acea falie din inima lucrurilor. Pe când era doar un tânăr învăţat, citise în cartea lui Nicolas Flamel descrierea acelui *opus nigrum*, a încercărilor de dizolvare şi de calcinare a formelor care este partea cea mai grea din lupta pentru Piatra Filosofală. Deseori Don Blas de Vela îi afirmase solemn că această operaţie avea să se înfăptuiască de la sine, cu sau fără voia noastră,

[19] Desfă şi încheagă... (lat.).

atunci când toate condiţiile vor fi îndeplinite. Zénon cugetase cu înflăcărare la aceste vorbe ce i se păreau scoase din cine ştie ce carte de farmece înspăimântătoare, dar poate demnă de crezare. Acea separare alchimistă atât de primejdioasă încât filosofii ermetici n-o pomeneau decât pe ocolite, atât de grea încât vieţi întregi se irosiseră zadarnic încercând s-o înfăptuiască, odinioară o confundase cu o răzvrătire uşuratică. Descotorosindu-se apoi de acest talmeş-balmeş de visări la fel de vechi ca însăşi amăgirea omenească, alegându-şi din învăţăturile dascălilor săi alchimişti doar câteva reţete folositoare, se hotărâse să dizolve şi să coaguleze materia în sensul unei experimentări săvârşite cu însăşi substanţa lucrurilor. Acum, cele două curbe ale parabolei se întâlneau; acea *mors philosophica*[20] se împlinise: operatorul ars de acizii cercetării era subiect şi totodată obiect, alambic fragil şi, pe fundul rezervorului, precipitat negru. Experienţa pe care crezuse c-o poate îngrădi în laborator se întinsese şi cuprinsese totul. S-ar putea, prin urmare, ca şi celelalte faze ale aventurii alchimiste să fie altceva decât visuri? Din străfundurile fisurii lua naştere o Himeră. Îndrăznea să zică *Da* precum odinioară îndrăznise să zică *Nu*. Se oprea dintr-odată, trăgând din răsputeri de propriile lui hăţuri. Prima fază a căutării Pietrei Filosofale îi înghiţise toată viaţa. Îi lipsea timpul şi puterea să meargă mai departe, presupunând că s-ar fi aflat o cale şi că un om ar fi putut s-o apuce pe acea cale. S-ar putea ca putrezirea ideilor, moartea instinctelor, strivirea formelor aproape insuportabilă naturii umane să fie repede urmată de moartea cea adevărată şi ar fi interesant de ştiut pe ce cale, după cum s-ar putea ca spiritul întors din zonele ameţitoare să-şi reia rutina obişnuită, înzestrat doar cu nişte aptitudini mai libere şi întrucâtva purificate. Ar fi frumos să li se vadă efectele.

Începea să le vadă. Munca de la azil nu-l obosea: nicicând mâna şi ochiul nu-i fuseseră mai sigure. Zdrenţăroşii lui care, în fiece dimineaţă, aşteptau cu răbdare deschiderea azilului, erau îngrijiţi cu tot atâta măiestrie ca pe vremuri mai-marii lumii acesteia. Desăvârşita lipsă de ambiţie sau de teamă îi îngăduia să-şi aplice mai liber metodele şi cu urmări aproape totdeauna bune: această încordare deplină înlătura chiar şi mila. Trupul lui

[20] Moarte filosofică (lat.).

uscat şi nervos părea să se fi întărit odată cu trecerea anilor; frigul îl supăra mai puţin; ai fi zis că nu-i mai pasă de gerul iernii şi de umezeala verii; reumatismul cu care se pricopsise în Polonia nu-l mai chinuia. Încetase să mai simtă urmările unor friguri aduse odinioară din Orient. Mânca nepăsător ceea ce-i aducea de la trapeză un frate trimis de stareţ să slujească la azil, sau îşi alegea nişte mâncăruri ieftine de la han. În acea perioadă a vieţii sale, carnea, sângele, măruntaiele, tot ceea ce fremătase şi trăise îl scârbea, căci animalele mor în chinuri ca şi oamenii şi nu-i plăcea să digere agonii. De pe vremea când tăiase cu mâna lui un porc la un măcelar din Montpellier ca să verifice dacă există sau nu o coincidenţă între pulsaţia arterei şi sistola inimii, încetase să mai creadă că e nevoie să foloseşti două cuvinte diferite ca să vorbeşti despre vita pe care o tai şi despre omul pe care-l ucizi, despre animalul ce crapă şi omul ce moare. În materie de alimente, preferinţele lui se îndreptau spre pâine, spre bere, spre fierturile ce păstrează câte ceva din aroma densă a pământului, spre verdeţurile apoase, spre fructele răcoritoare, spre rădăcinile subterane şi gustoase. Hangiul şi fratele bucătar se minunau de înfrânarea lui şi o puneau pe seama unor temeiuri cucernice. Uneori, totuşi, se silea să mănânce gânditor o bucată de burtă sau o felie de ficat în sânge, ca să-şi dovedească sieşi că refuzul său era pornit din cuget şi nu dintr-o toană a gustului. Veşmintele nu-i fuseseră niciodată prea grozave: fie din nepăsare, fie din dispreţ, nu şi le mai reînnoia. În privinţa dragostei, era tot medicul care, odinioară, îi sfătuise pe bolnavii săi să se întremeze cu ajutorul plăcerilor trupeşti aşa cum în alte împrejurări li se prescrie vin. I se părea că tainele acelea mistuitoare constituie pentru cea mai mare parte dintre oameni singura cale de acces spre împărăţia de văpăi, de unde poate că ne şi tragem ca nişte scântei infime; sublima înălţare era însă de foarte scurtă durată, şi în sinea lui se îndoia că un act atât de supus rutinei materiei, atât de dependent de uneltele perpetuării fizice ar putea fi, pentru un filosof, altceva decât o experienţă pe care eşti nevoit s-o faci pentru ca apoi să renunţi la ea. Castitatea i se păruse altădată o superstiţie ce trebuia combătută; astăzi, îi apărea ca una dintre feţele seninătăţii; gusta din plin acea cunoaştere rece a oamenilor la care ajungi atunci când nu-i mai doreşti. Odată, totuşi, cucerit de o întâlnire, s-a dedat din nou jocului dragostei

şi s-a mirat el însuşi de forţa lui. Într-o zi s-a înfuriat pe un neisprăvit de călugăr care vindea în oraş alifiile azilului, dar mânia lui era mai mult deliberată decât instinctivă. Îşi îngăduia chiar câte un acces de mândrie după vreo operaţie reuşită, aşa cum laşi un câine să se tăvălească prin iarbă.

Într-o dimineaţă, pe când strângea ierburi de leac în timpul unei plimbări, o întâmplare neînsemnată şi aproape caraghioasă l-a pus pe gânduri; a fost pentru el ceva asemănător cu o revelaţie ce-i luminează unui credincios o taină sfântă. Plecase din oraş cu noaptea-n cap ca să se ducă până în preajma dunelor, şi-şi luase şi o lupă, construită de un meşter din Bruges după indicaţiile lui, ca să cerceteze îndeaproape rădăcinuţele şi seminţele plantelor adunate. Pe la amiază, a adormit culcat pe burtă în nisip, cu capul pe braţ; lupa îi căzuse din mână şi stătea pe o tufă de iarbă uscată, sub el. Când s-a trezit, i s-a părut că zăreşte chiar lângă obrazul lui o lighioană extraordinar de mobilă, moluscă sau insectă ce se mişca în umbră. Forma îi era sferică; partea de mijloc, neagră, lucioasă şi umedă, era înconjurată de o zonă spălăcită de un alb trandafiriu; nişte firişoare de păr ca nişte franjuri creşteau pe margine, ieşind dintr-un fel de carapace moale, castanie, brăzdată de crăpături şi presată cu umflături. Lucrul acela fragil era înzestrat cu o viaţă aproape înspăimântătoare. În mai puţin de o clipă, înainte chiar ca viziunea să se fi putut formula într-o gândire, îşi dădu seama că ceea ce vedea nu era altceva decât ochiul lui reflectat şi mărit de lupa pe care iarba şi nisipul din spatele ei o preschimbau într-un fel de oglindă. S-a sculat în capul oaselor, dus pe gânduri. Se văzuse văzând; scăpând de rutina perspectivelor obişnuite, se uitase de foarte aproape la organul mic şi uriaş, apropiat şi totuşi străin, vioi, dar vulnerabil, înzestrat cu puteri imperfecte şi cu toate acestea uimitoare, de care depindea ca să vadă universul. Din viziunea ce-i sporise în chip ciudat cunoaşterea de sine şi totodată noţiunile cu privire la multiplele lucruri ce-i alcătuiesc fiinţa, nu putea să tragă nicio concluzie teoretică. Ca şi ochiul lui Dumnezeu din anumite stampe, ochiul acela de om devenea un simbol. Principalul era să culegi, înainte de a se fi lăsat noaptea, puţinul pe care-l filtra din lume, să-i controlezi mărturiile şi, dacă se poate, să-i corectezi greşelile. Într-un fel, ochiul cumpănea abisul.

Ieşea din bezna defileului. Adevărul este că mai ieşise şi altă dată. Şi avea să mai iasă. Tratatele închinate aventurii spiritului greşeau atunci când îi atribuiau faze succesive: dimpotrivă, toate se amestecau; totul era supus revenirilor şi nesfârşitelor repetări. Căutările gândirii se învârteau într-un cerc. Odinioară, la Basel, şi în multe alte locuri, străbătuse aceeaşi beznă. Aflase de mai multe ori aceleaşi adevăruri. Experienţa însă se acumula: cu timpul, pasul devenea mai sigur; într-o anumită întunecime, ochiul începea să vadă mai departe; mintea omenească stabilea măcar unele legi. Cum i se întâmplă unui om ce urcă, sau poate coboară povârnişul unui munte, Zénon se ridica sau se cufunda pe loc; vedea cel mult, la fiecare cotitură, căscându-se prăpastia, când pe dreapta, când pe stânga. Urcuşul se putea măsura doar după aerul ce se rărea şi după noile culmi ce se iveau în spatele celor ce până atunci mărginiseră parcă zările. Noţiunea de suiş sau coborâş era însă greşită: stelele străluceau şi sus şi jos; nu se afla nici în fundul genunii, nici în mijlocul ei. Hăul era dincolo de sferele cereşti şi totodată înlăuntrul bolţii osoase. Totul părea că se desfăşoară în străfundurile unei nesfârşite serii de curbe închise.

Se apucase iar de scris, dar fără să-şi mai propună publicarea operelor lui. Dintre toate tratatele de medicină ale antichităţii preţuise totdeauna cartea a treia din *Epidemicele* lui Hipocrat pentru descrierea precisă a cazurilor clinice cu simptomele, cu evoluţia de zi cu zi şi cu rezultatele lor. Ţinea şi el un registru asemănător în ceea ce-i privea pe bolnavii trataţi la azilul Saint-Cosme. Vreun medic ce avea să trăiască după el va şti poate să tragă foloase de pe urma acestor însemnări ale unui confrate ce-şi practicase meseria în Flandra, pe vremea Majestăţii-sale regelui Filip al II-lea. Câtăva vreme l-a muncit un gând mai îndrăzneţ şi anume să întocmească un *Liber Singularis* unde să însemne cu migală tot ceea ce ştie despre un om, în cazul în speţă el însuşi, despre firea, comportarea, faptele sale mărturisite sau tainice, întâmplătoare sau voite, gândurile şi de asemenea visele sale. Reducând acest plan prea vast, s-a mărginit la un singur an trăit de acest om, apoi la o singură zi; uriaşul material îl depăşea chiar şi aşa, şi în curând şi-a dat seama că dintre toate mijloacele de a-ţi petrece timpul, acesta

este cel mai primejdios. S-a lăsat păgubaş. Uneori, ca să-şi treacă vremea, aşternea pe hârtie nişte aşa-zise profeţii, care în realitate satirizau greşelile şi monstruozităţile vremii sale, dându-le înfăţişarea neobişnuită a unei noutăţi sau a unei minuni. Când i se ivea prilejul, ca să facă haz, îi împărtăşea câteva dintre aceste ciudate enigme organistului de la Saint-Donatien, cu care se împrietenise de când îi operase nevasta de o tumoare benignă. Organistul şi jumătatea lui îşi băteau capul să le pătrundă înţelesul ca pe acela al ghicitorilor, apoi râdeau şi nu i le luau în nume de rău.

Tot pe vremea aceea s-a ocupat de un răsad de pătlăgică roşie, raritate botanică provenită dintr-un butaş dobândit cu chiu cu vai dintr-un specimen unic adus din Lumea Nouă. Această plantă de preţ pe care o ţinea în laboratorul lui l-a îndemnat să se apuce din nou de vechile lui studii referitoare la circulaţia sevei; cu ajutorul unui capac ce împiedica evaporarea apei turnate pe pământul din ghiveci şi cântărind cu grijă în fiecare dimineaţă ghiveciul, a ajuns să măsoare câte uncii de lichid sunt consumate zilnic datorită puterii de absorbţie a plantei; a încercat mai apoi să calculeze algebric până la ce înălţime se poate ridica fluidul în interiorul unui trunchi sau al unei tulpini ca urmare a acestei proprietăţi; era în corespondenţă privind subiectul acesta cu învăţatul matematician ce-l adăpostise la Louvain cu vreo şase ani în urmă. Făceau schimb de formule. Zénon îi aştepta cu nerăbdare scrisorile de răspuns, începea totodată să se gândească la noi călătorii.

BOALA STAREŢULUI

Într-o zi din luna mai, zi de praznic mare, Zénon prânzea grăbit, ca de obicei, la hanul *Cerbul cel Mare*, stând singur în obişnuitul său colţişor întunecos. Mesele şi băncile aşezate lângă ferestrele ce dădeau spre stradă erau, dimpotrivă, înţesate de lume, căci de acolo se putea vedea bine trecerea alaiului. O codoaşă poreclită Lubeniţa din cauza grăsimii ei, care ţinea la Bruges un bordel vestit, stătea la una dintre mesele acelea împreună cu un omuleţ gălbejit, care trecea drept fiul său, şi cu două dezmăţate de-ale ei. Zénon o cunoştea datorită plângerilor unei fete ofticoase ce venea uneori să-i ceară câte un leac pentru tuse. Nepricopsita aceea nu mai tăcea înşirându-i mârşăviile stăpânei care o trăgea pe sfoară şi-i fura rufăria fină.

O mică ceată de oşteni din garda valonă, care stătuse de strajă în pragul bisericii, intră, cu gând să prânzească. Ofiţerului îi plăcu masa Lubeniţei şi-i porunci să-şi ia tălpăşiţa. Fiul său şi târfele o luară din loc, dar codoaşa îşi avea mândria ei, drept care nici nu se clinti. Smucită de un oştean ce se căznea s-o scoale de pe scaun, femeia se propti în masă, răsturnând farfuriile; ofiţerul îi arse o palmă ce lăsă o urmă albicioasă pe obrazul ei galben şi grăsuliu. Smiorcăindu-se, muşcând, agăţându-se de bănci şi de canatul uşii, se lăsă până la urmă târâtă şi azvârlită în stradă de către oşteni; unul dintre ei, vrând să stârnească hazul celorlalţi, o împungea caraghios cu vârful spadei. Ofiţerul aşezat pe locul astfel cucerit dădea dispreţuitor porunci slujnicei care ştergea podeaua.

Nimeni nu schiţă gestul de a se scula. Unii rânjeau din dorinţa laşă de a fi pe placul ofiţerului, dar cei mai mulţi, dimpotrivă, se uitau într-altă parte sau bombăneau cu nasul în farfurie. Zénon urmări întâmplarea cu o scârbă nemaipomenită. Toţi o ponegreau pe codoaşă; presupunând că ar fi fost cu putinţă să lupţi împotriva brutalităţii soldaţilor, prilejul nu prea era potrivit, iar apărătorul umflatei aceleia ar fi ajuns de râsul lumii. S-a aflat mai târziu că Lubeniţa fusese biciuită pentru că tulburase liniştea şi apoi trimisă acasă. Peste vreo săptămână, îşi primea ca de obicei muşteriii la bordel, arătându-şi cui voia urmele lăsate de bici.

Când se duse să-l vadă pe stareţ, care stătea în casă, ostenit fiindcă urmase procesiunea pe jos, Zénon şi-a dat seama că

aflase toată povestea. I-a istorisit ceea ce văzuse cu ochii lui. Călugărul oftă şi, lăsându-şi de o parte ceaşca de ceai, zise:

— Femeia asta e ruşinea sexului ei, şi bine-ai făcut că nu te-ai amestecat. Dar, dacă ar fi fost vorba despre o sfântă, ne-am fi ridicat oare împotriva samavolniciei? Nenorocita asta este ceea ce este şi totuşi, astăzi, de partea ei era dreptatea, cu alte cuvinte Dumnezeu şi cetele lui îngereşti...

— Dumnezeu şi cetele lui îngereşti nu i-au luat apărarea, spuse medicul pe ocolite.

— Departe de mine gândul de a pune la îndoială sfintele minuni ale Scripturii, răspunse călugărul cu oarecare căldură, dar în zilele noastre, prietene (şi am trecut de şaizeci de ani), nu l-am văzut niciodată pe Dumnezeu intervenind direct în treburile noastre pământeşti. Dumnezeu îşi alege delegaţi. Nu acţionează decât prin intermediul nostru, nişte bieţi oameni.

Se duse să scoată din sertarul unui scrin două pagini scrise mărunt şi i le dădu doctorului Théus.

— Uită-te, zise el. Finul meu, Domnul de Withem, un patriot, mă ţine la curent cu nişte atrocităţi pe care altminteri nu le-am afla decât fie prea târziu, când mânia s-a şi stins, fie de îndată, dar atenuate de minciuni. Imaginaţia noastră este foarte slabă, domnule doctor. Ne neliniştim, şi pe bună dreptate, din cauză că o codoaşă a fost brutalizată, deoarece aceste acte de violenţă s-au săvârşit sub ochii noştri, dar nişte grozăvii ce se petrec la zece leghe de-aici nu mă împiedică să-mi termin ceaiul de nalbă.

— Imaginaţia sfinţiei-tale este destul de vie ca mâna să-ţi tremure şi să verşi restul acesta de ceai, constată Sébastien Théus.

Stareţul îşi şterse cu batista rasa de lână cenuşie.

— Aproape trei sute de bărbaţi şi de femei, declaraţi răzvrătiţi împotriva lui Dumnezeu şi a regelui, au fost ucişi la Armentières, şopti el parcă fără voie. Citeşte mai departe, prietene.

— Amărâţii pe care-i îngrijesc cunosc chiar şi urmările încăierării de la Armentières, zise Zénon, dându-i stareţului scrisoarea înapoi. Despre celelalte samavolnicii care umplu paginile astea, se vorbeşte peste tot, şi la piaţă şi prin cârciumi. Veştile se răspândesc iute în popor. Burghezii şi notabilităţile, în casele lor solide şi bine închise, nu aud decât cel mult zvonuri nelămurite.

— Ba da, spuse stareţul, cu posomorâtă mânie. Ieri, aflându-mă, după liturghie, în faţa bisericii Notre-Dame cu fraţii mei clericii, am îndrăznit să aduc vorba despre treburile obşteşti. Fiecare dintre aceste sfinte feţe bisericeşti încuviinţa scopul, dacă nu şi metodele tribunalelor excepţionale, iar dacă protesta împotriva sângeroaselor lor excese, o făcea fără energie. Pe parohul de la Saint-Gilles îl las de-o parte: el susţine că suntem în stare să ne ardem ereticii şi singuri şi că n-avem nevoie să vină străinii să ne înveţe cum s-o facem.

— Respectă datinile bine statornicite, zise Sébastian Théus zâmbind.

— Cum adică, eu unul sunt oare un creştin mai puţin înflăcărat şi un catolic mai puţin cucernic? exclamă stareţul. Când călătoreşti toată viaţa pe o corabie frumoasă, nu se poate să nu urăşti şobolanii ce-i rod cala. Dar focul, sabia şi groapa nu slujesc decât la învârtoşarea celor ce hărăzesc asemenea lucruri semenilor lor, cât şi a celor ce aleargă ca la panoramă ca să privească aşa ceva, precum şi a celor ce le îndură. Nişte încăpăţânaţi ajung astfel să fie socotiţi mucenici. Îşi bat joc de noi, domnule doctor. Sub cuvânt că îl răzbună pe Dumnezeu, despotul face ce face şi ne căsăpeşte patrioţii.

— Sfinţia-ta ar încuviinţa aceste execuţii dacă ar crede că sunt în stare să restabilească unitatea Bisericii?

— Nu mă ispiti, prietene. Ştiu doar că părintele nostru, Sfântul Francisc, cel care a murit străduindu-se să potolească nişte dezbinări omeneşti, ar fi încuviinţat lupta seniorilor noştri flamanzi care vor să ajungă la o înţelegere.

— Aceiaşi seniori au crezut că-i pot cere regelui să se smulgă pancartele referitoare la anatema pronunţată la Sinodul din Trento asupra ereticilor, zise medicul cu îndoială.

— Şi de ce nu? izbucni stareţul. Pancartele acelea străjuite de oşteni ne încalcă libertăţile cetăţeneşti. Oricărui nemulţumit i se şi pune pecetea de protestant. Dumnezeu să mă ierte, dar oamenii ăştia ar fi fost în stare s-o bănuiască şi pe codoaşa aceea că e o adeptă a evanghelismului... Cât despre Sinod, ştii ca şi mine ce greu a tras în cumpănă, în timpul dezbaterilor, voinţa discretă a principilor noştri. Împăratul Carol se îngrijea înainte de toate de unitatea imperiului, ceea ce e firesc. Regele Filip se gândeşte la supremaţia Spaniei. Vai mie! Dacă nu mi-aş fi dat seama la timp că politica oricărei curţi regale nu-i decât

viclenie şi paraviclenie, abuz de cuvinte şi abuz de putere, poate că n-aş fi găsit în mine destulă cucernicie ca să dau lumea în schimbul slujirii lui Dumnezeu.

— Sfinţia-ta trebuie să fi pătimit multe, zise doctorul Théus.

— Nicidecum! îi răspunse stareţul. Am fost un curtean bine văzut de stăpân, un negociator mai norocos decât aş fi meritat-o după neînsemnatele mele însuşiri şi soţul fericit al unei femei bune şi cucernice. În lumea asta plină de nenorociţi, am fost un privilegiat.

Fruntea i se îmbrobonase de sudoare, ceea ce medicului i se păru un simptom de slăbiciune. Îşi întoarse chipul preocupat către doctorul Théus:

— Parcă spuneai că oamenii sărmani pe care-i îngrijeşti urmăresc cu simpatie evoluţia aşa-zisei Reforme.

— Nici n-am spus şi nici n-am observat una ca asta, răspunse Sébastian prevăzător. Sfinţia-ta ştie desigur că cei care au păreri compromiţătoare ştiu de obicei să tacă, adăugă el cu o uşoară ironie. E drept că acea cumpătare evanghelică îi atrage pe unii săraci. Majoritatea însă sunt catolici buni, măcar în virtutea obişnuinţei.

— În virtutea obişnuinţei, repetă îndurerat călugărul.

— Eu unul, zise cu răceală doctorul Théus, hotărându-se să lungească vorba pentru a-i da stareţului timp să-şi potolească emoţia, în toate astea văd mai cu seamă veşnica neorânduială a treburilor omeneşti. Despotul îi înfurie pe cei ce au o inimă dârză, dar nimeni nu neagă faptul că Majestatea-sa domneşte asupra Ţărilor de Jos în conformitate cu drepturile pe care le deţine de la o străbunică ce a fost moştenitoarea preaiubită a Flandrei. Nu stau să judec dacă e drept să laşi moştenire un popor aşa cum ai lăsa un scrin; astea-s legile noastre. Seniorii care, mânaţi de demagogie, îşi iau numele de *„Calici”* [21], sunt asemenea lui Ianus, trădători pentru regele căruia îi sunt vasali, eroi şi patrioţi pentru popor. Pe de altă parte, uneltirile principilor şi vrajba din oraşe sunt atât de mari, încât multor oameni prevăzători jafurile străinilor li se par mai uşor de îndurat decât neorânduiala ce ar urma după înfrângerea acestora. Spaniolii îi persecută cu sălbăticie pe aşa-zişii reformaţi, dar majoritatea patrioţilor sunt catolici cinstiţi. Reformaţii se mândresc cu moravurile lor aspre, dar căpetenia

[21] În original *Gueux* (fr.).

lor din Flandra, Domnul de Bréderode, este un ticălos desfrânat. Guvernatoarea, care ţine să-şi păstreze locul, făgăduieşte desfiinţarea tribunalelor Inchiziţiei şi anunţă totodată înfiinţarea altor instanţe de judecată ce-i vor trimite pe eretici pe rug. Biserica stăruie, plină de îndurare, ca acei ce se spovedesc *in extremis* să fie supuşi doar morţii, împingându-i astfel pe unii nenorociţi să jure strâmb sau să ia în deşert sfintele taine. Evanghelicii, la rândul lor, căsăpesc ori de câte ori pot jalnicele rămăşiţe ale anabaptiştilor. Preoţimea din Liège, care, prin definiţie, ţine cu sfânta Biserică, se îmbogăţeşte furnizând arme pe faţă oştirilor regeşti şi într-ascuns „Calicilor”. Fiecare urăşte soldaţii plătiţi de străini, cu atât mai mult cu cât, fiind prost plătiţi, îşi scot pârleala pe spinarea cetăţenilor, dar în schimb, cetele de tâlhari care, profitând de tulburările din ţară pradă satele, îi obligă pe burghezi să ceară sprijinul halebardelor şi al suliţelor. Din principiu, burghezii care-şi apără libertăţile se uită urât la nobili şi la rege, dar majoritatea ereticilor se recrutează din rândurile poporului de jos, şi orice burghez îi urăşte pe cei săraci. În zarva asta de vorbe, în vuietul armelor şi uneori în zornăitul plăcut al galbenilor, strigătul celor traşi pe roată sau sfâşiaţi de cleştii călăului se aude cel mai puţin. Asta-i lumea, părinte.

— În timpul sfintei liturghii, zise melancolic stareţul, m-am rugat (după obicei) pentru propăşirea Guvernatoarei şi a Majestăţii-sale. Pentru Guvernatoare, treacă-meargă: Doamna e o femeie destul de cumsecade, care caută o învoială între secure şi butuc. Dar trebuie oare să mă rog şi pentru Irod? Trebuie oare să-i cer lui Dumnezeu propăşirea cardinalului de Granvelle, aflat într-un loc retras, simplă prefăcătorie de altfel, de unde continuă să ne hărţuiască? Religia ne obligă să respectăm stăpânirea şi sunt de acord. Stăpânirea îi împuterniceşte însă pe alţii să-i exercite autoritatea şi, cu cât cobori mai jos, cu atât aceasta dobândeşte un chip mai grosolan sau mai josnic, pe care apare în mod grotesc urma crimelor noastre. Trebuie oare să-mi continui rugăciunile pentru mântuirea străjilor valone?

— Sfinţia-sa poate în orice caz să se roage ca Dumnezeu să-i lumineze pe cei ce ne conduc, zise doctorul.

— Am mai cu seamă nevoie să mă lumineze pe mine, răspunse călugărul cu smerenie.

Zénon abătu convorbirea spre nevoile şi cheltuielile azilului, căci discuţiile cu privire la treburile obşteşti îl tulburau prea tare pe călugăr. Când să-şi ia rămas bun, stareţul îl opri totuşi, făcându-i prevăzător semn să închidă uşa chiliei:

— Nu e nevoie să te sfătuiesc să fii cu băgare de seamă, spuse el. Vezi bine că niciun om nu se află destul de sus sau destul de jos ca să fie scutit de bănuieli sau de ocări. Să nu afle nimeni ce am vorbit.

— Doar dacă aş vorbi cu umbra mea, răspunse doctorul Théus.

— Eşti strâns legat de această mănăstire, îi aminti călugărul. Ai grijă că sunt o grămadă de oameni aici în oraş şi chiar între zidurile astea care abia aşteaptă să-l poată învinui de răzvrătire şi erezie pe stareţul Cordelierilor.

Asemenea convorbiri au mai avut loc destul de des. Stareţul părea însetat de ele. Lui Zénon i se năzărise că omul acela atât de respectat era la fel de singur şi chiar mai ameninţat decât el însuşi. La fiecare vizită, medicul vedea mai limpede pe chipul călugărului semnele bolii nelămurite ce-i măcina puterea. Neliniştea şi mila pe care nenorocirile vremii sale i le pricinuiau stareţului ar fi putut să fie singura pricină a acestei stranii sfârşeli; ar fi fost însă cu putinţă ca, dimpotrivă, ele să fie doar urmările bolii şi semnul că fiinţa lui era prea zdruncinată ca să mai rabde durerile lumii cu neclintita nepăsare a majorităţii oamenilor. Zénon l-a convins să ia în fiecare zi nişte întăritoare amestecate cu vin; le lua, ca să-i facă pe plac.

Şi medicul prinsese gustul acestor schimburi de cuvinte curtenitoare şi totuşi lipsite aproape cu desăvârşire de minciună. În urma lor îi rămânea însă un simţământ nelămurit de înşelăciune. O dată mai mult, aşa cum la Sorbona te căzneşti să vorbeşti pe latineşte, ca să fii înţeles, Zénon fusese nevoit să-şi însuşească un grai străin, ce-i denatura gândirea, cu toate că-i stăpânea la perfecţie modulaţiile şi construcţiile; în cazul în speţă, graiul era acela al unui creştin smerit, dacă nu chiar habotnic, şi al unui supus credincios, dar neliniştit de starea în care se afla lumea în clipa aceea. O dată mai mult, şi ţinând seamă de vederile stareţului, accepta, mai degrabă din respect decât din spirit de prevedere, să pornească de la nişte premise pe care, în forul său interior, ar fi refuzat să-şi clădească

raţionamentele; nesocotindu-şi propriile griji, se silea să-i arate un singur chip al gândurilor sale, mereu acelaşi şi anume cel care-l oglindea pe prietenul său. Falsitatea, inerentă relaţiilor dintre oameni şi devenită la el o a doua natură, îl stânjenea în această prietenie liberă dintre doi oameni dezinteresaţi. Să fi ştiut stareţul ce puţin loc ocupau în cugetările singuratice ale doctorului Théus subiectele îndelung dezbătute în chilia lui, s-ar fi mirat foarte. Nu pentru că nenorocirile Ţărilor de Jos l-ar fi lăsat nepăsător pe Zénon, ci fiindcă trăise prea multă vreme într-o lume trecută prin foc şi sabie ca să resimtă aceeaşi uimită durere ca stareţul Cordelierilor în faţa acestor noi dovezi de sălbăticie omenească.

În ceea ce privea primejdiile ce-l păşteau pe el personal, i se păreau pentru moment mai degrabă atenuate decât sporite de tulburările publice. Nimeni nu se mai gândea la neînsemnatul Sébastien Théus. Prin forţa împrejurărilor, taina pe care adepţii magiei jurau că o vor păstra în interesul ştiinţei lor îl învăluia şi pe el; era într-adevăr invizibil.

Într-o seară, în răstimpul aceleiaşi veri, la ceasul stingerii, s-a urcat în chiţimia lui după ce încuiase uşile, ca de obicei. Azilul se închidea de regulă după vecernie; o singură dată, pe vremea unei molime, când spitalul Saint-Jean nu mai avea locuri, medicul îşi luase răspunderea să aşeze pe podea nişte mindire şi să-i oprească pe bolnavi în sala de jos. Fratele Luca, însărcinat cu spălatul lespezilor, tocmai plecase cu otrepele şi găleţile lui. Deodată, Zénon a auzit lovindu-i-se de geam un pumn de pietriş ce-i aminti vremurile de demult, când se ducea să se întâlnească, după stingere, cu Colas Gheel. S-a îmbrăcat şi a coborât.

Era băiatul fierarului de pe strada Lânarilor. Josse Cassel i-a spus că un văr de-al său, de fel din Saint-Pierre-lez-Bruges, îşi frânsese piciorul din pricina unui cal ce zvârlise cu copita pe când îl aducea la unchiu-său la potcovit; zăcea ca vai de capul lui într-o cămăruţă din spatele fierăriei. Zénon şi-a luat cele trebuincioase şi l-a însoţit pe Josse pe străzi. La o răspântie au dat de străji care i-au lăsat să treacă fără să le pună beţe-n roate, după ce Josse le-a explicat că se dusese să cheme un chirurg pentru tătâne-său, care-şi strivise două degete cu ciocanul. Minciuna i-a cam dat de gândit doctorului.

Rănitul era lungit pe un pat improvizat; era un ţăran de vreo douăzeci de ani, un fel de lup bălai, cu părul lipit de obraz din cauza sudorii, pe jumătate, leşinat de durere şi de atâta sânge cât pierduse. Zénon îi dădu un întăritor şi-i cercetă piciorul: în două locuri oasele îi sfâşiaseră carnea care atârna, sfârtecată. Nimic nu te îndreptăţea să crezi că întâmplarea se datora unui cal ce zvârlise cu copita; nu se vedeau nicăieri urmele acesteia. În asemenea cazuri, prudenţa cerea să amputezi piciorul, dar rănitul, văzând că medicul trece prin flacără lama ferăstrăului, se învioră destul cât să se pornească pe zbierete; fierarul şi feciorul său nu erau mai puţin speriaţi, căci se temeau, dacă operaţia ar da cumva greş, că rămân cu mortul pe cap. Schimbându-şi planul, Zénon se hotărî să încerce mai întâi să reducă fractura.

Băiatul nu câştigă nimic; sforţarea de a întinde piciorul ca să-i aşeze oasele la loc îl făcu să urle ca în timpul unor cazne; medicul se văzu nevoit să deschidă rana cu briciul şi să-şi vâre mâna în adâncul ei ca să scoată sfărâmăturile de os. O spălă apoi cu un vin tare pe care din fericire fierarul îl avea la îndemână într-un ulcior. Tatăl şi fiul pregăteau feşe şi scândurele. În cămăruţă te înăbuşeai, căci cei doi bărbaţi astupaseră cu grijă toate deschizăturile ca să nu se audă ţipetele.

Zénon plecă de pe strada Lânarilor foarte îndoit în privinţa rezultatului. Băiatului îi era cât se poate de rău şi numai vigoarea tinereţii mai îngăduia o oarecare speranţă. Medicul veni în fiecare zi, când în zori, când, dimpotrivă, după ce se închidea azilul, ca să spele rana cu oţet şi să cureţe astfel puroiul. Mai târziu o unse cu apă de trandafiri ca să împiedice uscarea excesivă şi inflamarea buzelor rănii. Se ferea cât putea de ceasurile nopţii, când drumurile lui ar fi putut să bată la ochi. Cu toate că şi tatăl şi fiul o ţineau una şi bună că băiatul fusese lovit de cal, stabiliseră fără prea multă vorbă că era mai bine să lase baltă orice explicaţie.

După vreo zece zile, rănitul făcu puroi, carnea se prefăcu într-un fel de burete, iar febra, care nici până atunci nu scăzuse, se ridică şi-l mistui ca o flacără. Zénon îl ţinea la un regim sever; bolnavul aiura, cerând de mâncare. Într-o noapte, muşchii lui Han se contractară atât de violent încât piciorul îşi rupse scândurelele. Zénon îşi mărturisi că din milă şi laşitate nu le

strânsese destul de tare; se văzu nevoit să-i întindă din nou piciorul ca să reducă fractura. Durerea era mai cumplită decât la primele îngrijiri, dar de astă dată Zénon îl ameţi pe bolnav cu fum de opium, aşa că o îndură ceva mai uşor. Peste vreo şapte zile, puroiul se scurse şi febra scăzu după ce bolnavul transpiră din belşug. Zénon ieşi din fierărie cu inima împăcată şi cu gândul că norocul, fără de care orice îndemânare e zadarnică, fusese de partea lui. I se părea că vreme de trei săptămâni, în ciuda celorlalte treburi şi preocupări, îşi pusese neîncetat toate forţele în slujba vindecării băiatului. Această atenţie neîntreruptă semăna grozav cu ceea ce stareţul ar fi denumit rugăciune continuă.

Pe când aiura, rănitul făcuse fără să vrea anumite mărturisiri. Până la urmă, Josse şi cu fierarul întăriră şi întregiră de bunăvoie primejdioasa poveste. Han era de fel dintr-un cătun prăpădit de lângă Zévecote, la trei leghe de Bruges, unde avuseseră loc nu demult nişte ciocniri sângeroase ştiute de o lume întreagă. Totul pornise de la un predicator ale cărui îndemnuri stârniseră satul; ţăranii, nemulţumiţi de parohul lor, care nu glumea când era vorba de dijmă, năvăliseră în biserică şi, cu ciocanul în mână, sfărmaseră toate statuile din altar, împreună cu cea a Fecioarei care se scotea în timpul procesiunilor, şterpeliseră şerveţele brodate, haina şi aureola de alamă a Maicii Domnului şi amărâtele de comori din sacristie. O căprărie comandată de un căpitan pe nume Julian Vargaz veni de îndată la faţa locului ca să înăbuşe răzmeriţa. Pe mama lui Han, la care se găsise o fâşie de mătase împodobită cu nişte ţinte de mărgăritare, o uciseseră după obişnuita siluire, cu toate că nu prea mai avea vârsta potrivită pentru asemenea lucru. Celelalte femei, împreună cu copiii, fuseseră izgonite şi se împrăştiaseră pe câmp. Pe când spânzurau în piaţă câţiva bărbaţi din cătun, căpitanul Vargaz, lovit în frunte de un glonţ de archebuză, se prăvăli din şa şi căzu la pământ. Împuşcătura pornise de la ferestruica unui hambar; oştenii răvăşiră şi împrăştiară stogurile de fân, dar nu găsiră pe nimeni, aşa încât până la urmă le dădură foc. Siguri că l-au prăjit pe ucigaş, se retrăseseră ducând cu ei leşul căpitanului, aşezat de-a curmezişul unei şei, precum şi câteva vite luate cu japca.

Han sărise de pe acoperiş şi-şi rupse piciorul când căzuse. Scrâşnind din dinţi, se târâse sub o grămadă de paie şi de

gunoaie rămase pe marginea unei bălţi şi stătuse pitit acolo până la plecarea oştenilor, temându-se ca focul să nu cuprindă şi nenorocita lui de ascunzătoare. Mai pe seară, nişte ţărani dintr-o fermă învecinată, veniţi să vadă dacă mai rămăsese ceva de şterpelit prin satul pustiu, îl găsiră după gemetele pe care nu şi le mai înăbuşea. Hoţii aveau inimă bună; s-au hotărât să-l aşeze pe Han sub coviltirul unei căruţe şi să-l trimită în oraş la unchiul său. Ajunsese acolo leşinat. Pieter şi fiu-său se mângâiau cu gândul că nimeni nu văzuse căruţa intrând în curtea de pe strada Lânarilor.

Povestea cu moartea lui în hambarul mistuit de flăcări îl punea pe Han la adăpost de urmăriri, dar liniştea lui depindea de tăcerea ţăranilor care, dintr-o clipă într-alta, ar fi putut să vorbească, fie de voie, fie mai cu seamă de nevoie. Pieter şi Josse îşi puneau viaţa în primejdie adăpostind un răsculat şi un profanator de statui, dar nici medicul nu stătea mai bine. După şase săptămâni, Han ţopăia proptit într-o cârjă, însă aderenţele cicatricei îl mai chinuiau încă rău de tot. Tatăl şi fiul îl rugară din toată inima pe Zénon să-i scape de băiatul acela pe care pe altfel nici nu prea puteai să-l îndrăgeşti uşor: faptul că stătuse atâta vreme închis îl înrăise şi-l făcuse să se văicărească întruna; oamenilor li se urâse să-l tot audă povestind fără încetare singura vitejie din viaţa lui, iar fierarul, care-i purta pică fiindcă-i băuse bunătate de vin şi toată berea, turbă de mânie când află că neisprăvitul îi ceruse lui Josse să-i facă rost de o muiere. Zénon se gândi că Han ar putea să se ascundă mai bine într-un oraş mare ca Anversul, de unde i-ar fi uşor, după ce s-ar vindeca pe deplin, să treacă pe celălalt mal al Escaut-ului, alăturându-se micilor cete de răsculaţi ale căpitanului Henri Thomaszon şi ale căpitanului Sonoy care, cu vasele lor, ascunse ici-colo de-a lungul coastelor Zeelandei, hărţuiau din răsputeri oştile regeşti.

Îi veni în minte fiul bătrânei Greete; datorită meseriei lui de căruţaş, făcea drumul la Anvers în fiece săptămână cu fel de fel de baloturi şi saci. Omul, după ce află în parte taina, consimţi să-l ia cu el pe băiat şi să-l ducă la nişte oameni siguri; pentru treaba asta era însă nevoie de ceva parale. Pieter Cassel, în ciuda grabei de a-l vedea pe nepotu-său luându-şi tălpăşiţa, zicea că nu mai are de gând să cheltuiască niciun sfanţ pentru

dumnealui; Zénon n-avea nimic. După o oarecare şovăială, s-a dus la stareţ.

Preacucernicul tocmai termina de slujit liturghia într-un paraclis de lângă chilia lui. După ultimele rugăciuni de mulţumire, Zénon îi ceru o întrevedere şi-i povesti fără ocolişuri întreaga istorie.

— Ai trecut printr-o mare primejdie, îi spuse stareţul grav.

— În vălmăşagul acestei lumi există totuşi câteva îndemnuri destul de precise, răspunse filosoful. Meseria mea este să îngrijesc.

Stareţul încuviinţă.

— Nimeni nu-l plânge pe Vargaz, urmă el. Ţii minte, domnule, soldăţoii neobrăzaţi care umpleau străzile peste tot locul pe vremea când ai sosit în Flandra? La doi ani după terminarea războiului cu Franţa, Regele tot ne mai băga pe gât, în fel şi chip, oastea sa. Doi ani! Vargaz intrase din nou în slujbă ca să-şi urmeze aici, împotriva noastră, samavolniciile din pricina cărora fusese atât de urât de francezi. Nu e cu putinţă să-l cinsteşti pe tânărul David din Scriptură fără să-l lauzi şi pe băieţandrul pe care l-ai îngrijit.

— Trebuie să recunoaştem că ocheşte bine, zise medicul.

— Mi-ar plăcea să cred că Dumnezeu i-a călăuzit mâna. Dar nelegiuirea rămâne nelegiuire. Han recunoaşte că a luat parte la sfărâmarea statuilor?

— Aşa zice, dar eu, în lăudăroşeniile astea văd mai degrabă un fel ocolit de a-şi mărturisi mustrările de cuget, spuse Sébastien Théus prevăzător. Tot astfel interpretez şi anumite cuvinte rostite fără voie în timp ce aiura. Câteva predici n-ar fi putut să-i şteargă băiatului din minte credinţa lui de o viaţă întreagă.

— Mustrările astea de cuget le socoteşti oare neîndreptăţite?

— Nu cumva îşi închipuie sfinţia-ta că sunt luteran? întrebă filosoful zâmbind uşor.

— Nu, prietene, mă tem că nu ai destulă credinţă ca să fii eretic.

— Oamenii bănuiesc că stăpânirea trimite la ţară predicatori adevăraţi sau prefăcuţi, urmă repede medicul, schimbând grijuliu vorba, ca să nu se mai cerceteze dreapta credinţă a lui Sébastien Théus. Cârmuitorii noştri ne aţâţă ca apoi să ne poată pedepsi în voie.

— Cunosc, fireşte, vicleniile Consiliului Spaniei, spuse călugărul oarecum enervat. Dar mai e oare nevoie să-ţi explic procesele mele de conştiinţă? Pentru nimic în lume n-aş vrea ca vreun nenorocit să fie ars de viu pentru nişte subtilităţi teologice pe care nici măcar nu le înţelege. În aceste fapte îndreptate împotriva Maicii Domnului sălăşluieşte însă o înverşunare ce miroase a iad. Măcar să fi fost vorba de nişte sfinţi obişnuiţi, ca Sfântul Gheorghe sau Sfânta Ecaterina, de a căror existenţă învăţaţii noştri se îndoiesc, dar care încântă în mod nevinovat credinţa poporului... Poate fiindcă cinul nostru o cinsteşte cu osebire pe această mărită zeiţă (aşa îi zicea un poet pe care l-am citit când eram tânăr) şi o socoteşte neatinsă de păcatul lui Adam, sau poate fiindcă mă înduioşează mai mult decât s-ar cuveni în amintirea bietei mele neveste ce purta cu gingăşie şi smerenie acest frumos nume... Fapt este că nicio nelegiuire îndreptată împotriva credinţei nu mă mâhneşte la fel de mult ca o jignire adusă acestei Marii care cuprinde nădejdea omenirii, acestei fiinţe hărăzită încă de la începutul veacurilor să ne fie apărătoare în ceruri...

— Cred că înţeleg, răspunse Sébastien Théus, văzând că stareţului i-au dat lacrimile. Sfinţia-ta suferă când vede că o brută îndrăzneşte să ridice mâna împotriva celei mai neprihănite forme pe care şi-a luat-o, după părerea sfinţiei-tale, Bunătatea divină. Aşa mi-au vorbit evreii (am cunoscut câţiva medici aparţinând acestui popor), despre Shechina lor, ceea ce înseamnă dragostea lui Dumnezeu... E drept că, pentru ei, rămâne un chip nevăzut... Dar, de vreme ce-i dăm Inefabilului o înfăţişare omenească, nu văd de ce nu i-am împrumuta anumite trăsături femeieşti, fără de care am înjumătăţi însăşi natura lucrurilor. Dacă jivinele pădurii au cumva vreun simţ al tainelor sfinte (cine ştie ce se petrece înlăuntrul fiinţelor?) îşi închipuie fără îndoială că lângă Cerbul divin stă o Căprioară imaculată. Gândul acesta îl jigneşte cumva pe stareţ?

— Câtuşi de puţin, de vreme ce accept imaginea mielului neprihănit. Iar Maria, nu e ea denumită şi preacurata Porumbiţă?

— Asemenea simboluri sunt totuşi primejdioase, urmă Sébastien Théus, dus pe gânduri. Fraţii mei alchimiştii folosesc în chip de figuri de stil Laptele Fecioarei, Corbul Negru, Universalul Leu Verde şi Împreunarea Metalică pentru a desemna anumite lucrări din ştiinţa lor ori de câte ori virulenţa

sau subtilitatea acestora depăşeşte cuvintele omeneşti. Drept urmare, minţile grosolane se agaţă de aceste aparenţe, iar cele mai luminate, dimpotrivă, dispreţuiesc o ştiinţă care merge destul de departe, dar care li se pare împotmolită în mlaştina visurilor... Mă opresc aici cu comparaţia.

— Problema e grea şi nu se poate rezolva, prietene, spuse stareţul. Dacă m-aş apuca să le spun unor nepricopsiţi că aurita coroană a Maicii Domnului şi albastra-i mantie nu sunt decât simbolul stângaci al strălucirii cereşti şi că cerul, la rându-i, nu-i decât o biată reprezentare a Binelui invizibil, ar înţelege că nu cred nici în Maica Domnului, nici în cer. N-ar fi asta oare o minciună şi mai gravă? Semnificatul autentifică semnul.

— Să ne întoarcem la băiatul pe care l-am îngrijit, stărui medicul. Sfinţia-ta nu şi-o fi închipuit că Han a crezut că o doboară pe cea hărăzită din veac de îndurarea cerească să ne fie apărătoare? A sfărâmat un butuc de lemn gătit cu un veşmânt de catifea pe care un predicator i-l înfăţişa drept un idol şi îndrăznesc să spun că această fărădelege ce-l mânie pe bună dreptate pe stareţ i se va fi părut băiatului conformă cu bunul-simţ ce i-a fost dăruit de cer. Ţăranul ăsta n-a jignit unealta mântuirii neamului omenesc, după cum, ucigându-l pe Vargaz, nici prin gând nu i-a trecut că răzbună Belgia, patria lui.

— Cu toate astea a făcut şi una şi alta.

— Nu ştiu, zău, spuse filosoful. Sfinţia-ta şi cu mine căutăm să dăm un sens actelor de violenţă ale unui necioplit de douăzeci de ani.

— Domnule doctor, ţii chiar atât de mult ca băiatul ăsta să scape de urmăriri? îl întrebă aspru stareţul.

— Pe lângă faptul că e în joc şi propria-mi siguranţă, aş vrea ca această capodoperă a mea să nu fie dată pradă focului, răspunse Sébastien Théus pe un ton glumeţ. În orice caz, nu e ceea ce-şi poate închipui stareţul.

— Cu atât mai bine, răspunse călugărul, vei aştepta deci evenimentul cu mai multă linişte. Nici eu nu vreau să-ţi stric opera, prietene Sébastien. Ai să găseşti în sertarul acela ce-ţi trebuie.

Zénon scoase punguţa ascunsă sub rufărie şi alese cu modestie câţiva bănuţi de argint. Când s-o pună la loc, agăţă un capăt de pânză aspră de care se căzni să se descotorosească.

Era o cămaşă de pocăinţă presărată ici-colo de cheaguri negricioase, uscate. Stareţul, stânjenit parcă, întoarse capul.

— Sănătatea Sfinţiei-tale nu-i destul de robustă ca să-i îngăduie practici atât de aspre.

— Dimpotrivă, aş vrea să le înteţesc, protestă călugărul. Treburile dumitale, Sébastien, nu-ţi vor fi dat răgazul să te gândeşti la nenorocirile obşteşti. Tot ceea ce se zvoneşte este cum nu se poate mai adevărat. De curând, Regele şi-a strâns în Piemont o oaste sub comanda ducelui de Alva, învingătorul de la Mühlberg, considerat în Italia drept o mână de fier. Douăzeci de mii de oameni, cu vitele de povară şi cu tot calabalâcul, trec Alpii în clipa de faţă ca să se năpustească apoi asupra nefericitei noastre provincii... Poate că în curând o să-l regretăm pe căpitanul Julian Vargaz.

— Se grăbesc până nu se înzăpezesc drumurile, zise omul care odinioară fugise din Innsbruck pe nişte poteci de munte.

— Fiul meu este locotenent în oastea Regelui, şi mare minune dacă nu s-o afla cumva în preajma ducelui, spuse stareţul cu tonul omului care se sileşte să facă o mărturisire neplăcută. Toţi suntem părtaşi ai răului.

Îl apucă din nou tusea cel mai necăjise. Sébastien Théus îi luă pulsul, redevenind medic.

— S-ar putea ca stareţul să fie mai tras la faţă din pricina grijilor, zise el după o clipă de tăcere. Totuşi, tusea asta care dăinuie de câteva zile şi slăbiciunea din ce în ce mai mare au nişte cauze pe care e de datoria mea să le caut. Sfinţia-ta îmi va îngădui oare să-i cercetez mâine gâtul cu ajutorul unui instrument meşterit de mine?

— O să fac tot ce doreşti, prietene, răspunse stareţul. M-am pricopsit cu tusea, fără îndoială, din cauza verii ăsteia ploioase. Vezi bine că n-am temperatură.

Chiar în seara aceea Han a plecat împreună cu căruţaşul, ca argat. Faptul că şchiopăta niţel nu-i strica în acest rol. Călăuza lui l-a dus la Anvers şi l-a lăsat în grija unui slujbaş al familiei Fuggers, binevoitor, în taină bineînţeles, faţă de noile idei; omul locuia lângă port şi l-a pus pe băiat să bată în cuie lăzi de mirodenii sau să le desfacă. Pe la Crăciun s-a aflat că Han, care se ţinea foarte bine pe piciorul deplin însănătoşit, se tocmise ca dulgher pe un vas ce făcea negoţ cu negri şi tocmai pornea spre

Guineea. Pe astfel de vase era totdeauna nevoie de meşteşugari în stare nu numai să dreagă stricăciunile corabiei, dar şi să ridice, sau să mute din loc pereţi despărţitori, să facă obezi şi pripoane, şi în acelaşi timp să tragă bine cu arma în caz de răscoală. În locul soldei nesigure pe care ar fi primit-o de la căpitanul Thomaszon şi „Calicii” săi, Han a ales slujba asta, leafa fiind bună.

Venise iarna. Din cauza răguşelii sale cronice, stareţul renunţă de bunăvoie să mai ţină predicile dinaintea Crăciunului. Sébastien Théus îl hotărî pe bolnav să-şi cruţe puterile şi să stea un ceas, după-amiezile, lungit în pat sau cel puţin în jilţul pe care îl acceptase, nu demult, în chilie. Aceasta nu avea, după canoanele călugăreşti, nici vatră, nici sobă, aşa încât Zénon îl convinsese cu chiu, cu vai să primească o găleată cu cărbuni încinşi.

În după-amiaza cu pricina, îl găsi cu ochelarii pe nas, cercetând nişte socoteli. Economul mănăstirii, Pierre de Hamaere, în picioare, asculta sfaturile stareţului. Zénon simţea faţă de călugărul acela, cu care nu vorbise nici de zece ori în viaţa lui, o duşmănie ce i se părea reciprocă; Pierre de Hamaere ieşi după ce-i sărută mâna sfinţiei-sale plecându-şi genunchii într-un fel trufaş şi totodată slugarnic. Veştile erau în ziua aceea deosebit de grave. Contelui de Egmont şi tovarăşului său, contele de Hornes, întemniţaţi la Gand de aproape trei luni de zile şi învinuiţi de înaltă trădare, tocmai li se respinsese cererea de a fi judecaţi de către ceilalţi seniori, egalii lor, care le-ar fi cruţat probabil viaţa. Tot oraşul clocotea din pricina unei atari nedreptăţi. Zénon se feri să aducă el întâi vorba despre nelegiuirea aceasta, neştiind dacă stareţul o cunoştea sau nu. Îi povesti în schimb sfârşitul caraghios al poveştii lui Han.

— Marele Pius al II-lea a condamnat odinioară negoţul cu sclavi negri, dar cine mai ţine seama de asta? spuse călugărul obosit. E drept că sunt printre noi nedreptăţi şi mai strigătoare la cer... Ştii cumva ce gândeşte lumea din oraş despre infamia ce i s-a făcut contelui?

— Îl plâng mai mult ca oricând că s-a încrezut în promisiunile Regelui.

— Lamoral are inimă vitează, dar judecată puţină, spuse stareţul mai liniştit decât s-ar fi aşteptat Zénon. Un bun negociator nu se încrede niciodată.

Îşi lua ascultător picăturile pe care i le turna medicul. Acesta se uita la el cu o tainică mâhnire; nu credea în foloasele acestei doctorii mult prea slabe, dar în zadar îi căutase anghinei stareţului un leac mai puternic. Înlăturase presupunerea că ar fi vorba despre oftică din pricina lipsei de temperatură. Un polip din gât explica poate răguşeala, tusea aceea neîncetată, greutatea din ce în ce mai mare pe care o resimţea când respira sau înghiţea.

— Mulţumesc, zise stareţul dându-i înapoi paharul gol. Azi să nu pleci prea repede, prietene Sébastien.

La început vorbiră ba de una, ba de alta. Zénon se aşezase foarte aproape de călugăr ca să nu-l silească să-şi forţeze vocea. Stareţul se întoarse dintr-odată la grija lui de căpetenie:

— O nedreptate cumplită ca aceea ce i s-a făcut lui Lamoral atrage după sine o mulţime de nelegiuiri la fel de îngrozitoare, care rămân însă neştiute, urmă el, vorbind pe şoptite ca să-şi cruţe glasul. Portarul contelui a fost arestat curând după stăpânul său şi zdrobit cu o rangă de fier, doar-doar o mărturisi ceva. Azi-dimineaţă m-am rugat la liturghie pentru cei doi conţi, şi fără îndoială că în toată Flandra nu e casă unde oamenii să nu se roage pentru mântuirea lor pe lumea asta sau pe cealaltă. Dar cui îi trece prin gând să se roage pentru nenorocitul acela care, de altfel, n-a putut să mărturisească nimic, nefiind părtaş la tainele stăpânului? Nu i-a rămas nicio vână, niciun oscior întreg...

— Înţeleg, zise Sébastien Théus. Sfinţia-ta aduce laude credinţei smerite.

— Nu tocmai, continuă stareţul. Portarul acela era o slugă necinstită, care se îmbogăţise, pare-se, pe spinarea stăpânului său. Se mai zice că-şi însuşise un tablou pe care ducele avea poruncă să-l cumpere pentru Majestatea-sa, o pictură de-a noastră flamandă unde se văd nişte draci caraghioşi muncindu-i pe osândiţi. Regelui nostru îi place pictura... Dacă netrebnicul acela a vorbit sau nu, n-are de altfel nicio însemnătate, soarta contelui era gata pecetluită. Dar mă gândesc că acelaşi conte o să moară frumos în urma unei lovituri de secure pe un butuc îmbrăcat în negru, mângâiat de jalea poporului care, pe drept

cuvânt, vede în el un om ce-şi iubeşte patria belgiană; călăul o să-i ceară iertare înainte de a-l lovi, iar rugăciunile duhovnicului său or să-l însoţească, trimiţându-l drept în ceruri...

— De astă dată am înţeles, spuse medicul. Sfinţia-ta se gândeşte că, în ciuda sporovăielilor filosofilor, rangul şi titlurile aduc celor ce le au foloase temeinice. Nu-i puţin lucru să fii grande de Spania.

— M-am exprimat greşit, şopti stareţul. Mă opresc asupra agoniei acestui om fiindcă a fost mărunt, neînsemnat, fără îndoială josnic, înzestrat doar cu un trup supus durerii şi un suflet pentru care însuşi Dumnezeu şi-a vărsat sângele. Mi s-a spus că după trei ceasuri încă i se mai auzeau ţipetele.

— Ia seama, sfinţia-ta, zise Sébastien Théus strângând mâna stareţului. Nenorocitul s-a chinuit trei ceasuri, dar câte zile şi câte nopţi o să-i tot retrăiască sfinţia-ta agonia? Te chinuieşti mai mult decât l-a chinuit gâdele pe amărâtul acela.

— Să nu mai spui una ca asta, rosti stareţul dând din cap. Durerea portarului şi furia călăilor săi umplu lumea şi se revarsă peste veacuri. Nimic nu mai poate şterge faptul că s-au aflat pentru o clipă sub privirea veşnică a lui Dumnezeu. Fiecare suferinţă, fiecare nenorocire e nemărginită în substanţa ei, prietene, şi de asemenea nemărginită ca număr.

— Tot ce spune sfinţia-ta cu privire la durere s-ar putea spune şi cu privire la bucurie.

— Ştiu... am avut şi eu parte de bucurii... Orice bucurie nevinovată e o rămăşiţă a grădinii Raiului... Dar bucuria n-are nevoie de noi, Sébastien. Numai durerea ne cere milă. Din ziua când durerea fiinţelor omeneşti ne-a fost împărtăşită, nu ne mai este cu putinţă să ne bucurăm, după cum bunului Samaritean i-ar fi fost cu neputinţă să se oprească într-un han cu vin bun şi cu fete frumoase, în timp ce alături de el sângera bolnavul. Am ajuns să nu mai înţeleg nici măcar seninătatea sfinţilor pe pământ, sau deplina lor fericire în cer...

— În măsura în care cunosc cât de cât limbajul teologic, stareţul trece printr-o perioadă de criză spirituală.

— Te rog din tot sufletul, prietene, nu reduce această cumplită suferinţă la nu ştiu ce încercare cucernică pe calea desăvârşirii, pe care de altfel nici nu consider că am apucat-o... Să ne uităm mai degrabă la criza spirituală a omenirii. Vai de noi! Ne temem că ne înşelăm atunci când ne plângem de

rânduiala tuturor lucrurilor! Şi totuşi, doctore, cum de îndrăznim să-i trimitem lui Dumnezeu nişte suflete la păcatele cărora adăugăm deznădejdea şi hula, ca urmare a chinurilor la care le supunem trupurile? De ce oare am îngăduit încăpăţânării, neruşinării şi pizmei să se strecoare în discuţiile privind credinţa care, asemenea Sfintei Taine pictate de Sanzio în apartamentele Sfântului Părinte, ar fi trebuit să se petreacă doar în cer?... Căci, la urma urmei, dacă anul trecut Regele ar fi binevoit să asculte protestele seniorilor noştri; dacă, pe vremea când eram copil, papa Léon l-ar fi primit cu mai multă bunătate pe un incult călugăr augustin... Nu cerea decât un lucru de care toate instituţiile noastre au totdeauna nevoie, şi anume, nişte reforme... Necioplitul acela era jignit de abuzurile ce m-au supărat şi pe mine când am fost la curtea lui Julius al III-lea; nu greşeşte când ne mustră cinurile din pricina unei bogăţii ce ne stânjeneşte şi nu este pusă întru totul în slujba Domnului...

— Stareţul nu ne ia ochii cu luxul lui, îl întrerupse Sébastien Théus zâmbind.

— Am tot ce-mi trebuie ca să mă simt bine, răspunse călugărul întinzând mâna spre cărbunii cenuşii.

— Sfinţia-ta să nu-i acorde cumva din mărinimie prea multe justificări adversarului, spuse filosoful după ce stătu puţin pe gânduri. *Odi hominem unius libri*[22]: Luther a răspândit o idolatrizare a Scripturii mai dăunătoare decât multe obiceiuri socotite chiar de el ca superstiţii, iar doctrina mântuirii prin credinţă înjoseşte demnitatea omului.

— Sunt de acord, zise stareţul mirat, dar la urma urmei, ca şi el, cinstim cu toţii Scriptura şi cu toţii îi punem Mântuitorului la picioare neînsemnatele noastre însuşiri.

— Fireşte, sfinţia-ta, şi poate că tocmai de aceea discuţiile astea tăioase sunt de neînţeles pentru un ateu.

— Nu insinua ceva ce nu vreau să ascult, şopti stareţul.

— Tac, zise filosoful. Constat doar că nobilii reformaţi din Germania, care joacă popice cu capetele ţăranilor răsculaţi, nu sunt mai prejos de pedestraşii ducelui, şi că Luther a făcut jocul principilor, ca şi cardinalul de Granvelle.

— A ales ordinea, ca noi toţi, spuse stareţul obosit.

Afară viscolea. Doctorul se sculase ca să se întoarcă la dispensar, dar stareţul îi arătă că pe o vreme aşa de păcătoasă

[22] Urăsc omul unei singure cărţi (lat.).

nu vor fi îndrăznit mulţi bolnavi să iasă din casă şi că fratele infirmier va răzbi şi singur.

— Dă-mi voie să-ţi mărturisesc un lucru pe care l-aş tăinui unei feţe bisericeşti, după cum şi dumneata mi-ai împărtăşi mai degrabă mie decât unui confrate vreo ipoteză anatomică îndrăzneaţă, urmă stareţul cu greu. Nu mai pot, prietene... Sébastien, în curând se vor fi scurs o mie şase sute de ani de la întruparea lui Hristos, şi noi am adormit cu capul pe Cruce, ca pe o pernă... Mai-mai că-ţi vine să zici că, de vreme ce Mântuirea a avut loc o dată pentru totdeauna, nu ne rămâne decât să acceptăm lumea asta aşa cum e ea, sau cel mult, să ne dobândim mântuirea fiecare doar pentru sine. Preamărim, e drept, Credinţa; o plimbăm pe uliţe şi ne mândrim cu ea; îi jertfim, la nevoie, mii de vieţi, inclusiv pe a noastră. Facem de asemenea mare caz de Nădejde; prea am vândut-o adesea habotnicilor pe bani grei. Dar cui îi mai pasă de Dragoste? Doar câtorva sfinţi, şi mă cutremur când mă gândesc cât de strâmte sunt hotarele în care o practică... Până şi la vârsta mea şi cu haina pe care o port, mi s-a părut adesea că dragostea mea prea duioasă e un cusur al firii mele împotriva căruia s-ar fi cuvenit să lupt... Şi mă gândesc că dacă unul dintre noi s-ar avânta spre mucenicie, nu în numele Credinţei, căreia până acum destui oameni i-au stat mărturie, ci doar într-al Milosteniei, dacă s-ar ridica în ştreang, sau s-ar cocoţa pe rug în locul sau alături de cea mai pocită victimă, ne-am afla poate pe alt pământ şi sub un cer nou... Ticălosul cel mai înrăit, ereticul cel mai primejdios nu vor fi nicicând mai prejos de mine în aceeaşi măsură în care eu sunt mai prejos de Iisus Hristos.

— Stareţul visează la un lucru foarte asemănător cu ceea ce alchimiştii noştri numesc calea uscată sau calea rapidă, răspunse Sébastien Théus grav. În fond, e vorba să transformi totul dintr-odată şi doar cu slabele noastre mijloace... E o cale primejdioasă, Sfinţia-ta.

— Nu te teme, zise bolnavul cu un fel de zâmbet ruşinat. Nu-s decât un biet om şi cârmuiesc de bine, de rău şaizeci de călugări... Mă crezi în stare să-i trag de bunăvoie după mine în cine ştie ce aventură? Nu-i oricine vrednic să deschidă uşile raiului printr-o jertfă. Prinosul, dacă s-o aduce, va trebui să se săvârşească altfel.

— Se săvârşeşte de la sine când e gata sfânta împărtăşanie, gândi Sébastien Théus cu glas tare, aducându-şi aminte de avertismentele tainice ale filosofilor ermetici.

Stareţul se uită la el uimit.

— Sfânta împărtăşanie... zise el cucernic, sorbind aceste cuvinte atât de frumoase. Se zice că alchimiştii dumitale socotesc că Iisus Hristos e piatra filosofală, iar jertfa din timpul liturghiei o asemuiesc Marii Transmutaţii.

— Aşa zic unii, făcu Zénon aşezându-i stareţului la loc pe genunchi pătura ce-i lunecase pe podea. Dar ce altă concluzie putem trage din aceste echivalenţe, în afară de aceea că mintea omenească are o anumită aplecare?

— Ne îndoim, spuse stareţul cu o voce dintr-odată tremurătoare, ne-am îndoit... Câte nopţi n-am tot respins gândul că Dumnezeu, deasupra capetelor noastre, nu-i decât un despot sau un rege nepriceput şi că ateul ce-l neagă e singurul om care nu huleşte... Apoi, m-a străfulgerat o idee; boala e o fereastră ce ţi se deschide. Dacă ne înşelăm cumva când stabilim ca principiu de bază că Dumnezeu e atotputernic şi că toate chinurile noastre sunt un rezultat al voinţei Sale? Dacă de noi depinde cumva ca împărăţia Sa să vină? Am spus odinioară că Dumnezeu îşi desemnează trimişii; merg mai departe, Sébastien. Poate că El nu e altceva decât o flacără plăpândă în mâinile noastre, poate că depinde de noi s-o întreţinem şi să n-o lăsăm să se stingă; poate că noi suntem culmea cea mai înaltă pe care o poate atinge... Câţi nefericiţi, răzvrătiţi împotriva atotputerniciei Sale, n-ar alerga spre El din străfundurile deznădejdii lor, dacă li s-ar cere să sară într-ajutorul slăbiciunii lui Dumnezeu?

— Iată nişte păreri ce nu se potrivesc deloc cu învăţăturile Sfintei Biserici.

— Nu, prietene; mă lepăd dinainte de orice ar putea sfâşia şi mai tare trupul Bisericii. Admit că Dumnezeu stăpâneşte atotputernic în lumea duhurilor, dar noi suntem aici, în lumea trupurilor. Şi pe acest pământ pe care a păşit, cum oare L-am văzut, dacă nu în chip de copil nevinovat culcat în paie, asemenea pruncilor ce zăceau pe zăpadă în satele noastre pustiite de oştile Regelui, în chip de vagabond ce nu avea nici măcar o piatră pe care să-şi pună capul, în chip de osândit, spânzurat la o răscruce, întrebându-se şi el ca şi noi de ce oare

l-o fi părăsit Dumnezeu? Fiecare în parte suntem foarte slabi, dar gândul că El e şi mai neputincios, şi mai descurajat, că noi trebuie să-L zămislim şi să-L salvăm în fiinţele omeneşti este o mângâiere... Iartă-mă, spuse el tuşind. Ţi-am ţinut predica pe care n-o mai pot ţine din amvon.

Îşi lăsase pe speteaza jilţului capul mare şi parcă brusc golit de gânduri. Sébastien Théus se aplecă prieteneşte spre el în timp ce-şi încheia şuba şi zise:

— O să mă gândesc la ideile pe care stareţul a binevoit să mi le aducă la cunoştinţă. Înainte de a-mi lua rămas bun, aş putea oare să-i împărtăşesc în schimbul lor o ipoteză? Majoritatea filosofilor vremii noastre susţin că există o *Anima Mundi*[23], simţitoare şi mai mult sau mai puţin conştientă, din care fac parte toate lucrurile; eu însumi am visat la tăcutele cugetări ale pietrelor... Şi, cu toate acestea, singurele fapte cunoscute par a arăta că suferinţa, şi în consecinţă bucuria şi deci binele şi ceea ce numim răul, dreptatea şi ceea ce este pentru noi nedreptatea precum şi, în sfârşit, într-un fel sau într-altul, puterea de a înţelege, care slujeşte la deosebirea acestor contrarii, nu există decât în lumea sângelui şi poate a sevei, a trupului brăzdat de firişoare de nervi ca de o reţea de fulgere, şi (cine ştie?) a tulpinii ce creşte spre lumină, Binele ei Suveran, şi suferă de pe urma lipsei de apă, se chinuieşte la frig, rezistă cât poate încălcărilor nedrepte ale altor plante. Tot restul, adică regnul mineral şi cel al duhurilor, dacă cumva există, e poate nesimţitor şi liniştit, dincolo sau dincoace de bucuriile şi durerile noastre. S-ar putea, Sfinţia-Ta, ca frământările noastre să nu fie decât o neînsemnată excepţie în ordinea universală şi prin aceasta s-ar putea explica nepăsarea acestei substanţe neschimbătoare pe care o numim cucernic Dumnezeu.

Pe stareţ îl străbătu un fior; şi-l stăpâni şi zise:

— Mă îngrozeşte ce spui. Dar dacă-i aşa, ne-am întors mai mult ca oricând în lumea bobului de grâu ce se macină şi a Mielului ce se jertfeşte. Mergi în pace, Sébastien.

Zénon trecu din nou pe sub bolta ce lega azilul Saint-Cosme de mănăstire. Zăpada viscolită se îngrămădea ici-colo în mormane mari, albe. Cum a ajuns acasă, s-a dus drept în odăiţa unde-şi rânduise pe nişte rafturi cărţile moştenite de la Jean Myers. Bătrânul avusese un tratat de anatomie publicat cu

[23] Suflet al Lumii (lat.).

douăzeci de ani în urmă de Andréas Vésalius, care luptase ca şi Zénon împotriva rutinei galienice şi pentru o cunoaştere mai completă a corpului omenesc. Zénon nu-l întâlnise decât o singură dată pe vestitul medic ce făcuse o strălucită carieră la curte înainte de a muri de ciumă în Orient; mărginindu-se la meseria lui de medic, Vésalius nu avusese a se teme de alte persecuţii decât de cele ale unor pedanţi neghiobi, de care de altminteri avusese parte din belşug. Şi el furase cadavre: îşi făcuse o imagine despre interiorul omului bazată pe oasele adunate de sub spânzurători şi de pe ruguri sau, lucru chiar mai indecent, dobândite datorită îmbălsămării unor oameni de seamă cărora le lua într-ascuns câte un rinichi sau conţinutul vreunui testicul înlocuit cu nişte câlţi, astfel încât nimic n-ar fi lăsat să se presupună că preparatele respective proveneau de la alteţele-lor.

Aşezând tratatul sub lampă, Zénon căută planşa unde se afla o secţiune prin esofag şi laringe, cu traheea-arteră: desenul i s-a părut unul dintre cele mai imperfecte ale marelui anatomist, dar, ştia prea bine că Vésalius, ca şi el, fusese adesea nevoit să lucreze prea repede, având la îndemână trupuri gata putrezite. A pus degetul pe locul unde bănuia că se află polipul din gâtul stareţului, care, într-o zi, mai curând sau mai târziu, avea să-l înăbuşe pe bolnav. În Germania avusese ocazia să disece un vagabond mort de aceeaşi boală; amintirea acestuia şi cercetarea făcută cu ajutorul unui *speculum oris*[24] îl îndemnau să recunoască, dincolo de simptomele neprecise ale bolii stareţului, acţiunea nefastă a unei părticele de carne ce înghiţea încet-încet ţesuturile învecinate. Ai fi zis că ambiţia şi violenţa, atât de străine de firea călugărului, se înfipseseră într-un colţişor al trupului său, de unde până la urmă aveau să distrugă acel om alcătuit doar din bunătate. Dacă nu cumva se înşela, Jean-Louis de Berlaimont, stareţ al mănăstirii Cordelierilor din Bruges, fost mare dregător al reginei-mame Maria a Ungariei, plenipotenţiar la tratatul de la Crespy, avea să moară peste câteva luni sugrumat de nodul acela care i se strângea în fundul gâtlejului, afară doar dacă acel polip nu avea să rupă în calea lui o vână, înecându-l pe bietul om în propriul său sânge. Fără să mai punem la socoteală un fapt ce nu trebuie niciodată trecut cu vederea, şi anume că o moarte năprasnică putea s-o ia înainte

[24] Oglindă pentru cercetarea interiorului gurii (instrument medical) (lat.).

bolii; aşadar, soarta acestui om cu adevărat sfânt era pecetluită ca şi când viaţa i s-ar fi încheiat.

Tumoarea, ascunsă prea adânc, nu putea fi atinsă nici de scalpel, nici de cauter. Singura cale de a mai prelungi viaţa prietenului său era să-i dea putere cu ajutorul unui regim prudent; va trebui să-i facă rost de alimente semilichide, consistente şi totodată uşoare, pe care să le înghită fără să se chinuiască prea rău când îngustarea din ce în ce mai accentuată a gâtlejului nu-i va mai îngădui să absoarbă mâncarea obişnuită a mănăstirii; va trebui de asemenea să vegheze ca bolnavul să fie scutit de luările de sânge şi de purgativele medicilor obişnuiţi care, în trei sferturi din cazuri, nu făceau altceva decât să secătuiască în mod barbar puterile omului. Când va veni clipa să i se potolească durerile excesive, opiaceele vor fi eficace, iar până atunci ar fi înţelept să-l amăgească în continuare cu doctorii inofensive ca să-l pună la adăpost de spaima de a se simţi părăsit în ghearele bolii. Deocamdată, arta medicului nu putea să mai facă nimic.

Stinse lampa. Ninsoarea se oprise, dar albeaţa ei îngheţată ca însăşi moartea năpădise odaia; acoperişurile povârnite ale mănăstirii sclipeau ca stelele. În constelaţia Taurului, o singură planetă gălbuie strălucea la miazăzi cu luciul ei şters, nu prea departe de minunatul Aldebaran şi de lichidele Pleiade. Zénon renunţase demult să mai alcătuiască scheme astrologice, considerând că raporturile noastre cu aceste sfere îndepărtate sunt prea confuze ca să poţi baza pe ele nişte calcule sigure, chiar dacă, ici-colo, se impuneau unele rezultate ciudate. Sprijinit de prichiciul ferestrei, se cufundă totuşi în visări mohorâte. Ştia că, după data naşterii lor, şi el şi stareţul aveau pricini temeinice să se teamă de această poziţie a lui Saturn.

RĂTĂCIRILE TRUPULUI

Descotorosindu-se de beţivul care fura alifiile, Zénon îl înlocuise, de câteva luni, spre mulţumirea tuturor, cu alt frate infirmier, un călugăr tânăr de optsprezece ani. Fratele Cyprien era un ţăran intrat în mănăstire când avea vreo cincisprezece ani; ştia doar câteva cuvinte latineşti, cât să dea, de bine de rău, răspunsurile la liturghie, şi nu vorbea decât flamanda greoaie din satul lui. Oamenii îl auzeau adesea îngânând nişte cântecele învăţate desigur pe vremea când îşi mâna boii. Mai avea încă unele slăbiciuni copilăreşti; de pildă, vâra mâna pe ascuns în borcanul plin cu zahărul pentru îndulcit siropurile. Băiatul acela molatic avea însă o îndemânare fără seamăn când era vorba să pună un plasture sau să înfăşoare o faşă; nicio rană, niciun buboi nu-l speriau şi nici nu-l scârbeau. Copiilor, când veneau la dispensar, le plăcea zâmbetul lui. Zénon îl trimitea să-i ducă la ei acasă pe bolnavii prea şubrezi, pe care nu îndrăznea să-i lase singuri prin oraş; cu nasul în vânt, bucurându-se de larma şi forfota de pe stradă, Cyprien alerga de la azil la spitalul Saint-Jean, dând sau luând cu împrumut doctorii, dobândind câte un pat pentru vreun calic pe care nu-l puteau lăsa să moară pe podea sau, dacă aşa ceva nu era cu putinţă, hotărând vreo habotnică din mahala să-l primească pe zdrenţăros. La începutul primăverii îşi aprinsese paie în cap, furând nişte păducel ca să împodobească statuia Sfintei Fecioare de sub boltă, căci în grădina mănăstirii nu înflorise încă nimic.

Mintea lui neşlefuită era plină de eresuri moştenite de pe la babele din sat; trebuia să bagi de seamă ca nu cumva să lipească pe rănile bolnavilor poza de cinci parale a câte unui sfânt tămăduitor. Credea în vârcolacii care urlă pe uliţele pustii şi vedea peste tot locul vrăjitori şi vrăjitoare. După părerea lui, slujba creştinească nu se putea săvârşi dacă nu era de faţă, bineînţeles fără să bată la ochi, şi câte un atare slujitor al Satanei. Când i se întâmpla să fie singurul ajutor al preotului, în timpul liturghiei, dacă paraclisul era gol, îl bănuia pe preot, sau îşi închipuia că într-un ungher întunecos se află vreun vrăjitor nevăzut. Zicea că în anumite zile de peste an preotul era silit să fabrice vrăjitorii, ceea ce se înfăptuia citind de-a-ndoaselea rugăciunile botezului, şi aducea drept dovadă faptul că naşă-sa

îl scosese fuga din cristelniţă când băgase de seamă că preotul ţinea cartea de rugăciuni cu susul în jos. Te poţi apăra ferindu-te de orice atingere, sau punând mâna pe cei bănuiţi de vrăjitorie mai sus decât te atinseseră ei. Într-o zi Zénon, lovindu-l din întâmplare pe umăr, băiatul făcu ce făcu şi după câteva clipe îl atinse uşor pe obraz.

Într-o dimineaţă după Duminica Tomii, stăteau împreună în spiţerie. Sébastien Théus îşi punea registrul la punct. Cyprien pisa alene nişte boabe. Din când în când se oprea şi căsca.

— Dormi de-a-n picioarelea, zise medicul aspru. Vrei să mă faci să cred că ţi-ai petrecut noaptea rugându-te?

Băiatul zâmbi cu o mutră vicleană.

— Noaptea se întâlnesc Îngerii, zise el, după ce se uită pe furiş înspre uşă. Sticluţa cu vin trece din mână în mână; putina pentru baia Îngerilor e gata pregătită. Îngenunchează cu toţii în faţa Preafrumoasei, care-i îmbrăţişează şi-i sărută; slujnica Preafrumoasei îi despleteşte cosiţele şi amândouă sunt goale ca în Rai. Îngerii îşi scot veşmintele de lână şi-şi privesc cu încântare veşmintele de piele cu care i-a înzestrat Dumnezeu; lumânările strălucesc şi apoi se sting, şi fiecare se lasă pradă dorinţelor inimii.

— Halal basme! zise medicul cu dispreţ.

Dar îl cuprinsese o nelinişte nelămurită. Cunoştea acele denumiri angelice şi acele imagini uşor aţâţătoare: fuseseră apanajul unor secte uitate, pe care lumea se mândrea că de peste o jumătate de veac le nimicise în Flandra, trecându-le prin foc şi sabie. Îşi aducea aminte că auzise, când era copil, la gura sobei, în strada Lânarilor, vorbindu-se în şoaptă de nişte adunări unde credincioşii se cunoşteau şi trupeşte.

— De unde ai scornit prostiile astea primejdioase? întrebă el sever. Ai face bine să visezi lucruri mai frumoase.

— Nu-s basme, răspunse băiatul jignit. Când o vrea Mynheer, Cyprien o să-l ia de mână şi-o să-l ducă să-i vadă şi să-i atingă pe îngeri.

— Lasă gluma, spuse Sébastien Théus cu mult prea multă hotărâre.

Cyprien se apucase iar să piseze. Din când în când ducea la nas câte-un bob negru ca să-i simtă mai bine mirosul plăcut de mirodenie. Prudenţa îl îndemna să uite vorbele băiatului, dar curiozitatea birui şi Zénon spuse enervat:

— Şi mă rog, unde şi când se ţin aşa-zisele voastre întâlniri nocturne? Nu-i chiar aşa uşor să pleci noaptea din mănăstire. Ştiu că unii călugări sar gardul...

— Sunt nişte proşti, răspunse Cyprien cu o mutră dispreţuitoare. Fratele Florian a găsit un loc de trecere pe unde Îngerii se duc şi se întorc. Îl iubeşte pe Cyprien.

— Păstrează-ţi tainele, zise medicul cu violenţă. De unde ştii că n-o să vă trădez?

Băiatul dădu uşor din cap.

— Mynheer n-o să le căşuneze niciun rău Îngerilor, insinuă el cu neruşinarea unui complice.

Cineva bătu la uşă şi-i întrerupse. Zénon se duse să deschidă tresărind, cum nu i se mai întâmplase de pe vremea spaimelor de la Innsbruck. Era doar o fetiţă care suferea de lupus şi venea totdeauna cu faţa acoperită de un văl negru, nu fiindcă s-ar fi ruşinat de boala ei, ci fiindcă Zénon observase că lumina îi făcea foarte rău. Faptul de a o primi şi de a o îngriji pe biata fată îi mai abătu gândurile. Mai veniră şi alţi prăpădiţi. Câteva zile, între medic şi infirmier n-au mai avut loc discuţii primejdioase. Zénon însă nu-l mai privea pe tânărul călugăr cu aceiaşi ochi. Sub rasa aceea trăia un trup şi un suflet stârnind nelinişte şi ispită. În acelaşi timp i se părea că în podeaua adăpostului său se căscase o crăpătură. Fără să şi-o mărturisească nici lui însuşi, căuta un prilej să afle mai multe.

Acesta se ivi în sâmbăta următoare. Stăteau la masă şi curăţau instrumentele după închiderea dispensarului. Mâinile lui Cyprien se mişcau cu îndemânare printre pense ascuţite şi bisturie tăioase. Deodată, rezemându-se cu amândouă braţele de toată fierăria aceea, începu să îngâne încet pe o melodie veche şi complicată:

Chem şi sunt chemat,
Beau şi sunt băut,
Mănânc şi sunt mâncat,
Joc şi toţi cântă,
Cânt şi toţi joacă...

— Ce mai e şi cântecul ăsta? întrebă medicul cu asprime.

De fapt recunoscuse versetele osândite ale unei evanghelii apocrife, căci le auzise de mai multe ori în gura celor care, practicând ermetismul, le atribuiau puterii oculte.

— E imnul Sfântului Ioan, răspunse băiatul cu nevinovăţie.

Şi, plecându-se peste masă, urmă pe un ton de duioasă mărturisire:

— Primăvara a venit, porumbiţa oftează, baia Îngerilor e călduţă. Se iau de mâini şi cântă în şoaptă ca nu cumva cei răi să-i audă. Fratele Florian a adus ieri o lăută şi cânta încetişor nişte cântece atât de duioase, că-ţi venea să plângi.

— Faceţi mulţi isprava asta? întrebă aproape fără voia lui Sébastien Théus.

Băiatul numără pe degete.

— Quirin, prietenul meu, şi novicele François de Bure, care are un chip luminos şi o voce frumoasă şi limpede. Matthieu Aerts vine din când în când, urmă el adăugând încă două nume, necunoscute medicului, iar fratele Florian lipseşte rareori de la adunările Îngerilor. Pierre de Hamaere nu vine niciodată, dar îi iubeşte.

Zénon nu se aştepta să fie pomenit şi acest călugăr considerat sever.

De când economul se opusese unor reparaţii la Saint-Cosme şi încercase în mai multe rânduri să reducă din cheltuielile azilului, între cei doi bărbaţi se iscase o oarecare duşmănie. O clipă, i se păru că straniile mărturisiri ale lui Cyprien nu erau decât o capcană întinsă de Pierre anume pentru el. Băiatul însă povesti mai departe:

— Nici Preafrumoasa nu vine totdeauna, ci doar atunci când cei răi n-o înspăimântă. Arăpoaica ei aduce într-un ştergar pâine sfinţită de la mănăstirea Bernardinelor. La Îngeri nu afli nici ruşine, nici gelozie, nici oprelişte privind dulcile desfătări trupeşti. Preafrumoasa le dăruieşte mângâierea sărutărilor ei tuturor celor care i-o cer, dar nu-l îndrăgeşte decât pe Cyprien.

— Cum îi zice? rosti medicul, bănuind pentru prima dată un nume şi un chip dincolo de ceea ce până atunci i se păruse doar născocirea drăgăstoasă a unui băiat care, de când fusese nevoit să se lipsească de dezmierdările vacanţelor pe sub sălcii, ducea dorul fetelor.

— Noi îi zicem Eva, spuse Cyprien încet.

Pe pervazul ferestrei, într-o tăviţă aşezată pe o lampă, ardea un pumn de cărbuni. Îi foloseau la topitul gumei pentru leacuri. Zénon îl apucă pe băiat de mână şi-l duse lângă flăcăruie. Timp de câteva clipe îi ţinu degetele deasupra grămăjoarei de cărbuni încinşi. Cyprien se îngălbeni tot şi-şi muşcă buzele ca să nu ţipe. Zénon era aproape la fel de palid. Îi dădu apoi repede drumul.

— Cum vei răbda pe tot trupul acelaşi foc? întrebă el în şoaptă. Găseşte-ţi plăceri mai puţin primejdioase decât întrunirile astea ale Îngerilor.

Cu mâna stângă Cyprien luă de pe un raft borcanul cu ulei de crin şi-şi unse arsura. Zénon îl ajută tăcut să-şi oblojească degetul.

Tocmai atunci intră fratele Luca, ducând o tavă pentru stareţ, căruia i se dădea în fiecare seară o doctorie liniştitoare. Zénon luă tava şi urcă singur în chilia stareţului. A doua zi, toată povestea i se părea doar un vis urât, dar îl văzu din nou pe Cyprien în sala cea mare spălând piciorul unui copil rănit. Degetul îi era tot oblojit.

Mai târziu, Zénon îşi întorcea privirea de la cicatricea degetului ars, simţind de fiecare dată aceeaşi nelinişte de neîndurat. Cyprien făcea ce făcea şi i-l vâra sub nas, fălindu-se parcă.

În chilioara de la Saint-Cosme speculaţiile alchimiste au fost înlocuite cu acel du-te-vino neliniştit al omului care vede primejdia şi caută o scăpare. Încet-încet, ca nişte lucruri ce se ivesc din ceaţă, din sporovăielile lui Cyprien începeau să se desluşească anumite fapte. Baia Îngerilor şi adunărilor lor deşucheate nu erau prea greu de explicat. Sub casele din Bruges se afla o reţea de galerii care se legau între ele dintr-o magazie într-alta şi dintr-o pivniţă într-alta. Doar o casă părăsită despărţea acareturile mănăstirii Cordelierilor de cele ale Bernardinelor; fratele Florian, întrucâtva zidar, întrucâtva pictor, putuse să descopere, în timpul unor lucrări de reparare a paraclisului, fie nişte vechi băi turceşti, fie nişte foste spălătorii din care nebunii aceia îşi făcuseră o cameră tainică şi un plăcut adăpost. Florian era un neisprăvit de douăzeci şi patru de ani, care-şi petrecuse prima tinereţe hoinărind vesel prin ţară, zugrăvindu-i pe nobili în castelele lor şi pe burghezi în casele lor de la oraş şi primind în schimb câte-un culcuş şi câte-o strachină

cu mâncare. Mănăstirea unde se călugărise pe nepusă masă fiind evacuată în timpul tulburărilor din Anvers, fusese găzduit încă din toamnă la Cordelierii din Bruges.

Plăcut, iscusit, frumuşel, era întotdeauna înconjurat de o ceată de ucenici care zburdau pe schele. Mintea aceea cam rătăcită o fi întâlnit pe undeva vreo rămăşiţă din secta Fraţilor întru Sfântul-Duh, nimicită la începutul veacului, şi-o fi deprins astfel, ca o boală molipsitoare, felul lor înflorit de-a vorbi şi denumirile serafice pe care i le-o fi împărtăşit apoi şi lui Cyprien. Afară doar dacă nu cumva tânărul ţăran s-o fi pricopsit singur cu graiul acesta primejdios din eresurile ce stăruiau prin satul său, asemenea ciumei ce s-a încuibat în taină prin fundul unui dulap, după ce molima a fost dată uitării.

De când cu boala stareţului, Zénon observase în mănăstire o oarecare pornire spre delăsare şi neorânduială: se zicea că unii fraţi nu prea mai luau parte la slujbele din timpul nopţii; unii călugări se împotriveau într-ascuns înnoirilor stabilite de stareţ ca urmare a îndemnurilor Sinodului; cei mai desfrânaţi îl urau pe Jean-Louis de Berlaimont pentru cumpătarea a cărei pildă o dădea el însuşi; cei mai aspri, dimpotrivă, îl dispreţuiau pentru blândeţea lui, socotind-o din cale-afară de mare. Se şi urzeau uneltiri în vederea alegerii viitorului stareţ. Îndrăzneala Îngerilor fusese desigur uşurată de această atmosferă de interregn. Ceea ce părea însă nemaipomenit era faptul că un om prevăzător ca Pierre de Hamaere îi lăsa să-şi primejduiască viaţa ducându-se noaptea la asemenea adunări şi să facă nebunia încă mai mare de a amesteca şi două fete în povestea asta, dar se vede treaba că Florian şi Cyprien îl duceau de nas pe Pierre cum voiau ei.

La început chiar, fetele acelea i se păruseră lui Sébastien Thius nişte porecle iscusite sau nişte scorneli. Mai apoi, îşi aduse aminte că prin mahala se tot vorbea despre o domnişoară de neam mare care locuia cam de pe la Crăciun la maicile bernardine, pe timpul cât tatăl ei, dregător în Consiliul Flandrei, era plecat la Valladolid cu nişte socoteli. Frumuseţea, podoabele scumpe, chipul negricios şi cerceii slujnicuţei sale dădeau apă la moara bârfelilor de prin dughene şi de pe stradă. Domnişoara de Loos se ducea cu arăpoaica la biserică sau la cumpărături, la ceaprazar sau la cofetar. Nu era cu neputinţă ca în timpul vreunei asemenea plimbări, Cyprien să se fi uitat mai lung la

fată şi ea la el, apoi să-i fi vorbit, sau ca Florian, dregând ferestrele bisericii, să fi găsit un mijloc de a le cuceri fie pentru el, fie pentru prietenul lui. Două fete îndrăzneţe puteau foarte bine să se strecoare noaptea prin nişte coridoare întortocheate până la locul de adunare a Îngerilor şi să ofere închipuirii lor, pline de imagini din Scriptură, o Sulamită şi o Evă.

În dimineaţa de după mărturisirile lui Cyprien, Zénon s-a dus la cofetarul de pe strada Lungă ca să cumpere nişte vin întăritor ce alcătuia o treime din doctoria stareţului. Idelette de Loos alegea nişte prăjiturele şi nişte gogoşi de pe tejghea. Era o fată de cel mult cincisprezece ani, mlădie ca o trestie, cu cosiţe lungi bălaie, aproape albe şi cu nişte ochi ca un izvor. Părul de culoare deschisă şi ochii ei limpezi ca apa i-au adus aminte lui Zénon de tinerelul care-i fusese tovarăş nedespărţit la Lübeck. Era pe vremea când făcea unele cercetări în legătură cu nituirea şi titlul de aliaj al metalelor nobile, în tovărăşia tatălui băiatului, învăţatul Aegidius Friedhof, giuvaergiu bogat de pe Breitenstrasse. Copilandrul acela gânditor fusese în acelaşi timp o fiinţă încântătoare şi un ucenic sârguincios... Gerhart era atât de încântat de alchimist, încât voia să-l însoţească în peregrinările sale spre Franţa, iar tatăl îşi dăduse încuviinţarea ca băiatul să-şi înceapă în felul acesta călătoria de calfă prin Germania; filosoful se temuse însă de drumurile proaste şi de celelalte primejdii ce-l aşteptau pe băiatul acela hrănit numai cu bunătăţi. Prietenia de la Lübeck, asemănătoare, în viaţa lui rătăcitoare, cu ultimele zile de vară târzie, i se trezea în minte de astă dată nu doar sub înfăţişarea uscată a unui produs al memoriei, ca amintirile privind relaţiile trupeşti evocate odinioară când meditase asupra vieţii lui, ci ameţitoare ca un vin de a cărui tărie trebuia să te fereşti, ca nu cumva să te îmbete. Cu sau fără voia lui, toate astea îl apropiau de ceata smintită a Îngerilor. Dar în jurul obrăjorului Idelettei se mai învolburau şi alte aduceri aminte: îndrăzneala şi vioiciunea domnişoarei de Loos o scoteau din negura uitării pe Jeanette Fauconnier, răsfăţata studenţilor din Louvain, prima lui cucerire de bărbat; mândria lui Cyprien nu i se mai părea nici atât de copilăroasă, nici atât de vană. Memoria i s-a încordat, încercând să ajungă şi mai departe; dar firul s-a rupt; arăpoaica râdea ronţăind nişte bomboane, iar Idelette, ieşind pe uşă, i-a zâmbit necunoscutului

cu şuviţe cărunte la fel cum le zâmbea tuturor trecătorilor. Rochia ei înfoiată umplea intrarea strâmtă a dughenei; cofetarul, căruia îi plăceau femeile, i-a atras muşteriului luarea aminte asupra felului în care domnişoara ştia să-şi strângă fusta, cu o singură mână, descoperindu-şi gleznele şi lipindu-şi frumoasa mătase de coapse.

— Când o fată îşi arată picioarele, dă de ştire fiecăruia că nu de cozonac îi e foame, îi spuse el medicului cu o mutră cam deşănţată.

Era o glumă dintre cele pe care bărbaţii se simt datori să le facă ori de câte ori sunt între ei. Zénon s-a forţat să râdă.

Reluă acel du-te-vino din fiecare noapte: opt paşi între cufăr şi pat, doisprezece între gemuleţ şi uşă; tocea podeaua într-un chip ce era de pe acum o plimbare de întemniţat. Ştiuse dintotdeauna că anumite patimi ale sale, asemuite cu un fel de erezie a trupului, puteau să-i hărăzească soarta ereticilor, adică rugul. Te obişnuieşti cu sălbăticia legilor veacului tău, după cum te obişnuieşti cu războaiele stârnite de prostia omenească şi cu inegalitatea stărilor sociale, cu drumurile nesigure şi cu proasta gospodărie a oraşelor. Era de la sine înţeles că puteai fi ars pe rug fiindcă l-ai iubit pe Gerhart, sau fiindcă citeşti Biblia pe limba ta. Legile, neputincioase prin însăşi natura lucrurilor pe care pretindeau că le pedepsesc, nu-i atingeau nici pe bogătaşi, nici pe mai-marii lumii acesteia; la Innsbruck, Nunţiul se lăudase cu nişte stihuri neruşinate care l-ar fi aruncat în flăcări pe un biet călugăr; nicicând nu se pomenise vreun senior dat pradă focului fiindcă-şi ademenise pajul. Legile îi pedepseau pe oamenii mai neînsemnaţi, dar însuşi faptul de a fi neînsemnaţi îi punea întrucâtva la adăpost: în ciuda undiţelor, a plaselor şi a faclelor, cei mai mulţi peşti îşi urmează în bezna adâncurilor calea lor neştiută, fără să se sinchisească de aceia dintre tovarăşii lor care se zvârcolesc plini de sânge pe fundul unei bărci. Dar Zénon mai ştia că invidia vreunui duşman, o clipă de mânie şi de nebunie a mulţimii sau doar prostească asprime a unui judecător erau de ajuns ca să-i ducă la pierzanie pe nişte vinovaţi care poate erau nevinovaţi. Nepăsarea se preschimba în turbare şi semi-complicitatea în dezgust şi ură. Toată viaţa resimţise teama aceasta amestecată cu atâtea altele. Dar ceea

ce accepţi mai uşor când e vorba de tine însuţi, rabzi mai greu când e vorba de alţii.

Vremurile acelea tulburi îi încurajau pe oameni la fel de fel de denunţuri. Poporul, atras în taină de cei ce sfărâmau statuile, se năpusteau cu sete asupra oricărui scandal care-ar fi putut înjosi puternicele cinuri călugăreşti pe care le ţinea de rău pentru bogăţia şi influenţa lor. Cu câteva luni în urmă, la Gand, nouă călugări augustini, bănuiţi pe drept sau pe nedrept de sodomie, fuseseră arşi după cazne nemaiauzite, ca să se potolească astfel mânia unor gură-cască asmuţiţi împotriva feţelor bisericeşti; teama de a nu părea că vor să înăbuşe o ticăloşie îi împiedicase să se mulţumească, aşa cum ar fi fost mai înţelept, cu nişte pedepse disciplinare aplicate chiar de Biserică. Situaţia Îngerilor era şi mai primejdioasă. Hârjonelile astea drăgăstoase cu cele două fete, care în ochii omului de pe stradă ar fi trebuit să mai scadă întrucâtva mârşăvia întregii poveşti, îi primejduia şi mai mult pe nenorociţii aceia. Asupra domnişoarei de Loos aveau să se aţintească privirile pline de curiozitate josnică ale oamenilor de rând; taina întrunirilor nocturne atârna de aci înainte de flecăreala unor muieri sau de vreun plod nedorit. Primejdia cea mai mare se afla însă în denumirile îngereşti, în lumânările şi tipicurile copilăreşti săvârşite cu vin şi pâine sfinţită, în recitarea unor versete apocrife din care nimeni, nici chiar cei ce le ticluiseră, nu pricepuse niciodată nimic, în sfârşit în goliciunea ce era totuşi asemănătoare cu aceea a unor băieţi care se joacă lângă o baltă.

Din nişte prostii, vrednice fără îndoială de dispreţ, avea să li se tragă moartea acestor inimi smintite şi acestor cugete nevolnice. Nimeni nu va avea bunul-simţ să-şi dea seama că nişte copii neştiutori, descoperind cu încântare plăcerile trupeşti, se vor sluji de cuvintele şi imaginile sfinte ce li se picuraseră în suflet de când se ştiau. După cum boala stareţului îi hotărâse destul de precis ziua şi felul sfârşitului, tot astfel Cyprien şi tovarăşii săi i se păreau lui Zénon pierduţi, de parcă i-ar fi şi auzit strigând în mijlocul flăcărilor.

Stând la masă, mâzgălind pe marginile unui registru cifre sau semne nedesluşite, îşi zicea că propria lui apărare era deosebit de şubredă. Cyprien ţinea morţiş să-şi facă dintr-însul un confident, dacă nu chiar un complice. Un interogatoriu ceva mai strâns i-ar scoate aproape negreşit la iveală numele şi

adevărata personalitate; să fii înhăţat pentru ateism în loc de sodomie nu era o mângâiere. Nu uitase nici îngrijirile date lui Han şi măsurile luate pentru a-l scăpa de judecată, fapte pentru care putea de azi pe mâine să ajungă nici mai mult nici mai puţin decât în ştreang, ca răsculat. Cel mai bun lucru era să plece neîntârziat. Dar în clipa de faţă nici vorbă să poată pleca de la căpătâiul stareţului.

Jean-Louis de Berlaimont se stingea încet, potrivit celor ce se ştiau despre mersul obişnuit al bolii lui. Slăbise într-un hal fără de hal, fapt şi mai izbitor la un om odinioară atât de voinic. Îi venea din ce în ce mai greu să înghită, de aceea Sébastien Théus o punea pe bătrâna Greete să-i pregătească mâncăruri uşoare, fierturi şi siropuri, după nişte vechi reţete ce se bucuraseră de mare trecere în casa familiei Ligre. Cu toate că bolnavul se străduia să arate că-i plac, abia se atingea de ele, şi Zénon bănuia că omul răbda tot timpul de foame. Glasul îi pierise aproape cu desăvârşire; stareţul se mărginea să vorbească doar despre lucrurile cele mai de trebuinţă cu călugării pe care-i păstorea şi cu medicul său. Încolo, îşi scria dorinţele sau poruncile pe nişte bucăţele de hârtie aşezate pe pat, dar, după cum îi spusese într-o zi lui Sébastien Théus, nu prea mai avea mare lucru de scris sau de spus.

Doctorul ceruse să se aducă la cunoştinţa bolnavului cât mai puţine fapte în legătură cu evenimentele din afară, ţinând să-l scutească de-a mai afla grozăviile săvârşite de Tribunalul excepţional ce tăia şi spânzura la Bruxelles. Veştile se strecurau totuşi până la el. Pe la jumătatea lui iunie, ucenicul însărcinat cu îngrijirile trupeşti date stareţului vorbea cu Sébastien Théus despre ziua când i se făcuse ultima oară o baie de tărâţe ce-i răcorea pielea şi-l făcea să se simtă parcă ceva mai bine câtva timp. Stareţul îşi întoarse chipul cenuşiu către ei şi şopti cu chiu cu vai:

— Era luni, şase, în ziua când au fost ucişi cei doi conţi.

Pe obrajii lui scofâlciţi lunecau, tăcute, câteva lacrimi. Zénon află mai apoi că Jean-Louis de Berlaimont se înrudea cu Lamoral prin răposata lui soţie. Peste câteva zile, stareţul încredinţa medicului câteva cuvinte de mângâiere pentru Sabina de Bavaria, văduva colonelului, pe care îngrijorarea şi durerea o aduseseră, după spusese unora, la un pas de moarte. Sébastien

Théus luase plicul cu gândul să-l dea unui curier, dar Pierre de Hamaere, ce dădea târcoale pe sală, îl opri, temându-se de o nesocotinţă a stareţului ce-ar fi putut căşuna mănăstirii cine ştie ce năpastă. Zénon, dispreţuitor, îi întinse scrisoarea. Economul i-o înapoie după ce o citi: în condoleanţele către ilustra văduvă şi în făgăduiala de a se ruga pentru dânsa nu se afla nimic primejdios. Chiar şi ofiţerii Regelui erau plini de respect faţă de Doamna Sabina.

Tot gândindu-se la problema care-l preocupa, Zénon ajunse să se convingă că, pentru a se curma răul, ar fi de ajuns ca fratele Florian să fie trimis să dreagă paraclisele într-altă parte. Rămaşi singuri, Cyprien şi ceilalţi ucenici nu vor mai îndrăzni să se ducă noaptea la adunările lor, iar pe de altă parte, călugăriţele bernardine ar putea fi sfătuite să vegheze mai îndeaproape asupra celor două fete. Mutarea lui Florian depinzând doar de stareţ, filosoful se hotărî să mărturisească acestuia din urmă atâta cât trebuia ca să-l facă să ia măsuri cât mai grabnice. Aştepta o zi când bolnavului avea să-i fie ceva mai bine.

Prilejul se ivi într-o după-amiază, pe la începutul lui iulie, în ziua când episcopul venise personal să-l vadă pe stareţ. Prea Sfinţia-sa tocmai plecase; Jean-Louis de Berlaimont, îmbrăcat în rasă, era întins pe pat, iar strădania depusă ca să-şi primească oaspetele după cuviinţă îl mai înviorase parcă şi-l înzdrăvenise pentru un timp. Sébastien a văzut pe masă o tavă aproape neatinsă.

— Te rog să-i mulţumeşti acestei femei atât de bune, zise călugărul cu un glas mai puţin sfârşit ca de obicei. E drept că n-am prea mâncat, adăugă el aproape vesel, dar unui călugăr nu-i strică să fie silit să ţină post.

— Fără îndoială că episcopul l-ar fi dezlegat pe stareţ, răspunse medicul în acelaşi fel glumeţ.

Stareţul zâmbi.

— Cu toate că am fost dintre cei ce s-au împotrivit numirii sale de către Rege, care călca astfel în picioare străvechile noastre datini, socot că Prea Sfinţia-sa e un om foarte învăţat şi cred că e şi foarte inimos. Mă bucur că i-am putut recomanda pe propriul meu medic.

— Nu caut altă slujbă, zise Sébastien Théus, voios.

Chipul bolnavului începea să trădeze o oarecare oboseală.

— Nu vreau să mă vaiet, Sébastien, spuse el plin de răbdare, însă stânjenit ca de fiecare dată când vorbea despre chinurile lui. Durerile nu-s prea mari... Dar au urmări neplăcute. De aceea şovăi când e vorba să primesc Sfânta Împărtăşanie... N-aş vrea ca tusea sau sughiţul... Dacă ar exista vreun leac care să-mi mai potolească anghina...

— Anghina se poate vindeca, Sfinţia-ta, minţi medicul. Ne bizuim mult pe vara asta aşa de frumoasă...

— Fără îndoială, răspunse stareţul dus pe gânduri. Fără îndoială...

Îi întinse braţul său slăbit. Deoarece călugărul ce-l îngrijea ieşise pentru câteva clipe, Sébastien Théus îi spuse că tocmai îl întâlnise din întâmplare pe fratele Florian.

— Da, zise stareţul, vrând poate să-i arate că încă mai ţine minte numele. O să-l punem să dreagă frescele de deasupra stranelor. N-avem bani să cumpărăm picturi noi...

Ai fi zis că-şi închipuie că tânărul călugăr sosise abia în ajun cu pensulele şi cu ulcelele lui. În ciuda zvonurilor ce se răspândiseră prin mănăstire, Zénon îl socotea pe Jean-Louis de Berlaimont stăpân pe toate facultăţile sale, dar de la o vreme acestea ajunseseră întrucâtva lăuntrice. Deodată, stareţul îi făcu semn să se aplece, ca şi când ar fi vrut să-i şoptească o taină, dar de astă dată nu mai era vorba de călugărul zugrav.

— ...Jertfa despre care am vorbit într-o zi, prietene Sébastien... Dar nu-i nimic de jertfit... Ce însemnătate are viaţa sau moartea unui om de vârsta mea...

— Pentru mine, viaţa stareţului are însemnătate, răspunse medicul cu hotărâre.

Dar nu-l mai chemă într-ajutor; îşi luase gândul de la asta. Orice sprijin risca să se preschimbe într-o trădare. Tainele ar fi putut să-i scape din greşeală printre buzele ostenite; ar fi fost chiar cu putinţă ca omul acela istovit să dea dovadă de o asprime ce altminteri nu i-ar fi stat în fire. În sfârşit, întâmplarea cu scrisoarea dovedea că stareţul nu mai era stăpân în mănăstirea lui.

Zénon a mai încercat o dată să-l sperie pe Cyprien. I-a povestit nenorocirea ce-i lovise pe călugării augustini din Gand,

despre care de altfel infirmierul ştia desigur câte ceva. Urmarea n-a fost cea aşteptată.

— Călugării augustini sunt nişte proşti, spuse scurt tânărul cordelier.

Peste trei zile însă, s-a apropiat de medic cu un aer neliniştit:

— Fratele Florian şi-a pierdut un talisman pe care i-l dăduse o egipteancă, zise el foarte tulburat. Din pricina asta, s-ar putea isca mari nenorociri. Dacă Mynheer, cu puterile sale ar...

— Nu-s negustor de amulete, i-o reteză scurt Sébastien Théus, întorcându-i spatele.

A doua zi, în noaptea de vineri spre sâmbătă, filosoful lucra înconjurat de cărţile sale, când un obiect uşor căzu prin fereastra deschisă. Era o rămurică de alun. Zénon se apropie de geam. O umbră cenuşie căreia îi desluşea cu greu faţa, mâinile şi picioarele goale stătea jos şi parcă-l chema. După câteva clipe, Cyprien plecă şi se făcu nevăzut sub bolta de la intrare.

Zénon se întoarse tremurând şi se aşeză din nou la masă. Îl cuprinsese o puternică dorinţă, căreia ştia dinainte că nu-i va ceda, după cum alteori, în ciuda unei împotriviri totuşi mai puternice, ştii dinainte că te vei supune. Nici gând să-l urmeze pe descreierat, însoţindu-l la cine ştie ce nelămurit dezmăţ sau magii nocturne. Totuşi, în viaţa aceea de fiară hăituită, în faţa procesului de treptată destrămare ce se înfăptuia în trupul stareţului şi poate că şi în sufletul său, lui Zénon i se făcea poftă să uite de puterile frigului, ale pierzaniei şi ale beznei, lângă un trup tânăr şi cald. Încăpăţânarea lui Cyprien să fi fost oare izvorâtă doar din dorinţa de a atrage de partea sa un om pe care-l socotea folositor şi care era, pe deasupra, înzestrat, după părerea unora, şi cu puteri tainice? Să fi fost doar încă un exemplu al veşnicei ispitiri a lui Socrate de către Alcibiade? Alchimistului i se năzări un gând şi mai smintit. Să fi fost oare cu putinţă ca propriile lui dorinţe, ţinute în frâu în folosul unor experienţe mai măiestrite chiar decât cele ale trupului, să fi dobândit dincolo de el însuşi acest chip copilăresc şi dăunător? *Extinctis luminibus*: stinse lampa. Zadarnic încerca să-şi închipuie cu dispreţ, ca un anatomist şi nu ca un îndrăgostit, hârjonelile acelor copii dezmăţaţi. Îşi zise o dată mai mult că gura unde se distilează sărutările nu e decât hruba mestecatului şi că, pe marginea unui pahar, urma buzelor pe care tocmai le-ai

muşcat te scârbeşte. Zadarnic îşi închipui nişte omizi albe lipite unele de altele sau nişte biete muşte năclăite cu miere. Orice ai fi făcut, Idelette şi Cyprien, François de Bure şi Mathieu Aerts erau frumoşi. Spălătoria părăsită era într-adevăr o încăpere magică; văpaia senzuală supunea totul unei transmutaţii, ca aceea din cuptoarele alchimiştilor, şi pentru ea făcea să înfrunţi vâlvătaia rugului. Albeaţa trupurilor goale lucea ca fosforescenţa ce dă uneori în vileag însuşirile tainice ale pietrelor.

În zori se liniştise. Cel mai josnic desfrâu în fundul unui bordel era totuşi mai demn decât sclifoselile Îngerilor. Jos, în sala cenuşie, în faţa unei babe care venea în fiecare sâmbătă să i se oblojească varicele, îl certă cu asprime pe Cyprien fiindcă scăpase pe jos o cutie cu feşe. Pe chipul acela cu pleoapele cam umflate nu se desluşea nimic neobişnuit. Chemarea de peste noapte fusese poate doar un vis.

Semnele venite de la mica ceată începuseră acum să cuprindă o undă de duşmănie şi de zeflemea. Într-o dimineaţă, intrând în laborator, filosoful găsi pe masă, aşezat la vedere, un desen prea măiestrit ca să fi fost făcut de Cyprien, care abia ştia să-şi scrie numele. În vălmăşagul acela de chipuri se vădea gândirea stranie a lui Florian. Desenul înfăţişa una dintre grădinile desfătării, întâlnite din când în când în operele pictorilor şi în care oamenii de bună credinţă vedeau o satiră a păcatului, iar alţii, mai şmecheri, vedeau, dimpotrivă, o sărbătoare a celor mai îndrăzneţe plăceri trupeşti. O preafrumoasă intra într-un bazin ca să facă baie, însoţită de iubiţii ei. Doi îndrăgostiţi se îmbrăţişau în spatele unei perdele, trădaţi doar de poziţia picioarelor lor goale. Un tânăr desfăcea cu duioşie genunchii unei fiinţe iubite ce-i semăna ca un frate. Din gura unui băiat se înălţau spre cer gingaşe flori. O arăpoaică plimba pe o tavă o zmeură uriaşă. Plăcerea zugrăvită astfel se preschimba într-un joc al ielelor sau într-o primejdioasă batjocură. Filosoful, dus pe gânduri, rupse foaia.

Peste două sau trei zile se pomeni cu altă şotie neruşinată: cineva îi scosese din dulap nişte ghete vechi cu care străbătea grădina când era noroi sau zăpadă; încălţările, aşezate tot la vedere, se încălecau pe podea într-o neorânduială obscenă. Le-a dat un picior şi le-a aruncat cât colo; fusese o glumă grosolană. Mai îngrijorător însă i s-a părut un obiect găsit într-o seară la el

în odaie. Era o pietricică netedă pe care cineva mâzgălise stângaci un chip şi nişte atribute feminine sau poate hermafrodite; de jur-împrejurul pietrei era înfăşurat un smoc de păr blond. Filosoful aruncă părul în foc, iar acel soi de păpuşică pentru vrăji o zvârli cu dispreţ într-un sertar. Prigoana încetă; nu se înjosise niciodată pomenindu-i ceva lui Cyprien. Începuse să-şi închipuie că nebuniile Îngerilor se vor potoli de la sine, căci la urma urmei toate trec.

Nenorocirile obşteşti umpleau azilul Saint-Cosme. În afară de bolnavii obişnuiţi le veneau oaspeţi pe care arareori îi mai vedeai şi a doua oară: ţărani cărând după ei o grămadă de lucruri alcătuind un calabalâc ciudat, adunat în pripă în ajunul bejeniei sau scăpat de la foc, pături pârlite, pilote de unde zburau fulgii, cratiţe şi oale ciobite. Femeile îşi duceau copiii în boccelele cu rufe murdare. Ţăranii aceştia, izgoniţi de prin cătunele răzvrătite, sistematic pustiite de oşteni, sufereau cu toţii de pe urma loviturilor sau a rănilor, dar boala lor de căpetenie era de fapt foamea. Unii străbăteau oraşul ca nişte turme ce-şi caută hrană, fără să ştie unde se vor mai opri data viitoare; alţii se duceau pe la rudele stabilite prin părţile acelea mai puţin încercate şi cărora le mai rămăseseră câteva vite şi un acoperiş. Cu ajutorul fratelui Luca, Zénon se căznea să aibă pâine ca să le dea celor mai lipsiţi. Văicărindu-se mai puţin, dar vădind mai multă nelinişte, călătorind îndeobşte singuri, sau câte doi-trei, recunoşteai uneori oameni având o profesie sau o meserie, veniţi de prin oraşele din inima ţării, hăituiţi fără îndoială de sângerosul Tribunal. Fugarii purtau haine bune de burghezi, dar ghetele lor scâlciate, picioarele umflate şi pline de băşici dădeau în vileag drumurile lungi străbătute de aceşti sedentari, neobişnuiţi cu mersul pe jos; ascundeau ţelul călătoriei lor, dar Zénon ştia de la bătrâna Greete că, aproape în fiecare zi, plecau de prin locurile mai pustii ale coastei fel de fel de vase pescăreşti ce-i duceau pe patrioţi în Anglia sau în Zeelanda, după felul vasului sau starea vântului. Erau îngrijiţi fără să li se pună întrebări.

Sébastien Théus nu-l mai părăsea aproape deloc pe stareţ, dar cei doi călugări de la dispensar dobândiseră până la urmă cunoştinţele de bază ale meşteşugului îngrijirii bolnavilor, aşa încât se putea încrede în ei. Fratele Luca era un om chibzuit ce-

şi făcea sârguincios datoria şi a cărui minte nu se avânta niciodată dincolo de treaba făcută în clipa aceea. Cyprien nu era lipsit de un fel de bunătate îndatoritoare.

Renunţase să-i mai potolească durerile stareţului cu ajutorul opiaceelor. Într-o seară, bolnavul refuzase siropul calmant.

— Înţelege-mă, Sébastien, şopti el foarte îngrijorat, temându-se, fără îndoială, de o rezistenţă din partea medicului. Nimeni n-ar vrea să moţăie în clipa când... *Et invenit dormientes*...[25]

Filosoful încuviinţă printr-un semn. Începând din clipa aceea, n-a mai avut altceva de făcut în preajma bolnavului decât să-i dea să înghită câteva linguriţe de supă sau să-l ajute pe fratele infirmier să-i ridice trupul mare, numai piele şi oase, care şi începuse să miroasă a mort. Se întorcea seara târziu la Saint-Cosme şi se culca îmbrăcat, căci se aştepta mereu la o criză de sufocare din care stareţul n-avea să mai scape.

Într-o noapte, i se păru că aude zgomotul unor paşi grăbiţi ce se apropiau de chilioara lui de-a lungul lespezilor de pe coridor. Se sculă în grabă şi deschise uşa. Nu era nimeni. Totuşi, dădu fuga la stareţ.

Jean-Louis de Berlaimont stătea în capul oaselor sprijinit de sulul de la capătul patului şi de perne. Ochii lui larg deschişi se întoarseră spre medic cu o privire ce i se păru acestuia plină de o neţărmurită grijă.

— Pleacă, Zénon! rosti el. După moartea mea...

Tusea îi curmă vorba. Tulburat, Zénon întorsese fără să vrea capul, ca să vadă dacă nu cumva infirmierul ce şedea pe un scăunel auzise ceva. Bătrânelul însă moţăia, bălăbănindu-şi capul. Stareţul, sfârşit, căzuse pieziş peste perne, pradă unui fel de toropeală zbuciumată. Zénon se aplecă; inima îi bătea şi era ispitit să-l trezească, doar-doar o mai dobândi un cuvânt sau o privire. Punea la îndoială mărturia simţurilor, ba chiar şi pe a raţiunii sale. După câteva clipe, se aşeză lângă pat. La urma urmei nu era cu neputinţă ca stareţul să-i fi ştiut numele dintotdeauna.

Bolnavul se mişca zvâcnind slab. Zénon îi frecă îndelung picioarele şi pulpele, aşa cum îl învăţase odinioară stăpâna din Frösö. Tratamentul acesta era mai bun ca toate calmantele.

[25] Şi i-a găsit pe cei care dormeau (lat.).

Până la urmă adormi şi el pe marginea patului, cu capul în palme.

În zori, coborî în sala de mese ca să ia o strachină cu supă caldă. Acolo dădu peste Pierre de Hamaere. Vorbele stareţului îi treziseră alchimistului în chip aproape superstiţios toate spaimele. Îl luă de o parte pe Pierre de Hamaere şi-i spuse fără înconjur:

— Nădăjduiesc c-aţi pus capăt nebuniilor prietenilor domniei-voastre.

Era gata să vorbească despre cinstea şi siguranţa mănăstirii. Economul îl scuti de un atare caraghioslâc.

— Habar n-am de toată povestea asta, zise el, violent.

Şi plecă tropăind zgomotos.

În seara aceea, stareţul primi pentru a treia oară Sfântul Maslu. Chilioara şi paraclisul de alături erau înţesate de călugări cu lumânarea în mână. Unii plângeau; alţii se mulţumeau să ia parte la slujbă cu demnitate. Bolnavul, pe jumătate amorţit, căznindu-se parcă să respire cât mai uşor cu putinţă, se uita la flăcăruile galbene ca şi când nu le-ar fi văzut. După ce se terminară rugăciunile rânduite pentru cei ce trag să moară, oamenii ieşiră rând pe rând, lăsând în chilie numai doi călugări cu mătăniile lor. Zénon, care stătuse la o parte, se aşeză din nou la locul lui obişnuit.

Trecuse vremea legăturilor, fie ele cât de scurte, stabilite prin viu grai; stareţul se mulţumea să ceară prin semne puţină apă sau plosca agăţată de colţul patului. Zénon socotea că, înlăuntrul acestei lumi pe cale să se năruie mai dăinuia încă, asemenea unei comori ascunse sub o grămadă de dărâmături, un cuget cu care se mai putea poate păstra contactul şi fără ajutorul cuvintelor. Îl ţinea de mână pe bolnav, şi acea uşoară atingere era parcă de ajuns ca să-i transmită stareţului ceva din puterea sa şi ca să primească în schimb de la el puţină seninătate. Medicul, gândindu-se din când în când la credinţa după care sufletul unui om gata să se prăpădească flutură împrejurul său ca o scânteie învăluită în ceaţă, îşi aţintea privirea spre ungherele slab luminate, dar ceea ce vedea nu era probabil decât oglindirea în geam a unei lumânări aprinse. Spre ziuă, Zénon dădu drumul mâinii stareţului; sosise clipa când se cuvenea să-l lase pe stareţ să se apropie de ultimele porţi

singur, sau poate, dimpotrivă, însoţit de chipurile nevăzute pe care desigur le chemase într-ajutor în timpul agoniei sale. Puţin mai târziu bolnavul începu să se zbuciume, gata parcă să se trezească; pe piept, degetele mâinii stângi căutau pe dibuite, în locul unde odinioară Jean-Louis de Berlaimont purtase fără îndoială ordinul Lânii de Aur. Zénon zări pe pernă scapularul ale cărui şireturi se dezlegaseră. I-l aşeză la loc; muribundul îl netezi, cu o expresie de mulţumire. Buzele i se mişcau pe tăcute. Tot încordându-şi auzul, Zénon desluşi până la urmă sfârşitul unei rugăciuni, repetate desigur a mia oară:

— ...*nunc et in hora mortis nostrae*.[26]

Se scurse o jumătate de oră; le ceru celor doi călugări să se îngrijească de cele rânduite trupului neînsufleţit.

Asistă la înmormântarea stareţului stând într-unul din naosurile laterale ale bisericii. Slujba atrăsese multă lume. În rândul întâi l-a recunoscut de episcop şi chiar lângă el, sprijinit într-un baston, a văzut un bătrân pe jumătate infirm, dar robust; nu era altul decât canonicul Bartholommé Campanus, care odată cu vârsta dobândise mai multă siguranţă şi o înfăţişare impunătoare. Sub glugile lor, călugării semănau unii cu alţii. François de Bure ţinea cădelniţa; avea într-adevăr un chip de înger. Aureola sau pata colorată a mantiei vreunei sfinte străluceau ici-colo, în frescele zugrăvite din nou deasupra stranelor.

Noul stareţ era un om destul de şters, dar foarte cucernic şi socotit un administrator priceput. Se zvonea că după sfatul lui Pierre de Hamaere, care-i sprijinise alegerea, stareţul avea probabil să închidă în curând azilul Saint-Cosme, considerându-l prea costisitor. Pe de altă parte, se mai aflase poate şi faptul că aici fuseseră ajutaţi cei care fugeau de Tribunalul Special. Medicului nu i se spusese totuşi nimic. De altfel, puţin îi păsa. Zénon se hotărâse să dispară imediat după înmormântarea stareţului.

De astă dată nu-şi lua nimic. Putea să-şi lase cărţile, pe care de altminteri nu prea le mai citea. Manuscrisele sale nu erau nici destul de preţioase şi nici destul de compromiţătoare ca să le ia cu sine; n-aveau decât să ajungă într-o zi să slujească la aprinderea focului în soba din sala de mese. Vremea fiind călduroasă, hotărî să nu-şi mai ia mantia îmblănită şi boarfele

[26] Acum şi în ceasul morţii noastre (lat.).

de iarnă; se va mulţumi cu o simplă cazacă peste hainele sale cele bune. Avea de gând să-şi pună instrumentele înfăşurate în rufărie, într-o geantă, împreună cu câteva doctorii rare şi scumpe. În ultima clipă îşi luă şi cele două pistoale vechi. Fiecare amănunt al acestei reduceri la esenţial fusese supus unor îndelungi chibzuiri. Nu ducea lipsă de bani: în afară de puţinul pe care, cu gândul la această călătorie, Zénon îl pusese deoparte din pârlita de leafă dată de mănăstire, mai primise cu câteva zile înainte de moartea stareţului un pachet adus de bătrânul călugăr infirmier, unde se afla punga de unde luase altădată bani pentru Han. De atunci stareţul nu părea să mai fi umblat la ea.

La început se gândise să ia căruţa fiului Greetei până la Anvers şi de acolo să se strecoare până în Zeelanda sau în Gueldra, provincii făţiş răsculate împotriva autorităţii regale. Dar, dacă cumva după plecarea lui s-ar fi trezit unele bănuieli cu privire la el, era mai bine ca bătrânica şi feciorul ei, căruţaşul, să nu fie câtuşi de puţin în primejdie. Se hotărî să se ducă pe jos până pe malul mării şi acolo să-şi facă rost de o barcă.

În ajunul plecării, a avut pentru ultima oară un schimb de cuvinte cu Cyprien, pe care l-a găsit în laborator, îngânând un cântecel. Băiatul părea mulţumit şi împăcat, ceea ce pe Zénon l-a scos din sărite.

— Îmi place să cred că în zilele astea de doliu aţi renunţat la plăcerile voastre, îi zise el pe nepusă masă.

— Lui Cyprien nu-i mai pasă de întrunirile din miez de noapte, răspunse tânărul călugăr în felul lui copilăresc de a pomeni despre sine însuşi de parcă ar fi fost vorba despre altcineva. Se întâlneşte cu Preafrumoasa între patru ochi şi la lumina zilei.

Nu s-a lăsat rugat şi i-a explicat că descoperise lângă canal o grădină părăsită, căreia îi sfărâmase lacătul de la poartă şi unde Idelette venea uneori să se întâlnească cu el. Arăpoaica stătea de veghe, ascunsă după un zid.

— Ţi-a dat în gând s-o cruţi pe fată? Viaţa dumitale ar putea să atârne de trăncănelile unei lăuze.

— Îngerii nu zămislesc şi nici nu nasc, spuse Cyprien cu acel ton de prefăcută siguranţă cu care se rostesc formulele învăţate pe de rost.

— Ah! Termină odată cu limbajul ăsta prostesc, făcu medicul scos din sărite.

În seara din ajunul ieşirii sale din oraş, cină, aşa cum făcea adesea, cu organistul şi cu nevastă-sa. După-masă, organistul îl duse ca de obicei să asculte bucăţile pe care avea să le cânte duminica următoare la orga cea mare de la Saint-Donatien. Aerul închis în tuburile sonore se împrăştie în naosul pustiu, mai armonios şi mai puternic decât orice voce omenească. Toată noaptea, lungit pentru ultima dată în patul lui din chilia de la Saint-Cosme, Zénon cântă în gând un anumit motet de Orlando de Lassus, îmbinându-l cu planurile lui de viitor. N-avea rost să plece prea devreme, căci porţile oraşului se deschideau doar odată cu ivirea zorilor. Scrise un bileţel prin care arăta că unul dintre prietenii lui, îmbolnăvindu-se într-un târg de prin împrejurimi, îl chemase grabnic şi că, fără îndoială, avea să se întoarcă peste cel mult o săptămână. Trebuie întotdeauna să-ţi laşi o portiţă de scăpare. Când se strecură cu grijă pe poarta azilului, zorile cenuşii ale unei zile de vară începuseră să învăluie strada. Nu-l văzu decât cofetarul care tocmai deschidea obloanele dughenei.

PLIMBAREA PE DUNE

Ajunse la poarta Damme tocmai în clipa când se ridica gardul de fier şi se lăsa podul peste şanţ. Străjile îl salutară cuviincios; erau desprinşi cu acest botanist ce ieşea din cetate cu noaptea în cap; nu luară aminte la bocceaua lui.

Mergea cu paşi mari şi repezi de-a lungul unui canal; era ceasul când zarvagiii intrau în oraş să-şi vândă marfa; mulţi dintre ei îl cunoşteau şi-i urau drum bun; un bărbat care tocmai venea la azil ca să-şi îngrijească hernia se necăji aflând că medicul nu va fi acolo; doctorul Théus îl asigură că avea să se întoarcă la sfârşitul săptămânii, dar spunând minciuna asta i se rupea inima.

Îl aştepta una dintre acele dimineţi frumoase când soarele împrăştie încet-încet pâcla. Drumeţul se simţea cuprins de o mulţumire atât de vie, încât era aproape fericit. Îi era parcă de ajuns că se îndrepta cu pas hotărât spre locul acela de pe ţărm unde avea să găsească o barcă, pentru ca toate spaimele şi grijile ce-l munciseră în ultima vreme să rămână în urmă, ca şi cum le-ar fi dat un brânci zdravăn. Dimineaţa aceea îngropa morţii; aerul proaspăt risipea vedeniile. Bruges, doar la o leghe în spatele lui, ar fi putut să se afle într-alt veac sau pe altă planetă. Se mira cum de se întemniţase de bunăvoie, timp de aproape şase ani, în azilul Saint-Cosme, împotmolit într-o mulţime de obiceiuri mănăstireşti mai rele chiar decât starea de faţă bisericească ce-l îngrozea de douăzeci de ani, umflând peste măsură micile zâzanii şi micile scandaluri de neînlăturat într-un cerc aşa de restrâns şi de închis. I se părea că, renunţând atâta vreme la lumea neîngrădită din afară, jignise întrucâtva nesfârşitele posibilităţi ale vieţii. Drumul gândirii, croindu-şi calea spre faţa nevăzută a lucrurilor, ducea fără îndoială la o înţelepciune înălţătoare, dar făcea cu neputinţă acea mişcare ce înseamnă însăşi viaţa. Se lipsise prea mult timp de fericirea de a o lua drept înainte în chiar clipa dorită, lăsând întâmplarea să-i poarte paşii, neştiind unde urma să doarmă noaptea şi nici cum avea să-şi câştige pâinea peste o săptămână. Schimbarea era o renaştere şi aproape o metempsihoză. Faptul că-şi mişca picioarele unul după altul era de ajuns ca să-i bucure sufletul. Ochii se mulţumeau să-i

călăuzească mersul, bucurându-se totodată de verdele proaspăt al ierbii. Auzul prindea cu plăcere nechezatul unui mânz ce zburda de-a lungul unui gard viu sau scârţâitul neînsemnat al unui car. Din simplul fapt al plecării lua naştere o libertate deplină.

Se apropia de târgul Damme, fostul port al oraşului Bruges, unde odinioară, înainte ca nisipul să fi năpădit ţărmul, corăbiile uriaşe venite de peste mări trăgeau la mal. Forfota acelor timpuri trecuse; acolo unde înainte vreme se descărcau baloturile cu lână, acum păşteau vacile. Zénon îşi aduse aminte că-l auzise pe inginerul Blondeel rugându-l din tot sufletul pe Henri-Juste să-i împrumute o parte din banii trebuincioşi pentru a lupta împotriva nisipului ce împotmolea portul; bogătanul cu vederi înguste respinsese însă omul care ar fi scăpat oraşul de năpastă. Aşa făcea de când lumea seminţia asta de zgârciobi.

Se opri în piaţă ca să-şi cumpere o pâine. Pe la casele burghezilor se deschideau uşile. O cumătră cu faţa trandafirie şi albă sub scufiţa dichisită dădu drumul unui căţel care o luă din loc vesel, adulmecând iarba înainte de a încremeni preţ de câteva clipe în atitudinea pocăită a câinilor când se uşurează, ca apoi să se zbenguie din nou şi să se joace. Nişte copii drăgălaşi şi bucălaţi ca nişte măcăleandri în straiele lor pestriţe se duceau la şcoală sporovăind. Şi totuşi, erau supuşii regelui Spaniei care într-o zi aveau să se ducă să le crape capetele ticăloşilor de franţuji. O pisică, întorcându-se acasă, trecu pe lângă el; din bot îi atârnau lăbuţele unei păsărele. Din dugheana unui plăcintar se revărsa un miros plăcut de cocă şi grăsime ce se îmbina cu mirosul searbăd din măcelăria de alături; stăpâna spăla cu multă apă pragul mânjit cu sânge. Dincolo de târg, pe un tăpşan acoperit cu iarbă, se înălţa nelipsita spânzurătoare, dar trupul atârnat de ea stătuse atâta amar de vreme în ploaie, în soare şi-n vânt, încât ajunsese aproape mătăsos şi moale, ca lucrurile de demult lăsate în părăsire; o boare de vânt se juca prieteneşte cu zdrenţele acelea ale căror culori se veştejiseră. O companie de oşteni înarmaţi cu arbalete ieşeau să tragă în sturzi; erau nişte burghezi cumsecade şi veseli care se băteau pe umăr în timp ce stăteau de vorbă; fiecare purta câte un sac unde în curând aveau să se adune părticele de viaţă care, cu o clipă mai înainte, cântaseră în înaltul cerului. Zénon grăbi pasul. Multă vreme se află singur pe un drum ce şerpuia între două pajişti.

Lumea întreagă părea alcătuită doar din cer transparent şi iarbă verde, umflată de sevă, unduind fără încetare pe pământ ca un talaz. Se gândi o clipă la conceptul alchimist *viriditas*, nevinovata ţâşnire a fiinţei ce creşte liniştită din însăşi natura lucrurilor, firişor de viaţă în stare pură, apoi renunţă la orice noţiune ca să se poată dărui pe de-a întregul prospeţimii dimineţii.

Peste vreun sfert de ceas ajunse din urmă un negustor de mărunţişuri pipernicit, care mergea în faţa lui cu o boccea în mână; îşi dădură bineţe; omul se văita că-i merge prost negustoria din cauză că o grămadă de sate din interiorul ţării fuseseră jefuite de soldăţime. Aici măcar era linişte; nu se întâmpla mai nimic. Zénon îşi urmă calea şi se pomeni iar singur. Pe la amiază se aşeză ca să-şi mănânce pâinea pe un povârniş de unde se vedea strălucind în zare marea, ca o dungă cenuşie.

Un drumeţ cu un toiag lung veni şi se aşeză lângă el. Era un orb ce-şi scosese la rându-i din traistă câte ceva ca să-şi astâmpere foamea. Medicul se minună văzând cu câtă îndemânare se descotorosi omul acela cu ochii înceţoşaţi de cimpoiul pe care-l ducea în spinare, desfăcându-i cureaua şi aşezându-l uşurel pe iarbă. Orbul era încântat că e vreme frumoasă. Îşi câştiga viaţa cântând din cimpoi pentru băieţii şi fetele care jucau la han sau în bătătura vreunei gospodării; în seara aceea avea să doarmă la Heyst, unde trebuia să cânte duminică; avea s-o apuce apoi spre Slys: slavă Domnului, tineri erau berechet, aşa că-ţi aveai oriunde câştigurile tale, ba, uneori, mai şi petreceai câte-un pic. Oare i-ar veni lui Mynheer să creadă? Ici-acolo găseai chiar şi femei care-i preţuiau pe orbi; nu trebuie să-i plângi din cale-afară pe cei ce n-au ochi. Ca mulţi semeni de-ai săi, orbul folosea mereu, cu sau fără rost, cuvântul a vedea: vedea că Zénon e un bărbat în floarea vârstei şi cu carte; vedea că soarele e încă în înaltul cerului; vedea că cel ce vine pe cărare, în spatele lui, e o femeie cam schiloadă ce duce în spinare o cobiliţă cu două găleţi. De altfel, lăudăroşeniile lui nu prea dădeau greş: el a fost cel ce şi-a dat mai întâi seama că o năpârcă se furişează prin iarbă. Ba chiar s-a căznit să ucidă spurcăciunea cu toiagul. Zénon s-a despărţit de el după ce i-a dat de pomană un gologan şi a pornit-o la drum urmărit de binecuvântările lui zgomotoase.

Cărarea ocolea o fermă destul de mare; era singura prin locurile acelea, în care începeai să simţi scrâşnind nisipul sub picioare. Gospodăria avea o înfăţişare plăcută, cu lanurile sale legate ici-colo prin câte-un şir de aluni, cu gradul care se întindea de-a lungul unui canal, cu o curte umbrită de un tei unde femeia cu cobiliţa se odihnea pe o bancă, ţinând lângă ea cele două găleţi. Zénon şovăi, apoi trecu mai departe. Ferma, numită Oudebrugge, fusese cândva a familiei Ligre; poate că mai era şi acum. Cu cincizeci de ani în urmă, maică-sa şi Simon Adriansen, cu puţină vreme înainte de a se căsători, se duseseră în numele lui Henri-Juste să încaseze arenda moşioarei; drumul fusese o adevărată plăcere. Maică-sa se aşezase pe marginea canalului, se descălţase şi-şi muiase picioarele în apă; văzute astfel, păreau şi mai albe ca de obicei. Mâncând, Simon îşi umpluse barba cenuşie cu firimituri. Mama îi cojise copilului un ou răscopt şi-i dăduse mult râvnita coajă. Joaca era să fugi pe dunele din apropiere în direcţia din care bătea vântul, ţinând în palmă cojiţa aceea atât de uşoară că-ţi scăpa din mână şi plutea prin aer în faţa ta, iar apoi se aşeza o clipă pe jos, ca o pasăre, astfel încât trebuia necontenit să te căzneşti s-o prinzi la loc în palmă, ceea ce era destul de greu, fiindcă nu alergai drept înainte, ci făceai o sumedenie de ocolişuri şi de linii frânte. Uneori i se părea că toată viaţa jucase acelaşi joc.

Acum mergea ceva mai încet fiindcă pământul era cam moale. Drumul, pe care-l recunoşteai numai după urmele lăsate de căruţe în nisip, urca şi cobora printre dune. Se întâlni cu doi soldaţi ce ţineau fără îndoială de garnizoana din Slys şi se bucură că e înarmat, căci orice soldat întâlnit într-un loc pustiu se preschimbă lesne într-un tâlhar. Oştenii, însă, se mulţumiră să mormăie un „bună ziua” pe nemţeşte şi părură foarte bucuroşi când le răspunse în aceeaşi limbă. De pe un tăpşan, Zénon zări în sfârşit satul Heyst cu estacada sa la adăpostul căreia se odihneau patru sau cinci bărci. Altele se legănau pe mare. Cătunul de la marginea necuprinsului era înzestrat, în mic, cu toate înlesnirile trebuincioase unui orăşel: o hală, ce slujea fără îndoială scoaterii peştelui la mezat, o biserică, o piaţă cu o spânzurătoare, case scunde şi hambare înalte. Hanul *La frumoasa Porumbiţă*, despre care Josse îi spusese că le slujeşte fugarilor ca loc de adunare, era o cocioabă la marginea unei dune şi avea un porumbar unde fusese înfiptă o mătură în chip

de firmă, ceea ce însemna că ospătăria aceea prăpădită era totodată şi bordel sătesc. Într-un atare loc trebuia să fi cu ochii în patru ca nu cumva să rămâi fără boccea şi fără bani.

Un muşteriu, care se adăpase cu prea multă bere, o vărsa peste hameiul din grădină. De la un gemuleţ al primului cat, o femeie îi strigă ceva beţivului, apoi îşi trase înapoi capul zbârlit şi se întoarse să mai tragă desigur un pui de somn şi singură. Josse îi dăduse lui Zénon parola pe care şi el o ştia de la un prieten. Filosoful intră şi salută pe toată lumea. Sala mare era afumată în întunecoasă ca un beci. Stăpâna, ghemuită în faţa vetrei, făcea nişte jumări, ajutată de un băieţel ce ţinea ţoalele. Zénon se aşeză la o masă şi zise, stânjenit de faptul că trebuie să spună pe de rost, ca un măscărici la bâlci, nişte cuvinte dinainte ticluite:

— Paza bună...

— ...trece primejdia rea, urmă femeia, întorcându-se. De unde veniţi?

— M-a trimis Josse.

— Da’ ştiu că ne trimite lume, nu glumă, răspunse stăpâna făcându-i cu ochiul.

— Eu nu-s ceea ce crezi dumneata, spuse filosoful nemulţumit că vede în fundul sălii un sergent cu pană la căciulă care dădea pe gât o ulcică. Am acte-n regulă.

— Păi atunci, ce căutaţi la noi? se burzului frumoasa hangiţă. Nu vă faceţi griji din cauza lui Milo, urmă ea arătându-l cu degetul pe soldat. E iubitul soru-mii. E înţeles cu noi. O să mâncaţi totuşi ceva?

Întrebarea era aproape o poruncă. Zénon primi să mănânce ceva. Jumările erau pentru sergent: gazda îi aduse într-un blid o tocană destul de gustoasă. Berea era bună. Află că oşteanul era albanez şi că trecuse Alpii în ariergarda ducelui. Vorbea o flamandă împestriţată cu cuvinte italieneşti; hangiţa îl înţelegea, pare-se, fără prea multă greutate. Soldatul se plângea că tremurase de frig toate iarna şi că prăzile nu erau aşa cum se vorbea prin Piemont, căci nu se găseau chiar atâţia luterani pe care să-i jefuieşti sau care să poată plăti o răscumpărare, după cum li se spusese pe acolo, ca să-i momească.

— Ce să-i faci? zise gazda pe un ton de consolare. Omul nu câştigă niciodată atâta cât cred ceilalţi. Mariken!

Mariken coborî, cu o broboadă pe cap. Se aşeză lângă sergent. Mâncau cu mâna din acelaşi blid. Ea îi băga în gură bucăţelele bune de slănină pe care le scotea din jumări. Copilul cu foalele o ştersese.

Zénon dădu strachina la o parte şi vru să plătească.

— De ce vă grăbiţi aşa? întrebă frumoasa hangiţă, într-o doară. Omul meu şi Niclas Bambeke o să vină îndată la cină. Bieţii de ei, pe mare nu îmbucă decât mâncare rece.

— Aş vrea să văd barca de îndată.

— Carnea face douăzeci de bani, berea cinci, iar ţidula de liberă trecere de la sergent cinci galbeni, îi explică femeia cu politeţe. Patul se socoteşte separat. N-o să ridice ancora decât mâine dimineaţă.

— Am un permis de liberă trecere, protestă călătorul.

— Degeaba, dacă Milo nu-i mulţumit, i-o reteză apriga muiere. Aici, el e regele Filip.

— Încă nu-i sigur c-o să mă îmbarc, obiectă Zénon.

— Fără tocmeală! bombăni albanezul din fundul sălii. N-o să mă spetesc zi şi noapte pe stacadă ca să văd care pleacă şi care nu.

Zénon plăti ce i se ceruse. Avusese grijă să-şi pună într-o pungă numai atâţia bani cât să nu creadă cineva că mai avea şi alţii, ascunşi.

— Cum îi zice bărcii?

— La fel ca şi hanului, zise gazda. *Frumoasa Porumbiţă*. N-ar fi bine să le încurce, nu-i aşa, Mariken?

— Te cred, răspunse fata. Cu *Cele patru zări* s-ar rătăci prin ceaţă şi ar ajunge drept la Vilvorde.

Celor două femei gluma li se păru foarte caraghioasă, şi chiar albanezul o pricepu destul de bine ca să râdă în hohote. Vilvorde era un loc din inima ţării.

— Puteţi să vă lăsaţi lucrurile aici, zise gazda vesel.

— Mai bine le îmbarc chiar acum, spuse Zénon.

— Nu prea are încredere cetăţeanul, zise Mariken batjocoritoare, pe când Zénon ieşea.

În prag, cât pe ce să se lovească de orbul care venea să cânte ca tineretul să poată juca. Recunoscându-l, orbul îl salută slugarnic.

Pe drumul către port se întâlni cu un pluton de soldaţi care urcau spre han. Unul dintre ei îl întrebă dacă vine de la

Frumoasa Porumbiţă; după ce-i răspunse că da, îl lăsară să treacă. Aici, fără doar şi poate, stăpân era Milo.

Frumoasa Porumbiţă, cea de pe mare, era o barcă destul de încăpătoare, cu fundul rotund, care se aşeza pe nisip în timpul fluxului. Zénon putu să se apropie de ea păşind aproape numai pe uscat. Doi bărbaţi îşi făceau de lucru cu pânzele, împreună cu puştiul care ţinuse mai adineauri foalele în faţa vetrei hanului; un câine alerga printre grămezile de frânghii. Ceva mai încolo, într-o băltoacă, un morman însângerat de capete şi cozi de scrumbii dovedea că tot ce se pescuise fusese dus aiurea. Văzându-l pe călător, unul dintre bărbaţi sări jos din barcă.

— Eu sunt Jans Bruynie, zise el. Josse v-a trimis? Vreţi să ajungeţi în Anglia? Rămâne de văzut cât aveţi de gând să plătiţi.

Zénon înţelese că puştiul fusese trimis ca să le dea de veste. Se vede treaba că-şi făcuseră fel de fel de socoteli cu privire la bogăţia lui.

— Josse mi-a spus că şaisprezece galbeni.

— Asta când e lume, domnule. Mai deunăzi erau unsprezece oameni. Mai mult de unsprezece nu se poate. Şaisprezece galbeni de fiecare luteran, asta face o sută şaptezeci şi şase. Pentru un singur om, n-o fi chiar...

— Nu ţin de religia reformată, îl întrerupse filosoful. Am o soră măritată la Londra cu un negustor...

— De la o vremea avem surori de astea cu duiumul, zise Jans Bruynie ştrengăreşte. Îţi creşte inima când vezi oameni care aşa, pe nepusă masă, înfruntă răul de mare doar ca să-şi îmbrăţişeze neamurile.

— Spune-mi cât ceri, insistă medicul.

— Păcatele mele, nu vreau să vă scârbesc de plimbarea dumneavoastră în Anglia, domnule. Mie, unul, călătoria asta nu-mi place. Dat fiindcă suntem ca şi pe picior de război cu ei...

— Încă nu, spuse filosoful, mângâind capul câinelui ce-şi urmase stăpânul pe plajă.

— Ei, tot un drac, zise Jans Bruynie. Călătoria e îngăduită fiindcă nu-i încă oprită, dar nu-i chiar pe de-a-ntregul îngăduită. Pe vremea reginei Maria, nevasta lui Filip, mai mergea; să nu vă fie cu supărare, pe eretici îi ardeau pe rug ca şi pe-aici. Acum toate merg de-a-ndoaselea. Regina e copil din flori şi face la plozi într-ascuns. Cică-i fată mare, dar asta-i doar aşa, ca să-i dea cu tifla Maicii Domnului. În ţara aia îi căsăpesc pe preoţi şi

se uşurează în potire. Nu-i frumos. Mai bine pescuiesc pe lângă coastă.

— Poţi să pescuieşti şi în larg, zise Zénon.

— Câtă vreme pescuieşti, poţi să te întorci acasă când vrei; dacă mă duc în Anglia, călătoria poate să ţină mai mult... Vântul bate, ştiţi dumneavoastră, sau, dimpotrivă, stă... Şi dacă cumva s-ar găsi unii mai curioşi şi şi-or vârî nasul în încărcătura mea, ar da peste-o marfă cam ciudată, la ducere, şi-atunci, la întoarcere... Ba odată, adăugă el vorbind mai încet, am adus praf de puşcă pentru Domnul de Nassau. În ziua aia, nu prea era plăcut să mergi cu barca mea.

— Mai sunt şi alte bărci, spuse filosoful într-o doară.

— Asta rămâne de văzut, domnule. *Sfânta Barbara* lucrează de obicei cu noi; are însă nişte stricăciuni; n-ai ce-i face. *Sfântul Bonifaciu* a avut anumite neajunsuri... Sunt fireşte, bărci şi pe mare, dar Dumnezeu ştie când s-o întoarce... Dacă nu vă grăbiţi prea tare, vă puteţi duce să vedeţi şi pe Blankenberghe sau la Weendyune, dar o să găsiţi tot preţurile de-aici.

— Dar aceea de-colo, zise Zénon arătându-i o barcă mai uşoară, unde un omuleţ stătea nepăsător la pupă şi-şi făcea de mâncare.

— *Cele patru zări?* Duceţi-vă, dacă vă dă inima ghes, spuse Jans Bruynie.

Zénon stătea pe o putină aruncată şi se gândea. Botul câinelui i se odihnea pe genunchi.

— În tot cazul, în zori tot plecaţi?

— La pescuit, domnul meu, la pescuit. Desigur, dacă aţi avea, să zicem, cincizeci de galbeni...

— Am patruzeci, răspunse Sébastien Théus cu hotărâre.

— Hei, fie patruzeci şi cinci. Nu vreau să scot şapte piei de pe un muşteriu. Dacă n-aveţi altă treabă mai grabnică decât să vă vedeţi sora de la Londra, de ce nu staţi două-trei zile la *Frumoasa Porumbiţă?...* Vin tot timpul fugari şi-s grăbiţi, de le sfârâie călcâiele... N-aţi mai plăti decât partea ce vi se cuvine.

— Mai bine plec fără zăbavă.

— Bănuiesc eu de ce... Şi-apoi, trebuie să fim prevăzători, că de, dacă cumva se schimbă vântul... Aţi căzut la învoială cu grangurul de la han?

— Mi-au stors cinci galbeni...

— Nu-i treaba noastră, spuse Jans Bruynie dispreţuitor; muierile se dau bine pe lângă el ca să n-avem neplăceri aici pe uscat. Hei, Niclas, strigă el tovarăşului său, uite şi călătorul!

Un băiat roşcovan, cu nişte umeri uriaşi, ieşi pe un tambuchi.

— Ăsta-i Niclas Bambeke, zise stăpânul bărcii. Mai e şi Michiel Sottens, dar s-a dus să mănânce acasă. Gustaţi ceva cu noi la *Frumoasa Porumbiţă?* Lăsaţi-vă lucrurile aici.

— O să-mi trebuiască la noapte, răspunse medicul, ferindu-şi geanta pe care Jans voia să pună mână. Sunt chirurg şi am sculele la mine, adăugă el ca să-l lămurească în privinţa greutăţii genţii care altminteri ar fi putut să le dea de bănuit.

— Domnul chirurg şi-a luat şi arme de foc, constată stăpânul batjocoritor, zărind cu coada ochiului patul de metal al pistoalelor ce-i umflau buzunarele medicului.

— E om prevăzător, zise Niclas Bambeke sărind din barcă. Chiar şi pe mare te întâlneşti cu oameni răi.

Zénon se luă după ei pe drumul care ducea spre han. Când ajunseră la colţul halei o coti spre dreapta, lăsându-i să-şi închipuie că vrea doar să se uşureze. Cei doi bărbaţi mergeau înainte vorbind aprins despre ceva, însoţiţi de câine şi de copil care alergau în jurul lor. Zénon dădu ocol halei şi în curând ajunse din nou pe plajă.

Se însera. La vreo două sute de paşi, un paraclis pe jumătate năruit se înfunda încet în nisip. Se uită înăuntru. În naosul cu statui mâncate de sare, se întindea o băltoacă rămasă de la ultima maree. Fără îndoială că aici stareţul s-ar fi recules şi s-ar fi rugat. Zénon se aşeză în pridvor, odihnindu-şi capul pe geantă. La dreapta se vedeau fundurile negre ale bărcilor şi un felinar aprins la pupa *Celor patru zări*. Călătorul se gândi la ceea ce avea să facă în Anglia. Primul lucru era să caute să nu fie luat drept o iscoadă papistăşească ce face pe fugarul. Se şi văzu hoinărind pe străzile Londrei, căutându-şi o slujbă – chirurg al flotei sau ceva pe la vreun medic, întocmai ca slujba pe care o avusese la Jean Myers. Nu vorbea englezeşte, dar o limbă se învaţă repede, şi apoi, cu latina te descurci oriunde. Cu un pic de noroc avea să găsească de lucru la vreun mare senior dornic de afrodiziace sau de leacuri împotriva podagrei. Era deprins cu lefurile mari, dar care nu ţi se plătesc întotdeauna, cu un loc în capul sau la coada mesei, după toanele lui Milord sau ale Alteţei-sale, cu certurile cu cârpacii de pe partea locului care se

uitau chiorâş la şarlatanul străin. La Innsbruck sau aiurea, văzuse toate lucrurile astea. Va trebui să-şi aducă aminte să nu pomenească niciodată de Papa altfel decât cu ură, aşa ca aici de Jean Calvin, şi să-şi bată joc de regele Filip, după cum se obişnuia în Flandra cu regina Angliei.

Felinarul bărcii *Cele patru zări* se apropie, legănat în mâna unui om. Stăpânul pirpiriu şi chel se opri în faţa lui Zénon, care se ridică în capul oaselor.

— Am văzut că domnia-voastră a venit să se odihnească în pridvor. Casa mea e aici la doi paşi; dacă domnia-voastră se teme cumva de umezeală...

— Stau bine şi-aci, zise Zénon.

— N-aş vrea să par prea curios, dar aş putea-o întreba pe domnia-voastră cât cer ăia până în Anglia?

— Nu se poate să nu le ştii preţurile.

— Nici prin gând nu-mi trece să-i bârfesc. Timpul prielnic nu ţine mult; după sărbătoarea Tuturor Sfinţilor, domnia-voastră trebuie să înţeleagă că nu mai e aşa lesne s-o porneşti pe mare. Dar cel puţin dacă ar fi oameni cinstiţi... Că doar nu v-oţi fi închipuind că pe banii ăştia o să vă ducă până la Yarmouth? Nu, nici vorbă, o să vă schimbe pe mare cu niscai pescari de dincolo şi ăştia o să vă stoarcă iar de bani.

— E şi asta o cale ca oricare alta, răspunse călătorul cu gândul aiurea.

— Domnia-voastră nu s-a gândit oare că pentru un bărbat care nu mai e chiar aşa de tânăr e cam primejdios să plece singur cu trei vlăjgani? Nu-i mare lucru să păleşti omul cu vâsla. Vând pe urmă ţoalele englezilor şi nu-i ştie nici vântul, nici pământul.

— Nu cumva vrei să mă duci dumneata în Anglia cu *Cele patru zări?*

— Nici gând, căci barca mea nu ajunge până acolo. Chiar şi până în Frise e prea departe. Dar dacă domnia-voastră vrea doar să schimbe aerul, atunci ştie desigur că Zeelanda a ieşit, cum s-ar zice, de sub călcâiul regelui. De când însuşi Domnul de Nassau l-a împuternicit pe căpitanul Sonnoy, sunt la „Calici” pe acolo, cu duiumul... Ştiţi fermele de unde se aprovizionează Domnii Sonnoy şi de Dolhain... Care-i meseria domniei-voastre?

— Îmi vindec semenii, zise medicul.

— Domnia-voastră va avea prilejul să vindece răni şi lovituri de toată frumuseţea pe corăbiile domnilor ălora. Şi, dacă ştii să tragi foloase de pe urma vântului, în câteva ceasuri ai şi ajuns acolo. Am putea pleca chiar înainte de miezul nopţii; barca mea n-are nevoie de cine ştie ce adâncime.

— Şi cu patrulele de la Sluys ce faci?

— Mai cunosc şi eu pe câte cineva. Am şi prieteni pe acolo. Dar domnia-voastră o să trebuiască să-şi lepede hainele astea bune şi să se îmbrace ca un marinar prăpădit... Dacă cumva s-o urca vreunul în barcă...

— Încă nu mi-ai spus cât ceri.

— Cincisprezece galbeni i s-ar părea prea mult domniei voastre?

— N-ar fi scump. Dar pe întuneric eşti sigur că n-o să ajungem la Vilvorde?

Omuleţul chel se strâmbă ca toţi dracii.

— Mama lor de calvinişti. Trăsni-i-ar Dumnezeu! Asta v-au spus-o la *Frumoasa Porumbiţă?*

— Spun şi eu ce-am auzit, răspunse Zénon scurt.

Omul plecă înjurând. După vreo zece paşi se întoarse legănând felinarul. Chipul lui mânios se preschimbase din nou într-un chip slugarnic.

— Văd că domnia-voastră ştie ce se zvoneşte pe-aici, urmă el mieros, dar nu trebuie să le creadă chiar pe toate. Să mă iertaţi că mi-am cam ieşit din fire, dar eu, unul, n-am niciun amestec în povestea cu arestarea Domnului de Battenbourg. Cârmaciul nici nu era de prin partea locului... Şi-apoi, în privinţa câştigului, nici nu se compară: capul Domnului de Battenbourg făcea parale, nu glumă. La mine în barcă, domnia-voastră va fi la adăpost ca şi în casa prea cinstitei sale mame...

— Ajunge, zise Zénon. Barca dumitale poate să pornească la miezul nopţii; pot să-mi schimb hainele în casa dumitale, care e aici aproape, iar preţul e cincisprezece galbeni. Acum, lasă-mă în pace.

Dar omuleţul nu era dintre cei cărora le astupi gura cu una, cu două. Nu se linişti decât după ce-l asigură că, dacă e prea ostenit, se poate odihni la el acasă fără prea multă cheltuială, urmând să plece abia în noaptea următoare. Căpitanul Milo închide ochii; la urma urmei, cinstitul călător nu-i cununat cu Jans Bruynie. Rămas singur, Zénon se întrebă cum se făcea că,

să-i fi văzut bolnavi, i-ar fi îngrijit cu tot devotamentul pe ticăloşii ăştia pe care, zdraveni fiind, i-ar fi ucis bucuros. După ce felinarul se află din nou la locul lui la pupa corabiei *Cele patru zări*, se sculă. Bezna nopţii îi tăinuia orice mişcare. Merse încet vreun sfert de leghe către Weenduyne cu geanta sub braţ. Nu era cu putinţă să ştii care dintre cei doi măscărici minte, sau dacă nu cumva, din întâmplare, spun amândoi adevărul. Se putea, de asemenea, să fi minţit amândoi şi până la urmă să fie vorba doar de o rivalitate între doi prăpădiţi. Cine o vrea n-are decât să-şi bată capul cu treaba asta.

O dună ascunse luminile târgului Heyst, cu toate că acesta era foarte aproape. Îşi găsi un locşor la adăpost de vânt şi mult mai încoace de limita fluxului pe care o ghiceai chiar pe întuneric, după nisipul umed. Noaptea de vară era călduţă. Mai putea şi în zori să ia o hotărâre. Se înveli cu cazaca. Pâcla acoperea toate stelele, în afară de Vega, aproape de zenit. Marea îşi urma veşnicul vuiet. Dormi fără vise.

Înainte de revărsatul zorilor, îl trezi frigul. O geană de lumină cuprindea cerul şi dunele. Fluxul era gata să-i atingă încălţările. Îl trecu un fior, dar răcoarea aceea purta în ea, chiar de pe acum, făgăduiala unei zile frumoase de vară. Frecându-şi uşor picioarele amorţite de nemişcarea de peste noapte, se uita cum marea fără chip îşi zămisleşte nestatornicele-i valuri. Larma care n-a contenit o clipă de la începutul veacurilor vuia înainte. Prefiră printre degete un pumn de nisip. *Calculus:* orice cugetare asupra numerelor începea şi se încheia cu acea scurgere de atomi. Chiar dacă fiecare zi cuprinsă în povestirile din Biblie ar fi ţinut un veac şi tot n-ar fi fost de ajuns ca stâncile să se fărâmiţeze astfel. Meditaţiile filosofilor antichităţii îl învăţaseră încă din tinereţe să se uite de sus la acel fleac de şase mii de ani, singurul lucru pe care evreii şi creştinii, măsurând totul după neînsemnata durată a memoriei omeneşti, consimt să-l cunoască din străvechiul trecut al omenirii. Nişte ţărani din Dranoutre îi arătaseră prin turbării nişte trunchiuri uriaşe de copaci despre care îşi închipuiau că au fost aduse acolo de apele Potopului, dar pământul fusese potopit şi de alte ape decât cele legate de povestea unui patriarh ce preţuia vinul, după cum mai fusese mistuit şi de alte flăcări decât de cele ale neînsemnatului prăpăd al Sodomei. Darazi îi vorbise despre nesfârşitele veacuri ce nu-s decât o clipită din răsuflarea veşniciei. Zénon socoti că

la anul, la douăzeci şi patru februarie, dacă o mai fi în viaţă, avea să împlinească cincizeci şi nouă de ani. Dar aceşti cincizeci şi ceva de ani erau asemenea pumnului de nisip: din el ţâşneau, ameţitoare, cifre nenumărate. Timp de un miliard şi jumătate de clipe, trăise ici-colo pe pământ, pe când Vega se rotea în preajma zenitului şi marea vuia pe toate ţărmurile lumii. Văzuse până acum de cincizeci şi opt de ori iarba primăverii şi plinătatea verii. Dacă un om de vârsta asta trăieşte sau moare, nu înseamnă mare lucru.

Soarele începuse să încălzească binişor, când, de pe vârful dunei, văzu *Frumoasa Porumbiţă* întinzându-şi pânzele şi pornind în larg. Ar fi avut vreme bună în timpul călătoriei. Barca, grea, se îndepărta mai repede decât ar fi crezut. Zénon se culcă la loc în adăpostul lui de nisip, lăsând căldura soarelui să şteargă orice urmă a amorţelii de peste noapte şi urmărindu-şi sângele atât de roşu printre pleoapele închise. Îşi cântărea sorţii de izbândă de parcă ar fi fost vorba de altcineva. Fiind înarmat, l-ar putea sili pe netrebnicul de la cârma bărcii *Cele patru zări* să-l ducă pe vreun ţărm oarecare frecventat doar de „Calicii” de pe apă; s-ar pricepe, pe de altă parte, să-i sfărâme ţeasta cu un glonte, dacă ar avea de gând să îndrepte barca spre o corabie de-a regelui. Se slujise fără nicio remuşcare de aceeaşi pereche de pistoale ca să-i facă de petrecanie unui arnăut ce-l atacase odinioară într-o pădure din Bulgaria, iar atunci când scăpase din capcana întinsă de Perrotin se simţise într-adevăr bărbat. Azi însă, gândul că s-ar putea să fie nevoit să-i zboare creierii prefăcutului aceluia i se părea respingător şi atâta tot. Sfatul de a se alătura, în calitate de chirurg, echipajelor Domnilor Sonnoy sau de Dolhain era bun; într-acolo îl îndreptase pe Han pe vremea când patrioţii aceştia pe jumătate piraţi nu aveau încă autoritatea şi mijloacele pe care le dobândiseră de curând, în urma noilor tulburări. Nu era exclusă o slujbă pe lângă Mauriciu de Nassau: cu siguranţă că Înălţimea-sa ducea lipsă de medici. Viaţa de partizan sau de pirat nu prea se deosebea de cea dusă în armata poloneză sau în flota turcească. În cel mai rău caz, ar putea chiar să mânuiască o vreme cauterul sau scalpelul în oastea ducelui. Iar în ziua când războiul l-ar scârbi din cale-afară, i-ar rămâne nădejdea că va putea ajunge, pe jos, într-un colţ de lume unde să nu se fi înstăpânit încă cea mai crâncenă dintre toate prostiile omeneşti. Nimic din toate acestea nu era

cu neputinţă. Dar trebuia să se gândească şi la faptul că s-ar putea, la urma urmei, să nu-l stingherească nimeni nici la Bruges.

Căscă. Alternativele astea nu-l mai interesau. Îşi scoase ghetele pline de nisip, înfundându-şi cu plăcere picioarele în stratul cald şi fluid, căutând şi găsind, ceva mai jos, răcoarea umedă. Îşi scoase hainele, îşi aşeză cu grijă sacul şi pantofii grei peste ele şi se îndreptă spre mare. Începuse refluxul; cu apa până la genunchi, străbătu băltoace scânteietoare şi se lăsă în voia valurilor.

Se afla gol şi singur; întâmplările lunecaseră de pe ei, asemenea veşmintelor. Era iar acel Adam Cadmon al filosofilor ermetici, înfipt în miezul lucrurilor, acela în care se lămureşte şi se rosteşte ceea ce peste tot aiurea este înnăscut dar nerostit. În toată nemărginirea aceea, nimic nu avea nume: nu-şi îngădui gândul că pasărea ce pescuia, legănându-se pe creasta unui val, e un pescăruş şi că strania lighioană ce-şi mişca în apă membrele atât de diferite de cele ale omului este o stea de mare. Talazurile se tot retrăgeau, lăsând în urma lor scoici cu spirale la fel de precise ca ale lui Arhimede; soarele se ridica pe nesimţite, micşorând umbra omenească de pe nisip. Cuprins de un gând smerit din pricina căruia ar fi fost ucis în orice piaţă publică de-a lui Mahomet, sau de-a lui Hristos, îşi zise că simbolul cel mai potrivit al presupusului Bine Suprem e tot acela ce se socoteşte în mod absurd drept cel mai păgân dintre toate şi că globul de văpăi e singurul Dumnezeu la îndemâna privirii fiinţelor care fără de el ar pieri. De asemenea, cel mai adevărat dintre îngeri e pescăruşul ce, spre deosebire de Serafimi şi Heruvimi, trăieşte în chip neîndoios. În lumea aceea lipsită de năluci, însăşi cruzimea e nevinovată: peştele care se vânzoleşte în valuri va fi peste o clipă doar îmbucătura gustoasă şi însângerată în ciocul păsării care pescuieşte, dar pasărea nu atribuia foamei sale pretexte necinstite. Vulpea şi iepurele, viclenia şi teama, trăiau în dunele unde dormise, dar ucigaşul nu se bizuia pe vreo lege stabilită cândva de o vulpe înţeleaptă sau primită de la o vulpe-dumnezeu; victima nu se socotea pedepsită pentru nelegiuirile ei şi, murind, nu încredinţa pe nimeni că s-a supus stăpânului său. Violenţa mării nu cunoştea mânia. În singurătatea aceea, moartea, totdeauna dezgustătoare printre oameni, era curată. Încă un pas pe

graniţa dintre fluid şi lichid, dintre nisip şi apă şi un val mai puternic decât altele l-ar descumpăni; agonia atât de scurtă şi fără martori ar semăna mai puţin cu moartea. Într-o bună zi, s-ar putea să-i pară rău după un atare sfârşit. Dar posibilitatea asta, ca şi proiectele referitoare la Anglia sau la Zeelanda, erau izvorâte din temerile din ajuns sau din primejdii viitoare ce nu-şi aflau locul în clipa aceea neumbrită, planuri alcătuite de gândire şi nu necesităţi impuse fiinţei. Ceasul plecării nu sosise încă.

Se întoarse să-şi ia hainele, dar le găsi destul de greu, căci un strat subţire de nisip le şi acoperise. În acel scurt răstimp, retragerea mării schimbase distanţele. Talazurile înghiţiseră fără zăbavă pecetea paşilor săi pe nisipul umed; pe nisipul uscat, vântul ştergea orice urmă. Trupul lui spălat îşi uitase oboseala. O altă dimineaţă petrecută pe malul mării se lega direct de aceasta, de parcă scurtul răstimp plin de nisip şi apă ar fi stăruit zece ani: pe când se afla la Lübeck, se dusese cu fiul giuvaergiului la mare, la vărsarea râului Trave, ca să culeagă nişte chihlimbar baltic. Caii se scăldaseră şi ei; descotorosiţi de şei şi învelitori, şiroind de apa mării, în locul paşnicelor animale de povară dintotdeauna, se preschimbaseră din nou în nişte fiinţe trăind pentru sine. Într-una din bucăţile de chihlimbar se afla o gâză prinsă în răşină; se uitase ca printr-o ferestruică la gângania întemniţată într-altă vârstă a pământului în care el, unul, nu putea pătrunde. A dat din cap, de parcă ar fi vrut să alunge o albină sâcâitoare: de la o vreme retrăia prea des clipele demult apuse ale trecutului său, nu fiindcă i-ar fi părut rău după ele sau fiindcă le-ar fi dus dorul, ci pentru că pereţii timpului păreau să se fi surpat. Ziua petrecută la Travemunde se prinsese în amintire ca într-o materie aproape nepieritoare, mărturie a unei vremi când fusese fericit că trăieşte. Dacă ar mai trăi încă zece ani, tot aşa s-ar întâmpla poate şi cu ziua de azi.

Îşi puse iar, fără nicio plăcere, carapacea omenească. O rămăşiţă de pâine din ajun şi plosca pe jumătate plină cu apa dintr-un rezervor îi aduseră aminte că drumul său trebuia să treacă până la capăt printre oameni. Era nevoit să se ferească de ei, dar în acelaşi timp să primească mai departe ajutorul lor şi să-i ajute la rându-i. Îşi cumpăni sacul pe umăr şi-şi agăţă ghetele de cingătoare cu ajutorul şireturilor, ca să-şi prelungească plăcerea de a umbla desculţ. Ocolind Heystul, ce i

se părea un buboi pe pielea frumoasă a nisipului, o luă drept înainte printre dune. Din locul cel mai înalt de prin preajmă, se întoarse ca să privească marea: *Cele patru zări* se odihnea tot la adăpostul estacadei; se mai apropiaseră şi alte bărci de port. O pânză în zare părea neprihănită ca o aripă; era poate barca lui Jans Bruynie.

Merse vreun sfert de ceas departe de cărările bătute. Într-o vâlcea dintre două tăpşane acoperite cu o iarbă tăioasă, văzu, îndreptându-se spre el, o ceată de şase oameni: un bătrân, o femeie, doi bărbaţi în floarea vârstei şi doi băieţi înarmaţi cu bâte. Bătrânul şi femeia înaintau cu greu prin hârtoape. Erau cu toţii îmbrăcaţi ca nişte burghezi. Ai fi zis că oamenii preferă să treacă fără să atragă atenţia. Totuşi, când li se adresă, îi răspunseră, căci drumeţul cuviincios ce vorbea franţuzeşte îi linişti pe dată prin grija de care dădu dovadă faţă de ei. Cei doi tineri veneau de la Bruxelles; erau nişte patrioţi catolici care se căzneau să ajungă în tabăra principelui de Orania. Ceilalţi erau calvinişti; bătrânul era un învăţător din Tournai care fugea în Anglia împreună cu cei doi fii ai săi; femeia ce-şi ştergea fruntea cu o batistă era nora lui. Drumul lung, străbătut pe jos, îl dăduse gata pe bietul om; se aşeză câteva clipe pe nisip ca să-şi tragă sufletul; ceilalţi făcură cerc în jurul lui.

Familia se alăturase tinerilor burghezi din Bruxelles, la Eeclo; aceeaşi primejdie şi aceeaşi bejenie îi unise pe aceşti oameni care în alte împrejurări s-ar fi duşmănit. Băieţii vorbeau cu admiraţie despre Domnul de La Mark care jurase să nu-şi mai radă barba până când cei doi conţi nu vor fi răzbunaţi; luase calea codrului împreună cu oamenii lui şi-i spânzura fără milă pe spaniolii care-i cădeau în gheare; bărbaţi de soiul ăstuia le trebuiau Ţărilor de Jos. Zénon mai află de la fugarii din Bruxelles şi amănunte în legătură cu prinderea Domnului de Battenbourg şi a celor optsprezece seniori din suita sa, trădaţi de cârciumarul care-i ducea în Frise: cei nouăsprezece oameni fuseseră închişi în cetatea Vilvorde şi li se tăiaseră capetele. Feciorii învăţătorului se îngălbeneau auzind una ca asta, căci se gândeau cu groază la ce-i aşteptă şi pe ei pe malul mării. Zénon îi linişti: Heyst părea un loc sigur, atâta vreme cât îi plăteai căpitanului dijma; spre deosebire de principi, nişte fugari fără însemnătate nu erau în primejdie să fie daţi pe mâna spaniolilor.

Îi întrebă pe cei din Tournai dacă sunt înarmaţi; desigur; chiar şi femeia avea un cuţit. Îi sfătui să nu se despartă; dacă rămâneau strâns uniţi, n-aveau a se teme c-o să fie jefuiţi în timpul călătoriei pe mare; la han, ca şi pe puntea vasului, ar fi totuşi mai înţelept să doarmă iepureşte. Cât despre stăpânul bărcii *Cele patru zări*, nu prea era om de încredere, dar cei doi tineri din Bruxelles erau, fără îndoială, destul de zdraveni ca să-l ţină în frâu şi, odată ajunşi în Zeelanda, cu siguranţă c-or să dea peste cetele răsculaţilor.

Învăţătorul se sculase cu chiu, cu vai. Zénon răspunse la rându-i la întrebările lor, spunându-le că e medic prin împrejurimi şi că-l bătuse gândul şi pe el să treacă marea. Întrebările se opriră aici; pe ceilalţi nu-i priveau treburile lui. Când să se despartă, îi dădu dascălului o sticluţă cu nişte picături menite să-i uşureze câtăva vreme gâfâiala. Îi mulţumiră şi-şi luă rămas-bun.

Se uită la ei cum îşi urmează calea spre Heyst şi dintr-odată hotărî să se ia după ei. Fiind mai mulţi, călătoria avea să fie mai puţin primejdioasă; ba chiar, pe malul celălalt, ar putea să se şi ajute unii pe alţii în primele zile. Merse vreo sută de paşi în urma lor, apoi încetini, lăsând să crească distanţa între el şi mica ceată. La gândul că o să dea iarăşi ochii cu Milo şi cu Jans Bruynie, îl cuprindea dinainte o oboseală de neîndurat. Se opri în loc şi o porni spre inima ţării.

Se tot gândea la buzele învineţite şi la gâfâiala bătrânului. Dascălul acela care-şi lăsa de izbelişte amărâta lui de agoniseală, care înfrunta focul, sabia şi apa ca să-şi poată mărturisi în gura mare credinţa că cei mai mulţi oameni sunt din veac meniţi ladului, i se părea o dovadă grăitoare a obşteştii nesocotinţe; dincolo însă de aceste nebunii dogmatice, între neliniştitele fiinţe omeneşti existau fără îndoială repulsii şi duşmănii izvorâte din străfundurile firii lor şi care, în ziua când oamenii nu vor mai avea obiceiul să se căsăpească unii pe alţii din pricini religioase, vor răbufni într-alt fel. Cei doi patrioţi din Bruxelles păreau mai cu scaun la cap, dar băieţii aceia, ce-şi primejduiau viaţa pentru libertate, se credeau totuşi nişte supuşi credincioşi ai regelui Filip; după părerea lor, toate ar merge bine în ziua în care ar scăpa de duce. Racilele lumii erau însă mult mai adânci.

În curând ajunse din nou la Oudebrugge, şi de astă dată intră în curtea gospodăriei. Acolo dădu peste aceeaşi femeie: stătea pe jos şi smulgea iarbă pentru nişte vătui închişi într-un coş mare. Un copil în cămăşuţă îi dădea târcoale. Zénon ceru un strop de lapte şi puţină mâncare. Femeia se sculă, strâmbându-se, şi-l rugă să-şi scoată singur din puţ ulciorul cu lapte; avea reumatism la mâini şi-i venea greu să învârtească roata. În timp ce el se lupta cu scripetele, femeia intră în casă şi se întoarse cu nişte brânză de vaci şi cu o felie de turtă. Îl rugă s-o ierte că laptele e aşa prost, slab şi albăstrui.

— Vaca e bătrână şi aproape secătuită, spuse femeia. Parcă ar fi obosit de când ne tot dă lapte. Când o ducem la taur, nu mai vrea. N-o să avem încotro şi-o să trebuiască s-o mâncăm cât de curând.

Zénon o întrebă dacă gospodăria e tot a familiei Ligre. Ea se uită la el cu o mutră dintr-odată bănuitoare.

— N-oţi fi cumva omul lor? Până la Sfântul Mihail nu le suntem datori cu nimic.

Zénon o linişti: căuta pentru plăcerea lui ierburi de leac şi apoi se întorcea la Bruges. Aşa cum îşi închipuise, gospodăria era a lui Philibert Ligre, senior de Dranoutre şi Oudenove, grangur mare în Consiliul Flandrei. După cum îi explica bătrânica, oamenii bogaţi au o grămadă de nume.

— Ştiu, zise el. Sunt neam cu ei.

Se cunoştea că femeii nu-i prea venea să-l creadă. Înfăţişarea acelui drumeţ ce călătorea pe jos nu era chiar măreaţă. Îi spuse în treacăt că mai fusese o dată pe acolo, demult. Totul era cam aşa cum ţinea el minte, dar parcă mai mic.

— Dacă aţi mai fi venit, eram aici, zise femeia; de peste cincizeci de ani nu m-am mişcat de-aici.

Parcă îşi aducea aminte că după ce prânziseră pe iarbă, lăsaseră ţăranilor rămăşiţele, dar nu le mai ţinea minte chipurile. Femeia veni şi se aşeză pe bancă lângă el; îi stârnise amintirile.

— Pe vremea aia stăpânii veneau uneori, urmă ea. Eu sunt fata fostului gospodar de aici; pe atunci erau unşpe vaci. Toamna, le trimiteam la Bruges o căruţă plină de oale cu unt topit. Acum s-a schimbat; dumnealor au lăsat totul baltă... şi-apoi, nu mai pot să-mi ţin mâinile în apă rece, că mă dor.

Şi le ţinea în poală, încrucişându-şi degetele strâmbate de boală. O sfătui să şi le vâre în fiecare zi în nisip cald.

— De nisip nu ducem lipsă pe-aici, spuse ea.

Copilul se tot învârtea ca un titirez prin curte, scoţând nişte sunete de neînţeles. Poate că era cam înapoiat. Femeia îl chemă şi de îndată ce-l văzu venind spre ea cu paşi mărunţi, o minunată duioşie îi lumină chipul urâţel. Îi şterse cu grijă băşicuţele de scuipat de la colţul gurii.

— Ăsta-i îngeraşul meu, zise ea încet. Mă-sa munceşte la câmp cu ăia doi pe care-i alăptează.

Zénon întrebă de tatăl copilului. Era stăpânul bărcii *Sfântul Bonifaciu*.

— *Sfântul Bonifaciu* a avut nişte necazuri, zise el făcându-se că ştie totul.

— Acum apele s-au liniştit, spuse femeia. O să lucreze pentru Milo. Trebuie să câştige şi el un ban; dintre toţi feciorii mei, am rămas doar cu doi. Eu, una, am ţinut doi bărbaţi, iaca aşa, domnule, urmă ea, şi câteştrei am făcut zece copii. Opt sunt la cimitir. După atâtea necazuri nu m-am ales cu nimic... Ăl mic munceşte cu ziua la morar, când e vânt, aşa că avem totdeauna pâine. Ba mai are drept şi la târâtele de pe jos. Pe aici pământul nu-i bun pentru grâu.

Zénon se uită la grajdul dărăpănat. După datină, cineva bătuse odinioară în cuie o bufniţă, lovită fără îndoială cu un pietroi şi pironită acolo de vie; ce mai rămăsese din pene flutura la adierea vântului.

— De ce-aţi schingiuit zburătoarea asta ce vă aducea foloase? întrebă el arătând cu degetul pasărea răpitoare răstignită. Fiinţele astea mănâncă şoarecii care vă prăpădesc grâul.

— Habar n-am, domnule, zise femeia, dar aşa e obiceiul. Ş-apoi, strigătul lor vesteşte moartea.

Nu-i mai răspunse nimic. Se vedea bine că femeia vrea să-l întrebe ceva.

— Domnule, fugarii aceia pe care-i duce *Sfântul Bonifaciu*... Bineînţeles, ne alegem cu toţii cu câte ceva pe-aici. Chiar azi le-am vândut de-ale gurii la vreo şase. Ş-apoi sunt unii de care ţi-e mai mare mila când îi vezi... Dar stai totuşi şi te gândeşti dacă asta-i o treabă cinstită. Oamenii nu fug chiar aşa, de florile mărului... Şi ducele şi regele ştiu pesemne ce fac.

— Nu te sileşte nimeni să întrebi cine-s oamenii ăştia, zise călătorul.

— Asta aşa-i, făcu ea dând din cap.

Zénon luase câteva fire din grămada de iarbă şi le vâra prin leasă coşului, iar vătuii le ronţăiau.

— Poate vă plac lighioanele astea, domnule, urmă ea îndatoritoare, îs grase, fragede, numai bune... Ziceam să le pregătim duminică. Nu v-aş lua decât douăşcinci de parale pe bucată.

— Mie? zise el uimit. Dar ce-o să mâncaţi duminică seara?

— Domnule, spuse ea cu o privire rugătoare, omul nu trăieşte doar pentru burtă... Cu banii ăştia şi cu cele cinşpe parale cât face gustarea, o s-o trimit pe noru-mea la *Frumoasa Porumbiţă* să ia ceva de băut. Din când în când trebuie să-ţi mai încălzeşti şi sufletul. O să închinăm în sănătatea dumneavoastră.

N-avea să-i dea restul la galbenul pe care i-l întinse. Cam aşa bănuise şi el. Puţin îi păsa. Bucuria o întinerise: la urma urmei, poate că tocmai ea era fata aceea de cincisprezece ani care-i făcuse o plecăciune lui Simon Adriansen când îi dăduse nişte gologani. Îşi luă geanta şi se îndreptă spre poartă, după ce femeia făcu obişnuitele plecăciuni.

— Să nu-i uitaţi, domnule, zise ea întinzându-i coşul. O să-i facă plăcere cucoanei dumneavoastră: la oraş nu-s ca ăştia. Şi fiindcă sunteţi oleacă neam cu dumnealor, spuneţi-le să ne dreagă acoperişul până-n iarnă. Tot anul plouă-n casă.

Ieşi cu coşul pe braţ, ca un ţăran care se duce la târg. Drumul o apucă destul de repede printr-un crâng, apoi ajunse pe nişte ţarini. Se aşeză pe marginea şanţului şi-şi vârî cu grijă mâna în coş. Îndelung, aproape cu voluptate, mângâie animalele cu blana catifelată, cu spinarea unduioasă, cu pieptul moale sub care bătea năvalnic inima. Vătuii, nici măcar speriaţi, mâncau înainte; Zénon se întreba cum se oglindea oare lumea şi el însuşi în ochii lor bulbucaţi şi vioi. Ridicând capacul, le dădu drumul pe câmp. Bucurându-se de libertatea lor, se uita cum dispar prin hăţişuri vietăţile pătimaşe şi hrăpăreţe, făuritorii labirinturilor subterane, fiinţele sperioase ce se joacă totuşi cu primejdia, făpturile lipsite de apărare, înzestrate doar cu puterea şi iuţeala picioarelor, scăpând de nimicire numai datorită însuşirii lor neţărmurite de a se înmulţi. Dacă ar izbuti

cumva să scape de capcane, de bâte, de dihori, de ereţi şi-ar mai urma câtva timp zbenguiala şi hârjoana; la iarnă, pe zăpadă, blăniţa li s-ar albi; la primăvară ar începe să se hrănească din nou cu iarba verde şi gustoasă. Cu piciorul, împinse coşul în şanţ.

Îşi urmă drumul fără alte aventuri. În noaptea următoare dormi sub un pâlc de copaci. A doua zi ajunse destul de devreme la porţile oraşului, iar oştenii de pază îl salutară cu acelaşi respect dintotdeauna.

De îndată ce pătrunse în oraş, spaima pe care şi-o înăbuşise câtva timp puse din nou stăpânire pe el; fără să vrea ciulea urechea la vorbele trecătorilor, dar nu auzi nimic neobişnuit în legătură cu nişte călugări tineri sau cu iubirile unei fete frumoase din nobilime. De asemenea, nimeni nu pomenea nimic despre un medic care îngrijise nişte răsculaţi şi se ascunsese sub un nume fals. Ajunse la azil tocmai la timp ca să-i ajute pe fraţii Luca şi Cyprien care se căzneau să facă faţă mulţimii de bolnavi. Scrisorica lăsată înainte de plecare zăcea pe masă; o mototoli, frământând-o între degete; da, prietenul lui din Ostende se simţea mai bine. În seara aceea îşi îngădui să mănânce mai mult şi mai bine ca de obicei.

CAPCANA

O lună şi mai bine se scurse fără neplăceri. Se hotărâse ca azilul să-şi închidă porţile cu puţin înainte de Crăciun, dar doctorul Sébastien Théus avea să plece, de astă dată pe faţă, în Germania, unde trăise şi lucrase odinioară. În forul său interior, şi fără să pomenească deschis acele regiuni binevoitoare faţă de luteranism, Zénon îşi propunea să se îndrepte spre Lübeck. S-ar fi bucurat să-l vadă din nou pe înţeleptul Aegidius Friedhof şi să se întâlnească iar cu Gerhart, acum om în toată firea. Poate că ar putea dobândi slujba aceea de conducător al spitalului Sfântul-Duh, pe care bogatul giuvaergiu aproape că i-o şi asigurase pe vremuri.

Confratele său, alchimistul Riemer din Ratisbona, căruia Zénon îi trimisese până la urmă veşti, îi adusese la cunoştinţă o întâmplare norocoasă la care nu mai nădăjduia. Un exemplar al *Proteoriilor*, scăpat de la foc la Paris, îşi croise drum până în Germania; un învăţat din Wittenberg tălmăcise lucrarea în latineşte şi astfel stârnise iar vâlvă în jurul filosofului. Sfântul Oficiu, întocmai ca Sorbona altădată, se arăta îngrijorat, dar învăţatul din Wittenberg şi confraţii lui descoperiseră, dimpotrivă, în textele acelea socotite eretice de către catolici, o aplicare a spiritului critic; aforismele, pe de altă parte, explicând minunea ca un rezultat al credinţei neţărmurite a celui asupra căruia s-a exercitat, păreau folositoare, atât în ceea ce priveşte stârpirea eresurilor papistăşeşti cât şi a întăririi propriei lor doctrine referitoare la credinţa care mântuieşte. În mâna lor, *Proteoriile* se preschimbau într-un instrument uşor deformat, dar de vreme ce o carte există şi acţionează asupra minţii oamenilor, trebuie să te aştepţi la asemenea ocolişuri. Ba chiar se zicea că, dacă i s-ar da de urmă, i s-ar propune o catedră de filosofie a naturii la universitatea saxonă. O atare cinste nu era lipsită de riscuri şi ar fi fost mai prudent să renunţe la ea şi să se ocupe de lucrări de alt soi şi care să-i lase mai multă libertate, dar legătura nemijlocită cu gândirea altor oameni era ispititoare după acea îndelungată închidere în sine, iar pe de altă parte, văzând cum tresare o operă considerată moartă, filosoful simţea până-n străfundurile fiinţei sale bucuria unei învieri. Totodată, *Tratatul lumii fizice*, neglijat de când cu năpasta ce dăduse peste Dolet, fusese tipărit din nou de către un editor din Basel,

unde prejudecăţile şi acrele discuţii de odinioară fuseseră parcă date uitării. Prezenţa fizică a lui Zénon nu prea mai era folositoare: ideile lui roiseră şi fără el.

De când se întorsese de la Heyst, nu mai auzea pomenindu-se despre mica ceată a Îngerilor. Se ferea cu cea mai mare grijă să rămână între patru ochi cu Cyprien, astfel încât valul mărturisirilor fusese stăvilit. Anumite măsuri, la care Sébastien Théus dorise să-l îndemne pe fostul stareţ ca să-i scape de nenorocire pe toţi, se înfăptuiseră de la sine. Fratele Florian avea să plece în curând la Anvers, unde mănăstirea lui, pârjolită odinioară de iconoclaşti, se ridica din nou; urma să zugrăvească fresce pe bolţile mănăstirii. Pierre de Hamaere se dusese pe la filialele din provincie ca să le cerceteze socotelile. Noua administraţie hotărâse să se facă nişte lucrări în subsolul mănăstirii; anumite părţi, gata să se prăbuşească, fuseseră zidite, lipsindu-i astfel pe Îngeri de tainicul lor adăpost. Întrunirile de peste noapte încetaseră aproape cu siguranţă; acele imprudenţe scandaloase ajunseseră fără îndoială să se reducă la proporţiile unor obişnuite şi mărunte păcate călugăreşti. Pe de altă parte, vremea era cam potrivnică întâlnirilor lui Cyprien cu Preafrumoasa lui în grădina părăsită, iar Idelette îşi găsise poate un iubit mai de soi decât un tânăr călugăr.

Se vede că acestea erau pricinile pentru care Cyprien umbla posomorât. Nu-şi mai îngâna cântecele ţărăneşti şi-şi îndeplinea îndatoririle cu o mutră posacă. La început, Sébastien Théus îşi închipuise că tânărul infirmier era necăjit, ca şi fratele Luca, de faptul că azilul avea să fie închis destul de curând. Într-o dimineaţă văzu că faţa băiatului e brăzdată de urmele lacrimilor.

Îl chemă în laborator şi închise uşa. Se aflau din nou singuri, ca pe vremea primejdioaselor mărturisiri ale lui Cyprien, a doua zi după Duminica Tomii. Zénon vorbi cel dintâi:

— I s-a întâmplat vreo nenorocire Prefrumoasei? întrebă el pe neaşteptate.

— Nu pot s-o mai văd, răspunse băiatul cu glas stins. Se încuie în odaia ei cu arăpoaică şi zice că-i bolnavă ca să-şi ascundă povara.

Îi povesti că singurele veşti care ajungeau până la el treceau prin gura unei măicuţe, mai mituită cu daruri, mai înduioşată de starea fetei pe care avea sarcina s-o slujească. Tinerilor le era

însă greu să se înţeleagă cu ajutorul acestei femei sărace cu duhul până la prostie. Uşiţele tainice de odinioară nu mai existau şi, oricum ar fi fost, cele două fete se temeau acum şi de umbra lor, aşa că n-ar mai fi îndrăznit să se încumete şi să iasă noaptea din mănăstire. E drept că fratele Florian, fiind pictor, intra când vroia în paraclisul călugăriţelor bernardine, dar se spălase pe mâini de toată povestea asta.

— Ne-am certat, spuse Cyprien amărât.

Femeile aşteptau sorocul Idelettei cam pe la sfârşitul lunii februarie. Medicul socoti că mai sunt până atunci aproape trei luni. La vremea aceea urma să fi ajuns demult la Lübeck.

— Nu deznădăjdui, zise el încercând să-l îmbărbăteze pe tânărul călugăr. Femeile sunt foarte dibace şi tari de înger, când e vorba de aşa ceva. Dacă maicile descoperă povestea asta, n-au niciun interes să bată toba. Nu-i greu să laşi un nou-născut la uşa bisericii şi să-l încredinţezi milei obşteşti.

— Ulcioarele şi clondirele astea-s pline de prafuri şi rădăcini, zise Cyprien neliniştit. O s-o ucidă frica dacă nu-i dăm o mână de ajutor. Dacă Mynheer ar binevoi...

— Nu înţelegi că e prea târziu şi că n-am cum să ajung până la ea? Şi-apoi, să nu mai adăugăm şi vărsarea de sânge la toate păcatele noastre de până acum.

— Parohul de la Ursel a lepădat rasa, zise deodată Cyprien, şi a fugit în Germania cu iubita lui. N-am putea oare şi noi...

— Cu o fată de rangul ei şi în starea în care e ea, nici n-o să apucaţi bine să ieşiţi din Bruges şi o să vă şi recunoască cineva. Nu te mai gândi la una ca asta. În schimb, n-o să se mire nimeni că un călugăr tânăr bate drumurile cerşindu-şi pâinea. Pleacă singur. Pot să-ţi dau câţiva galbeni de drum.

— Nu pot, spuse Cyprien plângând în hohote.

Se prăvălise pe masă cu capul în palme. Zénon se uita la el cu o milă neţărmurită. Plăcerea trupească era o capcană şi aceşti doi copii căzuseră în ea. Mângâie cu duioşie părul tuns scurt al tânărului călugăr şi ieşi din odaie.

Trăsnetul se abătu mai devreme decât se aşteptase. Pe la jumătatea lunii decembrie se afla la han când auzi nişte vecini vorbind despre ceva, cu acea şopăială aţâţată care nu vesteşte niciodată ceva bun, căci aproape totdeauna e vorba de vreo năpastă care-a lovit pe careva. O fată de neam mare, găzduită

la maicile bernardine, sugrumase un copil născut înainte de vreme, dar care ar fi putut să trăiască şi pe care tocmai îl făcuse. Nelegiuirea se aflase doar datorită servitoarei acelei domnişoare, o arăpoaică mică ce fugise îngrozită din camera stăpână-sii şi umblase înnebunită pe străzi. Nişte oameni cumsecade, mânaţi desigur şi de o preacinstită curiozitate, adunaseră cioroaica de pe drumuri; pe limba ei greu de înţeles, dezvălui până la urmă totul. După aceea, maicile nu mai putuseră să oprească străjile când veniseră s-o ia pe domnişoara. Glume grosolane cu privire la fetele nobile, dar rele de muscă, şi la micile taine ale călugăriţelor se amestecau cu strigăte de mânie. În viaţa searbădă a orăşelului, unde chiar şi zvonul iscat de marile evenimente ale zilei ajungea parcă înăbuşit, scandalul acesta trezea mai mult interes decât povestea îndelung discutată a unei biserici arse sau a unor protestanţi spânzuraţi.

Când ieşi de la han, Zénon o văzu pe Idelette culcată în căruţa străjii, trecând pe strada Lungă. Era galbenă ca turta de ceară, aşa ca lăuzele, dar umerii obrajilor şi ochii îi ardeau de friguri. Unii oameni se uitau la ea cu milă, dar cei mai mulţi se îmboldeau s-o huiduiască. Printre aceştia erau şi cofetarul cu nevastă-sa. Amărâţii mahalalei se răzbunau astfel pe veşmintele minunate şi pe cheltuielile nebuneşti ale acelei păpuşi frumoase. Două dintre târfele Lubeniţei, care se aflau din întâmplare pe acolo, erau cele mai înverşunate, de parcă domnişoara le-ar fi stricat socotelile.

Zénon se întoarse acasă cu inima strânsă de parcă ar fi văzut o căprioară lăsată pradă haitei de copoi. Îl căută pe Cyprien prin azil, dar tânărul călugăr nu era acolo, şi Zénon nu îndrăzni să întrebe de el la mănăstire, de teamă să nu atragă atenţia asupra lui.

Tot mai nădăjduia că Idelette, întrebată fiind de magistrat sau de grefieri, va avea atâta minte cât să-şi născocească un iubit închipuit. Copila, care-şi muşcase mâinile toată noaptea ca să nu ţipe şi astfel tânguiala ei să scoată totul la iveală, era însă la capătul puterilor. Povesti şi plânse îndelung şi nu tăinui nici întâlnirile de pe malul apei cu Cyprien, nici hârjonelile şi petrecerile din adunările Îngerilor. Ceea ce i-a scârbit mai mult pe scribii care-i înregistrau mărturisirile şi apoi pe oamenii care se dădură în vânt ca să afle ecourile acestora, a fost mai cu

seamă faptul că mâncaseră şi băuseră, la lumina lumânărilor, anafura şi vinul furate din altar. Nelegiuirile trupeşti păreau mai ticăloase din pricina acelui soi de pângărire. Cyprien a fost arestat a doua zi; apoi, le-a venit rândul lui François de Bure, Florian, fratelui Quirin şi celorlalţi doi novici implicaţi. Matthieu Aerts a fost şi el arestat, dar i s-a dat drumul de îndată, în urma unui verdict prin care se arăta că ar fi fost vorba, chipurile, despre altcineva. Unul dintre unchii săi era consilier municipal la Bruges.

Timp de câteva zile, azilul Saint-Cosme, pe jumătate închis, şi de unde medicul urma să plece peste o săptămână ca să se ducă în Germania, a fost năpădit de o gloată de curioşi. De la fratele Luca nimeni n-a aflat nimic; nu vroia să creadă în afacerea asta nici în ruptul capului. Zénon îi îngrijea, dar nici gând n-avea să le răspundă la întrebări. O vizită a Greetei l-a înduioşat aproape până la lacrimi: bătrânica se mulţumise să dea din cap spunând că ţi-e mai mare jalea.

O rugă să stea la el toată ziua ca să-i spele şi să-i dreagă rufăria. Furios, îl pusese pe fratele Luca să închidă uşa azilului înainte devreme; Greete, care cosea sau călca lângă fereastră, îl liniştea fie prin tăcerea ei prietenoasă, fie prin vorbele ei pline de calmă înţelepciune. I-a povestit fel de fel de fleacuri din viaţa lui Henri-Juste pe care nu le ştia, cârpănoşenii josnice sau îmbrăţişări smulse cu sila de la slujnice: de altminteri, era un om destul de cumsecade, şi când îl găseai în toane bune, glumea şi dădea bacşişuri destul de uşor. Greete îşi aducea aminte de numele şi chipul multor rude de care Zénon habar n-avea: era în stare, de pildă, să spună pe de rost tot pomelnicul copiilor, morţi de mici, înşiraţi între Henri-Juste şi Hilzonde. Zénon s-a pomenit visând câteva clipe la ce-ar fi putut să se aleagă de vieţile acelea curmate atât de repede, lăstare ale unui singur copac. Pentru prima dată în viaţa lui a ascultat cu luare-aminte o lungă povestire despre tatăl său; îi cunoştea numele şi povestea, dar când era copil auzise doar nişte aluzii amare referitoare la el. Acel tânăr cavaler italian, ajuns faţă bisericească doar de formă şi ca să-şi potolească ambiţia lui şi a familiei, dăduse ospeţe, îşi plimbase cu trufie mantia de catifea roşie şi pintenii de aur prin Bruges, se desfătase cu o fată la fel de tânără, dar la urma urmei mai puţin nefericită decât Idelette azi, şi dintr-asta

izvorâseră lucrările, aventurile, meditaţiile, proiectele acelea ce ţineau de cincizeci şi opt de ani. În lumea asta, singura unde putem pătrunde, totul este mai ciudat decât ne închipuim noi, din obişnuinţă. În sfârşit, Greete şi-a băgat în buzunar foarfeca, aţa şi testeaua de ace şi a spus că rufăria lui Zénon e gata, pregătită pentru drum.

După plecarea ei, a încins soba băii de aburi instalată de el într-un ungher al azilului după modelul celei avute odinioară la Pera, dar pe care n-o prea folosise pentru bolnavii săi, adesea îndărătnici faţă de atari îngrijiri. S-a spălat îndelung, şi-a tăiat unghiile, s-a bărbierit cu mare migală. Îşi lăsase barbă în mai multe rânduri, la oaste sau pe drumul mare de nevoie, aiurea ca să se ascundă mai bine sau cel puţin ca să nu bată la ochi fiindcă nu se supunea modei, dar îi plăcea mai mult o faţă netedă şi rasă. Apa şi aburii i-au amintit baia făcută cu atâta dichis la Frösö, după călătoria în ţara laponilor. Sign Ulfsdatter îl slujise ea însăşi, după obiceiul cucoanelor de prin partea locului. Săvârşise această treabă de servitoare cu demnitatea unei regine. Cu ochii minţii, Zénon a văzut din nou putina mare cu cercuri de aramă şi modelul şervetelor brodate.

L-au arestat a doua zi. Ca să scape de torturi, Cyprien mărturisise tot ce i se ceruse, ba chiar mai mult. Dintr-asta i s-a tras un mandat de aducere a lui Pierre de Hamaere, care se afla pe atunci la Audenarde. Cât despre Zénon, mărturiile tânărului călugăr erau de natură să-l nenorocească: după spusele acestuia, medicul fusese încă de la început confidentul şi complicele Îngerilor. El, chipurile, i-a dat lui Florian băuturile vrăjite menite s-o cucerească pe Idelette, iar mai pe urmă, tot el i-a îmbiat cu nişte leacuri spurcate ca s-o facă să-şi lepede plodul. Întemniţatul născocise o prietenie nelegiuită între el şi medic. Zénon a avut mai târziu prilejul să se gândească îndelung la aceste afirmaţii care contraziceau pe de-a întregul faptele reale: ipoteza cea mai simplă era că băiatul, înnebunit, încerca să iasă basma curată băgând la apă pe altcineva; sau poate, dorind să obţină de la Sébastien Théus unele servicii şi mângâieri, ajunsese să creadă până la urmă că le şi primise. Omul cade totdeauna într-o capcană oarecare: într-asta sau într-alta, pentru Zénon era totuna.

În orice caz, Zénon era pregătit. S-a predat fără împotrivire. Ajungând la grefă, i-a uimit pe toţi spunându-şi numele adevărat.

PARTEA A TREIA
TEMNIŢA

NON E VILTA, NE DA VILTA PROCEDE
S’ALCUN, PER EVITAR PIU CRUDEL SORTE,
ODIA LA PROPRIA VITA E CERCA MORTE...

MEGLIO E MORIR ALL’ANIMA GENTILE
CHE SUPPORTAR INEVITABIL DANNO
CHE LO FARRIA CAMBIAR ANIMO E STILE.
QUANTI HA LA MORTE GIA TRATTI D’AFFANO!
MA MOLTI CH’HANNO IL CHIAMAR MORTE A VILE
QUANTO TALOR SIA DOLCE ANCOR NON SANNO.[27]

GIULIANO DE’MEDICI

[27] Nu-i mişelie, nici din mişelie purcede,
De-şi urăşte cineva viaţa şi-şi caută moartea,
Ca să se apere de-o soartă mult mai crudă...
Decât să rabde chinul de neînlăturat
Ce-i va răpi şi virtutea şi obrazul,
Mai bună-i moartea pentru sufletul ales,
Pe câţi nu i-a vindecat de spaimă, moartea!
Dar unii veştejesc fuga aceasta
Căci încă nu ştiu ce bine e să mori.

ACTUL DE ACUZARE

N-a petrecut decât o singură noapte în închisoarea oraşului. Chiar a doua zi a fost dus, cu destulă consideraţie, într-o cameră ce dădea în curtea grefei; era înzestrată cu zăvoare şi gratii straşnice, dar un întemniţat de vază îşi putea afla acolo aproape toate înlesnirile dorite. Odinioară fusese ţinut aici un consilier municipal, învinuit de nişte matrapazlâcuri, şi încă mai demult, un nobil ce fusese cumpărat cu bani grei de către francezi; era un arest cât se poate de cuviincios. De altfel, noaptea petrecută în închisoare fusese de ajuns ca să-l umple pe Zénon de păduchi; trei zile s-a tot chinuit să scape de ei. Spre marea lui uimire, i s-a îngăduit să ceară rufărie de acasă; peste câteva zile i s-a dat înapoi chiar şi trusa de scris. Cărţile însă i s-au refuzat. În curând a avut voie să se plimbe în toate zilele în curtea ba îngheţată, ba plină de noroi, însoţit de neisprăvitul acela care-i slujea ca temnicer. Totuşi, teama, teama de tortură nu-l slăbea. Faptul că existau oameni plătiţi ca să-şi chinuiască metodic semenii i se păruse totdeauna scandalos acestui om a cărui meserie era să-i îngrijească. Îşi făurise de multă vreme o platoşă, nu împotriva durerii, care în sine nu putea fi mai cumplită decât aceea a unui rănit operat de chirurg, ci împotriva grozăviei că e provocată cu bună-ştiinţă. Încet-încet, se obişnuise cu gândul că-i e frică. Dacă i s-ar întâmpla într-o bună zi să geamă, să urle sau să acuze pe cineva în mod mincinos, aşa cum făcuse Cyprien, vina ar fi a acelora care izbutesc să schingiuiască sufletul unui om. Încercarea aceea atât de temută nu s-a ivit însă. Se vede că intraseră în joc protecţii înalte. Nu l-au putut însă împiedica să simtă în fundul sufletului, până la sfârşit, frica de cazne; ori de câte ori se deschidea uşa era nevoit să-şi stăpânească o tresărire.

Cu câţiva ani în urmă, când venise la Bruges, crezuse că-şi va găsi amintirea dizolvată în neştiinţă sau uitare. Pe asta-şi bizuise şubreda siguranţă; totuşi, năluca lui supravieţuise, ascunsă în străfundul memoriei oamenilor; ţâşnea acum în urma acestui scandal, mai vie decât bărbatul pe lângă care trecuseră atâta timp nepăsători. Dintr-odată se închegau zvonuri nelămurite amestecate cu chipul grosolan al vrăjitorului, al trădătorului, al neisprăvitului, al iscoadei străinilor, chip ce pâlpâie totdeauna şi pretutindeni în închipuirea celor neştiutori. Nimeni nu-l

recunoscuse pe Zénon în Sébastien Théus; retrospectiv, toată lumea îl recunoştea. Pe vremuri, nimeni la Bruges nu-i citise scrierile; desigur că nici atunci nu erau răsfoite, dar, ştiindu-se că fuseseră condamnate la Paris şi suspectate la Roma, fiecare se socotea îndreptăţit să defăimeze acele cărţi primejdioase. Fireşte, câţiva curioşi ceva mai ageri la minte trebuie să-i fi bănuit demult identitatea: Greete nu era singura fiinţă înzestrată cu ochi şi cu ţinere de minte. Oamenii aceia tăcuseră, ceea ce ar fi dovedit că-i sunt mai degrabă prieteni decât duşmani, sau poate că aşteptaseră doar să le vină apa la moară, Zénon a stat mereu în cumpănă dacă cineva îl înştiinţase pe stareţul Cordelierilor sau dacă, dimpotrivă, dându-i voie unui necunoscut să se urce în caleaşca lui, la Senlis, călugărul ştiuse că are de-a face cu filosoful ale cărui lucrări foarte controversate erau arse în piaţa publică. Zénon credea mai degrabă în adevărul celei de a doua ipoteze, căci ţinea să-i fie cât mai îndatorat cu putinţă acelui om atât de inimos.

Oricum ar fi stat lucrurile, nenorocirea care-l lovise îşi schimbase înfăţişarea. Nu mai era un figurant neînsemnat în dezmăţul câtorva novici şi a doi-trei călugări nevrednici; era din nou protagonistul propriei sale aventuri. Capetele de acuzare se înmulţeau, dar cel puţin nu va mai fi personajul lipsit de importanţă înlăturat la repezeală de o judecată grăbită, aşa cum i s-ar fi întâmplat, poate, lui Sébastien Théus. Procesul său risca să se prelungească din pricina unor spinoase probleme de competenţă. Magistraţii burghezi judecau în ultimă instanţă delictele de drept comun, iar episcopul ţinea să aibă cuvântul hotărâtor într-un complex proces de ateism şi erezie. O atare pretenţie era supărătoare din partea unui om de curând numit de către Rege într-un oraş unde până atunci nu se simţise nevoia unei episcopii şi care li se părea multora un susţinător al Inchiziţiei înfipt cu dibăcie în Bruges. De fapt, această faţă bisericească îşi propunea să-şi justifice cât mai strălucit puterea, conducând procesul după sfânta dreptate. Canonicul Campanus, în ciuda vârstei sale înainte, s-a zbătut cât a putut; a propus, şi până la urmă a obţinut, ca doi teologi de la Universitatea din Louvain, unde acuzatul îşi luase diploma de drept canonic, să fie admişi la proces în calitate de asistenţi; nimeni nu ştia dacă această măsură fusese luată cu încuviinţarea episcopului, sau împotriva voinţei sale. O părere exagerată, pe care o vânturau

nişte extremişti, era că un necredincios ale cărui păreri trebuiau total reduse la tăcere cădea direct sub jurisdicţia tribunalului Sfântului-Oficiu şi că cel mai bun lucru ar fi să-l trimită sub pază straşnică să cugete într-o temniţă a mănăstirii Santa-Maria din Roma. Oamenii cu scaun la cap ţineau, dimpotrivă, să judece pe loc ateul născut la Bruges şi întors cu nume fals în oraşul unde prezenţa lui în mijlocul unei colectivităţi de oameni credincioşi înlesnise fel de fel de tulburări. Zénon, individul care petrecuse doi ani la curtea Regelui Suediei, era poate un spion al ţărilor nordice; nimeni nu uitase că trăise odinioară printre turci; rămânea de văzut dacă nu cumva se lepădase de dreapta credinţă, după cum se zvonise. Se pornea unul dintre acele procese cu acuzaţii multiple ce riscă să dureze ani de zile şi servesc drept abces de fixare puroiului unui oraş întreg.

În toată harababura aceea, învinuirile datorită cărora Sébastien Théus fusese arestat treceau pe planul al doilea. Episcopul, ostil din principiu acuzaţiilor de magie, dispreţuia povestea cu farmecele de dragoste, pe care le considera nişte aiureli; dar anumiţi magistraţi burghezi credeau în ele, iar pentru oamenii de rând aici era miezul întregii pricini. Ca în toate procesele care-i zăpăcesc o vreme pe toţi gură-cască, încet-încet se conturau, pe două planuri, două afaceri ciudat de diferite: una, aşa cum se răsfrângea în mintea oamenilor legii a căror meserie este să judece, şi alta, aşa cum o născocea mulţimea căreia îi trebuie monştri şi victime. Judecătorul însărcinat cu cercetările respinsese de la început orice legături intime cu mica ceată de exaltaţi ce-şi ziceau Îngeri; învinuirile lui Cyprien fuseseră contrazise de ceilalţi şase acuzaţi; nu-l cunoşteau pe medic decât din vedere, când trecea pe sub bolţile mănăstirii sau pe strada Lungă. Florian se mândrea că o cucerise pe Idelette fără să fi avut nevoie de rădăcină de mandragoră, promiţându-i sărutări, cântece duioase şi dansuri în timpul cărora te ţii de mână; însăşi fărădelegea Idelettei dezminţea povestea cu fiertura abortivă, pe care domnişoara se jura pe toţi sfinţii că nici n-o ceruse vreodată, nici n-avusese de ce s-o refuze; ba mai mult, Zénon i se părea lui Florian un individ cam bătrân, dedat ce-i drept vrăjitoriei, dar potrivnic din răutate hârjonelilor Îngerilor şi care încercase să-l despartă pe Cyprien de ei. Din toate declaraţiile astea cam încâlcite se putea cel mult trage concluzia că aşa-zisul Sébastien Théus aflase câte

ceva despre desfrâul din spălătorie, dar nu-şi făcuse datoria, adică nu-i denunţase.

Rămânea în picioare posibilitatea unei legături neîngăduite între el şi Cyprien, dar toată mahalaua ridica în slăvi bunele moravuri şi frumoasele virtuţi ale medicului; până la urmă, era totuşi ceva necurat într-un renume atât de desăvârşit. Ancheta stărui asupra problemei sodomiei ce stârnea curiozitatea judecătorilor: tot căutând, li s-a părut că au găsit pe fiul unuia dintre bolnavii lui Jean Myers, cu care inculpatul se împrietenise la începutul şederii sale la Bruges; n-au stăruit, din respect faţă de o familie bună, iar cavalerul, vestit pentru înfăţişarea sa plăcută, era demult la Paris, unde îşi termina studiile. Zénon ar fi râs de o atare descoperire: prietenia se mărginise la schimburi de cărţi. Din legăturile mai josnice, dacă or fi fost, nu rămăsese nici urmă. Filosoful preconizase însă deseori în scrierile sale experimentarea cu ajutorul simţurilor şi folosirea tuturor posibilităţilor trupului; dintr-o astfel de învăţătură se pot deduce plăcerile cele mai păcătoase. Bănuiala stăruia, dar, din lipsă de dovezi, totul se reducea la un proces de intenţii.

Alte acuzaţii erau însă mult mai primejdioase. Chiar unii călugări îl acuzau pe medic de faptul că preschimbase azilul într-un loc de întâlnire al fugarilor ce se sustrăgeau justiţiei. În privinţa aceasta, ca şi într-altele, fratele Luca se dovedi foarte folositor; părerea lui era cât se poate de limpede: nimic nu era adevărat din toată povestea aceea. Dezmăţul din spălătorie fusese mult exagerat; Cyprien era doar un ageamiu ce se lăsase dus de nas de o fată din cale afară de frumoasă; medicul era fără cusur. Cât despre fugarii răsculaţi sau calvinişti, dacă cumva trecuseră pragul azilului, în orice caz nu purtau o pancartă la gât, iar cei ce munceau acolo aveau altă treabă decât să-i tragă de limbă. După ce ţinu astfel cea mai lungă cuvântare din toată viaţa lui, se retrase. Îi mai dădu lui Zénon şi alt ajutor, deosebit de mare. Făcând curat în azilul pustiu, găsi piatra cu chip de om pe care filosoful o aruncase în sertar şi zvârli în canal obiectul acela ce nu trebuia să se afle prea la vedere. Organistul, dimpotrivă, îi dăună inculpatului; desigur, n-avea de spus decât lucruri bune despre el, dar faptul că Sébastien Théus nu era Sébastien Théus îi lovise în moalele capului şi pe el şi pe nevastă-sa. Îi făcu cel mai mare rău pomenind despre profeţiile hazlii de care cei doi soţi râseseră cu

atâta poftă; oamenii stăpânirii le găsiră la Saint-Cosme într-un dulap din camera cu cărţi, şi duşmanii lui Zénon ştiură să se folosească de ele.

În timp ce conţopiştii copiau caligrafic cele douăzeci şi patru de capete de acuzare adunate împotriva lui Zénon, aventura Idelettei şi a Îngerilor se apropia de sfârşit. Nelegiuirea domnişoarei de Loos fusese dovedită şi pedeapsa cuvenită era moartea; nici chiar prezenţa tatălui ei n-ar fi scăpat-o, dar acesta, ţinut ca ostatic împreună cu alţi flamanzi în Spania, nu află vestea nenorocirii ei decât mult mai târziu. Idelette muri cuviincios şi creştineşte. Executarea sentinţei fusese grăbită cu câteva zile, ca să nu cadă tocmai în zilele de Crăciun. Opinia publică se schimbase; înduioşaţi de purtarea pocăită şi de ochii plânşi ai Preafrumoasei, oamenii o compătimeau pe fetiţa aceea de cincisprezece ani. După datină, Idelette ar fi trebuit să fie arsă de vie pentru pruncucidere; dar, fiind de viţă nobilă, judecătorii hotărâră să i se taie capul. Din păcate, călăului, zăpăcit de gâtul ei plăpând, îi tremură mâna; se văzu nevoit s-o ia de trei ori de la capăt şi, după ce dreptatea se făcu, o luă la goană huiduit de mulţime şi urmărit de un potop de saboţi şi de o grămadă de verze adunate de prin coşurile din piaţă.

Procesul Îngerilor ţinu mai mult: judecătorii se străduiau să stoarcă mărturisiri care să dea la iveală ramificaţii tăinuite, ajungând poate chiar până la secta Fraţilor întru Sfântul Duh, nimicită la începutul veacului; rătăciţii aceia mărturisiseră şi săvârşiseră, pare-se, atari păcate. Nebunul de Florian era însă neînfricat; înfumurat până şi în timpul caznelor, pretindea că nu datorează nimic învăţăturilor ereticeşti ale unui oarecare Mare Maestru Adamist, Iacob van Almagien, evreu pe deasupra, mort cu vreo cincizeci de ani în urmă. Descoperise de unul singur şi fără niciun sprijin teologic raiul neîntinat al plăcerilor trupeşti. Toţi cleştii din lume n-or să-l facă să mărturisească altceva. Singurul care a scăpat de osândă a fost fratele Quirin, căci avusese statornicia să se prefacă fără încetare nebun, chiar şi în mijlocul chinurilor, şi ca atare fusese închis la balamuc. Ceilalţi cinci osândiţi muriră creştineşte, ca şi Idelette. Prin mijlocirea temnicerului său deprins cu soiul ăsta de negustorie, Zénon îl plătise pe gâde să-i sugrume pe tineri înainte ca focul să-i fi atins, mică învoială foarte obişnuită, menită să rotunjească de

minune leafa prăpădită a călăilor. Vicleşugul a mers la Cyprien, la François de Bure şi la unul dintre novici; i-a scutit de ce e mai cumplit, dar n-a putut, fireşte, să-i ferească şi de groaza de pe urma căreia au pătimit înainte. În ceea ce-i priveşte însă pe Florian şi pe celălalt novice, vicleşugul a dat greş, căci călăul n-a avut timp să se strecoare pe nesimţite până la ei şi să-i ajute; lumea i-a auzit urlând vreme de aproape două sferturi de ceas.

Economul era şi el de faţă, dar mort. De îndată ce fusese adus de la Audenarde şi închis la Bruges le ceruse unor prieteni din oraş să-i aducă nişte otravă şi, nemaiputând să-l ardă de viu, îl arseseră mort, după datină. Lui Zénon nu-i plăcuse câtuşi de puţin individul acela şiret, dar era nevoit să recunoască faptul că Pierre de Hamaere ştiuse să-şi ia soarta în propriile lui mâini şi să moară ca un bărbat.

Zénon a aflat toate amănuntele de la prealimbutul său temnicer; ticălosul îşi cerea iertare pentru necazul ce se întâmplase celor doi osândiţi; zicea chiar că ar putea să dea înapoi o parte din bani, cu toate că nu fusese vina nimănui. Zénon a dat din umeri. Se învăluise într-o nepăsare soră cu moartea; singurul lucru care mai avea însemnătate era să-şi cruţe puterile până la capăt. În noaptea aceea însă n-a putut să doarmă. Căutând în mintea lui un leac împotriva acestei grozăvii, se gândea că, dacă ar fi fost vorba să salveze pe cineva, în mod sigur Cyprien sau Florian s-ar fi aruncat în foc: ca de obicei, faptele erau mai puţin cumplite decât neţărmurita prostie omenească. Deodată se poticni de-o amintire: pe vremea tinereţii lui, îi vânduse emirului Nurreddin reţeta focului lichid de care se folosiseră la Alger într-o luptă navală şi pe care, de atunci încoace, o mai întrebuinţaseră poate şi în alte împrejurări. Faptul în sine era obişnuit; orice artificier ar fi făcut acelaşi lucru. Invenţia aceea care pârjolise sute de oameni apăruse chiar ca un progres în arta războiului. Dacă-i vorba de urgie, atunci vitregiile unei lupte unde fiecare ucide, dar poate totodată să şi moară, nu se compară, desigur, cu nelegiuirea chibzuită a unor cazne poruncite în numele unui Dumnezeu al iubirii; totuşi, era şi el autorul şi complicele unor chinuri la care fusese supus bietul trup omenesc şi avusese nevoie de treizeci de ani ca să-l cuprindă o remuşcare ce-ar fi stârnit râsul amiralilor sau al principilor. Cel mai bun lucru era să iasă cât mai repede din acel iad.

Nimeni nu se putea plânge că teologii însărcinaţi să înşire îndemnurile neruşinate, ereticeşti sau de-a dreptul nelegiuite, scoase din scrierile acuzatului, nu şi-au făcut datoria cinstit. Îşi procuraseră *Proteoriile* din Germania; celelalte lucrări se aflau în biblioteca lui Jean Myers. Zénon rămase uimit aflând că stareţul avusese în stăpânirea sa volumul *Preziceri despre lucrurile viitoare*. Punând cap la cap aceste îndemnuri, sau mai degrabă criticile ce li se aduceau, filosoful se apucă să schiţeze un fel de grafic al părerilor omeneşti în acel an de la Hristos 1569, măcar în privinţa tainicelor regiuni pe unde hoinărise gândul său. Sistemul lui Copernic nu era osândit de Biserică, deşi cei mai chibzuiţi dintre cardinali, precum şi doctorii de la Sorbona, dădeau din cap cu o mutră şireată, spunând că nu se putea să nu fie în curând osândit, căci afirmaţia după care soarele, şi nu pământul s-ar afla în centrul universului, îngăduită atâta vreme cât era prezentată ca o ipoteză timidă, jignea totuşi şi *Biblia* şi pe Aristotel şi mai cu seamă omenească dorinţă de a pune lăcaşul nostru în însuşi miezul marelui tot. Era firesc ca o părere ce se depărta de grosolanele mărturii ale bunului-simţ să nu fie pe placul oamenilor de rând: fără a merge mai departe, Zénon ştia din propria lui experienţă că noţiunea de pământ ce se mişcă răstoarnă brutal obiceiurile pe care şi le-a făcut fiecare om ca să poată trăi; se îmbătase cu gândul că aparţinea unei lumi ce depăşeşte cocioaba omenească; majorităţii însă, lărgirea aceasta îi făcea rău. Şi mai nesuferită decât îndrăzneala de a înlocui pământul cu soarele în centrul universului era greşeala lui Democrit, cu alte cuvinte credinţa într-o infinitate de lumi ce-i răpea chiar şi soarelui locul său privilegiat şi nega existenţa unui centru; celor mai mulţi cugetători li se părea că aceasta e culmea necredinţei. Oamenii, spre deosebire de filosof, nu numai că nu se avântau plini de bucurie spre nemărginirea rece şi învăpăiată, sfărâmând sfera neclintită, ci se simţeau pierduţi, iar îndrăzneţul ce cuteza să demonstreze existenţa acestui univers se preschimba într-un trădător. Aceleaşi reguli erau valabile şi în domeniul mai arid al ideilor pure. Eroarea lui Averroes, ipoteza unei divinităţi ce acţionează la rece înlăuntrul unei lumi veşnice, părea să-l lipsească pe credincios de mângâierea unui Dumnezeu după chipul şi asemănarea oamenilor, copleşindu-i cu mânia sau bunătatea sa. Veşnicia

sufletului, eroarea lui Origene, indigna pentru că reducea aventura imediată la mai nimic; omul era de acord să i se deschidă în faţă o nemurire fericită sau nefericită de care era direct răspunzător, dar nu să fie înconjurat de pretutindeni de o durată veşnică din care făcea şi totodată nu făcea parte. Eroarea lui Pitagora, îngăduind să li se atribuie şi animalelor un suflet la fel cu al nostru ca natură şi esenţă, îl înfuria şi mai mult pe bipedul fără pene ce ţine morţiş să fie singura vietate care trăieşte veşnic. Enunţarea erorii lui Epicur, adică ipoteza că moartea este un sfârşit, cu toate că e mai conformă cu ceea ce vedem în preajma cadavrelor şi prin cimitire, jignea nu numai pofta noastră nesăţioasă de a ne afla pe lume, dar mai ales mândria prostească datorită căreia ne credem îndreptăţiţi să şi dăinuim. Se considera că toate aceste păreri îl supără pe Dumnezeu; în realitate, li se imputa mai ales faptul că zdruncinau însemnătatea omului. Era firesc, aşadar, ca acei ce le propovăduiau să ajungă drept la închisoare sau şi mai rău.

Coborând de la ideile abstracte spre căile întortocheate ale comportării oamenilor, frica, mai mult chiar decât mândria, devenea primul motor al urii. Îndrăzneala filosofului ce preconizează libertatea în privinţa simţurilor şi nu dispreţuieşte plăcerile trupeşti stârnea furia mulţimii, supusă în acest domeniu unui şir întreg de superstiţii şi unei şi mai mari făţărnicii. Faptul că omul care cuteza să spună una ca asta era sau nu mai cumpătat, şi uneori chiar mai neprihănit decât cei mai aprigi dintre defăimătorii lui, n-avea nicio însemnătate: era un lucru bine stabilit că niciun rug şi niciun chin din lume nu putea să ducă la ispăşirea unei nelegiuiri atât de cumplite, tocmai pentru că îndrăzneala gândirii părea s-o agraveze pe aceea a trupului. Nepăsarea înţeleptului, pentru care orice ţară este o patrie şi orice religie un cult valabil în felul său, mânia de asemenea la culme mulţimea aceea de prizonieri; filosoful renegat, ce totuşi nu-şi renega niciuna dintre credinţele adevărate, era pentru ei toţi un ţap ispăşitor, tocmai fiindcă într-o zi, în taină sau chiar fără ştirea sa, fiecare dintre ei dorise să iasă din cercul strâmt unde avea să rămână închis până la moarte. Răsculatul ce se ridica împotriva principelui său stârnea la oamenii legii aceeaşi mânie plină de invidie; rostind răspicat *Nu*, el umilea veşnicul lor *Da*. Dintre monştrii ce gândeau altfel decât se cuvenea, cei mai răi erau cei virtuoşi; stârneau mult

mai multă groază atunci când nu puteau fi pe de-a-ntregul dispreţuiţi.

DE OCCULTA PHILOSOPHIA: faptul că anumiţi judecători insistau asupra practicilor magice cărora li s-ar fi dedat odinioară sau acum, mai de curând, îl îndemnă pe întemniţat, deşi ca să-şi cruţe puterile nu prea mai gândea, să mediteze asupra acestui subiect supărător ce-l preocupase în mod secundar toată viaţa. Mai cu seamă în acest domeniu, vederile învăţaţilor le contraziceau pe ale oamenilor de rând. Gloata îl cinstea şi totodată îl ura pe magician pentru puterile sale, pe care le presupunea a fi uriaşe; şi aici ieşea la iveală tot invidia. Fuseseră dezamăgiţi găsind la Zénon doar lucrarea lui Agrippa de Nettesheim, pe care o avea şi canonicul Campanus şi episcopul, precum şi pe aceea mai recentă a lui Giovanni della Porta, aflată de asemenea pe masa Prea Sfinţiei-sale. De vreme ce toţi se încăpăţânau în această direcţie, episcopul, din spirit de dreptate, ţinu să-l cerceteze el însuşi pe acuzat. În timp ce pentru proşti magia era ştiinţa supranaturalului, sistemul acesta îl neliniştea pe prelat tocmai pentru că nega minunile. În această privinţă Zénon a fost aproape sincer. Universul socotit magic era alcătuit din atracţii şi repulsii supuse unor legi încă misterioase, dar nu neapărat de nepătruns pentru mintea omenească. Magnetul şi chihlimbarul erau singurele substanţe cunoscute ce păreau a da cât de cât în vileag acele taine pe care nimeni nu le studiase încă şi care poate într-o zi vor lămuri totul. Marele merit al magiei şi al fiicei sale, alchimia, era că postulau unitatea materiei într-o atare măsură, încât anumiţi filosofi alchimişti se crezuseră îndreptăţiţi să asimileze materia cu lumina şi cu trăsnetul. Cercetătorii o apucau astfel pe o cale ce-i ducea departe şi ale cărei primejdii erau recunoscute de către toţi adepţii demni de acest nume ai acelor teorii. Ştiinţa mecanicii, de care Zénon se apropiase destul de mult, se înrudea cu aceste cercetări prin faptul că se străduia să transforme cunoaşterea lucrurilor în putere asupra lor şi indirect asupra omului. Într-un anumit sens, totul era magie: ştiinţa ierburilor şi a metalelor ce-i îngăduie medicului să înrâurească boala şi bolnavul, era magie; boala însăşi ce se impune trupului ca o stăpânire de care acesta uneori nu vrea să se vindece, era tot magică; puterea sunetelor ascuţite sau grave ce tulbură

sufletul sau dimpotrivă, îl liniştesc, era de asemenea magică; mai magică decât toate era virulenta putere a cuvintelor aproape totdeauna mai tari decât lucrurile, ceea ce explică afirmaţiile din *Sefer Yezirah*, ca să nu pomenim chiar *Evanghelia Sfântului Ioan*. Prestigiul ce-i înconjoară pe principi şi se degajă din ceremoniile bisericii e magie curată, precum tot magie sunt şi butucii negri şi tobele lugubre ale execuţiilor care-i fascinează şi-i îngrozesc pe spectatori mai mult chiar decât pe victime. În sfârşit, tot de esenţă magică e şi dragostea şi ura ce întipăresc în mintea noastră chipul unei fiinţe de care consimţim să ne lăsăm obsedaţi.

Prea Sfinţia-sa a dat din cap, dus pe gânduri; un univers astfel organizat nu-i mai lasă loc voinţei personale a lui Dumnezeu. Zénon a aprobat, ştiind ce riscă. Apoi, a avut loc un schimb de argumente cu privire la ce este voinţa personală a lui Dumnezeu, prin intermediul cui se exercită şi dacă este necesară în săvârşirea minunilor. Episcopul, de pildă, nu considera supărătoare interpretarea dată de autorul *Tratatului lumii fizice* stigmatelor sfântului Francisc, explicate de el ca un rezultat extrem al unei foarte puternice iubiri, care pretutindeni îl face pe cel ce iubeşte să semene cu fiinţa iubită. Neruşinarea filosofului consta în faptul că dădea acestei explicaţii un caracter exclusiv şi nu inclusiv. Zénon a negat asemenea intenţie. Dând, dintr-un fel de bună-cuviinţă de dialectician, apă la moara adversarului său, Prea Sfinţia-sa îi aminti că prea cucernicul cardinal Nicolas Cusanus stăvilise odinioară entuziasmul stârnit de statuile făcătoare de minuni şi de ostiile care sângerează; acel venerabil savant (ce postulase de asemenea un univers infinit) acceptase parcă dinainte doctrina lui Pomponacius, pentru care minunile sunt pe de-a-ntregul rezultatul forţei imaginative, după cum afirmau Paracelsus şi Zénon că se întâmplă cu apariţiile magiei. Astăzi însă, prea sfinţitul cardinal, ce luptase odinioară din răsputeri împotriva erorilor husiţilor, şi-ar tăinui poate părerile acestea atât de îndrăzneţe, ca nu cumva să-i încurajeze pe ereticii şi necredincioşii mai numeroşi acum decât pe vremea sa.

Zénon n-a avut încotro şi a fost de acord; atmosfera era, desigur, mai puţin favorabilă ca oricând libertăţii de gândire. A adăugat chiar, cu aceeaşi bunăvoinţă dialectică de care dăduse dovadă şi episcopul, că atunci când se spune despre o vedenie

că e în întregime un produs al imaginaţiei, asta nu înseamnă că e imaginară în sensul grosolan al cuvântului: dumnezeii şi demonii ce sălăşluiesc în noi înşine sunt cât se poate de reali. Episcopul s-a încruntat auzind primul dintre cele două plurale, dar era om cult şi ştia că trebuie să le treci cu vederea unele lucruri celor ce-i cunosc bine pe scriitorii greci şi latini. De altfel, medicul continua, vorbindu-i despre atenţia deosebită pe care o acordase totdeauna halucinaţiilor bolnavilor săi. Din ele răzbătea tot ceea ce e mai adevărat în fiinţa omenească şi uneori desluşea într-însele un rai autentic şi un adevărat iad. Întorcându-se la magie şi la alte doctrine asemănătoare, a arătat că trebuie luptat nu numai împotriva superstiţiei, dar şi împotriva scepticismului grosolan ce nega fără niciun temei tot ce-i invizibil şi neexplicat. Asupra acestui punct, prelatul şi Zénon au fost de acord fără rezerve. În sfârşit, au ajuns şi la himerele lui Copernic: problema aceasta pur ipotetică nu prezenta pentru inculpat nicio primejdie teologică. Putea fi acuzat cel mult de trufie pentru că prezentase drept plauzibilă o obscură teorie ce contrazicea *Scriptura*. Fără a-l egala pe Luther şi Calvin în demascarea unui sistem ce-şi bătea joc de povestea lui Iosua, episcopul îl socotea totuşi mai puţin acceptabil pentru bunii creştini decât pe cel al lui Ptolemeu. Îi aduse de altfel o obiecţie matematică foarte justă bazată pe paralaxe. Zénon admise că mai erau multe lucruri de dovedit.

Întorcându-se acasă, adică în închisoare, şi ştiind prea bine că întemniţarea lui era o boală cu sfârşit fatal, Zénon, obosit de atâtea argumentări, se străduia să cugete cât mai puţin cu putinţă. Cel mai bun lucru era să dea gândirii sale ocupaţii mecanice care să-l împiedice a se lăsa pradă groazei sau maniei: chiar el era pacientul care trebuia sprijinit şi ferit de deznădejde. L-au ajutat limbile străine cunoscute: ştiuse cele trei sau patru limbi savante ce se învăţau în şcoală, iar în cursul peregrinărilor şi al vieţii sale se familiarizase de bine de rău cu vreo şase-şapte graiuri populare diferite. Îi păruse adesea rău că târăşte după sine acest bagaj de cuvinte nefolosite; faptul că ştii zgomotul sau semnul de care se slujesc oamenii ca să desemneze ideea de adevăr sau ideea de dreptate în zece sau douăsprezece limbi e cam caraghios. Talmeş-balmeşul acela a devenit o distracţie: a întocmit liste, a alcătuit grupări, a

comparat alfabete şi reguli de gramatică. S-a jucat câteva zile cu proiectul unei limbi logice, la fel de limpezi ca notaţia muzicală, capabile să exprime în mod ordonat toate faptele posibile. A născocit limbaje cifrate, ca şi când ar fi avut cui să-i adreseze nişte mesaje secrete. Şi matematica i-a fost de folos: calcula, urmărind pe deasupra acoperişului închisorii, declinaţia stelelor; a refăcut cu grijă socotelile privind cantitatea de apă absorbită şi eliminată zilnic de planta care fără îndoială se usca în laboratorul său.

S-a gândit din nou, îndelung, la maşinile zburătoare şi scufundătoare, la înregistrările de sunete cu ajutorul unor mecanisme ce imită memoria omenească, dispozitive pe care le desenase odinioară împreună cu Riemer şi pe care i se mai întâmpla şi astăzi să le schiţeze în carneţelele lui. Îl năpădise însă un fel de neîncredere faţă de aceste prelungiri artificiale ale membrelor omului: ce folos să te poţi cufunda în ocean sub un clopot de fier şi de piele tăbăcită, atâta vreme cât scufundătorul, limitându-se doar la resursele sale, s-ar sufoca sub apă, sau să te înalţi în văzduh datorită unor pedale şi unor maşinării, atâta vreme cât trupul omenesc rămâne o masă greoaie ce cade ca o piatră. Şi, mai ales, la ce ar folosi să mai găseşti modalitatea de a înregistra vorbele omeneşti, care şi aşa umplu supărător de mult lumea cu larma lor mincinoasă. Fragmente din tabelele alchimiste învăţate pe de rost la León au ţâşnit din negura uitării. Ascultându-şi când memoria, când raţiunea, s-a silit să-şi retrăiască pas cu pas anumite operaţii chirurgicale: acea transfuzie de sânge, de pildă, pe care o încercase de două ori. Prima reuşise mai bine decât se aşteptase, dar cea de-a doua provocase moartea subită nu a celui ce-şi vărsase sângele, ci a celui ce-l primise, de parcă, într-adevăr, între cele două lichide roşii ce se scurgeau din indivizi diferiţi ar fi existat nişte aversiuni şi nişte atracţii despre care nu ştim nimic. Aceleaşi potriviri şi aceleaşi repulsii explică, fără îndoială, la diferite perechi, sterilitatea sau fecunditatea. Fără voia lui, cuvântul acesta l-a purtat cu gândul la Idelette, când o luaseră străjile. Pavăza lui atât de meşteşugită se crăpa: într-o seară, stând lângă masa lui şi uitându-se în neştire la flacăra lumânării, şi-a adus deodată aminte de tinerii călugări daţi pradă focului, şi groaza, mila, spaima, precum şi o mânie ce se preschimbă în ură îl făcură spre marea lui ruşine să verse un

potop de lacrimi. Nici nu mai ştia bine de ce şi pentru cine plânge astfel. Închisoarea îl slăbea.

Adesea, la căpătâiul bolnavilor, avusese prilejul să audă povestindu-se vise. Şi el îşi analizase visele. Oamenii se mulţumeau aproape totdeauna să dobândească din acele vedenii prevestiri uneori adevărate, căci dau în vileag tainele celui ce doarme, dar Zénon îşi spunea că acele jocuri ale gândirii lăsate în voia ei ne-ar putea da mai ales nişte informaţii cu privire la felul în care sufletul percepe lucrurile. Enumera calităţile substanţei văzute în vis: uşoară, impalpabilă, incoerentă, total liberă în raport cu timpul, mobilă din punct de vedere al formelor persoanei, astfel încât fiecare este în vis multiplu, şi mai mulţi se reduc la unul singur, îmbibate cu sentimentul aproape platonician al reminiscenţei şi cu cel aproape insuportabil al unei necesităţi. Aceste categorii fantomale semănau foarte mult cu ceea ce pretind ermetiştii că ştiu cu privire la viaţa de dincolo de mormânt, ca şi când, pentru suflet, universul morţii l-ar continua pe cel al nopţii. Totuşi, viaţa însăşi, văzută de un om gata s-o părăsească, dobândea şi ea ciudata instabilitate şi strania rânduială a viselor. Trecea de la una la alta, aşa cum se muta din sala grefei unde i se lua interogatoriul în celula sa bine zăvorâtă, şi din celulă în curticica plină de zăpadă. Se văzu la uşa unui turnuleţ îngust de la Vadstena, unde-l găzduise regele Suediei. Un elan mare, pe care principele Erik îl gonise în ajun prin pădure, stătea drept în faţa lui, nemişcat şi răbdător, ca toate animalele când aşteaptă o mână de ajutor. Zénon, visând, simţea că e dator să ascundă şi să scape sălbăticiunea, dar nu ştia cum să-l facă să treacă pragul acelui adăpost omenesc. Elanul era negru, lucios şi ud de parcă ar fi străbătut un râu ca să ajungă până la el. Altă dată, Zénon se afla într-o barcă ce ieşea dintr-un fluviu spre largul mării. Era o zi frumoasă, cu soare şi vânt. Sute de peşti înotau şi dădeau târcoale etravei, duşi de curent şi luându-i-o la rându-le înainte, trecând din apa dulce în cea sărată, iar migraţia şi plecarea erau pline de bucurie. Dar de la o vreme visul nu-i mai era de folos. Lucrurile au început să dobândească de la sine acele culori pe care nu le au decât în vis şi care amintesc verdele, purpuriul şi albul pur din nomenclaturile alchimiste: o portocală, ce-i împodobi într-o zi cu luxul ei masa, străluci îndelung asemenea unui bulgăre de aur. Mireasma şi gustul ei

ales au fost un mesaj. În mai multe rânduri i s-a părut că aude o muzică solemnă ca de orgă, dacă aceea a orgii s-ar putea revărsa în linişte; sunetele acelea erau primite mai degrabă de spirit decât de auz. A atins uşor cu mâna o cărămidă puţin cam zgrunţuroasă, acoperită cu licheni, şi i s-a părut că cercetează un întreg univers. Într-o dimineaţă, plimbându-se prin curte cu paznicul său, Gilles Rombaut, a văzut pe caldarâmul neregulat un strat de gheaţă transparentă sub care luneca şi se-nvolbura un firicel de apă. Şuviţa aceea firavă îşi căuta, şi-şi găsea, povârnişul. Odată, cel puţin, a văzut o nălucă ziua-n amiaza mare. Un băiat frumos şi trist, de vreo zece ani, venise la el în odaie. Era îmbrăcat în negru de sus până jos, asemenea unui copil regesc ieşit dintr-un castel vrăjit ca cele pe care le străbaţi în vis, dar dacă nu s-ar fi aflat dintr-odată şi pe tăcute acolo, fără să fi trebuit să intre şi să meargă, Zénon ar fi putut crede că e aievea. Copilul acela semăna cu el, şi totuşi nu era cel ce crescuse pe strada Lânarilor. Zénon căuta în trecutul lui, unde nu prea se aflau femei. Prevăzător, avusese grijă de Casilda Perez; nu dorea s-o trimită înapoi în Spania pe biata fată, care rămăsese grea cu el. Roaba de sub zidurile Budei murise curând după ce o luase la el şi tocmai de aceea îşi aducea aminte de ea. Celelalte femei nu fuseseră altceva decât nişte dezmăţate de care se împiedicase bătând drumurile: nu-i plăcuseră grămezile acelea de fuste şi carne. Stăpâna din Frösö fusese însă altfel: îl iubise îndeajuns ca să-i ofere un adăpost durabil: dorise să aibă un copil cu el; nu va afla niciodată dacă această dorinţă, ce-o depăşeşte pe aceea a trupului, se înfăptuise sau nu. Să fi fost oare cu putinţă ca jetul de sămânţă, străbătând negurile, să se fi preschimbat în fiinţa aceasta ce-i prelungea şi poate îi înmulţea substanţa, fiinţă ce era şi totodată nu era el însuşi? îl cuprinse un sentiment de neţărmurită oboseală şi în acelaşi timp, fără voia lui, o oarecare mândrie. Dacă aşa stăteau lucrurile, era părtaş, aşa cum fusese de altminteri şi prin scrierile, şi prin faptele sale; nu avea să iasă din labirint decât la sfârşitul veacurilor. Copilul Signei Ulfsdatter, copilul nopţilor albe, posibil printre atâtea alte lucruri posibile, se uita la bărbatul secătuit, cu ochii săi uimiţi, dar gravi, gata parcă să-i pună nişte întrebări cărora Zénon nu le-ar fi putut răspunde. Ar fi fost greu de zis care dintre ei îl privea pe celălalt cu mai multă milă. Năluca se destrămă dintr-odată, aşa cum se închegase:

copilul, imaginat poate, se făcu nevăzut. Zénon se strădui să nu se mai gândească la el; fusese fără îndoială doar halucinaţia unui întemniţat.

Paznicul de noapte, un anume Hermann Mohr, era un bărbat morocănos, înalt şi voinic, care dormea iepureşte în fundul coridorului; ai fi zis că n-are plăcere pe lume decât să ungă şi să frece zăvoarele. Gilles Rombaut, în schimb, era o secătură destul de hazlie. Vânturase lumea, căci fusese vânzător ambulant şi oştean; flecărind fără încetare, îl informa pe Zénon despre toate câte se vorbeau sau se săvârşeau în oraş. El administra cei şaizeci de soli alocaţi arestatului, la fel ca altor prizonieri mai de vază, dacă nu chiar nobili. Îl îndopa cu mâncare ştiind prea bine că Zénon abia se atinge de ea şi că pateurile şi afumăturile ajungeau pe masa soţilor Rombaut şi a celor patru copii ai lor. Belşugul de hrană şi rufăria destul de bine spălată de nevasta lui Rombaut nu-l prea încântau pe filosof, cu toate că făcuse întrucâtva cunoştinţă cu iadul din închisoarea obişnuită; între el şi pezevenghiul acela se înjghebase un fel de camaraderie, cum se întâmplă îndeobşte când un om îi aduce altuia de mâncare, îl plimbă, îi rade barba şi-i goleşte hârdăul. Spusele paznicului erau un antidot binevenit al stilului teologic şi judiciar. Gilles nu era prea sigur că Dumnezeu există, având în vedere starea jalnică a lucrurilor de pe pământ. Nenorocirea Idelettei îi storsese lacrimi: mare păcat că i se luase viaţa unei puştoaice atât de frumoasă. Păţania Îngerilor i se părea ridicolă, dar socotea totodată că oamenii se distrează şi ei cum pot şi că gusturile şi culorile nu se discută. În ceea ce-l privea, îi plăceau fetele, ăsta fiind un gust mai puţin primejdios, dar cam costisitor, de pe urma căruia avea uneori tărăboi acasă. Cât despre treburile obşteşti, puţin îi păsa. Zénon şi cu el jucau cărţi: Gilles câştiga totdeauna. Medicul doftoricea toată familia Rombaut. O bucată mare de plăcintă, lăsată de Greete la grefă în ziua de Bobotează pentru Zénon, i-a făcut poftă puşlamalei care a confiscat-o pentru ai săi, ceea ce de altfel nu era prea grav, deoarece prizonierul avea şi aşa prea multă mâncare. Zénon n-a aflat însă niciodată că Greete îi dăduse această sfioasă dovadă de credinţă.

La momentul potrivit, filosoful s-a apărat destul de bine. Anumite acuzaţii ce până la urmă s-au menţinut împotriva lui

erau de-a dreptul stupide: desigur, în Orient nu îmbrăţişase credinţa lui Mahomed; nici măcar nu era circumcis. A se dezvinovăţi că-i slujise pe barbarii necredincioşi într-o vreme când flota şi oastea lor se luptau împotriva Împăratului era o treabă mai grea; Zénon a arătat că, fiind fiul unui cetăţean al Florenţei şi fiind stabilit pe atunci în Languedoc, unde îşi practica meseria, el se considera supus al Regelui Preacreştin, care întreţinea relaţii bune cu Poarta Otomană. Argumentul nu prea era serios, dar, tocmai atunci, s-au răspândit nişte poveşti foarte folositoare acuzatului, cu privire la acea călătorie în Orient. Zénon ar fi fost, chipurile, unul dintre agenţii secreţi ai Împăratului în ţările barbare, şi tăcea doar din discreţie. Filosoful n-a contrazis această idee, şi alte câteva şi mai fanteziste, ca să nu-şi dezamăgească prietenii necunoscuţi care desigur le împrăştiaseră. Cei doi ani petrecuţi la curtea regelui Suediei erau însă mai dăunători fiindcă erau mai recenţi şi nu puteau fi înfrumuseţaţi de nicio aură de legendă. Trebuia să se ştie dacă, în ţara aceea aşa-zis reformată, dusese o viaţă de bun catolic. Zénon a negat faptul că s-ar fi lepădat de catolicism, dar n-a mai adăugat că se dusese la predică, de altfel cât putuse mai rar. Învinuirea de spionaj în folosul străinilor a ieşit din nou la suprafaţă; acuzatul s-a pus rău cu tribunalul afirmând că, dacă ar fi vrut să afle şi să transmită cuiva ceva, nu s-ar fi instalat într-un oraş ca Bruges, aflat departe de vâltoarea activităţilor de mare însemnătate.

Pe judecători îi supăra însă tocmai această lungă şedere a lui Zénon în oraşul natal, sub un nume fals: aci era fărădelegea. Faptul că un necredincios osândit de Sorbona s-a ascuns câteva luni la un prieten, chirurg-bărbier, care nu prea era socotit un creştin cucernic, treacă-meargă, dar că un om dibaci ca Zénon, care avusese drept pacienţi diferiţi regi, a trăit multă vreme în chip de medic sărac la un azil, era prea ciudat ca să nu dea de bănuit. În privinţa aceasta acuzatul n-a mai avut ce să spună: nici el nu înţelegea de ce zăbovise atâta vreme la Bruges. Dintr-un fel de decenţă, nu pomeni nimic despre prietenia ce-l legase din ce în ce mai strâns de răposatul părinte stareţ: motivul, de altfel, nu ar fi fost înţeles de nimeni. În ceea ce priveşte relaţiile ticăloase cu Cyprien, acuzatul le nega pur şi simplu, dar fiecare îşi dădu seama că limbajul său era lipsit de virtuoasa indignare ce ar fi fost foarte indicată. Nu s-a mai revenit asupra acuzaţiei

că la Saint-Cosme fuseseră îngrijiţi şi ospătaţi diferiţi fugari; noul stareţ al Cordelierilor, socotind cu înţelepciune că mănăstirea lui pătimise şi aşa cam multe de pe urma acestei afaceri, a insistat ca zvonurile de răzvrătire legate de medicul azilului să nu mai fie accentuate. Prizonierul, care până atunci se ţinuse destul de bine, se înfurie grozav când Pierre Le Cocq, procurorul Flandrei, aducând iar în discuţie vechea poveste cu influenţele nelegiuite şi magice, a afirmat că simpatia lui Jean-Louis de Berlaimont faţă de medic se putea explica printr-o vrajă. Zénon, după ce îi arătase episcopului că într-un anumit sens, totul este magie, turba de mânie văzând că legătura între două cugete libere putea fi înjosită în aşa hal. Prea Sfinţia-sa episcopul nu a subliniat aparenta contradicţie.

În privinţa problemelor de doctrină, acuzatul a fost sprinten pe cât poate fi un om legat fedeleş într-un păienjeniş solid. Cei doi teologi chemaţi în calitate de asistenţi erau preocupaţi mai cu seamă de chestiunea infinităţii lumilor; s-a discutat îndelung dacă infinit şi nelimitat înseamnă acelaşi lucru. Duelul cu privire la veşnicia sufletului sau la supravieţuirea sa parţială sau doar temporară, care ar echivala de fapt pentru creştini pur şi simplu cu moartea, a ţinut mai mult. Zénon, ironic, a amintit definiţia dată de Aristotel diferitelor părţi ale sufletului pe care mai târziu învăţaţii arabi o analizaseră cu inteligenţă. Se postula oare nemurirea sufletului vegetativ sau a sufletului animal, a sufletului raţional sau a sufletului intelectual, în sfârşit, a sufletului profetic sau a unei entităţi care se află la baza tuturor acestora? La un moment dat, a scos în evidenţă că anumite ipoteze de-ale lui aminteau la urma urmei hylemorfismul sfântului Bonaventura, care implică o anumită corporalitate a sufletelor. Argumentul a fost respins, dar canonicul Campanus, care asista la dezbateri şi-şi amintea că odinioară el îl învăţase pe elevul său toate aceste subtilităţi scolastice, a fost năpădit de un val de mândrie auzind argumentaţia.

Tot în cursul acelei şedinţe s-au citit, cam prea îndelung, după părerea judecătorilor care socoteau că ştiau şi aşa destule ca să-şi facă o părere, nişte caiete unde Zénon îşi transcrisese cu patruzeci de ani în urmă citate din scrierile păgânilor şi ale unor atei notorii, sau ale Părinţilor Bisericii. Din păcate, Jean Myres păstrase cu grijă acest arsenal de şcolar. Argumentele acelea, cu care s-a bătut cam mult apa în piuă, i-au enervat în egală

măsură pe acuzat şi pe episcop, dar cei ce nu erau specialişti în teologie au fost mai scandalizaţi de povestea aceasta decât de îndrăzneala *Proteoriilor*, prea subtilă ca să fie înţeleasă cu uşurinţă. În sfârşit, într-o tăcere lugubră, s-a dat citire *Profeţiilor hazlii* cu care Zénon îi distrase odinioară pe organist şi pe nevastă-sa, socotindu-le nişte ghicitori inofensive. Lumea aceea caraghioasă, asemănătoare cu cea care se vede în tablourile unor pictori, li s-a părut dintr-odată primejdioasă. Neliniştiţi ca în faţa unei manifestări a nebuniei, oamenii au ascultat povestea cu albina căreia i se fură ceara ca să se cinstească nişte morţi lipsiţi de ochi în faţa cărora se ard zadarnic lumânări şi care n-au nici urechi ca să audă rugăciunile, nici mâini ca să dea ceva. Însuşi Bartholommé Campanus s-a îngălbenit auzind cum se vorbea despre popoarele şi principii Europei care plâng şi gem în fiecare an pe vremea echinoxului de primăvară din pricina unui răsculat osândit odinioară în Orient, sau despre nişte vicleni şi nişte nebuni care ameninţă sau făgăduiesc în numele unui stăpân mut şi nevăzut ai cărui reprezentanţi se pretind, fără să aducă însă vreo dovadă. De asemenea, nimeni n-a râs de imaginea privitoare la sfinţii aceia neprihăniţi, ucişi zilnic cu miile şi puşi la frigare, în ciuda behăitului lor jalnic, nici de aceea a oamenilor adormiţi pe penele păsărilor şi duşi în raiul viselor, nici de oscioarele morţilor preschimbate în arşice ce-i îmbogăţesc sau îi sărăcesc pe cei vii pe câte o masă de lemn mânjită cu vin, şi cu atât mai puţin de sacii găuriţi la cele două capete şi cocoţaţi pe catalige, ce împrăştie în lume un vânt spurcat de vorbe şi macină pământ în pipotele lor. Dincolo de intenţia de hulă împotriva instituţiilor creştineşti, vădită în mai multe locuri, în aiurelile acelea se simţea un refuz aproape absolut ce-ţi lăsa un gust destul de amar în gură.

Citirea acelor pagini i-a pricinuit chiar şi filosofului o oarecare amărăciune, dar ceea ce-l întrista în cel mai înalt grad era că oamenii se înfuriau pe îndrăzneţul care arăta năpăstuita condiţie umană în toată absurditatea ei şi nu pe condiţia aceasta, pe care, într-o mică măsură, puteau totuşi s-o schimbe. După ce episcopul a propus să se renunţe la fleacuri, doctorul în teologie Hieronymus van Palmaert, care se vedea bine că-l urăşte pe acuzat, s-a întors la citatele adunate de Zénon şi şi-a susţinut părerile precum că vicleşugul ce constă din a extrage păreri nelegiuite şi vătămătoare din autorii vechi e mai dăunător decât

o afirmaţie directă. Prea Sfinţia-sa episcopul a considerat această părere exagerată. Chipul congestionat al doctorului în filosofie s-a înroşit şi mai tare şi acesta a întrebat foarte ritos de ce-l mai deranjaseră, să vină să-şi dea părerea în privinţa unor erori de moravuri şi doctrină asupra cărora nici măcar un judecător de la ţară n-ar fi stat pe gânduri.

În timpul acelei şedinţe s-au petrecut două fapte foarte dăunătoare inculpatului. O femeie înaltă, cu trăsături grosolane, s-a prezentat plină de neastâmpăr. Era Catherine, fosta slujnică a lui Jean Myers, care se plictisise repede să-i tot slujească pe bătrânii infirmi aşezaţi de Zénon în casa de pe Quai-au-Bois şi se apucase să spele vasele Lubeniţei. Îl învinui pe medic de otrăvirea lui Jean Myers cu ajutorul leacurilor aduse de el; dându-se în vileag şi pe ea, doar-doar l-o înfunda pe întemniţat, femeia mărturisea că l-a ajutat pe Zénon să-şi otrăvească prietenul. Bărbatul acela ticălos îi aţâţase mai înainte simţurile cu ajutorul unor farmece, aşa că ajunsese să-i fie roabă, trup şi suflet. Nu mai contenea povestind cele mai năstruşnice amănunte cu privire la legătura lor trupească: se vede treaba că prieteşugul cu dezmăţatele şi cu muşterii Lubeniţei o învăţase între timp o grămadă de lucruri. Zénon a negat cu tărie că l-ar fi otrăvit pe bătrânul Jean, dar a recunoscut că în două rânduri o cunoscuse pe femeia cu pricina. Toate aceste mărturisiri, pe care Catherine le făcea urlând şi dând din mâini, i-au trezit de îndată din amorţeală pe judecători; asupra publicului ce se îngrămădea la intrarea în sală efectul a fost uriaş; din pricina lor s-au confirmat toate zvonurile înfiorătoare în legătură cu vrăjitorul. Catherine, însă, se pornise şi nu mai contenea; au redus-o la tăcere; în timp ce-i înjura cumplit pe judecători, a fost dată pe uşă afară şi trimisă la casa de nebuni, unde s-a dezlănţuit în voie. Magistraţii rămăseseră totuşi pe gânduri. Faptul că Zénon nu-şi păstrase moştenirea lăsată de chirurgul-bărbier dovedea că fusese dezinteresat, iar omorul nu mai avea pricină; pe de altă parte, s-ar fi putut ca tocmai remuşcarea să-l fi făcut să se poarte astfel.

În timp ce încă se mai căzneau cu povestea asta, judecătorii s-au pomenit cu o scrisoare anonimă în care se afla un denunţ şi mai primejdios având în vedere starea actuală a treburilor obşteşti. Mesajul provenea fără doar şi poate de la vecinii lui Cassel, bătrânul fierar. Se afirma că, vreme de două luni

încheiate, medicul se dusese în fiecare zi la fierărie să îngrijească un rănit care era nici mai mult nici mai puţin decât ucigaşul răposatului căpitan Vargaz; acelaşi medic, dând dovadă de multă dibăcie, îl ajutase pe criminal să fugă. Din fericire pentru Zénon, Josse Cassel, care ar fi putut să spună multe, era în Gueldra, în slujba Regelui, în regimentul Domnului de Landas unde tocmai se înrolase. Bătrânul Pieter, rămas singur, îşi închisese casa şi se întorsese la el în sat, unde avea ceva avere, dar nimeni nu ştia precis în ce loc. Zénon a negat după cum se cuvenea; în mod neaşteptat şi-a găsit un aliat în persoana magistratului ce consemnase odinioară în registrele lui faptul că ucigaşul căpitanului Vargaz murise într-o şură de fân şi acum nu ţinea deloc să fie acuzat că dăduse dovadă de neglijenţă când instruise afacerea aceea de demult. Autorul scrisorii n-a fost descoperit, iar vecinii lui Josse, cercetaţi fiind, au dat răspunsuri în doi peri; niciun om cu mintea întreagă n-ar fi mărturisit că a aşteptat doi ani până să dea în vileag o atare nelegiuire. Acuzaţia însă era gravă şi o întărea pe cea referitoare la ajutorarea fugarilor veniţi la azil.

Pentru Zénon, procesul nu mai era altceva decât echivalentul unuia dintre jocurile de cărţi cu Gilles, pe care, fie din nepăsare, fie din neatenţie, le pierdea totdeauna. Asemenea cartonaşelor acelora bălţate ce îi aduc la sapă de lemn sau îi îmbogăţesc pe jucători, fiecare piesă din jocul acela legal avea o valoare arbitrară; exact ca la şeptic sau la şaizeci şi şase, trebuia să te fereşti, să baţi cărţile, să vezi ce face adversarul, să-ţi maschezi jocul şi să minţi. De altfel, chiar să-l fi spus, adevărul ar fi stânjenit pe toată lumea. Se deosebea de altfel foarte puţin de minciună. Când spunea adevărul, în acel adevăr era cuprins şi neadevărul; nu se lepădase nici de creştinism şi nici de credinţa catolică, dar, dacă ar fi fost nevoit, ar fi făcut-o liniştit şi cu cugetul împăcat, iar dacă s-ar fi întors în Germania, după cum nădăjduise, ar fi devenit probabil luteran. Nega, pe bună dreptate, că ar fi avut legături trupeşti cu Cyprien, dar într-o seară dorise trupul ce acum pierise; într-un anumit sens acuzaţiile bietului băiat fuseseră mai puţin false decât îşi închipuise însuşi Cyprien atunci când i le adusese. Nimeni nu-l mai învinuia că i-ar fi propus Idelettei o fiertură abortivă, şi medicul negase în mod insistent că ar fi făcut una ca asta, dar, cu această rezervă neformulată că, dacă l-ar fi rugat la timp, ar

fi ajutat-o şi că-i părea rău că n-o putuse scuti astfel de un sfârşit atât de jalnic.

Pe de altă parte, chiar atunci când nega în mod hotărât mincinos, ca în cazul îngrijirilor date lui Han, adevărul curat ar fi fost tot atât de mincinos. Ajutorul dat răsculaţilor nu provenea, după cum credeau procurorul cu indignare şi patrioţii cu admiraţie, din faptul că se alăturase cauzei lor; niciunul dintre acei fanatici n-ar fi înţeles devotamentul său rece de medic. Schimburile de păreri cu teologii îşi avuseseră farmecul lor, dar Zénon ştia prea bine că nu există niciun fel de împăcare trainică între cei ce caută, cântăresc, disecă şi nu se consideră dezordonaţi, ba dimpotrivă, de faptul că mâine sunt capabili să gândească altfel decât astăzi şi între cei ce cred, sau doar pretind una ca asta şi-i ameninţă pe semenii lor cu moartea ca să-i silească să creadă la fel ca ei. O obositoare impresie de irealitate domnea în timpul acelor discuţii în care întrebările şi răspunsurile se situau pe planuri diferite. I s-a întâmplat să adoarmă în timpul uneia dintre ultimele şedinţe; Gilles, care stătea lângă el, i-a dat un ghiont, restabilind astfel disciplina. De fapt, dormea şi un judecător. Magistratul cu pricina se trezi crezând că s-a şi pronunţat sentinţa capitală, ceea ce i-a făcut să râdă pe toţi, chiar şi pe acuzat.

Dintru început părerile se grupaseră în scheme complicate, atât la tribunal, cât şi în oraş. Poziţia episcopului nu era clară, dar, evident, el reprezenta punctul de vedere moderat, dacă nu chiar indulgenţa propriu-zisă. Prea Sfinţia-sa fiind *ex officio* unul dintre susţinătorii puterii regale, mulţi oameni de vază îi imitau atitudinea; Zénon era gata să ajungă protejatul partidului stăpânirii. Anumite acuzaţii aduse prizonierului erau însă atât de grave, încât a fi moderat era cam primejdios. Rudele şi prietenii lui Philibert Ligre, câţi mai rămăseseră la Bruges, şovăiau; la urma urmei acuzatul făcea parte din familie, dar dumnealor încă nu se dumiriseră dacă din pricina asta se cuvenea să-l apere sau să-l înfunde şi mai rău. Dimpotrivă, cei ce pătimiseră de pe urma manevrelor necruţătoare ale bancherilor Ligre îl înglobau şi pe Zénon în pica pe care le-o purtau acestora: când îi auzeau numele, făceau spume la gură. Patrioţii, foarte numeroşi printre burghezi şi constituind partea cea mai înaintată a oamenilor de rând, ar fi trebuit să-l sprijine pe nenorocitul despre care se

zicea că-i ajutase pe tovarăşii lor; unii într-adevăr au şi făcut-o, dar cei mai mulţi dintre entuziaştii aceia erau atraşi de doctrina evanghelică şi urau mai mult ca orice pe lume ateismul şi desfrâul, chiar atunci când se prezentau sub forma unei vagi bănuieli; în plus, urau mănăstirile, iar Zénon li se părea un individ care fusese în cârdăşie cu călugării din Bruges. Doar câţiva oameni, prieteni necunoscuţi de-ai filosofului, legaţi de el prin simpatii având în fiece caz în parte pricini diferite, încercau să-l ajute în mod discret, fără să atragă atenţia justiţiei asupra lor, căci aproape toţi aveau motive să se ferească. Acestora din urmă nu le scăpa nicio ocazie de a încurca lucrurile, bizuindu-se pe confuzia aceasta ca să-i obţină acuzatului un câştig oarecare, sau să-i facă ridicoli pe cei ce-l persecutau.

Canonicul Campanus a ţinut minte multă vreme că la începutul lunii februarie, cu puţin înainte de şedinţa fatală, când Catherine dăduse buzna în sala de judecată, domnii judecători se opriseră câteva clipe în pragul grefei spunându-şi punctul de vedere, după plecarea episcopului. Pierre Le Cocq, omul de încredere al ducelui de Alva în Flandra, a declarat că s-au pierdut aproape şase săptămâni cu fel de fel de fleacuri, când ar fi fost atât de simplu să se aplice sancţiunile legale. Totuşi, era bucuros că acest proces total lipsit de importanţă, care nu avea nici în clin nici în mânecă cu marile probleme ale zilei, oferea publicului o diversiune dintre cele mai utile; oamenilor neînsemnaţi din Bruges le păsa mai puţin de cele ce se petreceau la Bruxelles, la Tribunalul Extraordinar, din moment ce în persoana lui Zénon aveau o preocupare la faţa locului. În plus, în vremea aceea când toată lumea reproşa Justiţiei aşa-zisul ei caracter arbitrar, nu strica să se arate că în Flandra judecătorii erau încă în stare să respecte legalitatea. Adăugase, vorbind ceva mai încet, că Prea Sfinţitul episcop făcuse uz cu multă înţelepciune de legitima autoritate pe care unii i-o contestau fără niciun temei, dar că s-ar fi cuvenit poate să se stabilească o distincţie între om şi funcţie. Prea Sfinţia-sa avea anumite scrupule de care ar fi trebui să se lepede dacă voia să mai facă şi de aci înainte pe judecătorul. Poporul ţinea morţiş să-l vadă pe individul cu pricina pe rug şi e primejdios să-i iei unui dulău ciolanul după ce i l-ai plimbat pe sub nas.

Bartholommé Campanus ştia că influentul procuror era dator vândut la banca Ligre, cum i se mai zicea încă la Bruges. A doua

zi a trimis valvârtej un curier nepotului său Philibert şi doamnei Martha, soaţa dumisale, cerându-le să-l determine pe Pierre le Cocq să-i găsească întemniţatului o portiţă de scăpare.

O LOCUINŢĂ FRUMOASĂ

Philibert şi nevasta lui îşi ridicaseră de curând la Forestel o reşedinţă măreaţă, după moda italienească. Lumea admira şirurile de camere cu parchet strălucitor şi ferestrele înalte ce dădeau spre parcul care în dimineaţa aceea de februarie era potopit de lapoviţă. Pictori ce studiaseră în Italia zugrăviseră pe tavanele sălilor de primire scene frumoase din istorie şi din mitologie: mărinimia lui Alexandru, clemenţa lui Titus, Danae învăluită în ploaia de aur şi Ganimede urcându-se la cer. Biroul florentin, încrustat cu fildeş, matostat şi abanos, rezultat din îmbinarea a trei stiluri, era împodobit cu coloane fine şi răsucite şi cu nuduri de femei pe care le multiplicau câteva oglinzi; fel de fel de arcuri făceau să se deschidă câteva sertăraşe secrete. Philibert era însă prea şmecher ca să-şi încredinţeze documentele de stat acelor tainiţe complicate ca vălmăşagul unei conştiinţe; pe de altă parte, nu scrisese şi nici nu primise vreodată scrisori de dragoste, căci pasiunile lui, foarte moderate de altminteri, îi fuseseră inspirate de fetele acelea frumoase cărora nu li se scrie. În căminul împodobit cu medalioane reprezentând virtuţile cardinale, între doi pilaştri reci şi lucioşi, ardea focul; în toată splendoarea aceea, butucii mari, aduşi din pădurea învecinată, erau singurele lucruri naturale, nelustruite, neşlefuite, nelăcuite de mâna unui meşter. Câteva tomuri aşezate pe o măsuţă îşi arătau cotoarele legate în piele de viţel sau în marochin cu titlurile din aur fin: erau cărţi cucernice pe care nu le deschidea nimeni. Martha jertfise demult *Instituţia Creştină* a lui Calvin, cartea aceea ereticească fiind, după cum îi arătase politicos Philibert, din cale-afară de primejdioasă. Philibert avea el însuşi o colecţie de tratate genealogice, şi, într-un sertar, un frumos volum de Aretino pe care îl arăta din când în când musafirilor săi în timp ce doamnele vorbeau despre bijuterii sau despre straturile de flori din parcuri.

În încăperi domnea o ordine desăvârşită, căci abia se făcuse curăţenie după recepţia din ajun. Ducele de Alva şi aghiotantul său, Lancelot de Berlaimont, binevoiseră să cineze şi să-şi petreacă noaptea la el, după o inspecţie în regiunea Mons; ducele fiind prea obosit ca să se mai ostenească urcând scara monumentală, i se făcuse patul într-una din sălile de jos, sub un baldachin de tapiserie sprijinit de suliţe şi trofee de argint, care-l

apăra de curent; la ceasul acela nu se mai vedea nici urmă din patul menit odihnei eroului unde, din păcate, oaspetele de vază dormise cât se poate de prost. În timpul cinei, conversaţia fusese serioasă şi totodată prudentă; se vorbise despre treburile obşteşti aşa cum vorbesc nişte oameni care se află în miezul lor şi ştiu cum stau lucrurile; de altminteri, din politeţe nu se insistase asupra nici unei probleme. Ducele se arăta plin de încredere în privinţa situaţiei din Germania de sud şi din Flandra; tulburările fuseseră înăbuşite; coroana Spaniei n-avea a se teme că ar putea pierde vreodată oraşul Middlebourg sau Amsterdamul, şi cu atât mai puţin oraşele Lille sau Bruxelles. Era aşadar în măsură să zică *Nunc dimittis*[28] şi să-l roage pe rege să-i aleagă un înlocuitor. Nu mai era tânăr şi faţa lui stătea mărturie bolii sale de ficat; lipsa de poftă de mâncare a oaspetelui sili gazdele să se scoale de la masă aproape flămânde. Lancelot de Berlaimont mâncă totuşi nestânjenit, în timp ce dădea amănunte despre viaţa de ostaş. Principele de Orania era învins; faptul că plata soldelor se făcea atât de neregulat, era supărător pentru disciplină. Ducele se încruntă şi schimbă vorba; i se părea că nu-i strategic să scoţi la iveală tocmai acum neajunsurile băneşti ale coroanei. Philibert, care ştia prea bine la cât se ridică deficitul, prefera şi el să nu se vorbească la masă despre bani.

În zorile cenuşii, îndată după plecarea oaspeţilor, Philibert, nemulţumit că fusese nevoit să înşire politeţuri cu noaptea în cap, se vârâse iar în pat, unde îi plăcea să lucreze din cauza piciorului său bolnav de podagră. Pentru nevasta lui, deprinsă să se scoale în fiecare zi foarte devreme, ora aceea nu era câtuşi de puţin neobişnuită. Martha mergea cu pasul ei mărunt prin camerele goale, aşezând cum se cuvine pe un scrin câte-un flecuşteţ de aur sau de argint uşor deplasat de vreo slugă, sau râcâind cu unghia pe o măsuţă vreo urmă de ceară, abia vizibilă. După câtva timp, un secretar îi aduse de sus scrisoarea Canonicului Campanus, desfăcută. Era însoţită de câteva cuvinte ironice scrise de Philibert, prin care bancherul îi arăta Marthei că avea să găsească într-însă veşti atât de la vărul lor, cât şi de la frăţâne-său.

Stând în faţa căminului, după un paravan brodat ce-o apăra de dogoarea focului, Martha citi acea lungă scrisoare. Foile

[28] Şi acum slobozeşte (lat.).

acoperite cu un scris mărunt şi negru foşneau în mâna ei slabă ce se zărea de sub manşeta de dantelă. După puţin timp se opri din citit ca să se gândească. Bartholommé Campanus îi adusese la cunoştinţă existenţa acestui frate vitreg, îndată ce sosise în Flandra după ce se măritase; canonicul o şi sfătuise să se roage pentru necredinciosul acela, neştiind că Martha nu se mai ruga. Povestea cu fiul nelegitim fusese pentru ea o pată în plus pe obrazul mamei ei, şi aşa destul de terfelit. Nu-i fusese greu să-l identifice pe medicul filosof ce ajunsese vestit datorită îngrijirilor date ciumaţilor din Germania cu bărbatul înveşmântat în roşu pe care-l primise la căpătâiul Bénédictei şi care-i pusese atâtea întrebări ciudate cu privire la răposaţii ei părinţi. Se gândise de multe ori la omul acela de temut, îl şi visase chiar. O văzuse goală, la fel ca pe Bénédicte pe patul de moarte: ghicise viciul înspăimântător pe care-l purta în ea, laşitatea, nevăzută de toţi cei ce credeau că e o femeie tare. Gândul că el trăieşte o sâcâia ca o aşchie intrată sub piele. Fusese un răzvrătit, ceea ce ea nu putuse fi; în timp ce el rătăcea în lumea largă, ea se mutase doar de la Colonia la Bruxelles. Acum, căzuse în temniţa întunecoasă care ei îi inspirase pe vremuri o teamă abjectă; pedeapsa care-l ameninţa i se părea dreaptă: trăise aşa cum îi plăcuse; singur alesese riscurile la care se expusese.

Stânjenită de un val de aer rece, Martha întoarse capul; focul de lângă ea nu reuşea să încălzească decât o mică parte din uriaşa încăpere. Omul simte pare-se răsuflarea aceea îngheţată ori de câte ori îi trece prin preajmă o stafie: pentru ea, bărbatul aflat azi în pragul morţii fusese totdeauna o nălucă. În spatele Marthei însă nu era nimic altceva decât sala măreaţă şi pustie. Şi în viaţa ei domnise acelaşi gol somptuos. Singurele amintiri oarecum duioase erau cele legate de Bénédicte, verişoara pe care i-o luase Dumnezeu, presupunând că Dumnezeu există, şi pe care nici măcar nu ştiuse s-o îngrijească până la capăt; înăbuşise sub oboroc credinţa evanghelică ce-o mistuise în tinereţe; nu-i mai rămăsese decât un imens morman de cenuşă. De douăzeci de ani încoace, siguranţa că-i osândită la chinurile iadului n-o mai părăsise; asta era tot ce ţinuse minte din credinţa pe care nu îndrăznise s-o mărturisească deschis. Până la urmă ajunsese să se gândească la iadul ei cu un fel de uscăciune şi nepăsare; se ştia osândită, după cum se ştia nevasta unui om bogat cu care îşi unise averea, şi mama unui

zevzec bun cel mult să se bată în duel şi să bea în tovărăşia tinerilor gentilomi, sau după cum mai ştia că Martha Ligre avea să moară într-o zi. Fusese virtuoasă fără să-şi dea nicio osteneală, căci nu avusese niciodată ocazia să respingă vreun îndrăgostit; Philibert încetase s-o mai sâcâie cu patima lui, de altfel destul de potolită, îndată după naşterea singurului lor fiu, aşa încât nu avusese parte să se bucure nici măcar de plăcerile îngăduite. Ea singură cunoştea dorinţele ce-o tulburaseră uneori; le tratase cu dispreţ mai degrabă decât şi le ţinuse în frâu, aşa cum îţi tratezi cu dispreţ o indispoziţie trupească trecătoare. Faţă de fiul ei, fusese o mamă dreaptă, dar nu învinsese niciodată obrăznicia naturală a băiatului, nici n-ajunsese să-l facă s-o iubească; se zicea că-i aspră până la cruzime cu slujnicele şi cu rândaşii, dar ce să-i faci, lepădăturile astea trebuie ţinute în frâu. Purtarea ei la biserică era un exemplu pentru toată lumea, dar în sinea ei dispreţuia atari fandoseli. Faptul că fratele pe care nu-l văzuse decât o singură dată petrecuse şase ani sub un nume fals, ascunzându-şi viciile şi dând dovadă de virtuţi prefăcute, era o nimica toată faţă de ce făcuse ea toată viaţa. Luă scrisoarea canonicului şi se duse sus la Philibert.

Ca întotdeauna când intra în camera soţului ei, se strâmbă de dispreţ văzând greşelile lui de comportare şi regimul său. Philibert stătea înfundat în nişte perne moi, vătămătoare podagrei, şi avea la îndemână o cutiuţă cu bomboane, nu mai puţin vătămătoare. Bărbatul avu timp să ascundă sub cearşaf un Rabelais pe care-l ţinea lângă el ca să se distreze între două dictări. Martha, dreaptă ca o lumânare, se aşeză pe un scaun, destul de departe de pat. Soţii schimbară câteva cuvinte cu privire la primirea din ajun; Philibert o lăudă pe Martha pentru desăvârşita rânduială a cinei, de care, din păcate, ducele nu se prea atinsese. Îl compătimiră amândoi fiindcă arăta rău. Ca să-l audă secretarul ce-şi strângea hârţoagele înainte de a se duce să copieze ceva în odaia alăturată, burduhănosul Philibert aminti plin de respect că oamenii vorbesc prea mult despre curajul răsculaţilor executaţi din ordinul ducelui (de altfel, ei dublau numărul acestora), dar nu îndeajuns despre eroismul militarului şi omului de stat care murea la datorie, în slujba stăpânului. Martha îl aprobă, dând din cap.

— Treburile obşteşti mi se par mai puţin sigure decât crede ducele sau vrea să-i facă pe alţii s-o creadă, adăugă el mai tăios, după ce uşa se închise. Totul depinde de felul cum va şti urmaşul său să fie mână de fier sau nu.

În loc să-i răspundă, Martha îl întrebă dacă avea neapărată nevoie să asude sub atâtea plăpumi de puf.

— Am nevoie de sfaturile înţelepte ale soţiei mele într-altă privinţă decât a pernelor, zise Philibert pe tonul de uşoară zeflemea pe care şi-l lua când vorbea cu ea. Ai citit scrisoarea unchiului nostru?

— E o afacere destul de murdară, răspunse Martha şovăind.

— Toate afacerile în care-şi bagă nasul justiţia sunt aşa, iar dacă nu sunt, are ea grijă să ajungă astfel, zise consilierul. Canonicul pune mult suflet în treaba asta; i s-o fi părând poate că două execuţii publice într-o singură familie e cam mult.

— Toată lumea ştie că mama a murit la Münster, victimă a tulburărilor, spuse Martha, căreia i se înnegriră ochii de mânie.

— Asta şi trebuie să creadă lumea, şi asta te-am sfătuit eu însumi să pui să se cioplească pe lespedea din biserică, urmă Philibert cu o ironie blândă. Deocamdată, însă, îţi vorbesc despre fiul acestei neprihănite mame... Desigur, procurorul Flandrei are datorii mari la noi, vreau să zic la moştenitorii Tucher, şi s-ar putea să-i convină de minune dacă ar fi iertat de parte din ele... Dar banii nu aranjează chiar totul, sau cel puţin nu aşa uşor cum cred cei care, asemenea canonicului, nu au prea mulţi. Mi se pare că procesul e pe sfârşite şi Le Cocq s-ar putea să-şi aibă motivele lui să nu ţină seama de nimic. Te necăjeşte rău povestea asta?

— Gândeşte-te că nu-l cunosc pe omul ăsta, zise Martha cu răceală, amintindu-şi dimpotrivă foarte bine clipa când străinul îşi scosese, în vestibulul întunecos al casei Fuggers, masca reglementară de medic al ciumaţilor. E drept că el ştia mai multe despre ea decât ea despre el, oricum însă, colţişorul acela al trecutului ei avea importanţă doar pentru ea şi Philibert n-avea ce căuta acolo.

— Ţine seama, rogu-te, că n-am nimic nici cu vărul meu, nici cu fratele dumitale, pe care tare-aş vrea să-l am aici ca să-mi îngrijească podagra, urmă consilierul, sprijinindu-se bine în perne. Dar ce i-o fi venit să se întoarcă la Bruges ca să se bage în gura lupului şi încă sub un nume fals ce nu-i păcăleşte decât

pe proşti... La urma urmei, lumea nu ne cere decât puţină discreţie şi prudenţă. La ce foloseşte să dea în vileag nişte păreri care nu-s pe placul Sorbonei şi al Sfântului Părinte?

— Tăcerea e o povară grea, zise deodată Martha, parcă fără voia ei.

Consilierul se uită la ea cu o uimire răutăcioasă.

— Foarte bine, zise. Să-l ajutăm aşadar pe nepricopsitul acela să iasă basma curată. Bagă de seamă însă că, dacă Pierre Le Cocq e de acord, ajung să-i fiu eu obligat lui, în loc să-mi fie el mie, iar dacă nu, o să trebuiască să-i înghit refuzul. S-ar putea ca domnul de Berlaimont să-mi fie recunoscător că-l scutesc de un sfârşit scandalos pe un om care s-a bucurat de sprijinul tatălui său, dar mie unul mi se pare că lui puţin îi pasă de ce se petrece la Bruges. Ce mă sfătuieşti, scumpa mea soţie?

— Nimic ce mi-ai putea reproşa mai târziu, răspunse ea înţepată.

— Aşa-mi place, spuse consilierul cu mulţumirea bărbatului care-a reuşit să evite o scenă. Mâinile mele bolnave de podagră nu mă ajută să ţin pana, fii bună şi scrie-i unchiului nostru în locul meu, rugându-l să ne pomenească în preasfintele-i rugăciuni...

— Fără să pomenesc nimic despre problema principală? întrebă Martha pe bună dreptate.

— Unchiul nostru e destul de abil ca să înţeleagă o atare omisiune, aprobă el, plecându-şi capul. Principalul e să nu plece curierul cu mâna goală. Ai, desigur, câte ceva de-ale gurii să-i trimiţi pentru post (nişte pateuri cu peşte ar pica bine) şi vreo bucată de postav pentru biserică.

Soţul şi soţia se uitară unul la altul. Ea îl admira pe Philibert pentru prudenţa lui, aşa cum alte femei îşi admiră soţul pentru curaj sau bărbăţie. Totul mersese atât de bine încât, neprevăzător, Philibert adăugă:

— Tot răul se trage de la tata care l-a crescut pe bastardul de nepotu-său ca pe un fiu. Să fi trăit într-o familie sărmană şi să nu fi umblat prin şcoli...

— Vorbeşti despre bastarzi ca un om plin de experienţă, zise ea cu o ironie greoaie.

Îi şi întorsese spatele şi se îndrepta spre uşă, aşa încât bărbatul putu să zâmbească în voie. Copilul din flori pe care-l făcuse cu o slujnicuţă (şi care poate nici nu era al lui), mai

degrabă îi uşurase raporturile conjugale decât i le încurcase. Nevastă-sa îl tot bombănea pentru această greşeală şi-i trecea cu vederea altele mai mari fără să crâcnească şi poate (mai ştii?) fără să le bage de seamă. O chemă.

— Am o veste bună, spuse. Am primit azi-dimineaţă ceva mai de preţ decât scrisoarea unchiului nostru. Uite aici hârtiile cu ratificarea judecătorească prin care moşia Steenberg ne va aduce titlul de viconte. Ştii doar că am înlocuit Lombardia cu Steenberg, căci ar fi fost caraghios ca un fiu şi un nepot de bancheri să poarte un asemenea titlu.

— Ligre şi Foulere îmi sună destul de bine, zise ea cu o mândrie rece, rostind numele de Fuggers pe franţuzeşte, după datină.

— Prea te poartă cu gândul la numele înscrise pe sacii cu galbeni, zise consilierul. În vremurile noastre un nume frumos e neapărat trebuincios ca să ajungi cineva la curte. Trebuie să mergem în pas cu vremea, draga mea, şi să ne facem frate cu dracul până trecem puntea.

După ce ieşi nevastă-sa, întinse mâna spre cutia cu bomboane şi-şi umplu gura. Nu se lăsa dus de dispreţul ei faţă de titluri: tuturor femeilor le plac deşertăciunile sclipitoare. Bomboanele îi cam stăteau în gât. Păcat că nu se putea face nimic pentru nenorocitul acela, fără să te compromiţi.

Martha coborî din nou scara principală. Fără voia ei, titlul acela nou-nouţ îi gâdila plăcut auzul; într-o zi, fiul lor le va fi în orice caz recunoscător. În comparaţie cu lucrul acesta, scrisoarea canonicului îşi pierdea din importanţă. Răspunsul era, fireşte, o corvoadă; o dată mai mult se gândi cu amărăciune că, la urma urmei, Philibert făcea totdeauna cum vroia el, şi că toată viaţa nu fusese decât bogata intendentă a unui bărbat bogat. Printr-o stranie contradicţie, fratele pe care-l lăsa în voia sorţii îi era acum mai apropiat decât soţul şi singurul ei fiu: împreună cu Bénédicte şi cu maică-sa, el făcea parte dintr-o lume tainică în care rămăsese zăvorâtă. Într-un anumit sens, în el se osândea pe sine. Chemă majordomul ca să-i dea ordin să adune darurile şi să i le dea curierului ce se îndopa în bucătărie.

Majordomul avea o mică afacere despre care ar fi vrut să-i vorbească Doamnei. Era o ocazie nemaipomenită. După cum prea bine ştie Doamna, bunurile Domnului de Battenbourg fuseseră confiscate după moartea sa. Se aflau tot sub sechestru,

deoarece vânzarea lor în folosul statului urma să se facă după ce se vor fi plătit datoriile faţă de particulari. Nu se putea spune că spaniolii nu respectă întru totul formele legale. Aflase de la fostul portar al descăpăţânatului despre existenţa unei serii de tapiserii ce nu figurau în inventar şi deci se puteau dobândi separat. Erau nişte tapiserii frumoase de la Aubusson, reprezentând episoade din *Scriptură: Cinstirea viţelului de aur, Sfântul Petru lepădându-se de Hristos, Sodoma mistuită de flăcări, Ţapul ispăşitor, Evreii prăvăliţi în foc*. Meticulosul majordom îşi vârî lista în buzunar. Doamna tocmai spusese că ar vrea să schimbe tapiseriile din Salonul lui Ganymede. Şi oricum, cu timpul, valoarea acestora va creşte.

Martha se gândi puţin, apoi încuviinţă din cap. Tapiseriile acestea cel puţin nu reprezentau subiecte profane, ca acelea care de la o vreme începuseră să-i cam placă lui Philibert. Odinioară, văzuse parcă tapiseriile în casa Domnului de Battenbourg, unde arătau cât se poate de bine. Pentru nimic în lume nu trebuia să scape un asemenea chilipir.

VIZITA CANONICULUI

În după-amiaza următoare condamnării lui Zénon, filosoful află că în vorbitorul grefei îl aştepta canonicul Bartholommé Campanus. Coborî însoţit de Gilles Rombaut. Canonicul îi ceru temnicerului să-i lase singuri. Ca să fie mai sigur, la plecare, Rombaut încuie uşa.

Bătrânul Bartholommé Campanus se aşezase greoi într-un jilţ cu spetează înaltă de lângă o masă; cele două bastoane şi le puse jos, lângă el. În cinstea canonicului, în vatră se făcuse un foc bun a cărui văpaie împlinea lumina zgârcită şi rece a după-amiezii de februarie. Chipul lătăreţ al canonicului, brăzdat de sute de zbârcituri mici, părea aproape trandafiriu în lumina aceea, dar Zénon băgă de seamă că ochii îi erau înroşiţi şi că se căznea să-şi stăpânească tremurul buzelor. Cei doi bărbaţi ezitau, neştiind cum să înceapă discuţia. Canonicul dădu să se scoale, dar vârsta şi beteşugurile nu-i îngăduiau această dovadă de bună-cuviinţă şi, pe de altă parte, nu prea era sigur că un atare semn de respect faţă de un osândit n-ar fi fost cam nelalocul lui. Zénon se opri la depărtare de câţiva paşi.

— *Optime pater*, zise el, întorcându-se la vorbele cu care i se adresa canonicului pe vremea când era învăţăcel, îţi mulţumesc pentru toate serviciile mici şi mari aduse mie în timpul întemniţării. Am ghicit de îndată de la cine veneau aceste atenţii. Vizita domniei-tale este o dovadă de bunăvoinţă pe care n-o nădăjduiam.

— De ce nu mi te-ai dezvăluit mai degrabă, zise bătrânul dojenindu-l prieteneşte. Totdeauna te-ai încrezut mai puţin în mine decât în acel chirurg-bărbier...

— Domnia-ta se miră că n-am avut încredere? răspunse filosoful.

Îşi freca grijuliu degetele amorţite. Deşi era aşezată la catul de sus, în camera lui domnea la vreme de iarnă o umezeală pătrunzătoare. Se aşeză pe un scaun, lângă vatră, şi-şi întinse mâinile spre foc.

— *Ignis noster*[29], şopti, folosind o figură de stil alchimistă auzită pentru prima dată de la Bartholommé Campanus.

Pe canonic îl trecu un fior.

---

[29] Focul nostru (lat.).

— În serviciile ce ţi s-au adus, partea mea e o nimica toată, zise, încercând să vorbească cu un glas mai hotărât. Îţi mai aduci poate aminte că pe vremuri o neînţelegere gravă îl ridicase pe episcop împotriva fostului stareţ al Cordelierilor. Până la urmă, însă, Sfinţiile-lor ajunseseră să se preţuiască unul pe altul. Pe patul de moarte, răposatul stareţ te-a dat în grija Prea Sfinţiei-sale episcopul. Prea Sfinţia-sa a ţinut să fii judecat după dreptate.

— Îi sunt îndatorat, spuse osânditul.

Canonicul simţi că în răspunsul filosofului se ascundea o oarecare ironie.

— Adu-ţi aminte că Prea Sfinţia-sa n-a dat verdictul de unul singur. A cerut îngăduinţă tot timpul.

— Aşa-i obiceiul, zise Zénon cu oarecare acreală. *Ecclesia abhorret a sanguine*.[30]

— De astă dacă era sincer, răspunse canonicul jignit. Din păcate, însă, ateismul şi necredinţa ţi-au fost dovedite, şi ai vrut să fie aşa. În privinţa învinuirilor de drept comun, slavă Domnului, nu s-a putut dovedi nimic împotriva dumitale, dar ştii ca şi mine că, pentru oamenii de rând, ba chiar şi pentru majoritatea judecătorilor, zece bănuieli fac cât o certitudine. Acuzaţiile nenorocitului aceluia de băiat de-al cărui nume nici nu vreau să-mi aduc aminte ţi-au făcut mult rău la început...

— Totuşi, domnia-ta nu şi-a închipuit, nădăjduiesc, că m-am amestecat în hârjonelile şi prostiile săvârşite în spălătorie, la licărirea lumânărilor furate.

— Nimeni nu şi-a închipuit una ca asta, spuse canonicul grav. Nu uita însă că există şi alte feluri de complicitate.

— Ce ciudat că, pentru creştinii noştri, aşa-zisele păcate trupeşti constituie răul suprem, şopti Zénon, dus pe gânduri. Nimeni nu pedepseşte cu mânie şi dezgust brutalitatea, sălbăticia, barbaria, nedreptatea. Mâine, nimănui n-o să-i treacă prin minte că oamenii cumsecade care vor veni să mă vadă perpelindu-mă pe rug sunt pur şi simplu obsceni.

Canonicul îşi acoperi faţa cu mâna.

— Iartă-mă, părinte, spuse Zénon. *Non decet*[31]. N-am să mai comit indecenţa de a încerca să spun lucrurilor pe nume.

---

[30] Biserica are groază de vărsare de sânge (lat.).

[31] Nu se cuvine (lat.).

— Cum să-ţi spun, ceea ce mă tulbură cel mai mult în întâmplarea căreia i-ai căzut victimă este ciudatul consens al forţelor răului, zise canonicul, aproape în şoaptă. Necurăţia sub toate formele sale, nişte copilării poate intenţionat nelegiuite, violenţa exercitată împotriva unui prunc nevinovat şi, în sfârşit, aceeaşi violenţă îndreptată împotriva propriei lui persoane, cea mai cumplită din toate, săvârşită de Pierre de Hamaere. Mărturisesc că, la început, toată povestea asta mi se păruse peste măsură de umflată de către duşmanii Bisericii, dacă nu chiar născocită de ei. Dar un creştin şi un călugăr care se omoară e un creştin ticălos şi un călugăr ticălos, şi cu siguranţă că asta nu e prima lui nelegiuire... Mi se rupe inima când văd că înţelepciunea şi ştiinţa dumitale au fost amestecate în toate astea.

— Violenţa săvârşită împotriva copilului ei de către nenorocita aceea seamănă foarte mult cu a unei fiare ce-şi rupe o labă ca să se smulgă din capcana unde s-a prins din cauza cruzimii oamenilor, spuse filosoful cu amărăciune. Cât despre Pierre de Hamaere...

Se opri prevăzător, dându-şi seama că singurul lucru pe care-l socotea demn de laudă la răposatul călugăr era tocmai că murise din propria lui voinţă. În deplina lui sărăcie de osândit tot îi mai rămăseseră o speranţă şi o taină care trebuiau păstrate cu cea mai mare grijă.

— N-aţi venit până aici ca să luaţi de la capăt, în faţa mea, procesul nenorociţilor acelora, spuse. Să ne folosim cât mai bine de aceste clipe atât de preţioase.

— Şi slujnica lui Jean Myers ţi-a făcut mult rău, urmă canonicul trist, cu încăpăţânarea oamenilor în vârstă. Nimeni nu-l stima pe necredinciosul acela, pe care eu unul îl socoteam uitat de-a binelea. De când cu bănuiala că ar fi fost otrăvit, numele lui e pe buzele tuturor. Nu îndrăznesc să-i recomand nimănui minciuna, dar mai bine ai fi negat că ai cunoscut-o trupeşte pe slujnica aceea neruşinată.

— Îmi place grozav când văd că una dintre cele mai primejdioase fapte din viaţa mea a fost că m-am culcat de două ori cu o servitoare, zise Zénon batjocoritor.

Bartholommé Campanus oftă: omul acela, care-i era tare drag, îşi zăvorâse parcă inima împotrivă-i.

— Niciodată nu vei şti ce greu mă apasă pe cuget naufragiul dumitale, spuse el, încercând să se apropie de Zénon pe altă cale. Nu mă gândesc la fapte, le cunosc prea puţin şi-mi place să cred că n-au fost păcătoase, cu toate că, fiind duhovnic, ştiu că cele mai grave păcate însoţesc adesea virtuţi asemănătoare cu ale dumitale. Mă refer la fatala răzvrătire a minţii ce-ar preschimba în viciu însăşi desăvârşirea şi ai cărei germeni i-am sădit poate eu însumi în cugetul dumitale. Ce mult s-a schimbat lumea; ce binefăcătoare păreau ştiinţa şi Antichitatea pe vremea când eram eu învăţăcel... Când mă gândesc că am fost cel dintâi care te-a învăţat *Scriptura* pe care-o dispreţuieşti, mă întreb dacă nu cumva un dascăl mai aspru şi mai învăţat decât mine...

— Nu te necăji, *optime pater*, zise Zénon. Răzvrătirea care te nelinişteşte se află în mine, sau poate în veacul nostru.

— Desenele dumitale cu ghiulelele zburătoare şi care sunt mişcate de vânt au stârnit hazul judecătorilor, dar pe mine m-au făcut să mă gândesc la Simon Magul, spuse canonicul, uitându-se la el plin de nelinişte. Totodată, m-au purtat cu gândul şi la năzdrăvăniile acelea mecanice de pe vremea când erai tânăr şi de pe urma cărora nu ne-am ales decât cu necazuri şi tot felul de ponoase. Ce păcat! Tocmai în ziua aceea dobândisem încuviinţarea Regentei pentru o slujbă ce ţi-ar fi asigurat o carieră plină de onoruri.

— Care poate m-ar fi adus exact în aceeaşi situaţie, dar pe alte căi. Despre drumul şi ţinta unei vieţi omeneşti ştim mai puţine lucruri chiar decât ştie pasărea călătoare despre rostul zborurilor ei.

Dus pe gânduri, Bartholommé Campanus îl vedea cu ochii minţii pe învăţăcelul de douăzeci de ani. Lui ar fi vrut să-i cruţe trupul, sau cel puţin să-i mântuiască sufletul.

— Nu le da un preţ mai mare decât mine acestor fantezii mecanice care, în sine, nu-s nici bune nici rele, urmă Zénon cu dispreţ. Sunt asemănătoare formelor făurite de sticlari: abat gândurile de la ştiinţa pură, dar uneori o activează şi o fecundează. *Non cogitat qui non experitur*[32]. Chiar şi în arta medicală, căreia m-am dedicat cu precădere, invenţiile făurarilor şi alchimiştilor îşi joacă rolul. Recunosc, totuşi, că speţa omenească fiind aşa cum o ştim şi cum o să rămână până

[32] Numai cel care experimentează gândeşte (lat.).

în veac, nu e bine să le dai unor nebuni posibilitatea să răstoarne maşinăria universală, şi nici unor apucaţi pe aceea de-a se cocoţa în cer. Cât despre mine, şi în starea în care m-a adus Tribunalul, adăugă el cu un râs scurt ce-l înfiora pe Bartholommé Campanus, am ajuns să-l condamn pe Prometeu că le-a dăruit muritorilor focul.

— Am trăit optzeci de ani fără să bănuiesc până unde merge răutatea judecătorilor, zise canonicul indignat. Hieronymus van Palmaert se bucura că vei fi trimis să-ţi cercetezi universul infinit şi Le Cocq, omul acela alcătuit doar din tină, propune în bătaie de joc să fii trimis să lupţi împotriva lui Mauriciu de Nassau călare pe o maşină de război zburătoare.

— Degeaba râde. Himerele astea se vor înfăptui când oamenii se vor îndârji asupra lor aşa cum s-au îndârjit până acum să-şi clădească palate şi catedrale uriaşe. Pogorî-se-va din ceruri Regele Groazei cu oastea sa de lăcuste şi jocul său de-a măcelul... O fiară nesăţioasă! Nimic, nici pe pământ, nici sub pământ, nici prin ape nu va mai dăinui, ci toate fi-vor prigonite, spurcate sau nimicite... Deschide-te, hău veşnic, şi înghite cât mai ai vreme seminţia neînfrânată...

— Ce zici? întrebă canonicul neliniştit.

— Nimic, răspunse filosoful dus pe gânduri. Îmi recitam una dintre *Profeţiile hazlii*.

Bartholommé Campanus oftă. Spaima peste măsură de mare îi zdruncinase osânditului creierul, în ciuda tăriei sale. O lua razna din cauza morţii apropiate.

— Ţi-ai pierdut cu desăvârşire încrederea în sublima perfecţiune a omului, spuse el dând din cap cu tristeţe. La început pui la îndoială existenţa lui Dumnezeu şi apoi...

— Omul este o fiinţă împotriva căreia se coalizează timpul, necesitatea, întâmplarea împreună cu neghioaba şi mereu sporita întâietate a mulţimii, răspunse filosoful liniştit. Oamenii vor ucide omul.

Filosoful se cufundă într-o tăcere îndelungată. Această adâncă mâhnire i se păru canonicului un semn bun, căci el, unul, se temea mai presus de orice de îndrăzneala unui suflet prea sigur pe sine, învârtoşat atât faţă de remuşcare, cât şi faţă de frică. Prevăzător, continuă:

— Trebuie, aşadar, să cred şi eu, după cum i-ai spus episcopului, că Piatra filosofală nu are pentru dumneata alt scop

decât desăvârşirea sufletului omenesc? Dacă-i aşa, urmă el, dând în vileag, fără să vrea, o oarecare dezamăgire, eşti mai aproape de noi decât am fi îndrăznit, Prea Sfinţia-sa şi cu mine, să credem, iar magicele taine pe care eu le-am privit doar de departe, în fond nu-s diferite de ceea ce Sfânta Biserică împărtăşeşte în toate zilele credincioşilor săi.

— Aşa-i, zise Zénon. De o mie şase sute de ani încoace.

Canonicul şovăi, neştiind dacă nu cumva în răspunsul aceasta se strecurase o amară ironie. Clipele erau însă preţioase. Trecu mai departe.

— Fiule, spuse el, crezi oare că am venit ca să încep o discuţie ce nu-şi mai află rostul? Sunt aici pentru un lucru mai de seamă. Prea Sfinţia-sa mi-a subliniat faptul că în cazul dumitale nu e vorba de erezie propriu-zisă, ca la sectarii aceia vrednici de ură care în vremurile noastre se războiesc cu Biserica, ci de necredinţă cărturărească, al cărei caracter primejdios este la urma urmei evident doar pentru cărturari. Prea Sfinţia-sa episcopul m-a asigurat că *Proteoriile*, condamnate pe bună dreptate fiindcă reduc sfintele noastre dogme la rangul de noţiuni absolut curente ce se regăsesc până şi în cele din urmă idolatrii, ar putea tot atât de bine să slujească la întocmirea unei noi *Apologetici*: ar fi de ajuns ca aceleaşi idei să arate că adevărurile noastre creştineşti sunt încununarea unor intuiţii generale specifice firii omeneşti. Ştii ca şi mine că totul depinde de interpretare...

— Mi se pare că înţeleg care este scopul acestei cuvântări, zise Zénon. Dacă ceremonia de mâine ar fi înlocuită cu o retractare...

— Nu trage prea multă nădejde, spuse canonicul prevăzător. Nu ţi se promite chiar libertatea. Prea Sfinţia-sa se face forte să fii trimis *in loco carceris*[33] într-o mănăstire pe care o va alege; bunăstarea dumitale viitoare va depinde de sprijinul pe care vei şti să-l dai cauzei noastre celei drepte. Ştii prea bine că omul reuşeşte mai totdeauna să iasă tocmai din închisoarea unde ispăşeşte o osândă pe viaţă.

— Ajutorul domniei-tale vine prea târziu, *optime pater*, şopti filosoful. Ar fi fost de folos să le fi venit de hac mai devreme acuzatorilor mei.

---

[33] La loc de ispăşire (lat.).

— Nu nădăjduiam să-l îmbunăm pe procurorul Flandrei, zise canonicul, retrăind amărăciunea pricinuită de intervenţia sa zadarnică la bogătanul Philibert Ligre. Un om ca el condamnă aşa cum se năpusteşte un câine asupra prăzii. Am fost nevoiţi să lăsăm procedura să-şi urmeze cursul, pentru ca apoi să ne folosim de puterea ce ni s-a mai lăsat. Având în vedere că pe vremuri ai făcut parte din mărunţii slujitori ai altarului, eşti supus judecăţii Bisericii, dar ai totodată dreptul la o anumită ocrotire pe care grosolana justiţie laică n-o asigură. E drept că am tremurat până la sfârşitul procesului ca nu cumva, vrând să sfidezi, să faci vreo mărturisire ireparabilă...

— Dacă aş fi făcut-o în semn de căinţă, domnia-ta ai fi fost totuşi silit să mă admiri.

— Ţi-aş fi recunoscător să nu confuzi tribunalul din Bruges cu tribunalul ecleziastic, zise canonicul enervat. Ceea ce contează în cazul de faţă este că jalnicul frate Cyprien şi complicii lui s-au contrazis, că am scăpat de murdăriile servitoarei băgând-o în casa de nebuni şi că răuvoitorii care te acuzau că l-ai îngrijit pe ucigaşul unui căpitan spaniol s-au făcut nevăzuţi... Nelegiuirile care-l privesc doar pe Dumnezeu sunt de resortul nostru.

— Îngrijirile date unui rănit le treceţi în rândul nelegiuirilor?

— Părerea mea n-are nicio importanţă, răspunse canonicul vag. Părerea mea, dacă vrei s-o ştii, este că orice ajutor dat semenilor noştri trebuie socotit vrednic de laudă, dar că, în cazul dumitale, în fapta cea bună se amestecă şi o răzvrătire ce nu-i niciodată vrednică de o atare laudă. Răposatul stareţ, care uneori se înşela, trebuie, de bună seamă, să fi încuviinţat peste măsură această milostenie plină de răzvrătire. Bine cel puţin că nu s-a putut aduce nicio dovadă.

— S-ar fi adus fără doar şi poate dacă bunătatea şi grija domniei-tale nu m-ar fi scutit de cazne, spuse prizonierul dând din umeri. Ţi-am mai mulţumit pentru asta.

— Ne-am sprijinit pe principiul *Clericus regulariter torqueri non potest per laycum*[34], zise canonicul pe tonul unui om ce înregistrează o victorie. Adu-ţi aminte însă că, în anumite privinţe, cum ar fi de pildă moravurile, rămâi bănuit cu străşnicie şi ar urma să te înfăţişezi *novis survenientibus inditiis*[35]. Tot aşa şi în privinţa răzvrătirii. N-ai decât să crezi ce

[34] În mod obişnuit clericul nu poate fi influenţat de un laic (lat.).

[35] Intervenind noi dovezi (lat.).

pofteşti despre rânduiala lumii, dar gândeşte-te că interesele Bisericii şi ale ocârmuirii vor fi strâns legate atâta timp cât răsculaţii vor fi uniţi cu ereticii.

— Toate astea le înţeleg prea bine, făcu osânditul plecându-şi capul. Şubreda mea siguranţă ar depinde întru totul de bunul plac al episcopului a cărui putere poate să scadă, sau al cărui punct de vedere poate să se schimbe. Nimic nu dovedeşte că peste şase luni n-o să fiu la fel de aproape de rug ca şi astăzi.

— Teama asta nu te-a însoţit oare toată viaţa? întrebă canonicul.

— Pe vremea când domnia-ta îmi dădeai primele noţiuni cu privire la literatură şi ştiinţă, un individ condamnat pentru o crimă adevărată sau născocită a fost ars de viu la Bruges, şi unul dintre rândaşii noştri mi-a povestit moartea lui, zise prizonierul în chip de răspuns. Pentru ca spectacolul să fie şi mai interesant, omul fusese legat de stâlp cu un lanţ lung, ceea ce i-a îngăduit să alerge, cuprins de flăcări, până a căzut cu faţa la pământ, sau mai bine zis în jăratic. Mi-am spus adesea că grozăvia asta ar putea fi socotită alegoria situaţiei în care se află un om aproape liber.

— Crezi că nu suntem cu toţii în aceeaşi situaţie? întrebă canonicul. Viaţa mea a fost tihnită şi, îndrăznesc să spun, neprihănită, dar nu poţi să trăieşti optzeci de ani fără să ştii ce e constrângerea.

— Tihnită da, spuse filosoful. Neprihănită, nu.

Discuţia celor doi bărbaţi relua mereu, în ciuda voinţei lor, tonul aproape arţăgos al vechilor controverse dintre dascăl şi învăţăcel. Canonicul, hotărât să rabde orice, se rugă în gând să-i fie date cuvintele care conving.

— *Iterum peccavi*[36], spuse în sfârşit Zénon, cu glas ceva mai potolit. Să nu te miri însă, părinte, că bunătatea domniei-tale poate să mi se pară o capcană. Cele câteva întâlniri pe care le-am avut cu Prea Sfinţia-sa episcopul nu mi l-au arătat ca fiind un om plin de milă.

— Episcopul nu te iubeşte, după cum nici Le Cocq nu te urăşte, zise canonicul, stăpânindu-se să nu plângă. Numai eu... Dar, în afară de faptul că eşti un pion în partida ce are loc între ei, urmă bătrânul ceva mai liniştit, Prea Sfinţiei-sale nu-i lipseşte o oarecare prea omenească trufie, aşa încât s-ar mândri că a

[36] Din nou am păcătuit (lat.).

întors către Dumnezeu un necredincios capabil să-i convingă pe alţii asemenea lui. Ceremonia de mâine va fi, pentru Biserică, o victorie mult mai mare decât ar fi moartea dumitale.

— Episcopul îşi dă desigur seama că adevărul creştin ar avea, în persoana mea, un apologet foarte compromis.

— Aici te înşeli, continuă bătrânul. Pricinile pentru care un om se dezice se uită repede, dar scrierile sale rămân. Chiar de pe acum, anumiţi prieteni de-ai dumitale văd în suspecta-ţi şedere la Saint-Cosme, smeritul canon al unui creştin ce se căieşte că a dus o viaţă nevrednică şi-şi schimbă numele ca să săvârşească fapte bune neştiut de nimeni. Dumnezeu să mă ierte, adăugă el cu o părere de zâmbet, dacă mie însumi nu mi-a venit să citez exemplul sfântului Alexis care s-a întors în palatul unde se născuse, îmbrăcat în haine de cerşetor.

— Sfântul Alexis putea în fiece clipă să fie recunoscut de cucernica lui soţie, glumi filosoful. Tăria mea sufletească n-ar fi mers atât de departe.

Bartholommé Campanus se încruntă scandalizat din nou de atâta nepăsare. Zénon citi pe chipul lui îmbătrânit o mâhnire ce-l înduioşa. Spuse cu blândeţe:

— Moartea mea părea un lucru sigur şi nu-mi mai rămăsese decât să-mi petrec câteva ceasuri *in summa serenitate*[37]... Presupunând că aş fi fost în stare, urmă el dând prieteneşte din cap, ceea ce canonicului i se păru un semn de nebunie, dar de fapt se adresa unui om care, plimbându-se pe străzile din Innsbruck, îl citea pe Petronius. Mă ispiteşti, însă, părinte; parcă mă văd explicând cu deplină sinceritate cititorilor mei că necioplitul care rânjea fiindcă avea o infinitate de Hristoşi în lanul lui de grâu e vrednic de luat în râs şi că neisprăvitul ar fi cu siguranţă un alchimist prost, sau că rânduielile şi tainele Bisericii au tot atâta, şi uneori chiar mai multă putere decât doctoriile mele de medic. Nu zic că şi cred una ca asta, rosti el ca să preîntâmpine o tresărire de bucurie a canonicului, zic doar că un simplu *nu* a încetat să mi se mai pară un răspuns, ceea ce nu înseamnă că sunt gata să rostesc un simplu *da*. Să cuprinzi inaccesibilul izvor al tuturor lucrurilor înlăuntrul unei Fiinţe croite după tipar omenesc mi se pare şi astăzi o blasfemie, şi totuşi simt în ciuda raţiunii mele că, în trupul acesta care mâine se va preschimba în fum, sălăşluieşte nu ştiu ce dumnezeu. Să

[37] În cea mai deplină reculegere (lat.).

îndrăznesc oare să-ţi spun că tocmai acest dumnezeu mă sileşte să zic nu? Şi, cu toate astea, orice construcţie a gândirii se sprijină pe temelii arbitrare: la urma urmei, de ce nu pe aceasta? Orice doctrină care se impune maselor chezăşuieşte inepţia omenească: tot aşa s-ar petrece lucrurile dacă din întâmplare Socrate i-ar lua mâine locul lui Mahomed sau al lui Hristos. Dar dacă-i aşa, continuă el ştergându-şi fruntea cuprins de o neaşteptată oboseală, de ce să ne lipsim de mântuirea trupească şi de bucuria de a cădea de acord? Mi se pare că s-au scurs veacuri întregi de când tot socotesc şi chibzuiesc toate astea...

— Lasă-mă să te călăuzesc, zise canonicul aproape cu duioşie. Dumnezeu va fi singurul judecător al gradului de ipocrizie cuprins în dezicerea dumitale de mâine. Nu dumitale îţi este dat să judeci: ceea ce consideri o minciună este poate o autentică profesiune de credinţă pe care o formulezi fără să-ţi dai seama. Într-un suflet ce nu i se mai împotriveşte, adevărul se strecoară uneori pe căi tăinuite.

— Tot astfel şi minciuna, răspunse calm filosoful. Nu, prea cinstite părinte, am minţit uneori ca să trăiesc, dar încep să-mi pierd capacitatea de a minţi. Între voi şi noi, între ideile lui Hiéronymus van Palmaert, ale episcopului şi ale sfinţiei-tale pe de o parte, şi ale mele pe de alta, există ici-colo asemănări, adesea compromisuri, şi niciodată un raport constant. Ele sunt asemănătoare curbelor ce pornesc de pe un plan comun, care e gândirea omenească, şi se despart de îndată, apoi se apropie, după aceea se depărtează din nou unele de altele, se întretaie câteodată în traiectoria lor sau dimpotrivă, pe un segment al acesteia din urmă chiar se confundă, dar nimeni nu ştie dacă se unesc sau nu într-un punct aflat dincolo de orizontul nostru. E greşit ca noi să le declarăm paralele.

— Ai zis *noi*, şopti canonicul cu un fel de spaimă. Totuşi eşti singur.

— Aşa-i, zise filosoful. Din fericire nu am dat nimănui nicio listă de adepţi. Fiecare dintre noi e singurul său stăpân şi adept. De fiecare dată experienţa se reia, pornind de la zero.

— Răposatul stareţ al Cordelierilor care, deşi prea îngăduitor, era un bun creştin şi un călugăr exemplar, n-a avut de unde să ştie în ce adâncă răzvrătire te-ai hotărât să trăieşti, zise

canonicul aproape cu arţag. Se vede că l-ai minţit mult şi prea adesea.

— Te înşeli, răspunse prizonierul uitându-se destul de ostil la omul acela care încercase să-l salveze. Ne regăseam dincolo de contradicţii.

Se sculă în picioare de parcă el ar fi fost cel îndreptăţit să pună capăt discuţiei. Mâhnirea bătrânului se preschimbă în mânie.

— Îndărătnicia dumitale este un crez mincinos şi te socoteşti mucenicul său, zise el indignat. Parcă ai vrea să-l sileşti pe episcop să se spele pe mâini...

— Expresia e cam nepotrivită, observă filosoful.

Târşâindu-i zgomotos jilţul, bătrânul se aplecă să-şi ridice bastoanele ce-i slujeau drept cârje. Zénon se plecă şi i le întinse. Canonicul se sculă cu chiu cu vai. Hermann Mohr, temnicerul care stătea la pândă pe coridor, auzind zgomot de paşi şi de scaune mişcate din loc, răsuci cheia în broască, închipuindu-şi că întrevederea a luat sfârşit, dar Bartholommé Campanus se răsti la el şi-i strigă să aştepte puţin. Uşa întredeschisă se închise la loc.

— Am dat greş, zise bătrânul preot cuprins de o neaşteptată smerenie. Statornicia asta mă umple de groază deoarece dovedeşte o nepăsare deplină faţă de sufletul dumitale. Fie c-o ştii, fie că nu, află că doar o falsă ruşine te face să preferi moartea mustrării publice dinaintea dezicerii...

— Cu lumânarea aprinsă şi răspuns în latineşte la cuvântarea latinească a Prea Sfinţiei-sale, făcu prizonierul batjocoritor. Recunosc că ar fi fost un hap cam amar de înghiţit...

— Şi moartea la fel, zise bătrânul mâhnit.

— Mărturisesc că la un anumit grad de nebunie sau dimpotrivă, de înţelepciune, s-ar părea că nu prea are mare importanţă dacă mă vor arde pe rug pe mine sau pe primul venit, spuse Zénon, nici dacă această execuţie are loc mâine sau peste două veacuri. Nu sunt însă sigur că atari nobile sentimente vor rezista în faţa pregătirilor ce însoţesc aceste cazne; o să vedem foarte curând dacă într-adevăr am în mine acea *anima stans et non cadens*[38] definită de filosofii noştri. Dar la urma urmei poate că se pune prea mare preţ pe tăria de care dă dovadă omul când moare.

---

[38] Sufletul care planează fără să se prăbuşească (lat.).

— Prezenţa mea nu face decât să te împietrească, zise bătrânul canonic îndurerat. Înainte de-a ne despărţi, vreau însă să-ţi atrag atenţia asupra unui avantaj legal pe care ţi l-am păstrat cu grijă şi de care poate că încă nu-ţi dai seama. Ştiu că odinioară ai fugit de la Innsbruck după ce fuseseşi înştiinţat în mare taină că oficialităţile locale au emis un mandat de arestare împotriva dumitale. Am ţinut ascuns acest fapt care, dacă s-ar şti, te-ar pune în situaţia dezastruoasă de *fugitivus*, şi ar face deosebit de anevoioasă, dacă nu chiar imposibilă, împăcarea dumitale cu Biserica. Nu ai avea deci temei să te temi că anumite deziceri ar fi inutile... Mai ai încă o noapte întreagă să chibzuieşti...

— Asta-mi dovedeşte că toată viaţa am fost supravegheat chiar mai îndeaproape decât am crezut, spuse filosoful melancolic.

Se apropiară încet de uşa pe care temnicerul o deschisese din nou. Canonicul îşi apropie faţa de cea a osânditului.

— În ceea ce priveşte durerea trupească, zise el, pot să-ţi promit că în orice caz nu ai a te teme de nimic. Prea Sfinţia-sa şi cu mine am luat toate măsurile...

— Vă sunt foarte îndatorat, răspunse Zénon, aducându-şi aminte, nu fără amărăciune, că el însuşi încercase zadarnic să le facă aceleaşi bine lui Florian şi unuia dintre novici.

Bătrânul se simţea cuprins de o adâncă oboseală. O clipă îi trecu prin gând să-l ajute pe prizonier să fugă; era absurd; nici nu putea fi vorba de aşa ceva. Ar fi vrut să-i dea lui Zénon binecuvântarea sa, dar se temea că nu va fi primită prea bine şi tot din aceeaşi pricină nu îndrăznea nici să-l îmbrăţişeze. Zénon, pe de altă parte, dădu să-i sărute mâna fostului său dascăl, dar se opri, temându-se ca nu cumva gestul său să pară slugarnic. Bătrânul acela încercase să-i facă mult bine şi, totuşi, Zénon nu putea să-l iubească.

Vremea fiind foarte rea, ca să ajungă la grefă, canonicul luase o lectică; oamenii, rebegiţi de frig, aşteptau afară. Hermann Mohr stărui ca Zénon să se întoarcă în celulă înainte ca oaspetele să fi fost condus până în prag. Bartholommé Campanus îşi văzu fostul învăţăcel urcând scara, însoţit de temnicer. După aceea, portarul grefei, deschizând şi închizând rând pe rând un şir întreg de uşi, îl ajută pe preot să se urce în

lectică şi trase perdeaua de piele. Bartholommé Campanus, cu capul sprijinit de o pernă, şoptea cu înflăcărare rugăciunile pentru cei ce se află în pragul morţii, dar înflăcărarea sa era mecanică; vorbele îi lunecau de pe buze, dar gândurile nu le puteau urmări. Drumul canonicului trecea prin Piaţa Mare. A doua zi aici urma să aibă loc execuţia, dacă nu cumva între timp prizonierul se va răzgândi. Bartholommé Campanus se îndoia însă, cunoscându-i trufia diavolească. Îşi aduse aminte că aşa-zişii Îngeri fuseseră ucişi, cu o lună înainte, afară din oraş, în preajma Porţii Sfintei Cruci, fărădelegile trupeşti fiind socotite atât de ticăloase, încât chiar şi pedepsirea lor trebuia săvârşită oarecum în taină; în schimb, moartea unui om dovedit a fi necredincios şi ateu era, dimpotrivă, o privelişte întru totul pilduitoare pentru popor. Pentru prima dată în viaţa lui, aceste datini datorate înţelepciunii străbunilor i se părură bătrânului contestabile.

Era în ajun de Lăsata secului; oamenii veseli începuseră de pe acum să bată străzile, făcând şi spunând obişnuitele obrăznicii. Canonicul ştia prea bine că în asemenea zile vestea unei execuţii aţâţa şi mai mult prostimea. În două rânduri nişte cheflii opriră lectica şi dădură perdeaua la o parte ca să se uite înăuntru, apoi o lăsară baltă, dezamăgiţi fără îndoială că nu găsiseră vreo cucoană frumoasă pe care s-o sperie. Unul dintre ei avea în chip de mască o mutră de beţiv şi-l blagoslovi pe Bartholommé Campanus cu nişte zbierete necuviincioase; cel de al doilea îşi băgă pe furiş între perdele chipul alb ca al unei stafii. În spatele lui, o altă mască, cu un rât de porc, cânta de zor din fluier.

Când ajunse în pragul uşii sale, bătrânului îi ieşi înainte, plină de grijă, nepoată-sa adoptivă, Wiwine, pe care o luase să-l îngrijească după ce murise părintele Cleenwerk şi care-l aştepta ca întotdeauna sub bolta casei lor tihnite, uitându-se pe o ferestruică şi pândind să vadă dacă unchiul se întoarce la cină. Devenise grasă şi proastă, aşa cum fusese odinioară mătuşă-sa Godelième; avusese şi ea parte de nădejdi şi dezamăgiri pământeşti; o logodiseră, cam târziu ce-i drept, cu un fel de văr de-al ei, numit Nicolas Cleenwerk, boiernaş de prin împrejurimile Caestrei, om cu stare şi cu o slujbă bună ca împuternicit al judecătoriei Flandrei. Din păcate, acest logodnic atât de potrivit se înecase cu puţină vreme înainte de nuntă, străbătând lacul

Dickenbusch pe timpul dezgheţului. Wiwine se cam scrântise de pe urma acestei lovituri, dar rămăsese o gospodină grijulie şi o bucătăreasă pricepută, ca şi mătuşă-sa pe vremuri; n-o întrecea nimeni când era vorba de vin fiert şi dulceţuri. În zilele din urmă, canonicul încercase zadarnic s-o facă să se roage pentru Zénon, pe care-l uitase, dar, din când în când, o convinsese totuşi să pregătească un coş cu merinde pentru un biet întemniţat.

Bătrânul nu-şi mâncă friptura de vacă, pregătită pentru cină, ci se băgă de îndată în pat. Tremura de frig; Wiwine, grijulie, îşi făcu de lucru cu nişte cărămizi calde. Canonicul adormi cu greu sub pilota lui brodată.

SFÂRŞITUL LUI ZÉNON

După ce uşa celulei s-a închis în urma lui cu zgomot de fierăraie, Zénon, dus pe gânduri, şi-a tras scăunelul lângă masă şi s-a aşezat. Era încă lumină, căci întunecoasa temniţă a alegoriilor alchimiste era, în cazul lui, foarte luminoasă. Prin reţeaua măruntă a zăbrelelor de la geam pătrundea albul plumburiu al luminii din curtea plină cu zăpadă. Înainte de a-i lăsa locul paznicului de noapte, Gilles Rombaut îi adusese în seara aceea o tavă cu mâncare mai îmbelşugată ca de obicei. Zénon a dat-o la o parte: i se părea absurd şi aproape obscen să transforme alimentele în chil şi sânge de care nu va mai avea nevoie. Cu gândul aiurea, şi-a turnat totuşi câteva înghiţituri de bere într-un păhărel de cositor şi a dat pe gât băutura amară.

Discuţia cu canonicul încheiase ceea ce fusese pentru el, începând de dimineaţă când se dăduse verdictul, solemnitatea morţii. Soarta lui, aparent fixată, oscila din nou. Propunerea pe care o respinsese mai rămânea valabilă câteva ore: un Zénon capabil să zică până la urmă *da* stătea poate ascuns în străfundurile conştiinţei lui şi, în timpul nopţii ce urma să se scurgă, poate că tocmai nevolnicul acela avea să iasă biruitor. Era de ajuns să mai dăinuie o speranţă cât de vană: viitorul, atât de scurt şi de pecetluit, dobândea totuşi o oarecare nesiguranţă care este însăşi viaţa, şi printr-o ciudată rânduială pe care o constatase şi la căpătâiul bolnavilor săi, moartea îşi păstra astfel un fel de înşelătoare lipsă de realitate. Totul era nestatornic: până la ultima suflare, totul va fi nestatornic. Şi totuşi, era pe deplin hotărât: îşi dădea seama că aşa stau lucrurile, nu atât după simţămintele sublime de curaj şi sacrificiu, cât după o nelămurită formă de refuz ce părea că-l zăvorăşte întru totul faţă de orice influenţă din afară şi chiar faţă de senzaţie. Instalat în propriul său sfârşit, Zénon era de pe acum *in aeternum*.

Pe de altă parte, dincolo de hotărârea de a muri, ascunsă oarecum în spatele acesteia, se mai afla încă una, mai tainică, pe care se ferise cu grijă s-o dea în vileag în faţa canonicului, şi anume hotărârea de a muri de propria-i mână. Dar şi aici îi mai rămăsese o uriaşă şi istovitoare libertate: putea, după bunul său plac, să se oprească asupra acestei hotărâri sau să renunţe la ea, să săvârşească gestul care pune capăt vieţii sau dimpotrivă,

să primească acea *mors ignea*[39], deloc diferită de agonia unui alchimist căruia caftanul îi ia foc din greşeală de la jarul de sub alambic. Alegerea între execuţie şi sinucidere, agăţată până la sfârşit de o fibră a substanţei sale raţionale, nu mai oscila între moarte şi un soi de viaţă, ca în clipa când avea de ales între a accepta sau a refuza să se dezică, ci se concentra asupra modalităţii, locului şi momentului precis al morţii. Depindea de el dacă avea să sfârşească în mijlocul huiduielilor din Piaţa Mare sau, liniştit, între pereţii aceia cenuşii. Tot de el depindea să grăbească sau să întârzie cu câteva ceasuri fapta supremă, să se hotărască dacă vrea să mai vadă o dată răsăritul soarelui în ziua de optsprezece februarie 1569 sau să moară azi, înainte de a se înnopta de-a binelea. Cu coatele pe genunchi, nemişcat, aproape liniştit, se uita în gol. Ca în vâltoarea furtunii când, ameninţătoare, stihiile se potolesc preţ de o clipă, timpul şi cugetul încremeniseră.

Clopotul bisericii Notre-Dame a început să sune: numără bătăile. Dintr-odată, totul se răsturnă: liniştea pieri, dusă de spaimă ca de un vârtej. Frânturi de imagini se învolburau în vijelie, smulse parcă de pe rugul aprins cu treizeci şi şapte de ani în urmă la Astorga, din chinurile lui Florian de mai deunăzi, din întâlnirile întâmplătoare pe la răspântiile oraşelor străbătute, cu înfricoşătoarele rămăşiţe ale justiţiei executive. Ai fi zis că, dintr-odată, corpul înţelesese ce-l aşteaptă, fiecare simţ dobândindu-şi părticica lui de groază: a văzut, a simţit, a mirosit, a auzit întâmplările care mâine, în Piaţă, vor alcătui sfârşitul său. Trupul, înţelepţeşte ţinut departe de dezbaterile gândirii, afla deodată şi din interior ceea ce Zénon îi ascunsese. Ceva s-a frânt în el, ca o coardă prea întinsă; i s-a uscat gura, părul de pe braţe şi de pe mâini i s-a zbârlit; îi clănţăneau dinţii. Tulburările acestea pe care nu le mai experimentase niciodată pe pielea lui l-au îngrozit mai rău ca toată nenorocirea ce i se întâmplase: strângându-şi fălcile cu amândouă mâinile, respirând adânc ca să-şi potolească inima, a reuşit să învingă răzvrătirea trupului. Era prea mult: trebuia să termine înainte ca o prăbuşire a fiinţei sau a voinţei să-l împiedice să-şi pună capăt chinurilor. În mintea sa, ce se limpezise din nou, s-au ivit nenumărate riscuri încă neprevăzute care ameninţau să-i împiedice plecarea raţională. Şi-a analizat situaţia cu ochiul

[39] Moarte prin foc (lat.).

chirurgului ce-şi caută instrumentele şi-şi cântăreşte şansele de reuşită.

Era ora patru: cina i se dăduse şi, printr-o deosebită bunăvoinţă, i se lăsase şi obişnuita lumânare. Temnicerul ce-l încuiase după întoarcerea din sala grefei n-avea să se mai întoarcă până după ora stingerii şi apoi tocmai în zori. Se părea deci că pentru a-şi face seama avea de ales între două răstimpuri destul de lungi. Noaptea asta însă nu era la fel ca celelalte: episcopul sau canonicul puteau să-i trimită vreun mesaj inoportun din pricina căruia să fie nevoie să i se deschidă iar uşa; uneori, mânaţi de o cumplită milă, oamenii aşezau lângă osândit un călugăr oarecare sau un membru al Confreriei Morţii Cucernice menit să-l blagoslovească pe muribund, îndemnându-l să se roage. Se mai putea întâmpla să-i ghicească cineva intenţia; dintr-un moment într-altul aveau poate să-i lege mâinile. A ciulit urechile, pândind vreun scârţâit de uşă sau zgomotul unor paşi; liniştea era deplină, iar clipele mai preţioase decât fuseseră vreodată în timpul plecărilor lui forţate de odinioară.

A ridicat capacul penarului aşezat pe masă, dar mâna tot îi mai tremura. Comoara ascunsă acolo, între două scândurele subţiri ce păreau lipite, era la locul ei: o lamă suplă şi subţire, lungă de aproape două degete, pe care o purtase întâi în căptuşeala vestei şi apoi o mutase în ascunzătoarea aceea după ce judecătorii cercetaseră penarul aşa cum se cuvine, înainte de a i-l înapoia. În fiecare zi, de câte douăzeci de ori, se asigurase că obiectul pe care altădată nici măcar n-ar fi găsit cu cale să-l adune din şanţ se afla acolo. Chiar atunci când fusese ridicat din laboratorul de la Saint-Cosme, şi apoi, în două rânduri, după moartea lui Pierre de Hamaere şi după ce Catherine adusese iar în discuţie problema otrăvii, fusese percheziţionat, căutându-i-se sticluţe sau hapuri suspecte; era încântat că, din spirit de prevedere, nu se mai încărcase cu o atare marfa nepreţuită, dar fragilă şi supusă stricării, aproape imposibil de ţinut la sine sau de ascuns multă vreme într-o celulă goală şi care în mod inevitabil ar fi dat în vileag hotărârea sa de a muri. Pierdea astfel privilegiul unei morţi fulgerătoare, singurul sfârşit îndurător, dar bucăţica aceea de brici ascuţită cu grijă avea să-l scutească cel puţin de nevoia de a-şi sfâşia rufăria ca să-şi facă

un laţ uneori ineficace sau de a se căzni poate fără succes cu un ciob.

Valul de groază îi răscolise măruntaiele. S-a dus la hârdăul aşezat într-un colţ al încăperii şi s-a uşurat. Mirosul materiei pregătite şi apoi înlăturate de digestia omenească i-a potopit nările, amintindu-i o dată mai mult legătura strânsă dintre putreziciune şi viaţă. Nu i-a mai tremurat mâna când s-a încheiat la loc. Ulciorul de pe policioară era plin cu apă rece; şi-a umezit faţa, prinzând un strop de apă pe limbă. *Aqua permanens*[40]: se întâlnea pentru ultima dată cu apa. Din patru paşi a ajuns la patul pe care dormise sau veghease şaizeci de nopţi; printre alte gânduri ce i se perindau ameţitor de repede prin minte era şi acela că spirala călătoriilor lui îi adusese din nou la Bruges, că oraşul Bruges se îngustase până ce ajunsese cât aria unei închisori şi că întreaga curbă se încheia într-un dreptunghi îngust. Din ruinele unui trecut mai dispreţuit şi mai şters decât oricare altul, se ivi ca o şoaptă glasul răguşit şi blând a lui Fray Juan vorbind latineşte cu accentul lui castilian, într-o mănăstire învăluită în ceaţă: *Eamus ad dormiendum, cor meum*[41]. Dar acuma nu era vorba de somn. Nu se simţise nicicând mai ager nici la trup, nici la suflet. Economia şi repeziciunea mişcărilor lui erau cele ale marilor sale fapte de chirurg. A desfăcut pătura grosolană de lână, bătută ca pâslă, şi a aşezat-o pe podea, de-a lungul patului, făcând un fel de jgheab ce avea să oprească şi să absoarbă măcar o parte din sângele scurs. Pentru mai multă siguranţă şi-a luat cămaşa schimbată în ajun şi a răsucit-o punând-o în faţa uşii. Trebuia să aibă grijă ca nu cumva scurgerea lichidului pe podeaua uşor înclinată să ajungă prea repede pe coridor, unde Hermann Mohr, ridicând din întâmplare capul de pe masa lui, ar fi putut să vadă o pată neagră pe lespezi. Şi-a scos în linişte pantofii. N-avea nevoie de atâtea precauţii, dar i se părea că liniştea e şi ea o pavăză.

S-a lungit în pat, proptindu-şi capul pe perna tare. S-a mai gândit o dată la canonicul Campanus, pe care această moarte avea să-l îngrozească şi care totuşi fusese primul om ce-l pusese să-i citească pe scriitorii antichităţii, ai căror eroi mureau astfel; ironia situaţiei a pâlpâit însă numai la periferia gândirii

---

[40] Apa vie (lat.).

[41] Să mergem la culcare, inima mea (lat.).

sale, fără s-o îndepărteze de la singurul ei ţel. Repede, cu îndemânarea aceea de chirurg-bărbier cu care se mândrise totdeauna mai mult decât cu însuşirile apreciate, dar mai discutabile, ale medicului, s-a îndoit, ridicându-şi uşor genunchii şi şi-a tăiat vena tibială pe partea externă a piciorului stâng, în locul de unde se lasă de obicei sânge. Apoi, foarte repede, ridicându-se şi proptindu-se iar în pernă, grăbindu-se ca să evite un leşin oricând posibil, şi-a căutat şi şi-a deschis, la încheietura mâinii, artera radială. Abia a simţit durerea scurtă şi superficială pricinuită de crestarea pielii. Izvoarele au ţâşnit; sângele a năvălit ca întotdeauna, dornic parcă să scape din labirintul întunecos unde circulă prizonier. Zénon şi-a lăsat mâna stângă să-i spânzure ca să uşureze scurgerea. Încă nu dobândise o victorie deplină; cineva putea să intre din întâmplare şi astfel, mâine, să-l târască până la rug însângerat şi oblojit. Fiecare clipă ce trecea era însă o izbândă. Se uită la pătura ce se şi înnegrise de atâta sânge. Acum înţelegea de ce în concepţiile rudimentare lichidul acesta era considerat însuşi sufletul omenesc, căci sufletul şi sângele se scurg împreună. Străvechile greşeli cuprindeau totuşi un adevăr simplu. S-a gândit, cu o părere de zâmbet, că acum are cel mai bun prilej să-şi desăvârşească vechile experienţe cu privire la sistola şi diastola inimii. De aici înainte, cunoştinţele dobândite nu mai aveau importanţă, după cum nici amintirea evenimentelor trecute sau a oamenilor întâlniţi; vreme de câteva clipe mai era încă legat de firul subţire al personalităţii sale, dar personalitatea, despovărată, nu se mai deosebea de fiinţă. S-a ridicat cu greu, nu pentru că ar fi fost nevoit să facă una ca asta, ci doar ca să-şi dovedească sieşi că o atare mişcare mai era cu putinţă. I se întâmplase adesea să deschidă din nou o uşă, numai ca să-şi arate că n-o închisese pe vecie în urma lui, să se întoarcă spre un trecător ce se depărtase, doar ca să nege definitivul unei despărţiri, demonstrându-şi astfel mărginita-i libertate omenească. De astă dată săvârşise o faptă ireversibilă.

Inima îi bătea năvalnic; în trupul lui avea loc o activitate violentă şi dezordonată, ca într-o ţară învinsă unde nu toţi luptătorii au depus armele; îl cuprindea un fel de înduioşare faţă de trupul acela care-l slujise cu credinţă, care ar fi putut, la urma urmei, să mai trăiască încă vreo douăzeci de ani şi pe care-l nimicea fără să-i poată arăta că îl scuteşte astfel de

chinuri mai mari şi mai nedemne. Îi era sete, dar n-avea cum să şi-o potolească. După cum cele trei sferturi de ceas ce se scurseseră de când se întorsese în cameră fuseseră încărcate cu o mulţime de gânduri, de senzaţii, de gesturi aproape de necuprins, ce se succedau cu iuţeala fulgerului, tot astfel, distanţa de câţiva paşi ce despărţea patul de masă se dilatase asemenea celei dintre sferele cereşti: paharul de cositor plutea parcă în străfundurile altei lumi. Setea însă avea să-i treacă în curând. Moartea lui se asemăna cu aceea a rănitului care cere de băut la marginea unui câmp de bătălie şi pe care acum îl îngloba împreună cu el însuşi în aceeaşi milă rece. Din vena tibială sângele nu mai curgea decât când şi când; cu chiu cu vai, aşa cum ridici o greutate uriaşă, a reuşit să-şi mişte piciorul ca să-l lase să atârne pe marginea patului. Tot strângând în mâna dreaptă briciul, tăişul îi intrase în carne, dar nu simţea nicio durere. Degetele i se mişcau pe piept căutând în neştire să descheie gulerul vestei; se străduia zadarnic să-şi stăpânească agitaţia inutilă, dar crispările şi spaima erau semne bune. A simţit cum îl scutură un fior, ca atunci când îţi vine greaţă: aşa era bine. Dinlăuntrul fiinţei sale un zvon de clopote şi de tunet, larma unor păsări ce se-ntorc la cuiburi i-au izbit urechile, pe când din afară a auzit un sunet desluşit de picături: pătura îmbibată nu mai oprea sângele care se prelingea pe lespezi. A încercat să socotească în cât timp o să se lungească băltoaca până dincolo de prag, peste şubreda barieră de cârpă. Dar nu mai avea nicio importanţă: era salvat. Chiar dacă, din nenorocire, Hermann Mohr ar deschide prea curând uşa aceea cu zăvoare greoaie, uimirea, spaima, fuga după ajutor de-a lungul coridoarelor i-ar îngădui totuşi evadării să se desăvârşească. Mâine nu vor arde pe rug decât un cadavru.

Uriaşul vuiet al vieţii ce se scurge stăruia: o fântână la Eyoub, şopotul unui izvor ţâşnit din pământ la Vaucluse, în Provenţa, un şuvoi năvalnic undeva între Ostersund şi Frösö s-au ivit singure în gândul lui, fără nicio strădanie din parte-i. Apoi, în ciuda tuturor acestor zgomote, a desluşit un horcăit. Răsufla trăgând zgomotos şi îndelung aerul, dar nu-şi mai putea umple pieptul; cineva care nu era întru totul el însuşi stătea parcă în stânga lui, puţin mai în spate, şi se uita nepăsător la zbuciumul agoniei sale. Cam aşa gâfâie un alergător istovit când şi-a atins ţinta. Se întunecase şi n-avea de unde să ştie dacă în cameră sau în fiinţa

lui: peste tot se înstăpânise noaptea. Dar noaptea se învolbura şi ea: întunericul se desfăcea ca să-i facă loc altuia, hău peste hău, străfunduri de întunecime peste străfunduri de întunecime. Bezna, deosebită însă de cea pe care o vezi cu ochii, fremăta, străbătută de culori zămislite din însăşi nefiinţa lor; negrul se preschimba în verde gălbui, apoi în alb curat; albul străveziu se închega în chip de aur roşu fără să se rupă totuşi din negrul statornic, aşa cum tresare în toiul nopţii adânci licărirea stelelor alături de aurora boreală. O clipă, ce i s-a părut o veşnicie, un glob purpuriu a zvâcnit în el sau în afara lui, sângerând peste talazuri. Ca soarele de vară pe întinderile polare, sfera strălucitoare a şovăit parcă, gata să se pogoare uşor spre nadir, apoi, săltând abia văzută, s-a urcat din nou către zenit, şi s-a contopit în sfârşit cu o lumină orbitoare care era însăşi noaptea.

Nu mai vedea, dar zgomotele din afară ajungeau totuşi până la el. Ca pe vremuri, la Saint-Cosme, nişte paşi grăbiţi au răsunat de-a lungul lespezilor: temnicerul văzuse balta negricioasă de pe jos. Cu câteva clipe mai devreme, muribundul ar fi fost cuprins de groază la gândul că-l vor prinde din nou şi-l vor sili să trăiască şi apoi să moară iar peste câteva ceasuri. Acum însă orice spaimă încetase: era liber; omul ce venea spre el nu putea fi decât un prieten. A făcut, sau i s-a părut că face un efort ca să se scoale, fără să ştie prea bine dacă i se dădea o mână de ajutor sau dacă, dimpotrivă, el era cel care ajuta. Scârţâitul cheii răsucite în broască şi al zăvorului tras n-a mai fost pentru el decât zgomotul ascuţit al unei uşi ce se deschide. Mai adânc decât atât nu se poate pătrunde în sfârşitul lui Zénon.

ALS ICH KAN[42]

[42] După cât pot (germ.).

NOTA AUTORULUI

Romanul de faţă are ca punct de plecare o povestire de vreo cincizeci de pagini, *După Dürer (D'après Dürer)*, publicată împreună cu alte două nuvele, tot de natură istorică, în volumul intitulat *Moartea conduce atelajul (La mort conduit l'Attelage)*, apărut la editura Grasset, în 1934.

Cele trei povestiri, unificate şi totodată contrastând prin titluri fixate ulterior *(După Dürer, După El Greco – D'après El Greco, După Rembrandt – D'après Rembrandt)*, nu erau, de fapt, decât trei fragmente izolate dintr-un uriaş roman conceput şi în parte febril redactat între anii 1921–1925, când aveam optsprezece şi respectiv douăzeci şi doi de ani. Din ceea ce ar fi trebuit să fie o amplă frescă romanescă, întinzându-se pe mai multe secole şi mai multe grupuri de oameni legaţi între ei fie printr-o înrudire spirituală, fie printr-una de sânge, cele patruzeci de pagini intitulate la început pur şi simplu *Zénon* alcătuiau primul capitol. Acest roman prea ambiţios a fost redactat paralel cu primele schiţe ale unei alte lucrări, care avea să devină mai târziu *Memoriile lui Hadrian (Memoires d'Hadrien).* Prin 1926 am renunţat provizoriu la amândouă aceste proiecte, iar cele trei fragmente citate mai sus, cuprinse sub titlul *Moartea conduce atelajul*, au apărut în 1934 aproape neschimbate. În ceea ce priveşte episodul consacrat lui Zénon, i-am mai adăugat mult mai recent doar vreo zece pagini, schiţă sumară a întâlnirii lui Henri-Maximilien cu Zénon la Innsbruck din romanul de azi.

Volumul *Moartea conduce atelajul* a fost foarte bine primit de critică la vremea aceea; mă simt şi astăzi, când recitesc anumite articole, copleşită de recunoştinţă. Autorul unei cărţi îşi are însă motivele sale să fie mai sever cu sine însuşi decât judecătorii săi: îi vede lipsurile mai de aproape: numai el ştie ce ar fi vrut şi ce ar fi trebuit să facă. În 1955, la câţiva ani după terminarea *Memoriilor lui Hadrian*, am reluat cele trei povestiri cu intenţia de a le retuşa în vederea unei reeditări. Personajul medicului filosof şi alchimist mi s-a impus din nou.

Capitolul *Convorbire la Innsbruck*, care datează din 1956, a fost prima consecinţă a acestei reluări; restul lucrării n-a fost redactat decât între 1962 şi 1965. Din cele cincizeci de pagini de odinioară au rămas cel mult douăsprezece, modificate şi întrucâtva fărâmiţate, de-a lungul romanului de astăzi, dar

povestirea care-l duce pe Zénon de la naşterea lui nelegitimă la Bruges până la moartea sa într-o temniţă din acelaşi oraş a rămas, în linii mari, aceeaşi. Prima parte a romanului *(Viaţa rătăcitoare)* respectă destul de îndeaproape planul lui *Zénon – După Dürer* din 1921–1934; partea a doua şi a treia *(Viaţa încremenită şi Temniţa)* sunt în întregime deduse din ultimele şase pagini ale textului de acum peste patruzeci de ani[43].

Ştiu că atari indicaţii pot fi inutile atunci când provin chiar de la autor şi sunt oferite înainte de moartea acestuia. M-am hotărât totuşi să le dau pentru cei câţiva cititori pe care îi interesează geneza unei cărţi. Ceea ce ţin să subliniez mai cu seamă aici este că acest roman, ca şi *Memoriile lui Hadrian*, a fost o lucrare începută în prima tinereţe, părăsită şi reluată apoi în funcţie de împrejurări, dar în intimitatea căreia autorul a trăit toată viaţa. Singura diferenţă, pur accidentală, este că o schiţă a acestui roman a apărut cu treizeci şi unu de ani înainte de terminarea textului definitiv, în timp ce primele versiuni ale *Memoriilor lui Hadrian* n-au avut acest noroc sau nenoroc. În rest, cele două romane s-au închegat deopotrivă în cursul anilor prin stratificări succesive, până ce, în sfârşit, în ambele cazuri, lucrările au fost redactate şi încheiate pe nerăsuflate. Mi-am exprimat într-altă parte părerea despre avantajele pe care le prezintă, cel puţin în ceea ce mă priveşte pe mine, aceste îndelungi raporturi ale unui autor cu un personaj ales sau închipuit încă din adolescenţă, dar care nu-şi dezvăluie pe de-a-ntregul toate tainele decât odată cu propria noastră maturitate. Metoda fiind în orice caz aplicată destul de rar, inserarea celor câteva detalii de mai sus se justifică până şi în intenţia de a evita anumite confuzii bibliografice.

---

[43] Titlul din 1934 era inexact, ca şi titlurile celorlalte două nuvele ale volumului, deoarece prezenta aceste povestiri ca pe nişte imitaţii sistematice ale operei celor trei pictori, ceea ce nu era cazul. Titlul *După Dürer* fusese ales din cauza vestitei *Melancholia*, în care un personaj întunecat, fără îndoială însuşi geniul uman, meditează cu amărăciune, înconjurat de uneltele sale, dar un cititor cu gândire foarte literală mi-a obiectat că povestea lui Zénon e mai degrabă flamandă decât germană. Azi, remarca este mai justă chiar decât atunci, de vreme ce partea a doua şi a treia, inexistente la ora aceea, se petrec în întregime în Flandra, şi apoi temele boschiene şi breugheliene referitoare la tulburările şi grozăviile ce domnesc în lume, se extind asupra romanului, ceea ce nu se petrecea în vechea schiţă. Titlul de faţă – *L'oeuvre au Noir* – se inspiră dintr-o formulă tradusă ca atare din latineşte sau din greceşte de către alchimiştii francezi.

*

Mai mult chiar decât în cazul recreării libere a unui personaj real care a lăsat o urmă în istorie, ca împăratul Hadrian, crearea unui personaj „istoric” fictiv, ca Zénon, ar trebui să nu aibă nevoie de documente justificative. De fapt, însă, cele două operaţii sunt comparabile din multe puncte de vedere.

În primul caz, romancierul, pentru a încerca să-şi prezinte personajul aşa cum a fost, în toată amploarea sa, nu va studia niciodată îndeajuns şi cu o minuţiozitate destul de pasionată dosarul eroului său, aşa cum i l-a constituit tradiţia istorică; în cel de al doilea caz, pentru a-i da personajului fictiv acea specifică realitate condiţionată de timp şi loc, fără de care „romanul istoric” nu e decât un bal costumat, reuşit sau nu, autorul nu are la dispoziţie decât faptele şi datele vieţii trecute, adică Istoria.

Zénon, despre care presupunem că s-a născut în 1510, ar fi avut nouă ani pe vremea când bătrânul Leonardo se stingea în exil, la Amboise, treizeci şi unu de ani la moartea lui Paracelsus, căruia i l-am dat drept emul şi uneori adversar, treizeci şi trei la moartea lui Copernic, care-şi publicase opera de căpetenie abia pe patul de moarte, dar ale cărui teorii circulau de multă vreme în manuscris în anumite medii însufleţite de idei înaintate, ceea ce explică faptul că tânărul învăţăcel le cunoştea încă de pe băncile şcolii. Pe vremea când a fost executat Dolet, pe care îl prezint ca primul „editor” al său, Zénon ar fi avut treizeci şi şase de ani, iar când a fost ucis Servet, medic asemenea lui şi preocupat ca şi el de cercetări referitoare la circulaţia sângelui, ar fi avut patruzeci şi trei de ani. Contemporan în mare măsură cu anatomistul Vesalius, cu chirurgul Ambroise Paré, cu botanistul Cesalpino, cu matematicianul şi filosoful Geronimo Cardano, Zénon moare la cinci ani după naşterea lui Galileu şi la un an după aceea a lui Campanella. Pe vremea când Zénon s-a sinucis, Giordano Bruno, menit să moară pe rug peste treizeci şi cinci de ani, ar fi avut cam douăzeci de ani. Fără să fi alcătuit mecanic un personaj sintetic, ceea ce n-ar accepta să facă niciun romancier conştiincios, filosoful imaginar se leagă prin destul de multe puncte de sutură de personalităţile autentice eşalonate de-a lungul acelui secol, precum şi de alte câteva ce au trăit în aceleaşi locuri, au trecut prin aventuri asemănătoare

sau au urmărit ţeluri similare. Indic aici anumite apropieri: pe unele le-am căutat conştient şi mi-au slujit ca stimulente ale imaginaţiei, altele au fost notate după aceea, în chip de verificare.

Astfel, naşterea nelegitimă a lui Zénon, educaţia lui în vederea unei cariere ecleziastice o evocă oarecum pe aceea lui Erasm, fiu al unei feţe bisericeşti şi a unei fiice de burghez din Rotterdam, care şi-a început viaţa de bărbat sub rasa de călugăr augustin. Ciocnirea provocată de instalarea în atelierele meşteşugarilor rurali a unui război de ţesut perfecţionat aminteşte fapte similare petrecute pe la mijlocul secolului, încă din 1529, la Dantzig, unde constructorul unei maşinării asemănătoare a fost, pare-se, ucis, apoi, în 1533 la Bruges, unde magistraţii au interzis un nou procedeu de vopsire a lânii şi puţin mai târziu la Lyon, în urma perfecţionării tiparniţelor. Anumite nuanţe de violenţă ale caracterului tânărului Zénon, de pildă uciderea lui Perrotin, ni-l amintesc, destul de vag de altminteri, pe Dolet care l-a omorât pe Compaing. Stagiul tânărului cărturar pe lângă stareţul cu grad de episcop de la Saint-Bavon din Gand, despre care în roman se spune că era preocupat de alchimie, apoi la Don Blas de Vela, seamănă pe de o parte cu învăţătura primită de Paracelsus de la episcopul din Settgach şi de la abatele din Spanheim, pe de altă parte cu studiile cabalistice ale lui Campanella sub conducerea evreului Abraham. Călătoriile lui Zénon, tripla sa carieră de alchimist, medic şi filosof, şi până şi necazurile sale de la Basel urmăresc foarte îndeaproape ceea ce se ştie sau se povesteşte despre acelaşi Paracelsus, iar episodul referitor la călătoria în Orient, aproape obligatorie în geografia filosofilor ermetici, se inspiră de asemenea din peregrinările reale sau legendare ale marelui chimist elveţian de limbă germană. Povestea cu sclava răscumpărată în Algeria îşi are obârşia în episoade foarte des prezentate în romanele spaniole ale epocii; aceea cu Sign Ulfsdatter, stăpâna din Frösö, ţine seama de reputaţia femeilor scandinave din vremea aceea, conform căreia ar fi fost bune tămăduitoare şi cunoscătoare ale ierburilor de leac. Viaţa lui Zénon la curtea regelui Suediei, se sprijină pe de o parte pe aceea a lui Tycho Brahe la curtea regelui Danemarcei, pe de alta, pe ceea ce se povesteşte despre un oarecare doctor Theophilus Homodei, medic al lui Ioan al III-lea al Suediei cu o

generaţie mai târziu. Operaţia chirurgicală săvârşită asupra lui Han este copiată după povestirea unei intervenţii de acelaşi fel cuprinsă în *Memoriile* lui Ambroise Paré. Într-un domeniu mai tainic, merită poate să notăm că bănuiala de sodomie (uneori îndreptăţită, ascunsă pe cât posibil şi negată ori de câte ori era nevoie) şi-a avut locul în vieţile lui Leonardo da Vinci şi Dolet, Paracelsus şi Campanella, aşa cum arătăm aici în viaţa imaginară a lui Zénon. De asemenea, precauţiunile filosofului alchimist care-şi caută protectori când în tabăra protestanţilor, când în sânul Bisericii, le regăsim la o mulţime de atei sau deişti, mai mult sau mai puţin persecutaţi. În ciuda acestor fapte, în lupta dintre Biserică şi Reformă, ca atâţia alţi liber-cugetători ai secolului său, ca Giordano Bruno care va muri totuşi osândit de Sfântul-Oficiu, sau Campanella, în ciuda celor treizeci şi unu de ani de temniţă inchizitorială, Zénon se situează mai degrabă pe versantul catolic[44].

Pe plan ideologic, purtând încă pecetea scolasticii şi reacţionând împotriva ei, aflându-se încă la jumătatea drumului între dinamismul subversiv al alchimiştilor şi filosofia mecanicistă căreia avea să-i aparţină viitorul cel mai apropiat, între ermetismul care situează în interiorul tuturor lucrurilor un Dumnezeu latent şi un ateism ce abia îndrăzneşte să-şi zică pe nume, între empirismul materialist al practicianului şi imaginaţia aproape vizionară a elevului cabaliştilor, personalitatea lui Zénon se sprijină pe aceea a unor filosofi sau oameni de ştiinţă autentici ai secolului său. Cercetările sale ştiinţifice au avut în mare parte ca punct de plecare *Caietele* lui Leonardo, în special experienţele relative la funcţionarea muşchiului cardiac, premergătoare studiilor lui Harvey. Cele referitoare la circulaţia sevei şi la puterea de absorbţie a plantei, anticipând lucrările lui Hales, se bazează pe o observaţie a lui Leonardo şi ar reprezenta, din partea lui Zénon, strădania de a verifica o teorie formulată pe vremea aceea de Cesalpino[45]. Ipotezele referitoare la scoarţa pământului provin tot din *Caiete*, dar trebuie să

---

[44] Nu e cazul să discutăm aici motivele acestei atitudini admirabil analizate de Léon Blanchet, *Campanella*, Paris 1920, în ceea ce priveşte un mare număr de filosofi ai sec. XVI. Cartea lui J. Huizinga despre Erasm, pornind de la un punct de vedere diferit, arată într-un caz particular aceleaşi efecte ale aceloraşi cauze. Să ne mulţumim să menţionăm doar faptul că stareţul Cordelierilor nu greşeşte atunci când discerne în criticile aduse de Zénon lui Luther un atac ocolit la adresa creştinismului însuşi.

recunoaştem că, inspirate din filosofii şi poeţii antichităţii, meditaţiile de acest gen sunt aproape banale în poezia epocii. Părerile despre fosile sunt foarte apropiate de cele exprimate nu numai de Leonardo da Vinci, dar şi de Frascator încă din 1517, şi de Bernard Palissy cu vreo patruzeci de ani mai târziu. Proiectele hidraulice ale filosofului, „utopiile sale mecanice”, în special desenele de maşini zburătoare şi în sfârşit inventarea unei formule de foc lichid utilizabil în luptele navale sunt, bineînţeles, calchiate după invenţiile analoage ale lui Leonardo şi ale altor câţiva cercetători ai secolului al XVI-lea; ele exemplifică atât curiozitatea, cât şi cercetările unui anumit tip de spirite, câtuşi de puţin izolate în vremea aceea, dar care au străbătut Renaşterea în mod subteran, dacă se poate spune, apropiaţi totodată de Evul Mediu şi de era modernă, şi presimţind chiar de pe atunci victoriile, ca şi primejdiile noastre de azi[46]. Avertismentele cu privire la greşita folosire de către speţa umană a invenţiilor tehnice, care azi riscă să pară premonitorii, erau foarte răspândite în tratatele alchimiste; le regăsim, în cu totul alt context, şi la Leonardo şi la Cardano.

În anumite cazuri, modul de exprimare al unui sentiment sau al unui gând a fost împrumutat direct de la diferiţi contemporani istorici de-ai personajului, pentru a autentifica pe deplin faptul că atari opinii îşi află pe bună dreptate locul în secolul al XVI-lea. O cugetare referitoare la nebunia războiului a fost extrasă din Erasm, alta din Leonardo da Vinci. Textul *Profeţiilor hazlii* provine din cunoscutele *Profezie* ale lui Leonardo, cu excepţia a

---

[45] Pentru experienţele medicale şi chirurgicale ale lui Zénon, se pot consulta lucrările *Les Dissections anatomiques de Léonard de Vinci*, de E. Belt, şi *Léonard de Vinci, biologiste*, de F.S. Bodenheimer, în *Léonard de Vinci el l’experience scientifique au XVI-e siècle*, Presses Universitaires de France, 1953. Cu privire la enunţarea teoriei lui Cesalpino şi la cercetările botaniştilor Renaşterii, se poate citi, printre altele, prima parte a lucrării lui E. Guyénot, *Les sicences de la vie aux VII-e et XVIII-e siècles*, Paris 1941.

[46] În ceea ce priveşte „focul lichid”, care a fost multă vreme arma secretă a Bizanţului, apoi a contribuit la cuceririle mongole, interzicerea lui în Occident de către al doilea conciliu din Latran (1139) a fost respectată, parţial, pentru că naftul, materia primă indispensabilă, nu se afla aproape deloc la îndemâna inginerilor militari occidentali; praful de puşcă a pus apoi în umbră până în zilele noastre focul lichid, împreună cu alte „invenţii” uitate. Invenţia lui Zénon ar fi constat aşadar din reluarea vechii formule bizantine şi asocierea ei cu nişte procedee balistice noi. Se poate consulta în acest sens lucrarea lui R.J. Forbes, *Studies in Ancient Technology*, vol. I, Leyde, 1964.

două rânduri extrase dintr-un catren de Nostradamus. Fraza despre identitatea materiei, a luminii şi a fulgerului rezumă două pasaje ciudate semnate de Paracelsus[47].

Citatele în limba latină referitoare la formulele de alchimie provin aproape în întregime din trei importante lucrări moderne despre alchimie: Marcelin Berthelot, *La chimie au Moyen Age*, 1893; C. G. Jung, *Psychologie und Alchemie*, 1944 (ed. revizuită, 1952), şi J. Evola, *La Tradizione ermetica*, 1948, situându-se fiecare pe un punct de vedere diferit, şi alcătuind laolaltă o foarte utilă cale de acces spre domeniul încă enigmatic al gândirii alchimiste. Discuţia despre magie se inspiră din diverşi autori ai timpului, de altfel numiţi pe parcurs.

Cei aproape şaizeci de ani în cadrul cărora se cuprinde povestea lui Zénon au fost martorii unui anumit număr de evenimente care ne mai privesc şi astăzi: scindarea în două partide ostile din punct de vedere teologic şi politic a ceea ce mai rămăsese prin 1510 din vechea lume creştină a Evului Mediu; falimentul Reformei, devenită protestantism, şi zdrobirea a ceea ce s-ar putea numi aripa sa stângă; eşecul paralel al catolicismului strâns timp de patru secole în corsetul de fier al Contra-Reformei; marile explorări transformate din ce în ce mai mult în simple împărţiri ale lumii între marile puteri; saltul înainte al economiei capitaliste, asociat cu începuturile erei monarhilor. Aceste evenimente, prea vaste ca să fie vizibile pe de-a întregul contemporanilor, afectează indirect povestea lui Zénon, poate mai direct însă viaţa şi comportarea personajelor secundare, mai adânc instalate în rutina secolului lor.

Bartholommé Campanus a fost schiţat după modelul deja învechit al omului bisericii specific secolului precedent, pentru care cultura umanistă nu prezenta probleme. Prin forţa împrejurărilor, generosul stareţ al Cordelierilor nu are, din păcate, decât puţine modele declarate în istoria secolului al XVI-lea, dar se inspiră parţial din personalitatea unor fiinţe alese ale vremii care au avut parte de o bogată experienţă laică înainte de a păşi în cariera ecleziastică sau înainte de a se călugări. Cititorul va recunoaşte în cuvintele sale îndreptate împotriva torturii un argument, de altfel profund creştin, folosit ulterior de Montaigne. Savantul şi dibaciul episcop din Bruges a fost creat

---

[47] Paracelsus, *Das Buch Meteororum*, edit. din Colonia, 1566, citată de B, de Telepnef, *Paracelsus*, Saint-Gall, 1945.

după modelul altor prelaţi ai Contra-Reformei, dar nu contrazice puţinele fapte cunoscute cu privire la adevăratul titular din anii aceia. Don Blas de Vela a fost conceput după un anume Cezar Brancas, abate al mănăstirii Saint-André din Villeneuve-lez-Avignon, mare cabalist, izgonit de călugării săi pe la 1597, din pricina „iudaismului”. Figura lui Fray Juan, voit estompată, aminteşte de Fra Pietro Ponzio, prietenul şi discipolul tânărului Campanella.

Portretele bancherilor şi ale oamenilor de afaceri, Simon Adriansen înainte de-a se fi convertit la anabaptism, familia Ligre şi ascensiunea ei socială, Martin Fuggers, personaj de asemenea fictiv, dar inspirat de autentica familie care a guvernat pe sub mână Europa secolului al XVI-lea, urmează îndeaproape modelele lor reale din istoria financiară a epocii, subiacentă istoriei propriu-zise. Henri-Maximilien face parte dintr-un întreg batalion de gentilomi literaţi şi aventuroşi, înzestraţi cu un modest bagaj de înţelepciune umanistă, pe care nu mai e nevoie să-i amintim cititorului, dar a căror speţă avea, din păcate, să se stingă pe la sfârşitul secolului[48]. În sfârşit, Colas Gheel, Gilles Rombaut, Josse Cassel şi tovarăşii lor mai neînsemnaţi sunt concepuţi în lumina rarelor documente referitoare la viaţa oamenilor din popor, într-o epocă în care cronicarii şi istoricii erau aproape exclusiv preocupaţi de viaţa burgheză, atunci când nu se ocupau de cea de la curte. Aceeaşi remarcă s-ar putea face şi cu privire la personajele feminine, figurile de femei, cu excepţia câtorva prinţese, în general, mai puţin reliefate decât cele masculine.

Cam un sfert din personajele secundare ce străbat această carte sunt de altfel luate ca atare din istorie sau cronicile locale: nunţiul della Casa, procurorul Le Cocq, profesorul Rondelet care a stârnit într-adevăr un scandal la Montpellier punând să fie disecat în faţa lui cadavrul fiului său, medicul Joseph Ha-Cohen şi, bineînţeles, alături de mulţi alţii, amiralul Barbarossa şi şarlatanul Ruggieri. Bernard Rottman, Jan Matthyjs, Hans Bockhold, Knipperdolling, principalii actori ai dramei de la

---

[48] Fragmentului 99 din Petronius, aşa cum îl citează Henri-Maximilien, i-au fost adăugate câteva rânduri neautentice, având nevoie de ele ca argumente, presupunându-se a fi fost create nu de inventivul Nodot, în secolul al XVII-lea, ci de vreun înflăcărat umanist al Renaşterii, poate chiar de însuşi Henri-Maximilien. *In summa perenitate* este un inspirat apocrif.

Münster provin din cronicile contemporane şi, cu toate că prezentarea răscoalei anabaptiste a fost făcută doar de adversari, exemplele de fanatism şi de nebunie specifică asediilor sunt prea numeroase în vremurile noastre ca să nu acceptăm drept plauzibile cele mai multe detalii ale cumplitei lor aventuri. Croitorul Adrian şi soţia sa Maria purced din *Tragicele* lui Agrippa d'Aubigné; frumoasele italience şi admiratorii lor francezi din Sienna se află în Brantôme şi Montluc. Vizita Margaretei de Austria la Henri-Juste este imaginară, după cum imaginar este şi Henri-Juste, dar nu şi tranzacţiile acestei principese cu bancherii, nici duioşia ei faţă de papagalul „L'amant vert", a cărui moarte a fost deplânsă de către un poet de la curte, nici afecţiunea ei faţă de Doamna Laodamie, menţionată de Brantôme; ciudatul comentariu pe marginea iubirilor feminine care însoţeşte aici portretul Margaretei de Austria este extras dintr-o altă pagină a aceluiaşi cronicar. Detaliul referitor la stăpâna casei ce-şi alăptează pruncul în timpul unei vizite princiare provine din *Memoriile* Margaretei de Navarra care a vizitat Flandra cu o generaţie mai târziu. Misiunea lui Lorenzaccio în Turcia, în slujba regelui Franţei, trecerea sa prin Lyon în 1541 împreună cu suita, în care se afla cel puţin un „harap", precum şi tentativa de asasinat căreia i-a căzut victimă în acest oraş sunt atestate în documentele epocii. Episodul cu ciuma din Basel şi Colonia se justifică prin frecvenţa acestei boli aproape endemice în Europa secolului al XVI-lea, dar anul 1549 a fost ales pentru economia romanului şi nu pentru că atunci s-ar fi semnalat o recrudescenţă în ţările rhenane. Faptul că Zénon menţionează în octombrie 1551 riscurile la care se expunea Servet (judecat şi ars pe rug în 1553) nu e prematur, după cum s-ar putea crede, ci ţine seamă de primejdiile ce-l pândeau demult pe medicul catalan, atât din partea catolicilor cât şi a reformaţilor care, cel puţin în privinţa condamnării la rug a nefericitului om de geniu, se înţelegeau de minune. Aluzia la o iubită a episcopului Münsterului nu are bază istorică, dar numele ei aminteşte de numele iubitei unui celebru episcop al Salzbourg-ului din secolul al XVI-lea. Cu două sau trei excepţii, numele personajelor fictive sunt toate extrase din arhive sau genealogii, uneori chiar ale autorului. Câteva nume bine cunoscute, de exemplu cel al

ducelui de Alba, sunt date aici cu ortografia lor din timpul Renaşterii.

*

Capetele de acuzare aduse lui Zénon atât de către autorităţile civile, cât şi de cele ecleziastice, precum şi detaliile juridice ale procesului său au fost extrase, *mutatis mutandis*, din vreo şase procese celebre sau mai puţin celebre din cea de a doua jumătate a secolului XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea, în special din primele procese ale lui Campanella, în care acuzaţiile de natură laică se alăturau celor cu privire la necredinţă şi erezie[49]. Conflictul incipient care îl opune pe procurorul Le Cocq episcopului din Bruges, care a întârziat şi a complicat procesul lui Zénon, este născocit, ca tot procesul de altfel, dar poate fi dedus din ostilitatea violentă ce exista pe atunci în oraşele Flandrei împotriva prerogativelor administrative ale noilor episcopi înscăunaţi de Filip al II-lea. Observaţia ironică a teologului Hiéronymus van Palmaert, care îl trimitea pe Zénon să-şi exploreze lumile infinite, a fost făcută în realitate de Gaspar Schopp, aprigul susţinător german al Contra-Reformei, cu ocazia execuţiei lui Giordano Bruno; tot lui Schopp îi aparţine şi gluma ce constă în propunerea de a i se da prizonierului (în cazul în speţă Campanella) posibilitatea să-i combată pe eretici călare pe maşinile zburătoare inventate de el. Majoritatea detaliilor privind procedura penală specifică oraşului Bruges, menţionate în ultimele capitole, ca supliciul descris de Zénon canonicului Campanus şi care a avut loc la Bruges în 1521 pentru o crimă neprecizată, condamnarea la rug pentru pruncucidere şi rugul înălţat în afara zidurilor oraşului pentru condamnaţii găsiţi vinovaţi de moravuri în afara legii, sunt luate din cartea lui Malcolm Letts, *Bruges and Its Past*[50], deosebit de bine documentat în ceea ce priveşte arhivele judiciare ale oraşului Bruges. Episodul de la Lăsata secului a fost creat după cele ce s-au petrecut aproape cu un secol înainte, în acelaşi oraş, cu ocazia executării consilierilor împăratului Maximilian. Cel cu judecătorul care doarme în timpul şedinţei şi se trezeşte

---

[49] În privinţa complexelor probleme de procedură semi-ecleziastică, semi-laică, se pot consulta nenumăratele procese verbale reunite de Luigi Amabile, *Fra Tommaso Campanella*, Neapole, 1882, 3 vol.

[50] *Desclée*, de Brouwer, Bruges, şi A.G. Berry, London, 1926.

crezând că s-a şi pronunţat sentinţa capitală relatează aproape întocmai o anecdotă din vremea aceea despre Jean Hessele, judecător la Tribunalul Inchiziţiei.

Anumite incidente istorice au fost totuşi uşor modificate pentru a le permite să se încadreze în povestirea de faţă: data primelor comisioane acordate căpitanilor „Calicilor de pe mare” este autentică, dar faptele lor de arme şi prestigiul de care s-au bucurat sunt întrucâtva antedatate. Povestea „portarului” contelui de Egmont contopeşte execuţia lui Jean de Beausart d’Armentières, ostaş de-al contelui, şi tortura extraordinară aplicată lui Pierre Col, portar al contelui de Nassau, care a refuzat într-adevăr să cedeze o pictură de Bosch, nu ducelui de Alba, cum afirmă aici stareţul Cordelierilor, ci lui Jean Boléa, magistrat şi inspector al armatei spaniole: ipoteza că pictura cu pricina era destinată colecţiei Regelui, a cărui preferinţă pentru opera lui Bosch este bine cunoscută, îmi aparţine, şi mi se pare că, în cel mai rău caz, se poate cel puţin susţine. Episodul fugii ratate a Domnului de Battenbourg şi a gentilomilor săi, precum şi a execuţiei lor la Vilvorde este uşor restrâns în timp.

O modificare mai însemnată este cea referitoare la data celor două procese de moravuri intentate călugărilor augustini şi cordelieri din Gand şi Bruges, încheiate cu uciderea a treisprezece călugări din Gand şi a zece călugări din Bruges. Aceste două procese au avut loc abia în 1578, la zece ani după epoca în care le situez şi într-un moment când adversarii cinurilor călugăreşti, considerate partizane ale cauzei spaniole, dobândiseră pentru scurt timp supremaţia în aceste două oraşe[51]. Antedatând aceste procese, pentru a face din cel de al doilea una din pârghiile catastrofei lui Zénon, am încercat totuşi să arăt, pe un fundal de politică locală fireşte diferit, dar tot atât de întunecat, aceeaşi ura a duşmanilor Bisericii, unită cu teama autorităţilor ecleziastice de a nu părea că înăbuşe un scandal, care au dus la aceleaşi atrocităţi legale. De aici nu rezultă că acuzaţiile respective ar fi cu necesitate nişte calomnii. Îmi însuşesc observaţiile lui Bartholommé Campanus cu privire la sinuciderea lui Pierre de Hamaere, care a avut loc aşa cum o

[51] În această privinţă, ca şi în ceea ce priveşte incidentele menţionate în paragrafele precedente, se poate consulta lucrarea: *Mémoires anonymes des troubles des Pays-Bas*, editată de J.B. Blaes, Bruxelles, Heussner, 1859–1860, 2 vol.

relatez, dar la Gand, acest condamnat aparţinând grupului de călugări din Gand şi nu celui din Bruges; această sinucidere, faptă extrem de rară pe vremea aceea şi considerată de morala creştină o nelegiuire aproape de neiertat, ne permite să credem că inculpatul ar mai fi putut călca în picioare şi alte prescripţii înaintea acesteia. Cu excepţia autenticului Pierre de Hamaere am redus grupul de călugări din Bruges la şapte personaje, toate fictive, iar domnişoara de Loos, de care se îndrăgosteşte Cyprien, este de asemenea imaginară. Tot imaginară este şi ipoteza unei legături, bănuită de Zénon şi căutată de judecători, între aşa-zişii „Îngeri” şi supravieţuitorii unor secte nimicite, apoi uitate de aproape un secol, ca Adamiţii sau Fraţii şi Surorile Cugetului liber, suspecte de promiscuităţi sexuale asemănătoare, şi ale căror urme unii erudiţi au crezut, procedând poate prea sistematic, că le pot regăsi în opera lui Bosch. Le reamintesc numai cu scopul de arăta că, sub controversele de doctrină ale secolului al XVI-lea, dăinuia veşnicul clocot al străvechilor erezii senzuale ivite şi în alte procese ale vremii. Cititorii vor fi observat, în plus, că desenul trimis în mod batjocoritor lui Zénon de către fratele Florian nu este altceva decât descrierea aproape exactă a două sau trei grupuri aparţinând *Grădinii desfătărilor pământeşti* de Hieronymos Bosch, azi în muzeul Prado şi care figura în catalogul operelor de artă ce aparţineau lui Filip al II-la sub titlul: *Una pintura de la variedad del Mundo*.